
175 JAHRE TEUBNERBÜCHER
LEIPZIG
1811-1986

AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER DDR
ZENTRALINSTITUT
FÜR ALTE GESCHICHTE UND ARCHÄOLOGIE

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1986

TITI LIVI

AB VRBE CONDITA LIBRI XXVIII–XXX

RECOGNOVIT

PATRICIVS G. WALSH

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1986

Bibliotheca
scriptorum Graecorum et Romanorum
Teubneriana
ISSN 0233-1160
Redaktor: Günther Christian Hansen
Redaktor dieses Bandes: Günther Christian Hansen

ISBN 3-322-00269-1

1. Auflage
VLN 294/375/8/86 · LSV 0886
Lektor: Dr. phil. Elisabeth Schuhmann
Printed in the German Democratic Republic
Gesamtherstellung: INTERDRUCK Graphischer Großbetrieb Leipzig,
Betrieb der ausgezeichneten Qualitätsarbeit, III/18/97
Bestell-Nr. 666 305 3
04400

F. W. W.
munus serum

PRAEFATIO

Ad praefationem uoluminis prioris (librorum 26–27, a. 1982) pauca quae ad libros 28–30 praesertim pertinent adicimus.

I. De stirpe Puteanea

1. codex Puteaneus (**P**, Parisiis, B. N. Lat. 5730) horum librorum uerba ab initio usque ad 30. 30. 14 *creatus sum*, ab 30. 37. 3 *neque domarent* ad 30. 38. 2 *indutiaeque Carthagi-* continet. satis constat, cum codex ad abbatiam Corbeiensem translatus esset (fortasse a Carolo Magno; uide iam B. Bischoff, Mittelalterliche Studien 3, Stuttgart 1981, 168), folia ultima ibi abscissa esse, sed priusquam dissipata essent totum codicem a scribis codicis Colbertini (**C**) ineunte saeculo decimo esse descriptum.

Vbi scriba **P** apographum suum quinto saeculo descripsit, uerba omnia ab *conscribtis missisque* (28. 37. 9) ad *omni imperio* (29. 1. 24) mendose post *pertinax caede* (28. 22. 14) inseruit, eodemque errore omnes stirpis Puteaneae codices capitum ordinem confuderunt. praeterea scriba neglegens locis sescentis (exempli gratia 28. 11. 2, 11. 8, 12. 9) lineas totas ex his libris omisit; itaque traditio altera (**Σ**) ut in libris prioribus auctoritatem maiorem habet.

2. *Traditio Puteanea*

a) codex Colbertinus (**C**, Parisiis, B. N. Lat. 5731) totam hanc decadem (21–30) continet. codicis Puteanei lectiones summa obseruantia retinet, ideoque in 30. 30. 14–37. 3, 38. 2–45. 7, ubi **P** deficit, **C** testimonium traditionis Puteaneae fidissimum praebet.

b) codex Romanus (**R**, Romae, Vat. Reg. 362), nono saeculo ineunte a Puteaneo descriptus, post 30. 5. 7 *amplexus* deficit. nullius igitur momenti est ad textum horum librorum constituendum, cum easdem lacunas, eosdem errores ac **P** praestet.

c) codex Mediceus (**M**, Florentiae, Laur. Plut. lxiii 20), saeculo decimo exaratus, cum librum tricesimum usque ad 30. 26. 10 *eius inau-* solum seruauerit, aeque ac **R** neglegi posset nisi correctores satis acutos ($\mathbf{M}^2$, $\mathbf{M}^3$) haberet; lectiones scribae $\mathbf{M}^2$ fieri potest ut Franciscus Petrarcha in codice Aginnensi (**A**) corrigendo obseruauerit (uide infra, II d).

d) codex Bambergensis (**B**, Bambergae, Bibl. Publ. M iv 9) saeculo undecimo descriptus librum tricesimum integrum seruauit. testimonium

traditionis Puteaneae ubi **P** deficit una cum Colbertino (**C**) usque ad 30. 42. 21 *ante* reddit; post hoc uerbum duae manus diuersae (altera 42. 21 *ictum* – 44. 3 *finiret*, altera 44. 4 *Carthagini* – 45. 6 *liquerunt* scribit) capita reliqua ab exemplari descripserunt quod cum **AN** (uide infra, II d) saepius quam cum **C** consentit.

e) codex Cantabrigiensis (**D**, Cantabrigiae, Bibl. Coll. Trin. R. 4. 4. 214) hos libros usque ad 30. 41. 3 *in Etruria* continet, ideoque testis traditionis Puteaneae ad 30. 30. 14–37. 3, 38. 2–41. 3 saepius citabitur.

f), g) codices Aginnensis (**A**, Londinii, Mus. Brit. Harl. 5690) et Laurentianus Notatus (**N**, Florentiae, Laur. Plut. lxiii 21), ut in priore uolumine iam diximus, quasi gemelli sunt, tertio decimo saeculo exarati. nunc autem quia liber insignis G. Billanovich, La tradizione del testo di Livio e le origini dell'umanesimo I: Tradizione e fortuna di Livio tra medioevo e umanesimo (Patavii 1981), iam apparuit, historiam duorum codicum maiore fiducia explicare licet.

Vt Billanovich (cap. 7) exposuit, ambo codices eodem fere tempore, ineunte saeculo tertio decimo, in regione uel media uel meridionali Italiae sunt descripti, fortasse in bibliothecis diuersis: nam codicem Aginnensem manus una totum, quod ad decadem tertiam pertinet, compleuit, codicem Laurentianum Notatum decem scribae in monasterio quodam festinanter descripserunt. multis post annis (circa 1326) utrumque codicem Romanus quidam Auenionem transuexit, quorum primum (**A**) Franciscus Petrarcha statim adeptus suppleuit ac correxit, alterum (**N**) eodem loco, exemplari eodem usus castigauit amicus Petrarchae quidam, fortasse Iacobus Colonna episcopus et patronus. uide infra, II d.

II. De stirpe Σ

a) codex palimpsestus Taurinensis (**Ta**). fragmenta quaedam duorum foliorum ultimorum ad librum 29 pertinentia G. Studemund seruauit; uide app. crit. ad 29. 13. 3, 21. 5, 21. 7, 23. 2.

b) folium Monacense (**S**, Monachii, Cod. Lat. 23491), saeculo undecimo exaratum, fragmentum 28. 39. 16 *ita uidetur* – 41. 12 *quid periculo* seruauit, quod lectiones simillimas eis quas Beatus Rhenanus a codice Spirensi (**Sp**) citauit praebet, ut tabula haec indicat:

	S	**Sp**	**P**
28. 40. 2	finiri	finiri	fieri
40. 2	transportasse(t?)	transportasset	transportaret
40. 5	*om.* modo	*om.* modo	modo
40. 6	opinationem	opinationem	opinionem
40. 9	liberat	liberat	liberet
40. 10	ad	ad	apud
41. 8	patrati	patrati	parati
41. 10	nobis	nouis	nobis

Vna solum lectione (41. 10 nobis / nouis), ubi fieri potest ut Beatus Rhenanus codicem Spirensem tacite correxerit, S a Sp differt. praeterea, ut Johnson (O. C. T. IV Praefatio § 90) demonstrauit, lectiones a Gelenio in Frob. 2 introductae, postquam is codicem Spirensem scrutatus est, saepissime cum S consentiunt. accedit ut folium Monacense, si cum testimonio traditionis **Σ** ab **A**ᵖ uel **L** adducto (uide infra, II d–e) conferimus, discrepantias plerasque reuelet:

	Aᵖ	**S**		**L**	**S**
28. 40. 14	ego	ergo	28. 40. 2	transportaret	transportasse(t*?*)
41. 2	ire	isse	40. 2	mussarent	*om.*
41. 8	peracti	patrati	40. 5	*om.*	si est
42. 4	ni	nisi	40. 8	crescentem	crescentes
42. 5	eryce	erici	40. 9	liberet	liberat
			40. 10	auditum	auditus
			40. 11	mox sua	sua mox
			40. 13	uiuendo	uidendo
			41. 1	rem publicam	rem imperatorum

Itaque cum iudicio C. Halm consentimus folium Monacense codici Spirensi coniunctissimum esse, etsi Billanovich (J. Warb. Inst. 14, 1951, 186) ab eo auulsum esse negat.

c) *lectiones Spirensianae a Beato Rhenano seruatae* (**Sp**) usque ad 30. 16. 1 *Scipio Laelio* citantur; exinde nullae correctiones ab exemplari Spirensiano adferuntur. fieri potest ut folia codicis huius ultima ante saeculum sextum decimum auulsa perierint; sed cum Gelenius in capitibus posterioribus libri tricesimi lectiones in editionem Frob. 2 recipiat quas in codice illo fortasse inuenit, ueri similius est folia ultima aeuo obsita atque haud facile recognita Rhenanum praeteriisse. in omnia fere priora capita horum librorum, 29. 7, 16, 38 exceptis, lectiones Spirensianas Rhenanus adducit.

d) *in codicibus Aginnensi et Laurentiano Notato correctiones et supplementa* (**A**ᵖ, $\mathbf{N}^{\sigma 1}$, $\mathbf{N}^{\sigma 2}$). ut supra I 2 f–g explicauimus, hi codices Roma Auenionem c. 1326 aduecti sunt. codex Aginnensis Francisco Petrarchae traditus est; is sua manu et folium descripsit quod 30. 12. 6 *uictorem* – 15. 12 *neque magnifi-* continet et ultima folia 30. 41. 6 *classibus* – 45. 7 *familie* ipse expleuit, exemplari traditionis Puteaneae usus; postea cum codicem alterum, qui de stirpe **Σ** descendit, scrutatus esset, lectiones eius diuersas per totam pentadem (26–30) in **A** inseruit, duasque lacunas magnas (26. 41. 18–44. 1, 27. 2. 11–3. 7) ad finem huius decadis explendas curauit. cum prius in editione nostra siglum **A**ᵖ lectiones traditionis **Σ** a Petrarcha introductas semper indicet, in apparatu critico ad 30. 12. 6–15. 12, 41. 6–45. 7 siglum **A** lectiones Puteaneas etsi a Petrarcha descriptas denotat, **A**ᵖ correctiones quas a codice altero introduxit significat.

Codex Laurentianus Notatus (N) aeque atque Aginnensis post 30. 41. 6 *ex duabus* olim deficiebat, sed scriba ab Iacobo Colonna instructus capita deperdita e codice traditionis Puteaneae restaurauit; mox duo alii scribae lectiones e codice traditionis Σ inseruerunt. ideo et haec ultima pars codicis cum a Puteaneo deriuatur siglo N notatur; lectiones e codice Carnotensi insertae sigla $\mathbf{N}^{\sigma 1}$, $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ ferunt.

e) codex Landulfianus (L, Parisiis, B. N. Lat. 5690), ut in priore uolumine indicaui, circa 1328–1329 exaratus est; satis constat Landulfum Colonnam eum describendum curasse. scriba maiorem libri 26 partem e codice uel Aginnensi uel Laurentiano Notato, ut uidetur, transcripsit; deinde ad alterum codicem (fortasse ueterem Carnotensem) conuersus lectiones traditionis Σ in codicem suum introducere coepit. postremo cum librum 27 transcriberet, utrumque codicem simul scrutatus nunc Aginnensis uel Laurentiani, nunc traditionis alterius lectiones praeferebat.

In libris 28–30 quia codices traditionis Puteaneae semel atque iterum totas lineas omiserunt, scriba codicis Landulfiani magis magisque ad testimonium traditionis Σ conuersus est. itaque perturbationem illam capitum, qua 28. 37. 9–29. 1. 24 ante 28. 22. 14 scriba Puteaneus praeposuerat (uide supra, I 1), feliciter uitauit. praeterea tribus tantum locis uerba pleraque L una cum A uel N omisit (28. 23. 8 *expeditis . . . Laelius cum*; 29. 21. 4, *quaeque apud Pleminium*; 28. 46. 6 *animaduerteretque in eos qui alibi habitarent*, quae uerba **P A** habent sed N omittit, ut hoc saltem loco scriba Landulfianus codicem Laurentianum Notatum describere uideatur). at non nullis locis ad codicem uel Aginnensem uel Laurentianum Notatum reuersus, lectiones potius Puteaneas quam eas traditionis Σ describit, ut haec exempla indicant:

	PL	
28. 1. 1	declinauerat	inclinauerat **Sp**
1. 5	militum	peditum $\mathbf{A}^{p}$
2. 13	quantum	quanta $\mathbf{A}^{p}$
2. 16	exercitum . . . traiceret	*om.* **Sp**
2. 16	diuisit	dimisit $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}$
3. 12	aliquis	aliqui **Sp**
3. 14	abstinuerunt	*om.* **Sp**
4. 1	et	*om.* **Sp**
4. 3	omnes suas copias reduxit	recepit exercitum **Sp**
4. 7	tuto	toto $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}$
8. 3	uix	id $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}$
9. 7	feliciterque	fideliterque $\mathbf{Sp}\,\mathbf{A}^{p}$
29. 1. 2	inermes	insignes **Sp**
1. 19	indibili	ilergete indibili $\mathbf{Sp}\,\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$
2. 14	pedestrem	pedes $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}$
6. 2	congruentibus	promptis $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}$
6. 10	deditam	editam $\mathbf{Sp}\,\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$
6. 14	arce	acie $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{H}$
10. 8	fatis	factis $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}$

15. 15	aucto	auctorum $N^{\sigma 2}$
17. 8	patiamur	patimur $N^{\sigma 2}$
30. 2. 7	uiginti	decem $\mathbf{A^{p}H}$
3. 8	carthaginiensium	carthaginiensibus **SpH**
5. 4	ignesque	ignemque $\mathbf{A^{p}H}$
7. 1	afrorum	equorum **SpH**
10. 3	et . . . uersae	*om.* **SpH**

Sed etsi scriba Landulfianus interdum exemplari traditionis *Σ* reiecto lectiones Puteaneas praefert, dubium nullum est quin saepius in his tribus libris testis traditionis *Σ* fide dignior aestimandus sit.

f) codex Harleianus (**H**, Londinii, Mus. Brit. Harl. 2684), saeculo quinto decimo descriptus, in hoc tomo ab 29. 3. 15 ad 30. 21. 12 saepe citatur; nam ut A, Luchs demonstrauit, in his capitibus (quae denuo ipse contuli) testimonium traditionis *Σ* utile praefert. scriba tamen quia neglegens ne dicam stultus est, lectiones ridiculas saepe offert.

g) codex Vaticanus (**V**, Romae, Bibl. Lat. Palat. 876), una cum **H** ab Luchs collatus, uestigia traditionis *Σ* saepissime ostendit. ideo post 30. 21. 12, ubi codex Harleianus traditionem *Σ* minus minusque reddit, lectiones **V** usque ad finem huius decadis fideliter citaui.

III. De testimonio certiore traditionis *Σ* in textu constituendo

Vt in priore tomo explicauimus, lectiones traditionis *Σ* auctoritatem maiorem quam codex Puteaneus demonstrare solent; itaque et in his libris ubi lectio in se probabilis uidetur et e codice traditionis *Σ* sine dubio deriuatur, praeferendam lectioni Puteaneae credidi. editores tamen Oxonienses locis paene innumerabilibus auctoritatem codicis Puteani praetulerunt, ideoque lectiones multae a textu Oxoniensi dissonae in hac editione reperientur.

IV. De orthographia et latinitate

28. 3. 6 *adorta oppugnare est* (codd.; *adorta* †*oppugnare est* O. C. T.). Liuius saepissime alibi infinitiuo prolatiuo post *adoriri* utitur; *oppugnare adortus est* uel sim. uicies scribit (2. 51. 6, 6. 36. 2, 22. 9. 2, 24. 41. 8, etc.). et repetitio *oppugnaret* – *oppugnare* (§§ 5–6) haud inusitata apud Liuium est.

28. 3. 13 *et refringebantur portae* (codd.; *portae et refringebantur* O. C. T., $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ mendose citans).

28. 6. 7 *Pthiotidis* (*Phthiotidis* O. C. T.). uide Schulze, Orthogr.

28. 11. 8 *ab senatu* (edd.; *a senatu* **P**, O. C. T.). Liuius *ab senatu* plus centies alibi scribit, *a senatu* in hac decade semel tantum (23. 30. 13).

28. 19. 4 *ferme* ($\mathbf{P^2}$; *ferre* **P**; *fere* O. C. T.). in hac decade Liuius sescentis locis *ferme* magis quam *fere* utitur.

28. 33. 13 *a conspectu* ($\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$; *ad conspectu* **P**; *ab conspectu* O. C. T.). *a conspectu* quinquies, *ab conspectu* nusquam alibi in Liuio inuenitur.

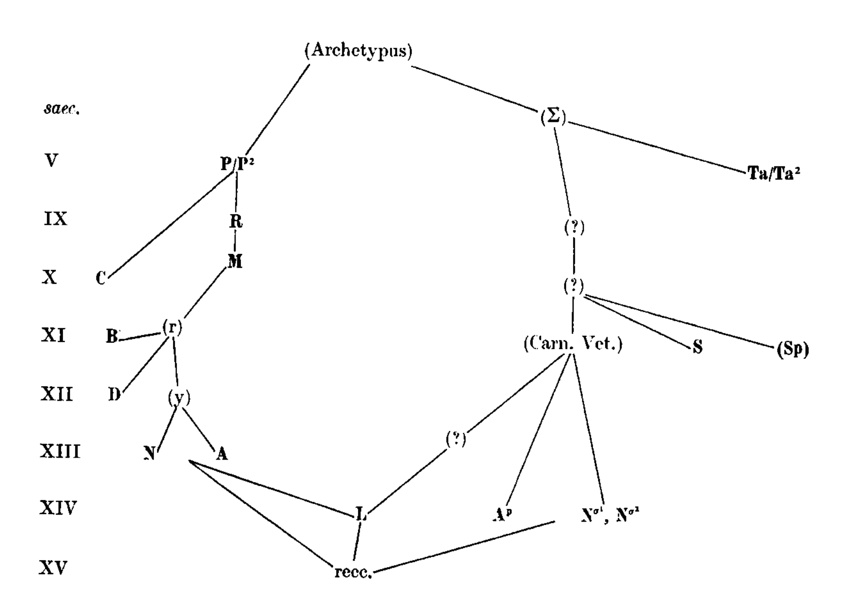
28. 34. 6 *repositam* ($\mathbf{Sp?N^{\sigma 2}L}$; *positam* **P**, O. C. T.). editores Oxonienses *positam* praeferunt quia Gron. *reponere* hoc sensu non semel alibi inueniri adseuerat. sed in hoc ipso libro ad 28. 12. 6 legimus: *in quibus spes omnis reposita uictoriae fuerat.* cf. 2. 39. 2, 26. 40. 4.

28. 40. 12 *aemulationes* (**S**$\mathbf{A^p}$**L**; *aemulatione* **P**; *aemulationem* π, O. C. T.). huius nominis pluralis numerus alibi in Liuio non reperitur, sed Cic. Tusc. 1. 44 *aemulationum erimus expertes* scribit.
28. 46. 11 *institit oppugnare* (**Sp**? $\mathbf{A^p}$**L**; *instituit oppugnare* **P**, O. C. T.). cf. 24. 46. 1 *institit oppugnare*; 39. 31. 3.
29. 2. 8 *imperat* ⟨*ut*⟩. cf. 3. 28. 1, 40. 47. 8, etc. constructionem 'paratacticam' post *imperare* nusquam alibi in Liuio inuenimus.
29. 11. 11 *perfectis* (**HL**; *peractis* **P**, O. C. T.). *comitiis peractis* nusquam alibi in Liuio legitur, *comitiis perfectis* duodecies.
29. 13. 6–7 *propraetores* ($\mathbf{A^p}$; *propr.* **P**; *pro praetoribus* O. C. T.); *proconsules* ($\mathbf{A^p}$**HL**; *pro consulibus* O. C. T.). in hac pentade (26–30) scriba Puteaneus, qui testimonium praebet uetustissimum, *propr.* semper scribit, similiterque *procos.* uel *procons.* semper habet, excepto uno tantum loco 26. 16. 3, ubi *proconsulis* plene citatur. hoc unico loco testimonioque $\mathbf{A^p}$ subnixus *propraetores* magis quam *pro praetoribus*, *proconsules* magis quam *pro consulibus* et hic et alibi scripsi. uide J. Briscoe, Notes on the Manuscripts of Livy's Fourth Decade, Bull. J. Rylands Univ. Manchester 62, 1980, 323ff., qui de hac controuersia sententiam 'non liquere' pronuntiat.
29. 16. 4 *quae ignotae fuerant* (**A**$\mathbf{N^{\sigma 2}}$ (*ignota*) **HL**; *quae ignoratae fuerant* **P**, O. C. T.). Liuius participio *ignoratus* tali sensu nusquam alibi utitur. cf. 21. 19. 10 *ubi Saguntina clades ignota est.*
29. 22. 10 *refringendi* (Luchs; *fringendi* **P**; *effringendi* Weiss., O. C. T.). *refringere carcerem* ad 6. 17. 6, 31. 23. 9, 33. 44. 8 inuenitur, *effringere carcerem* in auctore nostro nusquam alibi.
29. 24. 3 *dextras* (**HL**; *dexteras* **P**, O. C. T.). *dextr-* usitatior forma in Liuio est.
29. 35. 10 *cum . . . effecisset* (**Sp**$\mathbf{N^{\sigma 2}}$$\mathbf{H^x}$**L**; *cum . . . confecisset* **P**, O. C. T.). Caesar ut sensum exprimat dilectus colligendi uerbo *conficere* semel atque iterum utitur, sed Liuius *efficere* praefert (23. 25. 6, 29. 15. 12, 40. 19. 8, 42. 51. 9, etc.).
30. 7. 3 *communito* (**P**; *munito* **SpHL**, O. C. T.). *locum communire* saepius apud Liuium reperitur (5. 34. 8, 6. 29. 4, 21. 48. 8, etc.); scilicet corruptela in traditione Σ ex haplographia orta est.
30. 19. 5 *a classe* (**P**; *ab classe* $\mathbf{C^2}$**HL**, O. C. T.). *a classe* quinquies, *ab classe* semel tantum (31. 22. 5) alibi inuenitur.
30. 27. 6 *remorari* ($\mathbf{N^{\sigma 2}}$**LV**; *manere* **P**, O. C. T.). *remorari*, uerbo inusitatiore, Liuius alibi (2. 45. 8, 27. 12. 3) utitur.
30. 27. 8, 41. 2, 41. 7 *propraetor.* uide supra, 29. 13. 6.
30. 45. 6 *Pompei* (*Pompeii* O. C. T.). uide Ogilvie, O. C. T. I^2, xvii.

Restat ut redactori et huius et prioris uoluminis doctissimo, G. C. Hansen, gratias agam qui errores expunxerit auxiliumque comiter dederit. denique magna beneficia F. W. Walbank, magistri olim nunc amici, recordor, qui multis abhinc annis, cum 'proximis litori uadis inductus' mare Liuianum ingressus essem, uestigia mea rexit; nunc 'in uastiorem altitudinem ac uelut profundum inuectus' opusculum hoc grato animo ei dedico.

Glasguae Kal. Oct. anno salutis mdcccclxxxiv P. G. Walsh

STEMMA

(Archetypus)
saec.
V
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
P/P²
R
M
C
B
(r)
D
(y)
N
A
L
recc.
(Σ)
Ta/Ta²
(?)
(?)
(Carn. Vet.)
S
(Sp)
(?)
Ap
Nσ¹, Nσ²

EDITIONES ATQVE OPERA CRITICA
MAIORIS MOMENTI AD LIBROS 26–30 PERTINENTIA

(u. etiam uolumen prius, XVII sq.)

H. Alanus (= H. E. Allen), Emendationes Livianae, Dublinii–Londinii 1864
C. F. S. Alschefski, Libri 26–30, Berolini 1844; Liber 30, Berolini 1839
B. Ascensius (= J. Bade), Parisiis 1510
A. Augustinus, Antwerpiae 1595
J. C. G. Boot, Suspiciones Livianae, Mnem. 17, 1889, 1–11
I. Casaubon, Notae in ed. Francof. 1578
P. Cluverius, Italia Antiqua, Lugduni Batavorum 1624
C. G. Cobet, *Ἀπομνημονεύματα* Gulielmi Georgii Pluygers, Mnem. 9, 1881, 1–32
R. S. Conway: Conway–Johnson, Libri 26–30, Oxonii 1934
J. B. L. Crévier, Parisiis 1735
F. G. Doering, Gothae 1806
J. Doujat, Parisiis 1679
A. Drakenborch, Amstelaedami 1738–1746
C. A. Duker, Notae in ed. Drak. (u. supra)
W. Elsperger, Observationes ad aliquot Livianos locos, Erlangae 1827
E. G. Fabri, Emendationes, Norimburgae 1842
J. Freinsheim, in ed. Doujat (u. supra)
F. Friedersdorff, Libri 26, 27, 28, Lipsiae 1880, 1881, 1883
F. Fügner: Fügner–Teufer, Auswahl aus der III. Dekade, Lipsiae 1911
S. Gelenius, in ed. Frob. 2, Basileae 1535
A. Giers, Observationes Livianae, Bonn 1871
H. L. Glareanus, Chronologia in ed. Frob. 1, Basileae 1531
–, Notae in ed. Lugd. 1537
J. F. Gronovius, ed. 1, Lugduni Batavorum 1644–1645 (vol. 4 emendationum rationem continet)
–, ed. 2, Amstelaedami 1661
Jac. Gronovius, ed. 3, Amstelaedami 1678–1679
J. Gruter, ed. 3, Francofurtii 1627 (edd. 1–2 notas criticas non habent)
A. Harant, Emendationes et adnotationes in T. Livium, Parisiis 1880
J. Held, Observationes in differentes quosdam veterum scriptorum locos, Svidniciae 1849
W. Heraeus, u. Weissenborn infra
–, Vindiciae Livianae I, Hanau 1889; II, Offenbach ad Moenum 1892
T. Homolle, u. Riemann infra
S. K. Johnson, u. Conway supra
H. T. Karsten, Ad Livii libros II–VII et XXVIII–XXX, Mnem. n. s. 24, 1896, 1–30
H. A. Koch, Emendationes Livianae, Norimburgae 1860
J. G. Kreyssig, Lipsiae 1829
F. Leo, Zu Livius' dritter Dekade, RhM n. f. 35, 1880, 236–243
J. Lipsius, Variae lectiones, Antwerpiae 1569

A. Luchs, Libri 26–30, Berolini 1879; ed. min. 1889
–, Emendationum Livianarum particula prima, secunda, tertia, Erlangae 1881–1887
F. Luterbacher, Libri 29, 30, Lipsiae 1893, 1894
J. N. Madvig: Madvig–Ussing, Hauniae 1861–1866
–, Emendationes Livianae, Hauniae 1860; iterum editae 1877
F. Modius, Francofurtii 1583
H. J. Müller, u. Weissenborn infra
M. Müller, u. Weissenborn infra
M. A. Muretus, Notae quaedam ineditae in ed. 2 Gron. (u. supra)
–, Variarum lectionum libri XV, Parisiis 1586
R. Novák, Mluvnicko-kriticka studia k Liviovi, Pragae 1894
–, Liviana, Listy Filolog. 5–10, 1878–1883
–, Divinationes Livianae, Karlsruhe 1839
–, Atque vor Consonanten und ac vor Gutturalen bei Livius und Curtius, WS 15, 1893, 248–259
J. Perizonius, Capita VII animadversionum historicarum in ed. Drak. (u. supra)
E. Pighius, Fasti magistratuum Romanorum, Antwerpiae 1561
W. G. Pluygers, u. Cobet supra
B. Rhenanus, in Frob. 2, Basileae 1535
O. Riemann: Riemann–Homolle, Libri 26–30[7], Parisiis 1904
D. Ruhnken, ed. Vellei Paterculi, Lugduni Batavorum 1779
G. A. Ruperti, Londinii 1828
M. A. Sabellicus, Annotationes in ed. Ven. 1491
C. Salmasius, ed. Solini (una cum Plinianis exercitationibus), Parisiis 1629
I. Schweighäuser, ed. Polybii, Lipsiae 1879–1895
O. Siesbye, in: Opuscula philologica ad J. N. Madvig missa, Hauniae 1876
C. Sigonius, Scholia et Chronol. in ed. Ven. 1555
G. F. Unger, Zu Livius, Philol. 34, 1876, 515
F. Ursinus, Notae in ed. A. Augustini (u. supra)
J. L. Ussing, u. Madvig supra
P. Victorius, Variae lectiones, Florentiae 1553
J. H. Voß, Anmerkungen und Randglossen zu Griechen und Römern, Lipsiae 1838
W. S. Watt, lectiones nondum editae
W. Wegehaupt, Libri 29, 30, Gothae 1896, 1895
W. Weissenborn: Weissenborn – M. Müller–Heraeus, Bibl. Teubn.[2] Lipsiae 1899
–, Weissenborn – H. J. Müller[4], Berolini 1899
A. S. Wesenberg, Emendatiunculae Livianae, Dän. Zeitschr. f. Philol. u. Pädag. 9–10, 1873
P. Wesseling, ed. Diodori, Amstelaedami 1746
E. Wölfflin, Libri 21–30, Lipsiae 1905
A. Zingerle, Pragae–Lipsiae 1883–1894

SIGLA

P	codex Puteaneus, Paris. Lat. 5730 saec. V
$\mathbf{P}^1$, $\mathbf{P}^2$	Puteaneus prima, altera manu correctus
C	codex Colbertinus, Paris. Lat. 5731 saec. IX uel X
$\mathbf{C}^x$	Colbertinus pluribus manibus correctus
R	codex Romanus, Vat. Reg. 762 saec. IX
$\mathbf{R}^1$, $\mathbf{R}^2$	Romanus prima, altera manu correctus
M	codex Mediceus, Flor. Laur. Plut. 63. 20 saec. X
$\mathbf{M}^1$, $\mathbf{M}^2$, $\mathbf{M}^3$	Mediceus prima, altera, tertia manu correctus
B	codex Bambergensis, M 4. 9 saec. XI
$\mathbf{B}^1$	Bambergensis prima manu correctus
D	codex Cantabrigiensis, Trin. R 4. 4. 214 saec. XII
A	codex Aginnensis, Lond. Harl. 2493 saec. XIII
N	codex Laurentianus Notatus, Flor. Laur. Plut. 63. 21 saec. XIII
π	consensus codicum **CRMBDAN**
π^2	consensus codicum **BDAN** (post 30. 41. 4 **BAN**)
Ta	codex Taurinensis iam combustus, saec. V
$\mathbf{Ta}^2$	Taurinensis altera manu correctus
Sp	codex Spirensis iam deperditus a Beato Rhenano citatus
Sp*?*	codex Spirensis a Beato Rhenano, ut uidetur, citatus
S	folium Monacense, Mon. cod. Lat. 23491 saec. XI
$\mathbf{A}^p$	codex Aginnensis a Petrarcha lectiones Σ citante correctus
$\mathbf{A}^v$	Aginnensis a Laurentio Valla correctus
$\mathbf{N}^{\sigma 1}$, $\mathbf{N}^{\sigma 2}$	correctiones uel additiones in codicem **N** e traditione Σ diuersis manibus introductae
L	codex Landulfianus, Paris. Lat. 5690 saec. XIV
$\mathbf{L}^1$	lectiones Puteaneae a scriba **L** adiectae
H	codex Harleianus, Lond. Harl. 2684 saec. XV
K	codex Harleianus, Lond. Harl. 2781 anno 1461
V	codex Vaticanus, Palat. 876 saec. XV
W	codex Vaticanus, Palat. 879 saec. XV
recc.	lectiones codicum recentium
edd.	editores uetustiores

NOTAE

Alan.	Alanus	Ma.	Madvig
Alsch.	Alschefski	H. J. Müll.	H. J. Müller
Asc.	Ascensius	M. Müll.	M. Müller
Büch.	Bücheler	Nov.	Novák
Cob.	Cobet	Per.	Perizonius
Conw.	Conway	Pigh.	Pighius
Crev.	Crévier	Pluy.	Pluygers
Doer.	Doering	Rhen.	Rhenanus
Drak.	Drakenborch	Riem.	Riemann
Duk.	Duker	Rossb.	Rossbach
Elsp.	Elsperger	Rub.	Rubenius
Forch.	Forchhammer	Rup.	Ruperti
Freins.	Freinsheim	Sab.	Sabellicus
Glar.	Glareanus	Schweig.	Schweighäuser
Gron.	J. F. Gronovius	Sies.	Siesbye
Jac. Gron.	Jac. Gronovius	Sig.	Sigonius
Grut.	Gruter	Urs.	Ursinus
Har.	Harant	Uss.	Ussing
Hav.	Havercamp	Vict.	Victorius
Her.	Heraeus	Voss.	J. H. Voß
Jo.	Johnson	Weg.	Wegehaupt
Karst.	Karsten	Weiss.	Weissenborn
Koehl.	Koehler	Wes.	Wesenberg
Kreyss.	Kreyssig	Wess.	Wesseling
Lips.	Lipsius	Wölf.	Wölfflin
Luterb.	Luterbacher	Zing.	Zingerle

TITI LIVI AB VRBE CONDITA
LIBER XXVIII

Cum transitu Hasdrubalis quantum in Italiam declinauerat belli *a. 207* 1
tantum leuatae Hispaniae uiderentur, renatum ibi subito par priori
bellum est. Hispanias ea tempestate sic habebant Romani Poenique: 2
Hasdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus Gadesque concesserat;
nostri maris ora omnisque ferme Hispania qua in orientem uergit Scipio- 3
nis ac Romanae dicionis erat. nouus imperator Hanno, in locum Barcini 4
Hasdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus Magonique iunc-
tus, cum in Celtiberia, quae media inter duo maria est, breui magnum
hominum numerum armasset, Scipio aduersus eum M. Silanum cum 5
decem milibus militum, equitibus quingentis misit. Silanus quantis 6
maximis potuit itineribus – impediebant autem et asperitates uiarum
et angustiae saltibus crebris, ut pleraque Hispaniae sunt, inclusae –
tamen non solum nuntios sed etiam famam aduentus sui praegressus,
ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit.
Iisdem auctoribus compertum est, cum decem circiter milia ab hoste 7
abessent, bina castra circa uiam qua irent esse; laeua Celtiberos, nouum
exercitum supra nouem milia hominum, dextra Punica tenere castra.
ea stationibus, uigiliis, omni iusta militari custodia tuta et firma esse; 8
illa altera soluta neglectaque, ut barbarorum et tironum et minus timen-
tium quod in sua terra essent. ea prius adgredienda ratus, Silanus signa 9
quam maxime ad laeuam iubebat ferri, necunde ab stationibus Punicis
conspiceretur; ipse praemissis speculatoribus citato agmine ad hostem
pergit.
Tria milia ferme aberat, cum hauddum quisquam hostium senserat; 2
confragosa loca et obsiti uirgultis tegebant colles. ibi in caua ualle, atque 2

9sqq. App. Ib. 28; Zon. 9. 8 || 15sqq. App. Ib. 31; Zon. 9. 8

1 italiam *recc.* italia **PL** | declinauerat **PL** inclauerat **Sp** inclinauerat $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ || 2 ibi $\mathbf{M}^{1}$**L** ubi **P** | priori $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** priore **P** || 3 hispanias $\mathbf{A}^{p}$ et hispanias $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** hispania **P** | sic $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** signa **P** || 5 in $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 6 barchini **P** (*qui* -ch- *semper scribit*) || 9 hominum $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 10 milibus $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** iliauo plus millibus **P** haud plus milibus *Gron.* haud amplius milibus *Conw.* | militum **PL** peditum **A** || 12 inclusum *uel* inclusos *Duk.* || 14 celtiberia **CL** celliliberia **P** | transfugis $\mathbf{C}^{x}\mathbf{M}^{x}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** transfugit **P** || 15 cum **P** quod $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** || 17 hominum *om.* **L** || 22 conspicerentur **N** | citato $\mathbf{P}^{x}$**L** scitato **P** || 24 tria *codd.* tria ⟨iam⟩ *Zing.* || 25 obsiti **P** obsita $\mathbf{C}^{x}$**L** obsitos (*tum* tenebant) *Duk.* | tegebant *Kreyss.* tenebat **P** tenebant $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L**

207 ob id occulta, considere militem et cibum capere iubet. interim specula-
3 tores transfugarum dicta adfirmantes uenerunt. tum sarcinis in medium
coniectis arma Romani capiunt, acieque iusta in pugnam uadunt. mille
passuum aberant cum ab hoste conspecti sunt; trepidarique repente
coeptum, et Mago ex castris citato equo ad primum clamorem et tumul-
tum aduehitur.
4 Erant in Celtiberorum exercitu quattuor milia scutati et ducenti
equites; hanc iustam legionem – et id ferme roboris erat – in prima
5 acie locat; ceteros, leuem armaturam, in subsidiis posuit. cum ita
instructos educeret e castris, uixdum egressos uallo in eos Romani pila
6 coniecerunt. subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste, inde ad
mittenda ipsi consurgunt; quae cum Romani conferti ut solent densatis
excepissent scutis, tum pes cum pede conlatus, et gladiis geri res coepta
7 est. ceterum asperitas locorum et Celtiberis, quibus in proelio concursare
mos est, uelocitatem inutilem faciebat, et haud iniqua eadem erat
8 Romanis stabili pugnae adsuetis, nisi quod angustiae et internata
uirgulta ordines dirimebant, et singuli binique uelut cum paribus con-
9 serere pugnam cogebantur. quod ad fugam impedimento hostibus erat,
10 id ad caedem eos uelut uinctos praebebat; et iam ferme omnibus
scutatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura et Carthaginienses, qui
11 ex alteris castris subsidio uenerant, perculsi caedebantur. duo haud
amplius milia peditum et equitatus omnis uix inito proelio cum Magone
effugerunt; Hanno, alter imperator, cum eis qui postremi iam profligato
12 proelio aduenerant, uiuus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme
omnis et quod ueterum peditum erat secuti, decimo die in Gaditanam
prouinciam ad Hasdrubalem peruenerunt; Celtiberi, nouus miles, in
proximas dilapsi siluas inde domos diffugerunt.
13 Peropportuna uictoria nequaquam tantum iam conflatum bellum
quanta futuri materia belli, si licuisset iis Celtiberorum gente excita et
14 alios ad arma sollicitare populos, oppressa erat. itaque conlaudato

7sqq. App. Ib. 31; Zon. 9. 8

1 considere P^1 considera **P** | interim $A^pN^{\sigma 2}L$ *om.* **P** || 5 et[1] *om.* **L** || 7 celtiberorum A^p celtibero **P** celtiberum **L** | scutati *recc.* scutata **PL** scutatorum *Sab.* || 8 roboris **PSp** quod roboris A^pL || 9 subsidiis $A^pN^{\sigma 2}L$ sidis **P** insidiis C^xM^2 | posuit **P** ponit A^p || 10 e *om.* **L** | egressos . . . eos A^p in egressus uallo eos **P** ingressus uallo in $N^{\sigma 2}$ in egressos uallo *edd.* || 12 remittenda *Sig.* | romani P^x romanis **P** || 13 pede *π* pedem **P** | et gladiis A^pL est cladis **P** est et gladiis $N^{\sigma 2}$ || 14 et A^pL *om.* **P** || 16 romanis C^xM^2L romani **P** || 17 binique P^x $A^pN^{\sigma 2}L$ libidinique **P** || 19 id ad **PL** *om.* **Sp** et ad *Rhen.* || 22 inito P^xL initio **P** || 24 aduenerant M^2 aduenerat **P** aduenerunt **L** | fugientem M^2L fugientes **P** || 29 quanta $A^pN^{\sigma 2}$ quantum **PL** | materia belli A^p memoria bella **P** materiam belli **L** || 30 alios C^x $A^pN^{\sigma 2}$ alias **P** | oppressa erat **P** oppresserat $M^1N^{\sigma 2}L$ oppressum erat *edd.*

benigne Silano Scipio spem debellandi, si nihil eam ipse cunctando *207*
moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat in ultimam Hispa-
niam aduersus Hasdrubalem pergit. Poenus cum castra sua forte in 15
Baetica ad sociorum animos continendos in fide haberet, signis repente
sublatis fugae magis quam itineris modo penitus ad Oceanum et Gades
ducit. ceterum quoad continuisset exercitum propositum bello se fore 16
ratus, antequam freto Gades traiceret exercitum omnem passim in
ciuitates dimisit, ut et muris se ipsi et armis muros tutarentur.

Scipio, ubi animaduertit dissipatum passim bellum, et circumferre ad 3
singulas urbes arma diutini magis quam magni esse operis, retro uertit
iter. ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem 2
cum decem milibus peditum, mille equitum ad oppugnandam opulentissi-
mam in iis locis urbem – Orongin barbari appellabant – mittit. sita in 3
Maesessum finibus est, Bastetanae gentis. ager frugifer; argentum etiam
incolae fodiunt. ea arx fuit Hasdrubali ad excursiones circa in mediter-
raneos populos faciendas. Scipio, castris prope urbem positis, priusquam 4
circumuallaret urbem misit ad portas qui ex propinquo adloquio animos
temptarent, suaderentque ut amicitiam potius quam uim experirentur
Romanorum. ubi nihil pacati respondebatur, fossa duplicique uallo 5
circumdat urbem; in tres partes exercitum diuidit ut una semper pars
quietis interim duabus oppugnaret. prima pars cum adorta oppugnare 6
est, atrox sane et anceps proelium fuit. non subire, non scalas ferre ad
muros prae incidentibus telis facile erat; etiam qui erexerant ad murum 7
scalas, alii furcis ad id ipsum factis detrudebantur, in alios lupi superne
ferrei iniecti, ut in periculo essent ne suspensi in murum extraherentur.
quod ubi animaduertit Scipio nimia paucitate suorum exaequatum 8
certamen esse, et iam eo superare hostem quod ex muro pugnaret, duabus
simul partibus, prima recepta, urbem est adgressus. quae res tantum 9
pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando, ut et oppidani moenia
repentina fuga desererent et Punicum praesidium metu, ne prodita urbs
esset, relictis stationibus in unum locum se colligeret.

6sqq. (Pol. 11. 20. 1); Front. Strat. 1. 3. 5 || 9sqq. App. Ib. 28; Zon. 9. 8

1 eam **P** ea spe **N^{x}L** etiam *edd.* || 3 sua **SpA^{p}N$^{\sigma 2}$ L** tum **P** | forte **C^{x}SpN$^{\sigma 2}$L** fore **P** || 4 ad . . . animos *hic* **SpL** *ante* in Baetica **P** || 5 magis quam **ANL** quam magis **P** || 6–7 exercitum . . . traiceret **PL** *om.* **Sp** || 8 dimisit **SpN$^{\sigma 2}$** diuisit **PL** | ipsi **M^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$L** ipse **P** || 11 tamen hostibus *recc.* hostibus tamen **P** || 12 mille **A^p** *om.* **P** || 14 maesessum **P** melessum **Sp** Massiensium *Rub.* | Bastetanae *Weiss. ex Zon. 9. 8* hispanae *codd.* || 15 fuit **SpL** fuerat **P** | hasdrubali **P** hasdrubalis **L** | circa in **SpL** circa **P** || 20 circumdat urbem **SpN^{x}L** circumdata urbe **P** | in tres partes **SpA^{p}L** in tris portis **P** in tribus portis **P^1** || 21–22 adorta oppugnare est **PL** adorta oppugnare esset *Riem.* adorta esset *Conw.* || 24 lupi **A^p** lupis **P** || 27 etiam *Crev.* | eo **P** eos **π^2L** || 31 locum **SpA^{p}L** *om.* **P**

207
10 Timor inde oppidanos incessit ne, si hostis urbem intrasset, sine
11 discrimine Poenus an Hispanus esset obuii passim caederentur. itaque
patefacta repente porta frequentes ex oppido sese eiecerunt, scuta prae
se tenentes ne tela procul conicerentur, dextras nudas ostentantes ut
12 gladios abiecisse appareret. id utrum parum ex interuallo sit conspectum
an dolus aliqui suspectus fuerit incompertum est; impetus hostilis in
13 transfugas factus, nec secus quam aduersa acies caesi. eademque porta
signa infesta urbi inlata, et aliis partibus securibus dolabrisque caede-
bantur et refringebantur portae; et ut quisque intrauerat eques, ad
forum occupandum — ita enim praeceptum erat — citato equo pergebat.
14 additum erat et triariorum equiti praesidium; legionarii ceteras partes
urbis peruadunt. direptione et caede obuiorum, nisi qui armis se tueban-
15 tur, abstinuerunt. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt, oppida-
norum quoque trecenti ferme qui clauserant portas; ceteris traditum
16 oppidum, suae redditae res. cecidere in urbis eius oppugnatione hostium
duo milia ferme, Romanorum haud amplius nonaginta.

4 Laeta et ipsis qui rem gessere urbis eius expugnatio fuit, et imperatori
ceteroque exercitui; et speciosum aduentum suum ingentem turbam
2 captiuorum prae se agentes fecerunt. Scipio conlaudato fratre cum,
quanto poterat uerborum honore, Carthagini ab se captae captam ab eo
3 Orongin aequasset, quia et hiemps instabat, ut nec temptare Gades nec
disiectum passim per prouinciam exercitum Hasdrubalis consectari
4 posset, in citeriorem Hispaniam omnes suas copias reduxit. dimissisque
in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso et Hannone
hostium imperatore ceterisque nobilibus captiuis, ipse Tarraconem
concessit.

5 Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Laeuino proconsule ex
Sicilia in Africam transmissa in Vticensi Carthaginiensique agro late
populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium circa ipsa moe-
6 nia Vticae praedae actae sunt. repetentibus Siciliam classis Punica
— septuaginta erant longae naues — occurrit. septemdecim naues ex iis

24 Zon. 9. 8 || 27 sqq. (Liv. 27. 29. 7 sqq.)

1 ne si **ANL** nisi **P** | intrasset P^1 intrasse **P** || 2 discrimine $A^pN^{\sigma 2}L$ di **P** | itaque $A^pN^{\sigma 2}L$ adque **P** || 4 conicerentur P^x (coic- **P**) **L** proicerentur $N^{\sigma 2}$ || 6 aliqui **Sp** aliquis **PL** || 7 caesi *edd.* caesa **P** est caesa $N^{\sigma 2}L$ | eademque C^x eamdemque **P** || 8 urbi M^2A^pL urbē **P** || 9 et refringebantur $A^pN^{\sigma 2}L$ *om.* **P** || 11 erat et triariorum] caetratorum *Ma.* || 11–12 ceteras partes urbis *Gron.* ceteram partis **P** ceteram partem urbis **Sp** $A^pN^{\sigma 2}L$ || 13 abstinuerunt **P** (aps-) **L** *om.* **Sp** || 14 quoque trecenti $A^pN^{\sigma 2}L$ con **P** || 16 amplius nonaginta **P** plus nonaginta **Sp**? plus centum decem **L** || 18 et **PL** *om.* **Sp**? || 19 conlaudato fratre M^2A^pL conlaudat fratre **P** conlaudat fratrem π || 20 captam P^xA^pL capiam **P** || 21 orongin **P** *ad 3. 2*, oroncim *hic* | hiemps **P** hiems *recc.* || 23 omnes ... reduxit **P** (sua **P** suas P^1) **L** recipit exercitum **Sp** recipit $N^{\sigma 2}$ || 25 ipse **PL** *om.* **Sp** || 31 septemdecim *edd.* decem et septem **PL**

captae sunt, quattuor in alto mersae; cetera fusa ac fugata classis. terra 207 7
marique uictor Romanus cum magna omnis generis praeda Lilybaeum
repetit. tuto inde mari, pulsis hostium nauibus, magni commeatus
frumenti Romam subuecti.

Principio aestatis eius qua haec sunt gesta P. Sulpicius proconsul et 5
Attalus rex cum Aeginae, sicut ante dictum est, hibernassent, Lemnum
inde classe iuncta – Romanae quinque et uiginti quinqueremes, regiae
quinque et triginta – transmiserunt. et Philippus ut, seu terra seu mari 2
obuiam eundum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Deme-
triadem ad mare descendit; Larisam diem ad conueniendum exercitui
edixit. undique ab sociis legationes Demetriadem ad famam regis 3
conuenerunt. sustulerant enim animos Aetoli cum ab Romana societate 4
tum post Attali aduentum, finitimosque depopulabantur. nec Acarnanes 5
solum Boeotique et qui Euboeam incolunt in magno metu erant, sed
Achaei quoque, quos super Aetolicum bellum Machanidas etiam, Lace-
daemonius tyrannus, haud procul Argiuorum fine positis castris terrebat.
hi omnes suis quisque urbibus quae pericula terra marique portenderentur 6
memorantes, auxilia regem orabant.

Ne ex regno quidem ipsius tranquillae nuntiabantur res: et Scerdilae- 7
dum Pleuratumque motos esse, et Thracum maxime Maedos, si quod
longinquum bellum regem occupasset, proxima Macedoniae incursuros.
Boeoti quidem et interiores Graeciae populi Thermopylarum saltum, ubi 8
angustae fauces coartant iter, fossa ualloque intercludi ab Aetolis nun-
tiabant ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent.

Vel segnem ducem tot excitare tumultus circumfusi poterant. legatio- 9
nes dimittit, pollicitus prout tempus ac res sineret omnibus laturum se
auxilium. in praesentia quae maxime urgebat res, Peparethum praesi- 10
dium urbi mittit, unde allatum erat Attalum, ab Lemno classe transmissa,
omnem circum urbem agrum depopulatum. Polyphantam cum modica 11
manu in Boeotiam, Menippum item, quendam ex regiis ducibus, cum

5 sqq. Pol. 10. 41 sq.; (Liv. 27. 33. 4 sq.); App. Mac. 3; Dio 17. 57. 57; Iust. 29. 2 ‖ 19 sqq. Pol. 10. 41. 4 sq.

3 tuto **PL** toto **Sp**$\mathbf{N}^{\sigma 2}$ | commeatus $\mathbf{P}^2$ cismeatus **P** ‖ 6 aeginae $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ reginae **P** ‖ 7 erant *add. post* quinqueremes *Ma.*, *post* triginta *Uss.* ‖ 8 ut $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ *om.* **P** ‖ 12 sustulerant $\mathbf{P}^1$ sustulerunt **P** ‖ 13 nec acarnanes $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ nec arnanes **P** ‖ 16 argiuorum **P** argeorum **Sp**? $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ ‖ 17 portenderentur **Sp**? $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ portendebantur **P** ‖ 19 ipsius $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ ipsi ut **P** ipsius ut $\mathbf{A}^p$ ipsi sat *Gron.* ‖ 20 pleuratumque **P** et pleuratum **L** | motos **P** moturos **L** | quod $\mathbf{C}^x\mathbf{M}^3\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ quo **P** ‖ 21 regem $\mathbf{M}^2\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}$ regum **P** ‖ 22 interiores *codd.* interioris *edd.* | saltum **L** saltus **P** ‖ 23 nuntiabant **PL** nuntiarant **Sp**? ‖ 25 legationes $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ legiones **P** ‖ 26 res sineret **Sp**? $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ resideret **P** res se daret *edd.* | se *om.* **Sp**? ‖ 27 urgebat **P** urgebant **L** | res Peparethum *Gron.* tum Peparethum *Sig.* (*cf. Pol. 10. 43. 7*) resperaret lium **P** res pararent tum $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ ‖ 29 polyphantam **D** (poli-) **L** polypantham **P**

207 mille peltastis – pelta caetrae haud dissimilis est – Chalcidem mittit;
12 additi quingenti Agrianum ut omnes insulae partes tueri posset.
Ipse Scotussam est profectus, eodemque ab Larisa Macedonum copias
13 traduci iussit. eo nuntiatum est concilium Aetolis Heracleam indictum,
14 regemque Attalum ad consultandum de summa belli uenturum. hunc
conuentum ut turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam
15 duxit. et concilio quidem dimisso [iam] uenit; segetibus tamen, quae iam
prope maturitatem erant, maxime in sinu Aenianum euastatis, Scotussam
copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem
16 sese recipit. inde ut ad omnes hostium motus posset occurrere, in Phoci-
dem atque Euboeam et Peparethum mittit qui loca alta eligerent unde
17 editi ignes apparerent. ipse in Tisaeo – mons est in altitudinem ingentem
cacuminis editi – speculam posuit ut ignibus procul sublatis signum
ubi quid molirentur hostes momento temporis acciperet.
18 Romanus imperator et Attalus rex a Peparetho Nicaeam traiecerunt;
inde classem in Euboeam ad urbem Oreum transmittunt, quae ab
Demetriaco sinu Chalcidem et Euripum petenti ad laeuam prima urbium
19 Euboeae posita est. ita inter Attalum ac Sulpicium conuenit ut Romani
6 a mari, regii a terra oppugnarent. quadriduo postquam adpulsa classis
est, urbem adgressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui a Philippo
2 praepositus urbi erat, conloquiis absumptum est. duas arces urbs habet,
unam imminentem mari; altera urbis media est. cuniculo inde uia ad
mare ducit, quam a mari turris quinque tabulatorum, egregium propugna-
3 culum, claudebat. ibi primo atrocissimum contractum est certamen, et
turre instructa omni genere telorum et tormentis machinisque ad op-
4 pugnandam eam ex nauibus expositis. cum omnium animos oculosque id
certamen auertisset, porta maritimae arcis Plator Romanos accepit,
momentoque arx occupata est. oppidani pulsi in mediam urbem ad
5 alteram tendere arcem; et ibi positi erant qui fores portae obicerent. ita
6 exclusi in medio caeduntur capiunturque. Macedonum praesidium
conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita nec pertinaciter

3 sqq. Pol. 10. 42 || 15 sqq. Dio 17. 57. 57 sq.

1 peltastis *Jac. Gron.* peltatis *codd.* | chalcidem (calch-) **A^{P}L** calchidam **P** || 2 Agrianum *Sig. ex Pol. 10. 42. 2* aenianum *codd.* || 3 scotussam **A^{P}L** scopyssam **P**, *qui* scotussam *ad 5. 15*, scotusam *ad 7. 3 infra scribit* | copias **C^{x}M^{2}L** copia **P** || 5–6 hunc ... aduentu **A^{P}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 6 magnis **P^{2}L** agnis **P** || 7 concilio **N$^{\sigma 2}$L** consilio **P** | iam^{1} *secl. Conw.* | iam^{2} **A^{P}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 8 Aeniano *edd.* | Scotussam] *u. supra 5. 12* || 10 recipit **Sp?L** recepit **P** | posset **P** possit **L** | phocidem **π** phociden **P** || 11 peparethum (-tum) **L** pepharetum **P** || 15 peparetho **L** peparrheto **P** || 16 transmittunt **πL** tramittunt **P** || 17 Demetriaco] Maliaco *Duk.* || 22 media **PA^{P}L** medio **AN** || 23 mari **M^{2}A^{x}L** mare **P** || 29 portae **A^{P}N$^{\sigma 2}$** portas **P** portis **L** || 31 pertinaciter **Sp?πL** perunaciter **P**

proelio inito. eos Plator, uenia ab Sulpicio impetrata, in naues impositos 207 7
ad Demetrium Pthiotidis exposuit. ipse ad Attalum se recepit.
Sulpicius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus 8
uictrici classe petit, ubi haudquaquam ad spem euentus respondit. ex 9
patenti utrimque coactum in angustias mare speciem intuenti primo
gemini portus in ora duo uersi praebuerit; sed haud facile alia infestior
classi statio est. nam et uenti ab utriusque terrae praealtis montibus 10
subiti ac procellosi ⟨se⟩ deiciunt, et fretum ipsum Euripi non septiens
die sicut fama fert temporibus statis reciprocat, sed temere in modum
uenti nunc huc nunc illuc uerso mari, uelut monte praecipiti deuolutus
torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. cum classem 11
tam infesta statio accepit, tum et oppidum, alia parte clausum mari, alia
ab terra egregie munitum praesidioque ualido firmatum et praecipue
fide praefectorum principumque, quae fluxa et uana apud Oreum fuerat,
stabile atque inexpugnabile fuit. id prudenter, ut in temere suscepta re, 12
Romanus fecit, quod circumspectis difficultatibus, ne frustra tempus
tereret, celeriter abstitit incepto, classemque inde ad Cynum Locridis –
emporium id est urbis Opuntiorum mille passuum a mari sitae – traiecit.
Philippum et ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude 7
ex specula elati; et impari tum maritimis uiribus haud facilis erat in
insulam classi accessus. ita re per cunctationem omissa, ad Chalcidis 2
auxilium, ubi signum accepit, impigre est motus. nam et ipsa Chalcis,
quamquam eiusdem insulae urbs est, tamen adeo arto interscinditur
freto ut ponte continenti iungatur terraque aditum faciliorem quam mari
habeat. igitur Philippus ab Demetriade Scotussam, inde de tertia uigilia 3
profectus; deiecto praesidio fusisque Aetolis qui saltum Thermopylarum
insidebant, cum trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse uno die
Phocidis Elatiam milia amplius sexaginta contendit.

8sq. Cic. N. D. 3. 24; (Diod. 13. 47); Strabo 9. 2. 8; Mela 2. 7; Lucan. 5. 234sqq. || 17sq. Strabo 9. 4. 2; Paus. 10. 1 || 22sqq. (Liv. 45. 27. 8); Strabo 9. 2. 8

1 proelio inito **Sp***?* **L** proelium initum **P** | ab **L** b **P** a $\mathbf{P}^1$ || 2 demetrium **SpL** demetriacum **P** || 4 uictrici $\mathbf{P}^x\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ uicti **P** || 5 mare **P** mare ut **Sp***?* $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ || 6 praebuerit **Sp***?* $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ praebuere **P** || 8 ⟨se⟩ *add. Gron.* || 10 huc $\mathbf{P}^2$ hoc **P** | monte *π* monti **P** || 12 tam **ANL** iam **P** || 13 et *del. Gron.* || 14 fuerat **Sp***?* **L** fuerant **P** || 15 suscepta $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ suspecta **P** || 16 quod **L** quo **P** || 17 cynum *codd.* Cythinium *Sab.* || 18 id est **P** idem $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ | urbis opuntiorum $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ orbis et pontiorum **P** opuntiorum urbem $\mathbf{A}^p$ | mille] duo milia *Duk.* (*cf. Strabo 9. 4. 2*) | sitae $\mathbf{P}^x$ sita **P** sitam $\mathbf{A}^p$ || 19 ignes $\mathbf{CM}^2\mathbf{A}^p$ ignos **P** | monuerant $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}$ minuerant **P** mouerant **L** || 20 tum maritimis $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ tum uis **P** maritimis **Sp** || 21 re $\mathbf{A}^p\mathbf{L}$ *om.* **P** res $\mathbf{SpN}^{\sigma 1}$ | per cunctationem **Sp** *π* percunctatione **P** || 24 ponte $\mathbf{C}^x\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ ponto **P** | terraque **PL** terra **Sp***?* || 25–26 ab … profectus *hic Ma.*, *uestigiis Crev. insistens, post* insidebant cum *codd.* || 25 ab $\mathbf{PN}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ a $\mathbf{P}^x$ | Scotussam] *u. supra 5. 12* | de *om.* **L** || 26 deiecto *π* diiecto **P** | fusisque **PL** fusis **Sp** || 28 contendit $\mathbf{P}^x$ contedit **P**

207
4 Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur;
concesserat eam regi praedam Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies
5 ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. cum Romana
classis Oreum sese recepisset, Attalus, ignarus aduentus Philippi,
6 pecuniis a principibus exigendis terebat tempus; adeoque improuisa res
fuit ut, nisi Cretensium quidam forte pabulatum ab urbe longius progressi
7 agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis
atque incompositus cursu effuso mare ac naues petiit; et molientibus ab
terra naues Philippus superuenit, tumultumque etiam ex terra nauticis
8 praebuit. inde Opuntem rediit, deos hominesque accusans quod tantae
9 rei fortunam ex oculis prope raptam amisisset. Opuntii quoque ab
eadem ira increpiti quod, cum trahere obsidionem in aduentum suum
potuissent, uiso statim hoste prope in uoluntariam deditionem concessis-
10 sent. compositis circa Opuntem rebus Toronen est profectus. et Attalus
primo Oreum se recepit; inde, cum fama accidisset Prusian, Bithyniae
regem, in fines regni sui transgressum, omissis Romanis rebus atque
11 Aetolico bello in Asiam traiecit. et Sulpicius Aeginam classem recepit,
unde initio ueris profectus erat.
12 Haud maiore certamine quam Opuntem Attalus ceperat Philippus
Toronen cepit. incolebant urbem eam profugi ab Thebis Pthioticis; urbe
sua capta a Philippo cum in fidem Aetolorum perfugissent, sedem iis
Aetoli eam dederant urbis uastae ac desertae priore eiusdem Philippi
13 bello. tum ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta profectus
Tithronion et Drumias, Doridis parua atque ignobilia oppida, cepit. inde
Elatiam, iussis ibi se opperiri Ptolomaei Rhodiorumque legatis, uenit.
14 ubi cum de finiendo Aetolico bello ageretur – adfuerant enim legati
nuper Heracleae concilio Romanorum Aetolorumque – nuntius adfertur
Machanidam Olympiorum sollemne ludicrum parantes Eleos adgredi

10sq. Pol. 11. 7. 1

4 oreum sese recepisset $N^{\sigma 2}$ eo se cepisset **P** oreum sese receperat et (cum *prius omisso*) **SpL** oreum se receperat et A^{p} || 8 effuso **Sp**? A^{p}**L** effusu **P** effusus P^{1} *del. Crev.* | petiit $A^{p}N^{\sigma 2}L$ petit **P** || 9 superuenit **P** aduenit **SpL** | tumultumque **P** metumque **Sp**$A^{p}N^{\sigma 2}L$ || 10 opuntem $A^{p}N^{\sigma 2}L$ pontem **P** pontum P^{2} || 13 potuissent **CL** posuissent **P** || 14 opuntem **C**A^{p} opontem **P** | toronen **PL** (-em) Thronium *Glar.* Thronen *Conw. dubitanter* || 15 oreum $A^{p}N^{\sigma 2}L$ oratum **P** | se recepit $N^{\sigma 2}L$ est profectus **P** *secl. Gron.* | prusian (-ys-) **P** prusiam **L** || 16 romanis **Sp**$A^{p}N^{\sigma 2}L$ *om.* **P** || 17 recepit **P** recipit **Sp**$N^{\sigma 2}L$ || 19 ceperat $A^{p}N^{\sigma 2}L$ decertat **P** *del. Crev.* || 20 Thronium *Glar.* | pthioticis **P** phthiotici **Sp**? $A^{p}N^{x}$ || 21 perfugissent **P** peruenissent **Sp**A^{p} (-et) $N^{\sigma 2}L$ | sedem iis (*uel* eis) $A^{p}N^{\sigma 2}L$ sedememiis **P** || 22 uastae **SpL** uastatat **P** uastatae **C** | eiusdem **PL** quidem **Sp** || 23 torone **L** turone **P** Thronio *Glar.* | paulo $N^{\sigma 2}L$ *om.* **P** || 24 Tithronion *Rup.* uthronon **P** uturonon P^{2} tithronon $N^{\sigma 2}L$ | doridis $A^{p}N^{\sigma 2}$ dori **P** || 25 opperiri (op-) $A^{p}N^{\sigma 2}L$ opperire **P** | rhodiorumque $A^{p}N^{\sigma 2}L$ rriliedorumque **P** diorumque P^{x}

207
statuisse. praeuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimis- 15
sis – se neque causam eius belli fuisse, nec moram, si modo aequa et
honesta condicione liceat, paci facturum – cum expedito agmine pro- 16
fectus per Boeotiam Megara atque inde Corinthum descendit, unde
commeatibus sumptis Phliunta Pheneumque petit. et iam cum Heraeam 17
uenisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refugisse
Lacedaemonem, Aegium se ad concilium Achaeorum recepit, simul clas-
sem Punicam, ut mari quoque aliquid possit accitam, ibi ratus se inuen-
turum. paucis ante diebus inde Oxeas traiecerant Poeni; inde portus 18
Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanosque
audissent, ueriti ne in se ⟨si⟩ iretur intra Rhium – fauces eae sunt
Corinthii sinus – opprimerentur.

Philippus maerebat quidem et angebatur, cum ad omnia ipse raptim 8
isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse, et rapientem omnia ex
oculis elusisse celeritatem suam fortunam. in concilio autem dissimulans 2
aegritudinem elato animo disseruit, testatus deos hominesque se nulli
loco nec tempori defuisse quin, ubi hostium arma concrepuissent, eo
quanta maxima posset celeritate tenderet; sed uix rationem iniri posse 3
utrum a se audacius an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab
Opunte Attalum, sic Sulpicium ab Chalcide, sic eis ipsis diebus Machani-
dam e manibus suis elapsum. sed non semper felicem esse fugam, nec pro 4
difficili id bellum habendum in quo, si modo congressus cum hoste sis,
uiceris. quod primum esset, confessionem se hostium habere nequaquam 5
pares esse sibi. breui et uictoriam haud dubiam habiturum, nec meliore
euentu eos secum quam spe pugnaturos.

Laeti regem socii audierunt. reddidit inde Achaeis Heraeam et Triphy- 6
liam, Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum fuisse finium satis
probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achaeis – erant autem tres 7
quadriremes et biremes totidem – Anticyram traiecit. inde quinquere- 8
mibus septem et lembis uiginti amplius, quos ut adiungeret Carthaginien-

2 sqq. Pol. 11. 6. 10 || 9 Strabo 10. 2. 19 || 13 sqq. Pol. 11. 7. 1

1.2 dimissis se **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ dimisse **P** dimissi se **P**^{2} || 3 paci **N**$^{\sigma 2}$ pacem **P** | cum **P** quam **SpL** || 5 Phliunta *Sab.* phleiumpta **P** phaleumpta **L** | petit **PL** petiit **A**^{p} | Heraeam *Sig.* heraeum *codd.* || 6 audito **A**^{p}**L** audit **P** audita **Sp**N$^{\sigma 2}$ | fama **Sp**π^2 famam **P** || 7 aegium **SpL** aegiumque **P** | concilium **Sp**N$^{\sigma 2}$**L** conciliorum **P** consilium **A**^{p} | Achaeorum *edd.* aetolorum *codd.* || 8 possit **P** posset **L** || 9 Oxeas *Crev.* uaeas **P** phoceas **A**^{p}**L** ex eo fieres **N**$^{\sigma 2}$ || 11 in se **N**$^{\sigma 2}$ ad se **P** a se **L** | ⟨si⟩ *add. Weiss.* || 16–17 nulli . . . tempori **A**^{p}**L** nullo . . . tempori **P** nullo . . . tempore *Gron.* || 18 posset π posse **P** | uix **PL** id **Sp**N$^{\sigma 2}$ || 19 an **PL** quam **Sp A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ || 20 ab **PL** *om.* **Sp** || 22 modo **Sp**? **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** mo **P** nemo **P**^{2} | hoste **SpL** hostibus **P** || 24 esse **Sp**? **A**^{p}**L** e **P** | sibi **P** eos **SpL** eos si bi *edd.* || 25 spe **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** ope **P** || 26 Heraeam *Sig.* hereum *codd.* | triphyliam *recc.* triphyllam **P** || 27 alipheram **CM**^{2}**A**^{p} aliphera **PL** | fuisse **P**^{x}**N**$^{\sigma 2}$**L** uisse **P** iure esse **A**^{p} || 30 adiungeret **A**^{p}**L** adiungerent **P**

207 sium classi miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras Aetolo-
9 rum, quae prope Eupalium sunt, escensionem fecit. haud fefellit Aetolos;
nam hominum quod aut in agris aut in propinquis castellis Potidaniae
10 atque Apolloniae fuit in siluas montesque refugit; pecora quae inter
festinationem abigi nequierant sunt direpta et in naues compulsa. cum iis
ceteraque praeda Nicia, praetore Achaeorum, Aegium misso, cum Corin-
thum petisset, pedestres inde copias per Boeotiam terra duci iussit.
11 Ipse a Cenchreis praeter terram Atticam super Sunium nauigans inter
12 medias prope hostium classes Chalcidem peruenit. inde conlaudata fide
ac uirtute, quod neque timor nec spes flexisset eorum animos, hortatus-
que in posterum ut eadem constantia permanerent in societate, si suam
quam Oritanorum atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide
13 Oreum nauigat; principumque iis qui fugere capta urbe quam se Romanis
tradere maluerant summa rerum et custodia urbis permissa, ipse Deme-
triadem ab Euboea, unde primum ad opem ferendam sociis profectus
14 erat, traiecit. Cassandreae deinde quinquaginta nauium longarum carinis
positis, contractaque ad effectum eius operis multitudine fabrorum
naualium, quia res in Graecia tranquillas et profectio Attali fecerat et in
tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum con-
cessit, ut Dardanis bellum inferret.
9 Extremo aestatis eius qua haec in Graecia gesta sunt, cum Q. Fabius,
⟨Q. Fabi⟩ Maximi filius, legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum
missus, nuntiasset consulem satis praesidii Galliae prouinciae credere
L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde ac deduci exerci-
2 tum consularem posse, patres non M. Liuium tantum redire ad urbem
3 sed collegam quoque eius C. Claudium iusserunt. id modo in decreto
interfuit, quod M. Liui exercitum reduci, Neronis legiones Hannibali
4 oppositas manere in prouincia iusserunt. inter consules ita per litteras
conuenit, ut, quemadmodum uno animo rem publicam gessissent, ita
quamquam ex diuersis regionibus conuenirent uno tempore ad urbem
accederent: Praeneste qui prior uenisset collegam ibi opperiri iussus.

2 eupalium **B** euphalium **P** | escensionem **PSp** (exsc-) descensionem $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}}$ || 3 Potidaniae *edd.* potidanias **P** postydonie $\mathbf{A^{p}}$ || 5 in naues $\mathbf{C^{x}M^{1}A^{p}L}$ ina-nes **P** || 8 a $\mathbf{Sp\,A^{p}L}$ ab $\mathbf{PN^{\sigma 2}}$ | cenchreis **Sp** oenotris **P** chencris $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ | terram atticam $\mathbf{P\,A^{p}}$ atticen **Sp** terram atticen **A** | super **P** per **Sp** || 10 flexisset **P** flexissent **Sp***?* || 11–12 in posterum ... atque $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}}$ *om.* **P** || 12 opuntiorum $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}}$ oppugnatiorum **P** || 13 principumque $\mathbf{C^{x}M^{1}A^{p}L}$ principiumque **P** || 15 primum **P** primo **Sp***?* *om.* **L** | sociis $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ copiis **P** || 16 quinquaginta $\mathbf{A^{p}L}$ centum **P** || 20 ut dardanis $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ aut dicionis **P** | inferret $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ ferret **P** || 21 aestatis eius $\mathbf{P^{1}}$ etatis etus **P** || 21–22 Q. Fabius ⟨Q. Fabi⟩ Maximi filius *scripsi* q. fabiu(s $\mathbf{P^{1}}$) maximi f. **P** q. fabius maximi **L** Q. Fabius Maximus filius *Alan.* || 23 missus $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 25 patres **P** *om.* **Sp** || 26 quoque **P** *om.* **Sp** || 27 liui(i) *π* liuite **P** Liuii et *Gron.* | deduci *Crev.* || 28 prouincia $\mathbf{A^{p}}$ prouincias **P**

Forte ita euenit ut eodem die ambo Praeneste uenirent. inde praemisso 207 5
edicto ut triduo post frequens senatus ad aedem Bellonae adesset, omni
multitudine obuiam effusa ad urbem accessere. non salutabant modo 6
uniuersi circumfusi, sed contingere pro se quisque uictrices dextras
consulum cupientes alii gratulabantur, alii gratias agebant quod eorum
opera incolumis res publica esset. in senatu cum, more omnium impera- 7
torum expositis rebus ab se gestis, postulassent ut pro re publica fortiter
feliciterque administrata et deis immortalibus haberetur honos et ipsis
triumphantibus urbem inire liceret, se uero ea quae postularent decernere 8
patres merito deorum primum, dein secundum deos consulum respon-
derunt. et supplicatione amborum nomine et triumpho utrique decreto, 9
inter ipsos, ne cum bellum communi animo gessissent triumphum
separarent, ita conuenit, quoniam et in prouincia M. Liui res gesta esset, 10
et eo die quo pugnatum foret eius forte auspicium fuisset, et exercitus
Liuianus deductus Romam uenisset, Neronis deduci de prouincia non
potuisset, ut M. Liuium quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur,
C. Claudius equo sine militibus inueheretur.

Ita consociatus triumphus cum utrique tum magis ei, qui quantum 11
merito anteibat tantum honore collegae cesserat, gloriam auxit. illum 12
equitem aiebant sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiae, et
eo die cum Hasdrubale in Gallia signis conlatis pugnasse, quo eum castra
aduersus sese in Apulia posita habere Hannibal credidisset. ita unum 13
consulem pro utraque parte Italiae aduersus duos duces, summos
imperatores, hinc consilium suum hinc corpus opposuisse. nomen Neronis 14
satis fuisse ad continendum castris Hannibalem; Hasdrubalem uero qua
alia re quam aduentu eius obrutum atque exstinctum esse? itaque iret 15
alter consul sublimis curru multiiugis, si uellet, equis; uno equo per
urbem uerum triumphum uehi, Neronemque, etiamsi pedes incedat, uel
parta eo bello uel spreta eo triumpho gloria memorabilem fore.

Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. 16
pecuniae in aerarium tulerunt sestertium triciens, nonaginta milia aeris.

11 sqq. Val. Max. 4. 1. 9; Vir. ill. 48. 5, 50. 2 || 31 Pol. 11. 3. 3

3 multitudine **$C^x A^p L$** multitudini **P** | accessere **P** accesserunt **L** || 4 circumfusi *del. edd.* | contingere **$A^p L$** *om.* **P** | se **$C A^p L$** *om.* **P** || 6 opera **$P A^p$** ope **SpL** || 8 feliciterque **PL** fideliterque **$Sp A^p$** | deis **P** diis **L** || 11 supplicatione *π* supplicationem **P** || 13 quoniam **Sp** ut quoniam **PL** || 13–14 et . . . et . . . et **P** *om.* **SpL** || 17 c. **P^1** *om.* **P** || 19 auxit illum **$A^p N^{\sigma 2} L$** auxilium **P** || 21 quo **ANL** quod **P** || 22 aduersus *edd.* aduersum **P** || 23 duos duces summos *Rossb.* duos duces duos *codd.* duas acies duos *Koch* duos duces *del. Ma.* || 25 continendum **$C^1 L$** continendis **P** || 26 itaque **$A^p N^{\sigma 2} L$** que **P** || 27 uno equo **$C^x Sp A^p N^{\sigma 2} L$** unde quo **P** || 28 neronemque **P^1 SpL** ronemque **P** || 29 parta eo **C^x SpL** parte mea **P** | spreta eo **$Sp N^{\sigma 2} L$** spreteo **P** spreto **CN** | gloria **C^x SpL** gloriam **P** || 31 pecuniae **PSp***?* **A^p** pecuniam **P^2** | nonaginta **$A^p L$** octoginta **PSp***?*

207–206 17 militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit, tantundem C. Clau-
dius absentibus militibus suis est pollicitus cum ad exercitum redisset.
18 notatum est eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium quam
19 in consulem suum iactata. equites L. Veturium et Q. Caecilium legatos
magnis tulisse laudibus, hortatosque esse plebem ut eos consules in
20 proximum annum crearent; adiecisse equitum praerogatiuae auctorita-
tem consules postero die in contione, quam forti fidelique duorum
praecipue legatorum opera usi essent commemorantes.

10 Cum comitiorum tempus appeteret et per dictatorem comitia haberi
placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit,
2 Liuius Q. Caecilium magistrum equitum. a M. Liuio dictatore creati
consules L. Veturius Q. Caecilius, is ipse qui tum erat magister equitum.
3 inde praetorum comitia habita. creati C. Seruilius M. Caecilius Metellus
Ti. Claudius Asellus Q. Mamilius Turrinus, qui tum aedilis plebis erat.
4 comitiis perfectis dictator, magistratu abdicato dimissoque exercitu, in
Etruriam prouinciam ex senatus consulto est profectus ad quaestiones
5 habendas qui Etruscorum Vmbrorumue populi defectionis ab Romanis
ad Hasdrubalem sub aduentum eius consilia agitassent, quique eum
6 auxiliis aut commeatu aut ope aliqua iuuissent. haec eo anno domi
militiaeque gesta.
Ludi Romani ter toti instaurati ab aedilibus curulibus Cn. Seruilio
7 Caepione Ser. Cornelio Lentulo; item ludi plebeii semel toti instaurati ab
aedilibus plebis M. Pomponio Mathone et Q. Mamilio Turrino.
8 Tertio decimo anno Punici belli L. Veturio Philone et Q. Caecilio
Metello consulibus, Bruttii ambobus ut cum Hannibale bellum gererent
9 prouincia decreta. praetores exinde sortiti sunt M. Caecilius urbanam,
Q. Mamilius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam.
10 exercitus ita diuisi: consulum alteri quem C. Claudius prioris anni consul,
alteri quem Q. Claudius propraetor – eae binae legiones erant –
11 habuisset exercitum. in Etruria duas uolonum legiones a C. Terentio
propraetore M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium
12 erat, acciperet. et Q. Mamilius ut collegae iurisdictione tradita Galliam
cum exercitu cui L. Porcius praetor praefuerat obtineret decretum est;

9 sqq. Fast. Cap. Degrassi 46 sq.; Cic. Brut. 57; Zon. 9. 9 || 24 sqq. Dio 18. 59 sq.; Eutr. 3. 19

3 est **A**^{p}**N**$^{\sigma 1}$**L** *om.* **P** | iocis **C**^{x}**A**^{p} locis **PL** || 4 in **C**^{x} *om.* **P** | suum **P** liuium **A**^{p}**L** || 8 praecipue *π* praecipuaent **P** || 14 Ti. *Sig.* t. **PL** (titus) | Mamilius *Sig.* manilius **PL** || 17 umbrorumue **P** umbrorumque **A**^{p} || 18 aduentu **V** || 19 domi **P**^{x} mi domi **P** || 20 gesta **C**^{x} gestae **P** || 25 ambobus **C**^{1}**Sp A**^{p}**L** ambopusi **P** ambo pulsi **P**^{2} || 26 caecilius **N**$^{\sigma 2}$**L** caecilius metellus **P** || 27 mamilius (m. amilius) **P** manlius **A**^{p}**L** | Ti. *Sig.* t. *codd.* || 30 habuisset **L** habuissent **P** || 32 Mamilius *Voß* mamilio *codd.* | galliam **N**$^{\sigma 2}$**L** gallia **P** || 33 praetor *Pig. ex 27. 36. 11* propr. *codd.*

iussusque populari agros Gallorum qui ad Poenos sub aduentum Hasdru- *206*
balis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut 13
C. Mamilius tenuerat, Sicilia tuenda data. ex Sardinia uetus exercitus, cui 14
A. Hostilius praefuerat, deportatus; nouam legionem quam Ti. Claudius
traiceret secum consules conscripserunt. Q. Claudio ut Tarentum, 15
C. Hostilio Tubulo ut Capuam prouinciam haberet, prorogatum in
annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendae circa Siciliam 16
maritimae orae praefuerat, triginta nauibus C. Seruilio praetori traditis,
cum cetera omni classe redire ad urbem iussus.

In ciuitate tanto discrimine belli sollicita, cum omnium secundorum 11
aduersorumque causas in deos uerterent, multa prodigia nuntiabantur:
Tarracinae Iouis aedem, Satrici Matris Matutae de caelo tactam; Satri- 2
canos haud minus terrebant in aedem Iouis foribus ipsis duo perlapsi
angues. ab Antio nuntiatum est cruentas spicas metentibus uisas esse.
Caere porcus biceps, et agnus mas idem feminaque natus erat. et Albae 3
duo soles uisos ferebant, et nocte Fregellis lucem obortam. et bos in agro 4
Romano locutus, et ara Neptuni multo manasse sudore in circo Flaminio
dicebatur, et aedes Cereris Salutis Quirini de caelo tactae. prodigia 5
consules hostiis maioribus procurare iussi, et supplicationem unum
diem habere; ea ex senatus consulto facta. plus omnibus aut nuntiatis 6
peregre aut uisis domi prodigiis terruit animos hominum ignis in aede
Vestae exstinctus; ob quam causam caesa flagro est Vestalis, cuius
custodia eius noctis fuerat, iussu P. Licini pontificis. id quamquam nihil 7
portendentibus dis, ceterum neglegentia humana acciderat, tamen et
hostiis maioribus procurari et supplicationem ad Vestae haberi placuit.

Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu 8
sunt ut in agros reducendae plebis curam haberent: deum benignitate
summotum bellum ab urbe Romana et Latio esse, et posse sine metu in
agris habitari. minime conuenire Siciliae quam Italiae colendae maiorem
curam esse. sed res haudquaquam erat populo facilis, et liberis cultoribus 9
bello absumptis, et inopia seruitiorum, et pecore direpto uillisque dirutis
aut incensis; magna tamen pars auctoritate consulum compulsa in agros

12 sqq. Dio 17. 60 || 22 sqq. Val. Max. 1. 1. 6

3 C. *Glar. ex 27.36.11* p. *codd.* || 4 Ti. *Sig.* t. *codd.* || 8 praetori traditis *Weiss.* praeditis **P** traditis **$C^x A^p N^{\sigma 2} L$** praebitis *Gron.* || 9 cetera *π* cetero **P** || 12 matutae . . . satri- **$A^p N^{\sigma 2} L$** *om.* **P** || 13 perlapsi **P** prelapsi **$A^p L$** prolapsi *edd.* || 15 idem feminaque **L** idemque feminana **P** idemque feminaque **A^p** || 16 duo **P** duos **$P^x L$** | ferebant **P** referebant **L** | obortam **$C^x A^p N^{\sigma 2}$** oportat **P** || 17 manasse sudore **P** sudore manasse **L** || 18 ⟨haec⟩ prodigia *Luchs* || 22 ob quam causam caesa **$A^p N^{\sigma 2} L$** caesaque **P** | cuius **$M^3 A^p L$** uiis **P** || 23 eius noctis **P** noctis eius **L** || 24 dis (diis) **$A^p L$** deis **P** || 26 admoniti **Sp?$A^p L$** moniti **P** | ab *edd.* a **P** || 28 et[2] **Sp?$A^p N^{\sigma 2} L$** *om.* **P** || 28–29 metu . . . minime **$A^p N^{\sigma 2} L$** *om.* **P** || 30 et **$A^p L$** *om.* **P** || 32 agros **A^p** agro **P**

206 10 remigrauit. mouerant autem huiusce rei mentionem Placentinorum et
Cremonensium legati querentes agrum suum ab accolis Gallis incursari ac
uastari; magnamque partem colonorum suorum dilapsam esse, et iam
11 infrequentes se urbes, agrum uastum ac desertum habere. Mamilio
praetori mandatum ut colonias ab hoste tueretur; consules ex senatus
consulto edixerunt ut qui ciues Cremonenses atque Placentini essent ante
certam diem in colonias reuerterentur.

12 Principio deinde ueris et ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Caecilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius a Q. Claudio propraetore accepit,
13 nouisque militibus quos ipse conscripserat suppleuit. in Consentinum
agrum consules exercitum duxerunt; passimque depopulati, cum agmen
iam graue praeda esset, in saltu angusto a Bruttiis iaculatoribusque
14 Numidis turbati sunt, ita ut non praedatores tantum sed armati quoque
in periculo fuerint. maior tamen tumultus quam pugna fuit, et praemissa
15 praeda incolumes legiones in loca culta euasere. inde in Lucanos profecti;
ea sine certamine tota gens in dicionem populi Romani rediit.

12 Cum Hannibale nihil eo anno rei gestum est. nam neque ipse se obtulit
in tam recenti uolnere publico priuatoque, neque lacessierunt quietum
Romani; tantam inesse uim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno
2 illo duce censebant. ac nescio an mirabilior aduersis quam secundis rebus
3 fuerit, quippe qui, cum in hostium terra per annos tredecim, tam procul
ab domo, uaria fortuna bellum gereret, exercitu non suo ciuili sed mixto
ex conluuione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua
communis, alius habitus, alia uestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii
4 prope di essent, ita quodam uno uinculo copulauerit eos ut nulla nec inter
5 ipsos nec aduersus ducem seditio exstiterit, cum et pecunia saepe in
stipendium et commeatus in hostium agro deessent, quorum inopia priore
Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant.
6 post Hasdrubalis uero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita
uictoriae fuerat, deletum, cedendoque in angulum Bruttium cetera
Italia concessum, cui non uideatur mirabile nullum motum in castris
7 factum? nam ad cetera id quoque accesserat, ut ne alendi quidem exercitus nisi ex Bruttio agro spes esset, qui ut omnis coleretur, exiguus tamen
8 tanto alendo exercitui erat; tum magnam partem iuuentutis abstractam

17 sqq. Sil. It. 16. 1 sqq. || 20 sqq. Pol. 11. 19, 9. 22. 7 sqq.; Diod. 29. 19

2 agrum π agru **P** | accolis $N^{\sigma 2}L$ aecolis **P** incolis P^2 || 6 edixerunt ut $A^p N^{\sigma 2}L$ direxerunt **P** || 9 ueturius π**L** ueterius **P** || 12 iaculatoribusque $A^p N^{\sigma 2}L$ iugulatoribusque **P** iaculatoribus Sp || 13 praedatores A^p praeda **P** | tantum **L** tamen $A^p N^{\sigma 2}$ (tn) *om.* **P** || 15 legiones $A^p L$ et legiones **P** | culta **P** occulta $N^{\sigma 1}L$ | euasere P^x euasae **P** | inde $N^{\sigma 2}L$ *om.* **P** || 18 uolnere $A^p N^{\sigma 2}L$ uoluntatere **P** || 19 tantam $C^x M^1 A^p N^{\sigma 2}L$ tantum **P** || 21 fuerit $C^x A^p N^{\sigma 2}L$ tulerit **P** | qui cum *edd.* et **P** cum $A^p N^{\sigma 2}L$ || 22 ciuili $C A^p N^{\sigma 2}L$ ciuile **P** || 25 di (dii) π**L** dei **P** || 27 deessent **L** deesset **P** || 29 cum $A^p N^{\sigma 2}L$ *om.* **P**

a cultu agrorum bellum occupauerat, et mos ultro etiam insitus genti *206*
inter latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, 9
de Hispania retinenda sollicitis tamquam omnia prospera in Italia
essent.

In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe 10
disparem habebant; eandem, quod proelio uicti Carthaginienses duce
amisso in ultimam Hispaniae oram usque ad Oceanum compulsi erant,
disparem autem quod Hispania non quam Italia modo, sed quam ulla 11
pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumque ingeniis.
itaque ergo prima Romanis inita prouinciarum, quae quidem continentis 12
sint, postrema omnium nostra demum aetate ductu auspicioque Augusti
Caesaris perdomita est. ibi tum Hasdrubal Gisgonis, maximus clarissimus- 13
que eo bello secundum Barcinos dux, regressus ab Gadibus rebellandi
spe, adiuuante Magone Hamilcaris filio dilectibus per ulteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta milia peditum quattuor milia et quingentos equites armauit. de equestribus copiis ferme inter auctores conuenit; 14
peditum septuaginta milia quidam adducta ad Silpiam urbem scribunt.
ibi super campos patentes duo duces Poeni ea mente, ne detractarent 15
certamen, consederunt.

Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, **13**
neque Romanis legionibus tantae se fore parem multitudini ratus ut non
in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia, neque in iis tamen 2
tantum uirium ponendum ut mutando fidem, quae cladis causa fuisset
patri patruoque, magnum momentum facerent, praemisso Silano ad 3
Culcham, duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesque ab eo
quos se per hiemem conscripturum pollicitus erat acciperet, ipse ab 4
Tarracone profectus protinus ab sociis qui accolunt uiam modica contrahendo auxilia Castulonem peruenit. eo adducta ab Silano auxilia, tria 5
milia peditum et quingenti equites. inde ad Baeculam urbem processum
cum omni exercitu ciuium sociorumque peditum equitumque quinque et
quadraginta milibus.

10 sqq. Strabo 3. 3. 8; Vell. Pat. 2. 38. 4; Tac. Ann. 4. 5; Suet. Aug. 21 || **12** sqq. Pol. 11. 20 sqq.; App. Ib. 24

1 ultro *Gron.* uitio *codd.* || **2** inter **Sp**? $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** par **P** per $\mathbf{P}^{x}$ || **3–5** retinenda ... hispania $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || **3** sollicitis] sollicito senatu *Rup.* || **6** habebant **P** habebat **L** || **10** inita $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** initia **P** | prouinciarum **P** prouincia $\mathbf{A}^{p}$ $\mathbf{N}^{x}$**L** || **12** gisgonis **P** gisgonis filius **L** | maximus clarissimusque $\mathbf{A}^{p}$**L** maximusque **P** clarissimus maximusque $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ || **13** egressus *Ma.* || **14** magone $\mathbf{P}^{1}$ magonem **P** || **17** Silpiam] Ilipam *Schweig. ad Pol. 11. 20. 1* || **19** consederunt *π***L** considerunt **P** || **21** fore parem **P** parem **Sp** parem fore **L** || **22** opponerentur $\mathbf{P}^{1}$ opponentur **P** || **25** culcham **P** colchem $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ scolcham $\mathbf{A}^{p}$**L** (-an) | ab eo $\mathbf{P}^{x}\mathbf{N}^{\sigma 2}$ adeo **P** || **29** quingenti $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || **29.30** processum cum **Sp**? progressus **P** progressus cum **L** || **30** sociorumque *scripsi* sociorum *codd.* | peditum $\mathbf{A}^{p}$**L** *om.* **P** | quinque **P** octo *Sig. ex Pol. 11. 20. 8*

206
6 Castra ponentes eos Mago et Masinissa cum omni equitatu adgressi
sunt; turbassentque munientes ni abditi post tumulum opportune
7 ad id positum ab Scipione equites improuiso in effusos incurrissent. ii
promptissimum quemque et proxime uallum atque in ipsos munito-
res primum inuectum uixdum proelio inito fuderunt; cum ceteris, qui
sub signis atque ordine agminis incesserant, longior et diu ambigua
8 pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditae cohortes, deinde
ex opere deducti milites atque arma capere iussi plures usque et in-
tegri fessis subirent, magnumque iam agmen armatorum a castris in
9 proelium rueret, terga haud dubie uertunt Poeni Numidaeque. et primo
turmatim abibant, nihil propter pauorem festinationemue confusis
ordinibus; dein, postquam acrius ultimis incidebat Romanus neque
sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores passim, qua cuique
10 proximum fuit, in fugam effunduntur. et quamquam eo proelio aliquan-
tum et Romanis aucti et deminuti hostibus animi erant, tamen nunquam
per aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum leuisque armatu-
rae cessatum est.
14 Vbi satis temptatae per haec leuia certamina uires sunt, prior Hasdru-
2 bal in aciem copias eduxit, deinde et Romani processere. sed utraque
acies pro uallo stetit instructa, et cum ab neutris pugna coepta esset, iam
die ad occasum inclinante a Poeno prius, deinde ab Romano in castra
3 copiae reductae. hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Poenus
copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat; ab
4 neutra parte procursum telumue missum aut uox ulla orta. mediam
aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses mixti Afris, cornua socii
tenebant – erant autem utrisque Hispani; pro cornibus ante Punicam
5 aciem elephanti castellorum procul speciem praebebant. iam hoc in
utrisque castris sermonis erat, ita ut instructi stetissent pugnaturos;
medias acies, Romanum Poenumque, quos inter belli causa esset, pari
6 robore animorum armorumque concursuros. Scipio ubi haec obstinate
credita animaduertit, omnia de industria in eum diem quo pugnaturus
7 erat mutauit. tesseram uesperi per castra dedit ut ante lucem uiri equique

1 sqq. Pol. 11. 21. 1 sqq.; App. Ib. 27 || 30 sqq. App. Ib. 26; Zon. 9. 8

8 usque **Sp?L** *om.* **P** || 9 subirent $\mathbf{A^pN^{\sigma2}}$ *om.* **P** || 11 propter **L** praeter **P** | festinationemue **P** festinationemque $\mathbf{A^p}$ || 12 incidebat $\mathbf{P^xA^pL}$ incidebant **P** || 13 qua cuique $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ quacumque **P** || 15 et[1] $\mathbf{A^pN^{\sigma1}L}$ *om.* **P** | nunquam **Sp** $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ *om.* **P** || 16 per aliquot insequentes *Rhen.* aliquotiens sequentis **P** proelio quod insequentes $\mathbf{SpN^{\sigma2}}$ aliquot insequentis $\mathbf{A^pL}$ || 19 et **P** *om.* **L** || 26 utrisque **P** utrimque $\mathbf{N^xL}$ || 27 speciem **Sp?** speciem ui **P** speciem uisu **ANL** speciem uisi *Drak.* | iam $\mathbf{A^pL}$ am **P** tamen **π** || 28 utrisque **πL** utrique **P** | erat ita $\mathbf{N^{\sigma2}L}$ ita erat **P** || 30–31 haec . . . credita **PL** hoc . . . credi *recc.* || 32 uesperi $\mathbf{M^3A^pN^{\sigma2}L}$ uesteri **P**

curati et pransi essent: armatus eques frenatos instratosque teneret *206*
equos.

Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in 8
stationes Punicas immisit; inde confestim ipse cum graui agmine legio-
num procedit, praeter opinionem destinatam suorum hostiumque Ro- 9
mano milite cornibus firmatis, sociis in mediam aciem acceptis. Hasdru- 10
bal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo prosiluit tumultumque
ante uallum et trepidationem suorum et procul signa legionum fulgentia
plenosque hostium campos uidit, equitatum omnem extemplo in equites
emittit; ipse cum peditum agmine castris egreditur, nec ex ordine solito 11
quicquam ⟨in⟩ acie instruenda mutat. equitum iam diu anceps pugna 12
erat, nec ipsa per se decerni poterat quia pulsis, quod prope in uicem
fiebat, in aciem peditum tutus receptus erat. sed ubi iam haud plus 13
quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato Scipio
patefactisque ordinibus equitatum omnem leuemque armaturam, in
medium acceptam diuisamque in partes duas, in subsidiis post cornua
locat.

Inde ubi incipiendae iam pugnae tempus erat, Hispanos – ea media 14
acies fuit – presso gradu incedere iubet; ipse e dextro cornu – ibi 15
namque praeerat – nuntium ad Silanum et Marcium mittit ut cornu
extenderent in sinistram partem quemadmodum se tendentem ad dex-
tram uidissent, et cum expeditis peditum equitumque prius pugnam 16
consererent cum hoste quam coire inter se mediae acies possent. ita 17
diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus ternisque equitum
turmis, ad hoc uelitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus
in obliquum aliis; sinus in medio erat, qua segnius Hispanorum signa 18
incedebant. et iam conflixerant cornua, cum quod roboris in acie hostium 19
erat, Poeni ueterani Afrique, nondum ad teli coniectum uenissent, neque
in cornua ut adiuuarent pugnantes discurrere auderent, ne aperirent
mediam aciem uenienti ex aduerso hosti. cornua ancipiti proelio urgeban-
tur: eques leuisque armatura ⟨ac⟩ uelites circumductis alis in latera 20
incurrebant; cohortes a fronte urgebant ut abrumperent cornua a cetera
acie.

3 sqq. Pol. 11. 22. 5 sqq.

1 curati et *Lips.* curati **P** *om.* **Sp?L** | pransi essent **P** pransissent **Sp** | instratosque P^1 instatosque **P** stratosque **πL** || 5 opinione destinatum *Gron.* || 10 ex **P** cum $N^{\sigma 2}$ || 11 ⟨in⟩ *suppl. edd.* || 12 ipsa . . . poterat **PL** *om.* **Sp** || 13 fiebat **P** fiebant **Sp** || 14 quingentos] centum quinquaginta *Urs. ex Pol. 11. 22. 11* || 19 e **P** *om.* **Sp?L** || 21 sinistram partem **PL** sinistra parte **Sp** | ad dextram **P** a dextera **Sp** || 26 qua *codd.* quia *edd.* || 27 incedebant $C^x M^3 \pi^2$ incidebant **P** || 29 discurrere $A^p L$ discernere **P** | ne aperirent $A^p N^{\sigma 2} L$ *om.* **P** || 31 ⟨ac⟩ *Ma.* ⟨et⟩ *edd.* | alis $B^x L^2$ aliis **PL** || 32 a^2 *om.* **L**

206
15 Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba
Baliarium tironumque Hispanorum Romano Latinoque militi obiecta
2 erat. et procedente iam die uires etiam deficere Hasdrubalis exercitum
coeperant, oppressos matutino tumultu coactosque priusquam cibo
3 corpora firmarent raptim in aciem exire. et ad id sedulo diem extraxerat
Scipio ut sera pugna esset; nam ab septima demum hora peditum signa
4 ⟨a⟩ cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit
pugna, ita ut prius aestus a meridiano sole laborque standi sub armis et
simul fames sitisque corpora adficerent quam manus cum hoste con-
5 sererent; itaque steterunt scutis innixi. iam super cetera elephanti
etiam, tumultuoso genere pugnae equitum uelitumque et leuis armaturae
consternati, e cornibus in mediam aciem sese intulerant.
6 Fessi igitur corporibus animisque rettulere pedem, ordines tamen
7 seruantes haud secus quam si imperio ducis cederet integra acies. sed
cum eo ipso acrius, ubi inclinatam sensere rem, uictores se undique
8 inueherent nec facile impetus sustineri posset, quamquam retinebat
obsistebatque cedentibus Hasdrubal ab tergo esse colles tutumque
9 receptum si modice se reciperent clamitans, tamen uincente metu
uerecundiam cum proximus quisque hostem cederet, terga extemplo data
10 atque in fugam sese omnes effuderunt. ac primo consistere signa in
radicibus collium ac reuocare in ordines militem coeperant, cunctantibus
in aduersum collem erigere aciem Romanis; deinde ut inferri impigre
11 signa uiderunt, integrata fuga in castra pauidi compelluntur. nec procul
uallo Romanus aberat, cepissentque tanto impetu castra nisi ex uehe-
menti sole, qualis inter graues imbre nubes effulget, tanta uis aquae
deiecta esset ut uix in castra sua receperint se uictores, quosdam etiam
religio ceperit ulterius quicquam eo die conandi.
12 Carthaginienses, quamquam fessos labore ac uolneribus nox imberque
13 ad necessariam quietem uocabat, tamen quia metus et periculum ces-
sandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis

13 sqq. Pol. 11. 24. 7 sqq.

1 cum *codd.* iam *Gron.* | pugna $\mathbf{P^1}$ purga **P** | turba **Sp** pugna **P** || 2 baliarium **P** balirum **Sp** | latinoque $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ que **P** || 3 die . . . etiam $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ *om.* **P** || 5 et $\mathbf{N^{\sigma2}L}$ *om.* **P** || 7 a cornibus *Ma.* cornibus *codd.* in cornibus *Luchs* | concurrerunt **Sp**?**L** incucurrerunt **P** || 8 ita ut $\mathbf{Sp\,A^pN^{\sigma2}L}$ ui **P** ut $\mathbf{P^2}$ | sole $\mathbf{C\,A^pN^{\sigma2}L}$ solet **P** || 10 itaque $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ ita **P** | iam *Weiss.* nam *codd.* || 14 cederet **L** cederent **P** | acie *Weiss.* || 15 sensere rem *Gron.* senserem **P** sensere $\mathbf{P^1}$ || 16 facile $\mathbf{P^1}$ fragile **P** || 19 proximus $\mathbf{P\,A^pN^{\sigma2}}$ proximi **Sp** primus **L** | hostem cederet $\mathbf{P\,A^pN^{\sigma2}L}$ hostem caderet *Ma.* hosti primus cederet *Weiss.* hostem caederetur *Luchs* || 20 consistere] constituere *Duk.* | signa $\mathbf{A^pN^xL}$ siuna **P** || 22 deinde ut **Sp**?$\mathbf{N^{\sigma2}L}$ de ut inde **P** inde $\mathbf{P^x}$ inde ut $\mathbf{A^p}$ || 23 integrata **L** integra **P** || 24 aberat $\mathbf{P^x}$ aberant **P** | cepissentque **P** cepissetque **L** | nisi $\mathbf{P^x\,A^pN^{\sigma2}L}$ ni se **P** nisi se (. . . deiecisset) *Sig.* || 25 imbre $\mathbf{A^p}$ imbres **P** || 26 deiecta esset $\mathbf{N^{\sigma2}L}$ deiecisset **P** | receperint **PL** reciperent **Sp**? || 27 ceperit **PL** ceperat **Sp**?

undique circa ex propinquis uallibus congestis augent uallum, muni- *206*
mento sese, quando in armis parum praesidii foret, defensuri. sed trans- 14
itio sociorum fuga ut tutior mora uideretur fecit. principium defectionis
ab Attene, regulo Turdetanorum, factum est; is cum magna popularium 15
manu transfugit. inde duo munita oppida cum praesidiis tradita a
praefectis Romano; et ne latius inclinatis semel ad defectionem animis 16
serperet res, silentio proximae noctis Hasdrubal castra mouet.

Scipio, ut prima luce qui in stationibus erant rettulerunt profectos **16**
hostes, praemisso equitatu signa ferri iubet. adeoque citato agmine ducti 2
sunt ut, si uia recta uestigia sequentes issent, haud dubie adsecuturi
fuerint; ducibus est creditum breuius aliud esse iter ad Baetim fluuium
ut transeuntes adgrederentur. Hasdrubal clauso transitu fluminis ad 3
Oceanum flectit, et iam inde fugientium modo effusi abibant; idque ab
legionibus Romanis aliquantum interualli fecit. eques leuisque armatura 4
nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo fatigabat morabaturque;
sed cum ad crebros tumultus signa consisterent et nunc equestria, nunc 5
cum uelitibus auxiliisque peditum proelia consererent, superuenerunt
legiones. inde non iam pugna sed trucidatio uelut pecorum fieri, donec 6
ipse dux fugae auctor in proximos colles cum sex milibus ferme semer-
mium euasit; ceteri caesi captique. castra tumultuaria raptim Poeni 7
tumulo editissimo communiuerunt, atque inde, cum hostis nequiquam
subire iniquo adscensu conatus esset, haud difficulter sese tutati sunt.
sed obsidio in loco nudo atque inopi uix in paucos dies tolerabilis erat; 8
itaque transitiones ad hostem fiebant. postremo dux ipse nauibus acci-
tis — nec procul inde aberat mare — nocte relicto exercitu Gades per-
fugit.

Scipio, fuga ducis hostium audita, decem milia peditum, mille equites 9
relinquit Silano ad castrorum obsidionem; ipse cum ceteris copiis 10
septuagensimis castris, protinus causis regulorum ciuitatiumque cognos-
cendis, ut praemia ad ueram meritorum aestimationem tribui possent,
Tarraconem rediit. post profectionem eius Masinissa cum Silano clam 11
congressus, ut ad noua consilia gentem quoque suam oboedientem
haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti 12
eo tempore subitae mutationis causa quam documento post id tempus

31 sqq. App. Ib. 37, Lib. 10

4 attene **P** tenne $\mathbf{A^p}$ attenne $\mathbf{N^x}$ | turdetanorum $\mathbf{P^2}$ turnetanorum **P** | factum $\mathbf{C^xM^1N^1L}$ factus **P** || 9 ducti **PSp**? educti *edd.* || 13 flectit **πL** plectit **P** | idque $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ itaque **P** || 14 aliquantum *hic* **P** *ante* ab legionibus **L** || 15 incurrendo *Duk.* || 16 sed **P** et **C** | crebros **π** crebro **P** || 21 tumulo **P** in tumulo **L** || 21–22 hostis ... conatus esset **P** hostes ... conati essent **SpL** || 24 dux ipse **P** ipse dux **L** | accitis *Weiss.* accipitis **P** acceptis $\mathbf{P^2L}$ || 27 audita $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}L}$ indita **P** || 28 relinquit **PSp**? reliquit **L** || 29 ciuitatiumque **P** ciuitatumque $\mathbf{A^pL}$ || 34 eo $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P**

206 constantissimae ad ultimam senectam fidei ne tum quidem eum sine
13 probabili causa fecisse. Mago inde, remissis ab Hasdrubale nauibus,
Gades petiit. ceteri deserti ab ducibus pars transitione, pars fuga dissipati
per proximas ciuitates sunt; nulla numero aut uiribus manus insignis.
14 Hoc maxime modo ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania
Carthaginienses sunt quarto decimo anno post bellum initum, quinto
15 quam P. Scipio prouinciam et exercitum accepit. haud multo post Silanus
debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit.
17 L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuntius receptae Hispaniae
2 Romam est missus. et cum ceteri laetitia gloriaque ingenti eam rem uolgo
ferrent, unus qui gesserat, inexplebilis uirtutis ueraeque laudis, paruum
instar eorum quae spe ac magnitudine animi concepisset receptas
3 Hispanias ducebat; iam Africam magnamque Carthaginem et in suum
4 decus nomenque uelut consummatam eius belli gloriam spectabat. itaque
praemoliendas sibi ratus iam res conciliandosque regum gentiumque
5 animos, Syphacem primum regem statuit temptare. Masaesuliorum is
rex erat; Masaesulii, gens adfinis Mauris, in regionem Hispaniae maxime
6 qua sita Noua Carthago est spectant. foedus ea tempestate regi cum
Carthaginiensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusque quam uolgo
7 barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum
8 C. Laelium cum donis mittit. quibus barbarus laetus et quia res tum
prosperae ubique Romanis, Poenis autem in Italia aduersae, in Hispania
nullae iam erant, amicitiam se Romanorum accipere adnuit: firmandae
9 eius fidem nec dare nec accipere nisi cum ipso coram duce Romano. ita
Laelius in id modo fide ab rege accepta, tutum aduentum fore, ad Scipio-
nem rediit.
10 Magnum in omnia momentum Syphax adfectanti res Africae erat,
opulentissimus eius terrae rex, bello iam expertus ipsos Carthaginienses,
finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur,
11 positis. dignam itaque rem Scipio ratus quae, quoniam non aliter posset,
magno periculo peteretur, L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine
12 Noua, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad praesidium

10 sqq. Pol. 11. 24a. 1 sqq.; Val. Max. 9. 8. 1; Dio 17. 57. 53

1 constantissima ... fide *Duk.* || **3** petiit **L** petit **P** | pars[2] $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ *om.* **P** || **5** hoc $\mathbf{C^xL}$ haec **P** | p. **Sp***?* r. **P** proconsulis $\mathbf{A^pL}$ || **6** tertio decimo *Glar.* duodecimo *Rup.* || **7** quam **P** postquam **Sp***?***L** | p. scipio **Sp***?* recipio **P** proconsul scipio $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ || **9** captiuis **PL** captis **Sp** || **10** et] sed *Ma.* || **13** dicebat *edd.* || **14** consummandam *Ruhnken* || **15** praemoliendas ... res **L** praemolienda ... re **P** praemoliendam ... rem *Gron.* | sibi] ibi *Gron.* || **17** masaesuli *hic* **P** *sed* masaesyliorum *supra* || **20** oratorem $\mathbf{M^3\,A^pN^{\sigma2}L}$ orationem **P** || **22** poenis autem **PL** poenis **Sp***?* || **23** accipere *hic* **P** *ante* Romanorum **L** | firmandae $\mathbf{P^1C^xN^{\sigma2}}$ firmandas **P** || **26** rediit **Sp***?***L** redit **P** || **27** res **PL** rex $\mathbf{N^{\sigma2}}$ | erat *hic* $\mathbf{A^pL}$ *post* res **P** || **28** rex **Sp***?*$\mathbf{A^pL}$ *om.* **P** || **30** non aliter **PL** aliter non **V**

Hispaniae relictis, ipse cum C. Laelio duabus quinqueremibus ab Cartha- 206
gine profectus, tranquillo mari plurimum remis, interdum et leni adiuuante uento, in Africam traiecit.

Forte ita incidit ut eo ipso tempore Hasdrubal, pulsus Hispania, 13
⟨Sigae⟩ septem triremibus portum inuectus, ancoris positis terrae appli-
caret naues, cum conspectae duae quinqueremes, haud cuiquam dubio 14
quin hostium essent opprimique a pluribus priusquam portum intrarent possent, nihil aliud quam tumultum ac trepidationem simul militum ac
nautarum nequiquam armaque et naues expedientium fecerunt. percussa 15
enim ex alto uela paulo acriore uento prius in portum intulerunt quin-
queremes quam Poeni ancoras molirentur; nec ultra tumultum ciere 16
quisquam in regio portu audebat. ita in terram prior Hasdrubal, mox Scipio et Laelius egressi ad regem pergunt.

Magnificumque id Syphaci – nec erat aliter – uisum duorum opulen- 18
tissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem amici-
tiamque petentes uenisse. utrumque in hospitium inuitat, et quoniam 2
fors eos sub uno tecto esse atque ad eosdem penates uoluisset, contrahere
in conloquium dirimendarum simultatium causa est conatus, Scipione 3
abnuente aut priuatim sibi ullum cum Poeno odium esse quod conloquendo finiret, aut de re publica quicquam se cum hoste agere iniussu
senatus posse. illud magno opere tendente rege, ne alter hospitum 4
exclusus mensa uideretur, ut in animum induceret ad easdem uenire
epulas, haud abnuit, cenatumque simul apud regem est; eodem etiam 5
lecto Scipio atque Hasdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerunt.

Tanta autem inerat comitas Scipioni atque ad omnia naturalis ingenii 6
dexteritas ut non Symphacem modo, barbarum insuetumque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde adloquendo sibi
conciliarit. mirabiliorem sibi eum congresso coram uisum prae se ferebat 7
quam bello rebus gestis, nec dubitare quin Syphax regnumque eius iam 8
in Romanorum essent potestate; eam artem illi uiro ad conciliandos

5 (Plin. H. N. 5. 19) || 28 sq. Pol. 11. 24a. 4; App. Ib. 30

2 adiuuante **P** iuuante **SpL** || 5 ⟨Sigae⟩ *hic adposui, ante* portum *Wes.* || 6 conspectae $\mathbf{P^2N^{\sigma 2}L}$ consectae **P** | haud cuiquam $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}L}$ huncuiquam **P** hunc quam *π* || 10 uela **ANL** ue **P** | acriore $\mathbf{A^pL}$ acriori **P** || 11 nec **A** ne **P** | tumultum **PL** tumulatum **Sp** | ciere $\mathbf{P^xL}$ clere **P** clare ciere $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ aegere **Sp** agere $\mathbf{A^p}$ || 12 terram **PL** terra **Sp** || 13 scipio $\mathbf{P^1}$ caepio **P** | regem **P** syphacem $\mathbf{A^v}$ || 16 hospitium $\mathbf{P^1}$ hostium **P** | et **P** *om.* **SpL** || 17 eos $\mathbf{P^2}$ eo **P** || 18 in $\mathbf{SpN^{\sigma 2}L}$ ad **P** | simultatium **P** simultatum $\mathbf{CA^pL}$ || 19 aut *edd.* haud **P** || 21 illud **P** illuc **Sp***?* || 22 uideretur $\mathbf{A^p}$ uidetur **P** | easdem $\mathbf{C^xA^pN^{\sigma 2}L}$ aedem **P** || 23 eodem **SpL** et eodem **P** || 25 inerat $\mathbf{P^xL}$ inierat **P** || 25.26 ingenii dexteritas $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}L}$ ingenio exteritas **P** || 28 conciliarit **Sp***?* conciliaret **PL** | mirabiliorem **SpL** mirabilioremque **P** | eum **Sp** eum uirum **PL** || 29 iam **P** *om.* **Sp***?***L** || 30 essent **P** esset **L** | illi uiro *π* illi uiri **P** illius uiri *Alsch.*

206
9 animos esse. itaque non quo modo Hispaniae amissae sint quaerendum
magis Carthaginiensibus esse quam quo modo Africam retineant cogi-
10 tandum. non peregrinabundum neque circa amoenas oras uagantem
tantum ducem Romanum, relicta prouincia nouae dicionis, relictis
exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse et commisisse sese in
hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed po-
11 tiundae Africae spem adfectantem. hoc eum iam pridem uolutare in
animo, hoc palam fremere, quod non quemadmodum Hannibal in Italia
12 sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio, foedere icto cum Syphace, pro-
fectus ex Africa dubiisque et plerumque saeuis in alto iactatus uentis,
die quarto Nouae Carthaginis portum tenuit.

19 Hispaniae sicut a bello Punico quietae erant, ita quasdam ciuitates
propter conscientiam culpae metu magis quam fide quietas esse appare-
bat, quarum maxime insignes et magnitudine et noxa Iliturgi et Castulo
2 erant. Castulo, cum prosperis rebus socii fuissent, post caesos cum
exercitibus Scipiones defecerat ad Poenos; Iliturgitani prodendis qui ex
illa clade ad eos perfugerant interficiendisque scelus etiam defectioni
3 addiderant. in eos populos primo aduentu, cum dubiae Hispaniae essent,
4 merito magis quam utiliter saeuitum foret; tunc iam tranquillis rebus
quia tempus expetendae poenae uidebatur uenisse, accitum ab Tarracone
L. Marcium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandam
mittit; ipse cum cetero exercitu quintis ferme ad Iliturgim castris
5 peruenit. clausae erant portae omniaque instructa et parata ad oppugna-
tionem arcendam; adeo conscientia quid se meritos scirent pro indicto
eis bello fuerat.

6 Hinc et hortari milites Scipio orsus est: ipsos claudendo portas in-
dicasse Hispanos quid ut timerent meriti essent. itaque multo infestiori-
bus animis cum eis quam cum Carthaginiensibus bellum gerendum esse;
7 quippe cum illis prope sine ira de imperio et gloria certari, ab his perfidiae
8 et crudelitatis et sceleris poenas expetendas esse. uenisse tempus quo et
nefandam commilitonum necem et in semet ipsos, si eodem fuga delati
forent, instructam fraudem ulciscerentur, et in omne tempus graui

12 sqq. (Pol. 11. 24. 10); App. Ib. 32; Zon. 9. 10

1 hispania amissa sit **L** || **3** uagantem **N**$^{\sigma 2}$ uacantem **P** || **5** nauibus **C**^{x}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** | et commisisse **A**^{p}**L** *om.* **P** commisisse (*post* terram) **N**$^{\sigma 2}$ || **6** in potestatem **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || **7** spem adfectantem **P** spe adsectantem **Sp** || **12** a **P** *om.* **L** | quietae **CN**$^{\sigma 2}$**L** quieta **P** || **14** iliturgi **PL** iliturgis **A**^{p} || **16** defecerat **Sp**?**L** defecerant **P** || **17** scelus . . . defectioni **PL** (-ionis) *om.* **Sp** || **21** oppugnandam *scripsi* (*cf. Sil. 3. 99, 3. 391*) oppugnandum *codd.* || **22** ferme **P**^{2} ferre **P** fere *recc.* | iliturgim **P** *ad 24. 41. 8, 26. 17. 4, hic* iliturgin || **26** et hortari] exhortari *Sig.* | claudendo **C**^{x} claudendos **PSpL** || **29** sine ira **P**^{x}**Sp A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** sincira **P** || **30** esse uenisse **Sp**?**L** (-isset) seuenisse **P** euenisse **P**^{2} esse euenisse **N**$^{\sigma 2}$ || **31** ipsos **P**^{x} in ipsos **P** | si **P**^{x}**L** sie **P** || **32** fraudem **N**$^{\sigma 2}$**L** tradem **P** stragem **P**^{2}

documento sancirent ne quis unquam Romanum ciuem militemque in *206*
ulla fortuna opportunum iniuriae duceret.

Ab hac cohortatione ducis incitati scalas electis per manipulos uiris 9
diuidunt, partitoque exercitu ita ut parti alteri Laelius praeesset legatus,
duobus simul locis ancipiti terrore urbem adgrediuntur. non dux unus 10
aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpae
metus ad defendendam impigre urbem hortatur. et meminerant et ad- 11
monebant alios supplicium ex se, non uictoriam peti: ubi quisque mor-
tem oppeteret, id referre, utrum in pugna et in acie, ubi Mars communis
et uictum saepe erigeret et adfligeret uictorem, an postmodo cremata et 12
diruta urbe, ante ora captarum coniugum liberorumque, inter uerbera et
uincula, omnia foeda atque indigna passi, exspirarent.

Igitur non militaris modo aetas aut uiri tantum, sed feminae puerique 13
⟨in⟩ super animi corporisque uires addunt; pugnantibus tela ministrant,
saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur, quae 14
uirorum fortium tantum pectora acuit, sed ultima omnium supplicia et
foeda mors ob oculos erat. accendebantur animi et certamine laboris ac
periculi atque ipso inter se conspectu. itaque tanto ardore certamen 15
initum est ut domitor ille totius Hispaniae exercitus ab unius oppidi
iuuentute saepe repulsus a muris haud satis decoro proelio trepidarit. id 16
ubi uidit Scipio, ueritus ne uanis tot conatibus suorum et hostibus
cresceret animus et segnior miles fieret, sibimet conandum ac partem
periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum ferri scalas
iubet et se ipsum si ceteri cunctentur escensurum minatur. iam subierat 17
haud mediocri periculo moenia, cum clamor undique ab sollicitis uicem
imperatoris militibus sublatus, scalaeque multis simul partibus erigi
coeptae; et ex altera parte Laelius institit. tum uicta oppidanorum uis, 18
deiectisque propugnatoribus occupantur muri.

Arx etiam ab ea parte qua inexpugnabilis uidebatur inter tumultum **20**
capta est. transfugae Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, et oppida-
nis in ea tuenda unde periculum uidebatur uersis et Romanis subeuntibus

1 militemque $N^{\sigma 2}$**L** militem uel **P** militemue C^x || 4 partitoque $N^{\sigma 2}$**L** partito **P** | alteri ⟨ipse Scipio, alteri⟩ *Alan.* || 6 suus **Sp**?$N^{\sigma 2}$**L** suos **P** suae M^x | ex **Sp**?$N^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 8 ⟨alii⟩ alios *edd.* | quisque $C^x A^p N^x$**L** quidque **P** || 10 cremata $A^p N^{\sigma 2}$**L** grebata **P** || 14 insuper *scripsi* super *codd.* supra *edd.* | addunt *scripsi* adsunt *codd.* | pugnantibus **P** oppugnantibus $N^{\sigma 2}$**L** propugnantibus *edd.* || 15 in *del. Ma.* | libertas solum agebatur **P** liberata sola alebatur **Sp** libertas sola agebatur **L** || 16 omnium **P** omnibus **L** || 20 trepidarit **Sp**?**L** trepidaret **P** || 21 tot **Sp**$N^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** | suorum et hostibus *om.* **Sp** || 22 ac **Sp**?**L** ad **P** || 24 et se **P** se **L** || 27 institit tum **SpL** instatum **P** | uis **PL** exercitui **Sp** || 28 deiectisque π**L** diectisque **P** *om.* **Sp** || 29 qua P^x quae **PSp**?**L** || 31 tuenda P^x tatuenda **P** tantum tuenda *Gron.* tutanda *Drak.* | ⟨imminere⟩ *uel* ⟨impendere⟩ *post* periculum *add. Doer. dubitanter* | subeuntibus **Sp**A^x**L** subeuntibus sctr **P** subeuntibus scalis moenia *edd.* subeuntibus contra *Drak.*

206
2 qua adire poterant, conspexerunt editissimam urbis partem, quia rupe
praealta tegebatur, neque opere ullo munitam et ab defensoribus uacuam.
3 leuium corporum homines et multa exercitatione pernicium, clauos
secum ferreos portantes, qua per inaequaliter eminentia rupis poterant,
4 scandunt. sicubi nimis arduum et leue saxum occurrebat, clauos per
modica interualla figentes cum uelut gradus fecissent, primi insequentes
extrahentes manu, postremi subleuantes eos qui prae se irent, in summum
5 euadunt; inde decurrunt cum clamore in urbem iam captam ab Romanis.
6 Tum uero apparuit ab ira et ab odio urbem oppugnatam esse. nemo
capiendi uiuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus praedae memor
est. trucidant inermes iuxta atque armatos, feminas pariter ac uiros;
7 usque ad infantium caedem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis
iniciunt, ac diruunt quae incendio absumi nequeunt; adeo uestigia quo-
que urbis exstinguere ac delere memoriam hostium sedis cordi est.
8 Castulonem inde Scipio exercitum ducit, quam urbem non Hispani
modo conuenae sed Punici etiam exercitus ex dissipata passim fuga
9 reliquiae tutabantur. sed aduentum Scipionis praeuenerat fama cladis
10 Iliturgitanorum, terrorque inde ac desperatio inuaserat. et in diuersis
causis cum sibi quisque consultum sine alterius respectu uellet, primo
tacita suspicio, inde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses
11 atque Hispanos fecit. his Cerdubelus propalam deditionis auctor; Himilco
Punicis auxiliaribus praeerat, quos urbemque clam fide accepta Cerdube-
12 lus Romano prodit. mitior ea uictoria fuit; nec tantundem noxae ad-
missum erat, et aliquantum irae lenierat uoluntaria deditio.

21 Marcius inde in barbaros si qui nondum perdomiti erant sub ius dicio-
nemque redigendos missus. Scipio Carthaginem ad uota soluenda dis
munusque gladiatorium, quod mortis causa patris patruique parauerat,
2 edendum rediit. gladiatorum spectaculum fuit non ex eo genere hominum
ex quo lanistis comparare mos est, seruorum de catasta ac liberorum qui
uenalem sanguinem habent; uoluntaria omnis et gratuita opera pugnan-
3 tium fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimen insitae genti uirtutis
4 ostendendum, alii ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis, alios
aemulatio et certamen ut prouocarent prouocatique haud abnuerent

15 sqq. App. Ib. 32 || 26 sqq. Val. Max. 9. 11 ext. 1; Sil. 16. 303 sqq.; Zon. 9. 10

1 qua **P^1 A^pL** quam **P** | urbis] arcis *Crev.* | partem **πL** partis **P** | quia **Sp**? quae **PL** || 6 insequentes **Sp**?**$N^{\sigma 2}$L** sequentis **P** || 7 prae se irent **Sp**?**$N^{\sigma 2}$L** praeirent **P** || 11 est **PL** *om.* **Sp**? | trucidant **A^pL** trucidanti **P** trucidati **P^x** | ac **C^xL** ad **P** || 16 ex **P** et **SpL** || 17 aduentum *recc.* aduentu **P** | cladis **P^1** clas **P** || 18 inde **Sp**?**L** deinde **P** || 21 himilco **π** himico **P** || 25 marcius inde in **P** inde marcius in **$N^{\sigma 2}$** marcius dein **SpL** || 26 dis (diis) **L** deis **P** || 27 gladiatorium **P** gladiatorum **SpL** || 29 de catasta ac *Ma. uestigiis Urs. insistens* de causa ac **Sp**?**L** *om.* **P** | quiue *Gron.* || 31 specimen **$A^p$$N^{\sigma 2}$L** speciem **P** || 33 prouocatique **Sp**?**L** prouocatiue **P**

206
traxit; quidam quas disceptando controuersias finire nequierant aut 5
noluerant, pacto inter se ut uictorem res sequeretur, ferro decreuerunt,
neque obscuri generis hominum sed clari inlustresque. 6
Corbis et Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis quam Ibem
uocabant ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat 7
aetate; Orsuae pater princeps proxime fuerat, a fratre maiore post mor-
tem eius principatu accepto. cum uerbis disceptare Scipio uellet ac 8
sedare iras, negatum id ambo dicere cognatis communibus, nec alium
deorum hominumue quam Martem se iudicem habituros esse. robore 9
maior, minor flore aetatis ferox, mortem in certamine quam ut alter
alterius imperio subiceretur praeoptantes quod dirimi ab tanta rabie
nequirent, insigne spectaculum exercitui praebuere documentumque
quantum cupiditas imperii malum inter mortales esset. maior usu armo- 10
rum et astu facile stolidas uires minoris superauit. huic gladiatorum
spectaculo ludi funebres additi pro copia [et] prouinciali et castrensi
apparatu.
Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Marcius superato Baete 22
amni, quem incolae Cirten appellant, duas opulentas ciuitates sine
certamine in deditionem accepit. Astapa urbs erat Carthaginiensium 2
semper partis, neque id tam dignum ira erat quam quod extra necessita-
tes belli praecipuum in Romanos gerebant odium. nec urbem aut situ 3
aut munimento tutam habebant quae ferociores iis animos faceret; sed
ingenia incolarum latrocinio laeta ut excursiones in finitimum agrum
sociorum populi Romani facerent impulerant et uagos milites Romanos
lixasque et mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia 4
paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines positis insidiis
circumuentum iniquo loco interfecerant.
Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani 5
conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos uidebatur
neque spes moenibus aut armis tuendae salutis erat, facinus in se ac suos
foedum ac ferum consciscunt. locum in foro destinant quo pretiosissima 6
rerum suarum congererent; super eum cumulum coniuges ac liberos
considere cum iussissent, ligna circa exstruunt fascesque uirgultorum

18 (Strabo 3. 2. 11) || 19 sqq. App. Ib. 33

1 aut $C^xA^pN^xL$ eaut **P** || 2 pacti *edd.* || 4 ibem $N^{\sigma 1}L$ idem **P** ibam A^p || 5 ambigentes **ANL** abigentes **P** || 5.6 erat aetate **P** aetate erat **L** || 11 subiceretur Sp?$N^{\sigma 1}L$ subigeretur **P** | quod Sp?**L** eum **P** cum M^3 | dirimi *hic* **P** *post* rabie Sp? | rabie P^xSp?**L** rabis **P** || 12 exercitui $C^xM^1N^{\sigma 2}L$ exercitum **P** exercitu P^2 || 15 et[1] *secl. Duk.* || 18 cirten $N^{\sigma 2}L$ certim **P** || 19 deditionem C^xM^1Sp? A^pN^xL deditione **P** | accepit **PL** accipit Sp? | erat $N^{\sigma 2}L$ *om.* **P** || 20 extra **PL** *om.* **Sp** | necessitates **PL** necessitatis **Sp** || 24 et **P** aut Sp?**L** || 27 interfecerant Sp? interfecerunt **PL** || 28 urbem *om.* **L** || 32 suarum *om.* **L** | cumulum **P** tumulum $N^{\sigma 2}L$ || 33 exstruunt $A^pN^{\sigma 2}L$ exstrui **P**

206
7 coniciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus praecipiunt ut, donec
incertus euentus pugnae esset, praesidium eo loco fortunarum suarum
8 corporumque quae cariora fortunis essent seruarent; si rem inclinatam
uiderent atque in eo iam esse ut urbs caperetur, scirent omnes quos
9 euntes in proelium cernerent mortem in ipsa pugna obituros. illos se per
deos superos inferosque orare ut memores libertatis, quae illo die aut
morte honesta aut seruitute infami finienda esset, nihil relinquerent in
10 quod saeuire iratus hostis posset. ferrum ignemque in manibus esse;
amicae ac fideles potius ea quae peritura essent absumerent manus quam
11 insultarent superbo ludibrio hostes. his adhortationibus exsecratio dira
adiecta, si quem a proposito spes mollitiaue animi flexisset.

Inde concitato agmine patentibus portis ingenti tumultu erumpunt;
12 neque erat ulla satis firma statio opposita, quia nihil minus quam ut
egredi moenibus auderent timeri poterat. perpaucae equitum turmae
13 leuisque armatura repente e castris ad id ipsum emissa occurrit. acrior
impetu atque animis quam compositior ullo ordine pugna fuit. itaque
pulsus eques qui primus se hosti obtulerat terrorem intulit leui armaturae,
pugnatumque sub ipso uallo foret ni robur legionum perexiguo ad in-
14 struendum dato tempore aciem direxisset. ibi quoque trepidatum parum-
per circa signa est, cum caeci furore in uolnera ac ferrum uecordi audacia
ruerent; dein uetus miles, aduersus temerarios impetus pertinax, caede
15 primorum insequentes suppressit. conatus paulo post ultro inferre pedem,
ut neminem cedere atque obstinatos mori in uestigio quemque suo
uidit, patefacta acie, quod ut facere posset multitudo armatorum facile
suppeditabat, cornua hostium amplexus, in orbem pugnantes ad unum
omnes occidit.

23 Atque haec tamen hostium iratorum ac tum maxime dimicantium iure
2 belli in armatos repugnantesque edebantur; foedior alia in urbe trucida-
tio erat, cum turbam feminarum puerorumque imbellem inermem ciues
sui caederent et in succensum rogum semianima pleraque inicerent cor-
pora riuique sanguinis flammam orientem restinguerent. postremo ipsi

2 incertus **P** certus **L** || 7 infami finienda **N$^{\sigma 2}$L** infinienda **P** | in **CM^{1}A^p** id **PL** || 9 essent **P** forent **LV** || 10 exsecratio **C^{x}M^{1}A^{p}N$^{\sigma 2}$L** exercratio **P** || 12 ingenti **P** ingenti cum **L** || 13 firma **PL** *om.* **Sp** | ut] ne *Weiss.* || 14 egredi **CA^{p}L** egredi posset **P** egredi hostes *Jac. Gron.* egredi obsessi *Weiss.* | auderent **π** audirent **P** | poterat **C^{x}M^{1}N^{x}L** poterant **P** || 15 ipsum *del. Rhen.* || 16 ullo ordine **P** ordine ullo **L** || 17 primus **PL** primum **Sp***?* || 19 direxisset **πL** derexisset **P** || 21 dein] diu *edd.* | uetus **M^{1}A^{p}N$^{\sigma 2}$L** uectis **P** | *post* caede *sequitur in* **P** *28. 37. 9* conscriptis . . . *29.1.24* imperio. *indicant errorem* **P^{x}M^{3}A^{p}N^x**; *ordinem rectum habent* **SpL** || 22 ultra *Gron.* || 23 neminem **P** nem **Sp** || 27 *post* iratorum *add.* ⟨in morem⟩ *Rossb.*, ⟨furore⟩ *H. J. Müll.* || 27–28 iure . . . edebantur **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** pugnantisque edebā **P** ⟨uis et impetus⟩ iure belli edebant *Weiss.* ⟨odium⟩ iure belli edebat *Ma.* || 29 imbellem inermem **SpL** inbellum (-em **P^x**) inermemque **P** || 30 semianima **CA^{p}NL** semianimi **P**

caede miseranda suorum fatigati cum armis medio incendio se iniece- *206*
runt. iam caedi perpetratae uictores Romani superuenerunt. ac primo 3
conspectu tam foedae rei mirabundi parumper obstipuerunt; dein cum 4
aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenii
humani rapere ex igni uellent, correpti alii flamma sunt, alii ambusti
adflatu uaporis, cum receptus primis, urgente ab tergo ingenti turba,
non esset. ita Astapa sine praeda militum ferro ignique absumpta est. 5
Marcius ceteris eius regionis metu in deditionem acceptis uictorem exer-
citum Carthaginem ad Scipionem reduxit.

Per eos ipsos dies perfugae a Gadibus uenerunt pollicentes urbem 6
Punicumque praesidium quod in ea esset et imperatorem praesidii cum
classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat, nauibusque in 7
Oceano collectis aliquantum auxiliorum et trans fretum ex Africa ora et
ex proximis Hispaniae locis per Hannonem praefectum coegerat. fide 8
accepta dataque perfugis, et Marcius eo cum expeditis cohortibus et
Laelius cum septem triremibus, quinqueremi una est missus ut terra
marique communi consilio rem gererent.

Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id 24
quisque quod audierat, insita hominibus libidine alendi de industria
rumores, adiceret aliquid, prouinciam omnem ac maxime longinqua eius
turbauit; apparuitque quantam excitatura molem uera fuisset clades, 2
cum uanus rumor tantas procellas exciuisset. non socii in fide, non exerci-
tus in officio mansit. Mandonius et Indibilis, quibus, quia regnum sibi 3
Hispaniae, pulsis inde Carthaginiensibus, destinarant animis, nihil pro
spe contigerat, concitatis popularibus – Lacetani autem erant – et 4
iuuentute Celtiberorum excita agrum Suessetanum Sedetanumque
sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt.

Ciuilis alius furor in castris ad Sucronem ortus; octo ibi milia militum 5
erant, praesidium gentibus quae cis Hiberum incolunt impositum.
motae autem eorum mentes sunt non tum primum cum de uita imperato- 6

3 sqq. Pol. 11. 24. 11 || 28 sqq. Pol. 11. 25–30; App. Ib. 34 sqq.; Dio 16. 57. 47; Zon. 9. 10

1 iniecerunt **P** inicerent *Rhen.* || 3 foedae rei **N**$^{\sigma 2}$**L** foederi **P** foede **P**^{x} | obstipuerunt **P** (op-) obstupuerunt **A**^{p}**L** || 4 interfulgens **N**$^{\sigma 2}$**L** interfluens **P** || 5 sunt **PL** *om.* **Sp** || 6 ab tergo ingenti **Sp**?**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 11 ea **Sp**?**L** ea urbe **P** | praesidii *secl. Crev.* || 12 esse **PL** *om. recc.* || 13 africa ora **P** africae ope **Sp** africae ore **L** || 15–16 expeditis . . . cum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ *om.* **PL** || 19 audierat **P**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** audterat **P** | hominibus **N**$^{\sigma 2}$**L** hominum **P** || 25 contigerat **P** contigebat **L** | lacetani **N**$^{\sigma 2}$**L** lacelani **P** | autem] et Ilergetes *Crev.* || 26 excita π**L** exscita **P** | suessetanum **P** *ad 25. 34. 6, hic* suesitanum | sedetanumque **N** (*cf. infra 31. 7*) sedetannumque **P** || 28 ibi milia **P** milia ibi **L** || 30 autem eorum **D** eorum autem **P** eorum *Conw. dubitanter* | primum cum **P** cum primum **L**

206 ris rumores dubii allati sunt, sed iam ante licentia ex diutino, ut fit,
otio collecta, et nonnihil quod in hostico laxius rapto suetis uiuere artiores
7 in pace res erant. ac primo sermones tantum occulti serebantur: si
bellum in prouincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatum
8 iam et confecta prouincia esset, cur in Italiam non reuehi? flagitatum
quoque stipendium procacius quam ex more et modestia militari erat;
et ab custodibus probra in circumeuntes uigilias tribunos iacta, et noctu
quidam praedatum in agrum circa pacatum ierant. postremo interdiu ac
9 propalam sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia
militum, nihil instituto ac disciplina militiae aut imperio eorum qui
10 praeerant gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum constabat una
ea re, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis
defectionisque rati fore, et iura reddere in principiis sinebant et signum
11 ab eis petebant et in stationes ac uigilias ordine ibant; et ut uim imperii
abstulerant, ita speciem dicto parentium ultro sibi imperantes seruabant.
12 Erupit deinde seditio postquam reprehendere atque improbare tribunos ea quae fierent, et conari obuiam ire, et propalam abnuere furoris
13 eorum se futuros socios senserunt. fugatis itaque ex principiis ac post
paulo e castris tribunis, ad principes seditionis gregarios milites C. Albium
Calenum et C. Atrium Vmbrum delatum omnium consensu imperium
14 est. qui nequaquam tribuniciis contenti ornamentis insignia etiam summi
imperii, fasces securesque, attractare ausi; neque eis uenit in mentem
suis tergis, suis ceruicibus uirgas illas securesque imminere quas ad metum
15 aliorum praeferrent. mors Scipionis falso credita occaecabat animos, sub
cuius uolgatam mox famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram
16 bello. in eo tumultu et sociis pecunias imperari et diripi propinquas urbes
posse; et turbatis rebus cum omnia omnes auderent minus insignia fore
quae ipsi fecissent.

25 Cum alios subinde recentes nuntios non mortis modo sed etiam funeris
exspectarent, neque superueniret quisquam euanesceretque temere ortus
2 rumor, tum primi auctores requiri coepti. et subtrahente se quoque ut
credidisse potius temere quam finxisse rem talem uideri possent, destituti
duces iam sua ipsi insignia et pro uana imagine imperii quod gererent

1 rumores dubii **A**^{p} dubii **P** dubii rumores **N**$^{\sigma 2}$**L** | diutino] diuturno *Grut.* || 3 sermones **M**^{3} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** nes **P** || 8 ierant **CM**^{1} **A**^{p}**L** erant **P** || 10 ac **L** aut **PN**^{x} | disciplina **N**$^{\sigma 2}$**L** discrimina **P** || 12 re *Weiss.* spe **PL** specie *Freins.* || 13 et[1] **A**^{p} **N**$^{\sigma 2}$**L** ut **P** | signum **PL** *om.* **Sp** || 14 stationes **SpL** stationem **P** | ordine **SpL** in ordinem **P** | uim imperii **P**^{1} (inperi) uimperi **P** || 15 sibi **M**^{1} **A**^{p} si im **P** si **P**^{x} ipsi **N**$^{\sigma 2}$**L** sibimet *Gron.* sibi ipsi *Conw.* || 17 fierent **PL** fieri **N**$^{\sigma 2}$ || 18 ex *edd.* et **L** *om.* **P** e *Alsch.* || 18.19 paulo post *edd.* || 20 umbrum **C**^{x}**Sp**? **A**^{p}**L** brum **P** || 22 imperii **P**^{2}**L** peri **P** | neque eis **N**$^{\sigma 2}$ (his) **L** ne quem **P** neque **P**^{x}**M**^{1} **A**^{p} || 23 suis[2] **Sp**? suisque **PL** | securesque **P**^{2} sque **P** || 25 mox **P** iam **N**$^{\sigma 2}$ || 26 diripi **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ diri **P** adiri **P**^{2} diripi et **L** || 31 subtrahente **P** subtrantes **Sp** subtrahentes **L** || 32 possent **CSpL** posset **P**

ueram iustamque mox in se uersuram potestatem horrebant. stupente 206 3
ita seditione cum uiuere primo, mox etiam ualere Scipionem certi auctores
adferrent, tribuni militum septem ab ipso Scipione missi superuenerunt.
Ad quorum primum aduentum exasperati animi; mox ipsis placido 4
sermone permulcentibus notos cum quibus congressi erant leniti sunt.
circumeuntes tum tentoria primo, deinde in principiis praetorioque, ubi 5
sermones inter se serentium circulos uidissent, adloquebantur, percontantes magis quae causa irae consternationisque subitae foret quam factum accusantes. uolgo stipendium non datum ad diem iactabatur; et 6
cum eodem tempore quo scelus Iliturgitanorum exstitisset, post duorum imperatorum duorumque exercituum stragem sua uirtute defensum nomen Romanum ac retenta prouincia esset, Iliturgitanos poenam noxae meritam habere, suis recte factis gratiam qui exsoluat non esse. talia 7
querentes aequa orare, seque ea relaturos ad imperatorem respondebant; laetari quod nihil tristius nec insanabilius esset; et P. Scipionem deum benignitate et rem publicam esse gratiae referendae.

Scipionem, bellis adsuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum 8
habebat res ne aut exercitus peccando aut ipse puniendo modum excederet. in praesentia ut coepisset leniter agi placuit, et missis circa stipen- 9
diarias ciuitates exactoribus stipendii spem propinquam facere; et 10
edictum subinde ⟨pro⟩positum ut ad stipendium petendum conuenirent Carthaginem, seu carptim [partes] seu uniuersi mallent. tranquillam 11
seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit; redierant enim in fines omisso incepto Mandonius et Indibilis, postquam uiuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis 12
aut externus cum quo furorem suum consociarent. omnia circumspectan- 13
tes consilia nihil reliqui habebant praeter non tutissimum a malis consiliis receptum, ut imperatoris uel iustae irae uel non desperandae clementiae sese committerent: etiam hostibus eum ignouisse cum quibus ferro dimicasset; suam seditionem sine uolnere, sine sanguine fuisse, nec ipsam 14
atrocem nec atroci poena dignam — ut ingenia humana sunt ad suam

3 ab . . . superuenerunt **Sp**? **L**   qui ab ipso scipione sunt **P**   qui ab ipso scipione sunt missi superuenere **N**$^{\sigma 2}$ || 4 animo *edd.* || 6 tum *scripsi*   eum **P**   enim **C**^{x}**L**   etiam **A**^{p} | praetorioque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L**   praetorio **P** || 7 uidissent **P**   uiderunt **A**^{p} | percontantes **A**^{p} percunctates **P** || 10 iliturgitanorum **PL**   iliturgitanum **Sp**? || 10.11 duorum imperatorum **PL**   *om.* **Sp** || 11 duorumque **P**   duorum **L** | exercituum **C**^{x} exercitum **P** || 13 gratiam **P**^{x}**L**   gratia **P** || 14 querentes **P** (quaerentis) querentibus *Riem.* || 15 deum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L**   reum **P**   rerum *π* || 16 benignitate *π*   benignite **PL** | rem publicam **A**^{p} rei p̅ **P**   rei publicae **L** || 17 seditionum **P**^{x}**A**^{p}**L**   seditionem **P** || 19 coepisset *π*   coepisse **P** || 20 facere et **L**   fecere **P**   faceret et **N**$^{\sigma 2}$ || 21 propositum *edd.*   positum *codd.* || 22 partes *secl. Riem.*   per partes *Gron.* | seu uniuersi **CM**^{1}**L**   se uniuer **P** || 23 iam **N**$^{\sigma 2}$**L**   *om.* **P** || 27 consilia *secl. Gron.* | non tutissimum **PL**   ň autissimum **Sp**   unum tutissimum *edd.* || 28.29 clementiae sese **CM**^{1}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ clementia esse **P**   clementiae se **L** || 31 poena *π*   poenam **P**

206
15 cuique leuandam culpam nimio plus facunda. illa dubitatio erat, singu-
laene cohortes an uniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit
sententia, quod tutius censebant, uniuersos ire.

26 Per eosdem dies, quibus haec illi consultabant, consilium de eis Cartha-
2 gine erat, certabaturque sententiis utrum in auctores tantum seditionis –
erant autem ii numero haud plus quam quinque et triginta – animad-
uerteretur, an plurium supplicio uindicanda tam foedi exempli defectio
3 magis quam seditio esset. uicit sententia lenior ut, unde culpa orta esset,
4 ibi poena consisteret: ad multitudinem castigationem satis esse. consilio
dimisso, ut id actum uideretur expeditio aduersus Mandonium Indibilem-
que edicitur exercitui qui Carthagine erat, et cibaria dierum aliquot
5 parari iubentur. tribunis septem, qui et antea Sucronem ad leniendam
seditionem ierant, obuiam exercitui missis quina nomina principum
6 seditionis edita sunt, ut eos per idoneos homines benigno uoltu ac ser-
mone in hospitium inuitatos sopitosque uino uincirent.

Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuiis auditum postero
7 die omnem exercitum cum M. Silano in Lacetanos proficisci non metu
modo omni qui tacitus insidebat animis liberauit eos, sed laetitiam ingen-
tem fecit quod magis habituri solum imperatorem quam ipsi futuri in
8 potestate eius essent. sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitum-
9 que alterum parantem omnia ad iter uiderunt. excepti sermonibus de
industria compositis – laetum opportunumque aduentum eorum im-
peratori esse, quod sub ipsam profectionem alterius exercitus uenissent –
10 corpora curant. ab tribunis sine ullo tumultu auctores seditionis per
idoneos homines perducti in hospitia comprehensi ac uincti sunt.

11 Vigilia quarta impedimenta exercitus cuius simulabatur iter profi-
cisci coepere; sub lucem signa mota, et ad portam retentum agmen,
12 custodesque circa omnes portas missi ne quis urbe egrederetur. uocati
deinde ad contionem qui pridie uenerant; ferociter in forum ad tribunal
13 imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus, concurrunt. simul et
imperator in tribunal escendit, et reducti armati a portis inermi contioni
14 se ab tergo circumfuderunt. tum omnis ferocia concidit et, ut postea

4 sqq. Pol. 11. 26. 2 sqq.

1 facunda **A^{p}N^{x}** faciunda **PL** fecunda *Duk.* | singulaene **C^{x}M^{1} AN$^{\sigma 2}$L** singula nec **P** || 4 consilium **PL** concilium *recc.* | carthagine **L** (*et sic* **P** *§ 4 infra*) carthagini **P** || 8 culpa orta π de culpa orta **P** orta culpa **L** || 10 ut id **PL** ut nihil **N^{x}** || 11 et **P** *om.* **N^{x}L** | dierum **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** aeorum **P** eorum π || 12 parari **N$^{\sigma 2}$L** parere **P** parare **C^{x}M^{1}** | sucronem **P** ad sucronem **L** || 13 principum **A^{p}** principu **P** principibus **P^{2}** principii **L** || 15 sopitosque **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** que **P** || 17 m. **P** lelio **L** || 18 modo **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 21 excepti *recc.* exceptis **P** || 23 uenissent **L** euenissent **P** || 24 ab **P** a **L** || 26 cuius **PL** cui **Sp***?* || 28 urbe **P** urbem **L** || 31 escendit **P** conscendit **Sp***?***L** | a portis *hic* **AN** *ante* armati **L** a portas **P**

fatebantur, nihil aeque eos terruit quam praeter spem robur et colos *206*
imperatoris quem adfectum uisuros crediderant, uoltusque qualem ne in
acie quidem aiebant meminisse. sedit tacitus paulisper donec nuntiatum 15
est deductos in forum auctores seditionis et parata omnia esse.

Tum silentio per praeconem facto ita coepit: 'Nunquam mihi defutu- 27
ram orationem qua exercitum meum adloquerer credidi, non quo uerba 2
unquam potius quam res exercuerim, sed quia prope a pueritia in castris
habitus adsueram militaribus ingeniis; apud uos quemadmodum loquar 3
nec consilium nec oratio suppeditat, quos nec quo nomine quidem appel-
lare debeam scio. ciues, qui a patria uestra descistis? an milites, qui 4
imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis? hostes?
corpora, ora, uestitum, habitum ciuium adgnosco; facta, dicta, consilia,
animos hostium uideo. quid enim uos nisi quod Ilergetes et Lacetani aut 5
optastis aliud aut sperastis? et illi tamen Mandonium atque Indibilem,
regiae nobilitatis uiros, duces furoris secuti sunt; uos auspicium et
imperium ad Vmbrum Atrium et Calenum Albium detulistis. negate uos 6
id omnes fecisse aut factum uoluisse, milites; paucorum eum furorem
atque amentiam esse. libenter credam negantibus; nec enim ea sunt
commissa quae, uolgata in omnem exercitum, sine piaculis ingentibus
expiari possint.

Inuitus ea tamquam uolnera attingo, sed nisi tacta tractaque sanari 7
non possunt. equidem pulsis Hispania Carthaginiensibus nullum locum 8
tota prouincia, nullos homines credebam esse ubi uita inuisa esset mea –
sic me non solum aduersus socios gesseram sed etiam aduersus hostes;
in castris en meis – quantum opinio fefellit! – fama mortis meae non 9
accepta solum sed etiam exspectata est. non quod ego uolgari facinus 10
per omnes uelim; equidem, si totum exercitum meum mortem mihi
optasse crederem, hic statim ante oculos uestros morerer, nec me uita
iuuaret inuisa ciuibus et militibus meis. sed multitudo omnis sicut natura 11
maris per se immobilis est; ut uenti et aurae cient, ita aut tranquillum

5 sqq. Pol. 11. 28 sq.

1 robur et $\mathbf{CN^{\sigma2}L}$ robure **P** | colos **P** color $\mathbf{B^{x}ANL}$ || 4 esse π esset **P** || 6 adloquerer credidi $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}L}$ ad id quereretur dedi **P** | quo] quod *edd.* || 7 pueritia $\mathbf{P^{x}L}$ peritia **P** || 8 adsueram **P** assueueram **ANL** | apud $\mathbf{A^{p}N^{x}L}$ ad ut **P** ad $\mathbf{P^{x}}$ || 9 nec quo $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}L}$ neque **P** ne quo $\mathbf{C^{x}M}$ || 12 facta **P** acta **L** || 13 et **L** aut **P** ac *Drak.* || 14 optastis . . . sperastis **P** optatis . . . speratis **L** || 16 umbrum $\mathbf{N^{x}L}$ umbrium (et . . . umbrium *bis scripto*) **P** || 22–23 nullum . . . prouincia $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}L}$ *om.* **P** || 23 inuisa $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}L}$ *om.* **P** | esset $\mathbf{A^{p}N^{x}L}$ esset sic **P** || 25 en *hic* **P** *ante* quantum **L** *del.* $\mathbf{N^{x}}$ | ⟨me⟩ opinio *Riem.* | mortis $\mathbf{PA^{p}N^{\sigma2}L}$ sortis $\mathbf{P^{1}}$ || 26 exspectata $\mathbf{PN^{\sigma2}}$ spectata **SpL** | non **L** uero **P** enimuero $\mathbf{A^{p}}$ || 27 meum $\mathbf{N^{\sigma2}L}$ *om.* **P** || 28 statim $\mathbf{CM^{1}A^{p}N^{\sigma2}L}$ statio **P** | me uita $\mathbf{C^{x}}$ multa **P** || 30 ut $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}}$ et **P** sed *Crev.* *del. Gron.* at *Conw. dubitanter* | uenti $\mathbf{P^{2}A^{p}N^{\sigma2}L}$ ueni **P** | ita aut $\mathbf{P^{2}}$ ita ut **P** aut $\mathbf{SpN^{x}L}$

206 aut procellae in uobis sunt. et causa atque origo omnis furoris penes
12 auctores est; uos contagione insanistis, qui mihi ne hodie quidem scire
uidemini quo amentiae progressi sitis, quid facinoris in me, quid in
patriam parentesque ac liberos uestros, quid in deos sacramenti testes,
quid aduersus auspicia sub quibus militastis, quid aduersus morem
militiae disciplinamque maiorum, quid aduersus summi imperii maiestatem ausi sitis.

13 De me ipso taceo – temere potius quam auide credideritis; is denique
ego sim cuius imperii taedere exercitum minime mirandum sit – ; patria
quid de uobis meruerat, quam cum Mandonio et Indibili consociando
14 consilia prodebatis? quid populus Romanus, cum imperium ablatum ab
tribunis, suffragio populi creatis, ad homines priuatos detulistis? cum
eo ipso non contenti si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris
uestri ad eos, quibus seruus cui imperarent nunquam fuerat, Romanus
15 exercitus detulistis? in praetorio tetenderunt Albius et Atrius; classicum
apud eos cecinit, signum ab iis petitum est; sederunt in tribunali P.
Scipionis; lictor apparuit; summoto incesserunt, fasces cum securibus
16 praelati sunt. lapides pluere et fulmina iaci de caelo et insuetos fetus
animalia edere uos portenta esse putatis; hoc est portentum quod nullis
hostiis, nullis supplicationibus sine sanguine eorum qui tantum ausi
facinus sunt expiari possit.

28 Atque ego, quamquam nullum scelus rationem habet, tamen ut in re
2 nefaria quae mens, quod consilium uestrum fuerit scire uelim. Regium
quondam in praesidium missa legio, interfectis per scelus principibus
3 ciuitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit; propter quod facinus
tota legio, milia hominum quattuor, in foro Romae securi percussi sunt.
4 sed illi primum non Atrium Vmbrum semilixam, nominis etiam abominandi ducem, sed D. Vibellium tribunum militum secuti sunt. nec cum
Pyrrho nec cum Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Romani, se
5 coniunxerunt; uos cum Mandonio et Indibili et consilia communicastis et
6 arma consociaturi fuistis. illi, sicut Campani Capuam Tuscis ueteribus
cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Regium
habituri perpetuam sedem erant, nec populum Romanum nec socios
7 populi Romani ultro lacessituri bello; Sucronemne uos domicilium habituri eratis? ubi si uos decedens confecta prouincia imperator relinquerem,

2 qui **P** quin **$N^{\sigma 2}$L** || 5 militastis **Sp**? **L** militatis **P** || 8 is (his) **$N^{\sigma 2}$** *om.* **P** || 9 imperii taedere **A^{P}L** imperitia edere **P** imperiti tedere **$N^{\sigma 2}$** || 16 p. **P** proconsulis **A^{P}L** || 17 summoto **P** summoti **$A^{P}N^{\sigma 2}$L** || 17–18 cum . . . praelati **P** cum et secures praelatae **$N^{\sigma 2}$L** || 18 lapide *recc.* | insuetos **C^{x}L** insuetus **P** || 19 animalia **$C^{x}M^{1}$ A^{P}L** animalis **P** animantes *Gron.* || 21 sunt **$N^{\sigma 2}$L** sint **P** || 24.25 principibus ciuitatis **P** ciuitatis principibus **L** || 25 decem *codd.* nouem *Rup.* || 28 ducem **C^{x}L** uicem **P** | d. **L** *om.* **P** || 29 cum **P** *om.* **SpL** || 30 et² **Sp**? **$N^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 32 cultoribus **PL** *om.* **Sp** | messanam **$A^{P}N^{\sigma 2}$L** messenam **P** || 33 romanum **L** *om.* **P**

deum hominumque fidem implorare debebatis quod non rediretis ad *206*
coniuges liberosque uestros.
Sed horum quoque memoriam, sicut patriae meique, eieceritis ex 8
animis uestris; uiam consilii scelerati sed non ad ultimum dementis
exsequi uolo. mene uiuo et cetero incolumi exercitu, cum quo ego die uno 9
Carthaginem cepi, cum quo quattuor imperatores, quattuor exercitus
Carthaginiensium fudi, fugaui, Hispania expuli, uos, octo milia hominum,
minoris certe omnes pretii quam Albius et Atrius sunt quibus uos sub-
iecistis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? amolior 10
et amoueo nomen meum, nihil ultra facile creditam mortem meam a
uobis uiolatus sim; quid? si ego morerer, mecum exspiratura res publica, 11
mecum casurum imperium populi Romani erat? ne istuc Iuppiter opti-
mus maximus sirit, urbem auspicato dis auctoribus in aeternum con-
ditam huic fragili et mortali corpori aequalem esse. Flaminio, Paulo, 12
Graccho, Postumio Albino, M. Marcello, T. Quinctio Crispino, Cn. Fuluio,
Scipionibus meis, tot tam praeclaris imperatoribus uno bello absumptis
superstes est populus Romanus, eritque mille aliis nunc ferro, nunc morbo
morientibus; meo unius funere elata res publica esset? uos ipsi hic in 13
Hispania, patre et patruo meo duobus imperatoribus interfectis, Septi-
mum Marcium ducem uobis aduersus exsultantes recenti uictoria Poenos
delegistis. et sic loquor tamquam sine duce Hispaniae futurae fuerint;
M. Silanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, 14
L. Scipio frater meus et C. Laelius legati, uindices maiestatis imperii
deessent? utrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an 15
causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, arma
contra patriam, contra ciues uestros ferretis? Africam Italiae, Carthagi-
nem urbi Romanae imperare uelletis? quam ob noxiam patriae? Coriola- 29
num quondam damnatio iniusta, miserum et indignum exsilium ut iret ad
oppugnandam patriam impulit, reuocauit tamen a publico parricidio
priuata pietas; uos qui dolor, quae ira incitauit? stipendiumne diebus 2
paucis imperatore aegro serius numeratum satis digna causa fuit cur
patriae indiceretis bellum, cur ad Ilergetes desciscer etis a populo Roma-
no, cur nihil diuinarum humanarumue rerum inuiolatum uobis esset?

1 rediretis **$M^1 A^p N^{\sigma 2}$** redieritis **PL** || 3 eieceratis **L** || 6 quattuor imperatores **$A^p N^{\sigma 2} L$** *om.* **P** || 7 fudi **$P^x C N^{\sigma 2} L$** fugsi **P** fugi **π** | hispania **$A^p N^{\sigma 2}$** *om.* **PL** || 8 atrius **Sp**? umbrius **PL** || 10 a **$N^{\sigma 2} L$** *om.* **P** || 13 sirit **P** sinit **P^2** sierit **$Sp N^{\sigma 2}$** sinat **$A^p L$** | dis **$\pi^2 L$** dies **P** | auctoribus **$N^{\sigma 2} L$** ductoribus **P** || 14 huic fragili **P** fragili huic **L** || 14–15 flaminio ... graccho **$Sp N^{\sigma 2} L$** *om.* **P** || 15 t. **$N^{\sigma 2} L$** p. **P** || 16 scipionibus **π** scipionis **P** | praeclaris **P** claris **Sp**?**L** || 17 nunc morbo **$A^p N^{\sigma 1} L$** *om.* **P** || 18 elata **PL** elati **Sp** | res publica esset **P** populi romani esset res publica **Sp** populi romani res publica esset **L** || 24 exercitui an **$A^p N^{\sigma 2} L$** iam **P** || 26 contra^1 **$C^x A^p N^{\sigma 2} L$** conpinxit **P** impia in *Gron.* || 27 urbi **$M^1 L$** urbis **P** | Romae *Gron.* || 28 iret **π** irata **P** || 30 uos **$A^p N^{\sigma 2} L$** *om.* **P** | dolor quae **$A^p N^{\sigma 2} L$** dolerae uitae **P** || 32 indiceretis **$C^x M^2 A^p L$** incideretis **P**

206
3 Insanistis profecto, milites, nec maior in corpus meum uis morbi
4 quam in uestras mentes inuasit. horret animus referre quid crediderint
homines, quid sperauerint, quid optauerint; auferat omnia inrita obliuio,
5 si potest; si non, utcumque silentium tegat. non negauerim tristem atro-
cemque uobis uisam orationem meam; quanto creditis facta uestra
atrociora esse quam dicta mea? et me ea quae fecistis pati aequum
censetis; uos ne dici quidem omnia aequo animo feretis? sed ne ea quidem
6 ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile uos obliuiscamini eorum
7 quam ego obliuiscar! itaque quod ad uniuersos uos attinet, si erroris
paenitet satis superque poenarum habeo; Albius Calenus et Atrius Vmber
et ceteri nefariae seditionis auctores sanguine luent quod admiserunt.
8 uobis supplicii eorum spectaculum non modo non acerbum sed laetum
etiam, si sana mens rediit, debet esse; de nullis enim quam de uobis
infestius aut inimicius consuluerunt.'
9 Vix finem dicendi fecerat cum ex praeparato simul omnium rerum
10 terror oculis auribusque est offusus. exercitus, qui corona contionem
circumdederat, gladiis ad scuta concrepuit; praeconis audita uox citantis
11 nomina damnatorum in consilio; nudi in medium protrahebantur, et
simul omnis apparatus supplicii expromebatur. deligati ad palum uirgis-
que caesi et securi percussi, adeo torpentibus metu qui aderant ut non
modo ferocior uox aduersus atrocitatem poenae sed ne gemitus quidem
12 exaudiretur. tracti inde de medio omnes, purgatoque loco citati milites
nominatim apud tribunos militum in uerba P. Scipionis iurarunt, stipen-
diumque ad nomen singulis persolutum est. hunc finem exitumque seditio
militum coepta apud Sucronem habuit.
30 Per idem tempus ad Baetim fluuium Hanno praefectus a Magone
missus a Gadibus cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos sollici-
2 tando ad quattuor milia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab
L. Marcio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum,
quibusdam etiam in fuga amissis palatos persequente equite, cum paucis
ipse effugit.
3 Dum haec ad Baetim fluuium geruntur, Laelius interim freto in
Oceanum euectus ad Carteiam classe accessit. urbs ea in ora Oceani sita
4 est, ubi primum e faucibus angustis panditur mare. Gades sine certamine
per deditionem recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur in castra

15 sqq. Pol. 11. 30. 1 sqq.

3 quid optauerint **PL** *om.* **Sp** || 4 si[1] **A^{p}N$^{\sigma 1}$L** est **P** || 5 meam **P** *om.* **Sp**? *del. Gron.* | quanto **C^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$** quanta **P** || 6–7 pati . . . censetis **Sp**? **A^{p}N$^{\sigma 2}$** *om.* **PL** || 7 feretis **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** fertis **P** || 14 inimicius **N$^{\sigma 2}$L** inicius **P** iniquius **CA** inmitius *recc.* || 17 ad π ab **P** || 22 omnes] exanimes *Alan. ex Pol. 11. 30. 3* || 24 est **P** *om.* **L** || 26 a magone **A^p** magonis **PL** || 27 sollicitando **L** sollicitandos **P** || 30 persequente equite *recc.* persequentes sequite **P** || 31 effugit **P** fugit **L** || 35 deditionem **PL** ditionem **Sp** proditionem *Sig.*

Romana uenientibus, spes sicut ante dictum est fuerat. sed patefacta *206*
immatura proditio est, comprehensosque omnes Mago Adherbali praetori
Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem 5
impositis, praemissaque ea quia tardior quam triremis erat, ipse cum
octo triremibus modico interuallo sequitur.

Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Laelius et ipse in quinqueremi 6
ex portu Carteiae sequentibus septem triremibus euectus in Adherbalem
ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprensam rapido in
freto in aduersum aestum reciprocari non posse. Poenus in re subita 7
parumper incertus trepidauit utrum quinqueremem sequeretur an in
hostes rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatem detractandae 8
pugnae ademit; iam enim sub ictu teli erant, et undique instabant hostes.
aestus quoque arbitrium moderandi naues ademerat. neque erat nauali
pugnae similis, quippe ubi nihil uoluntarium, nihil artis aut consilii
esset. una natura freti aestusque totius certaminis potens suis, alienis 9
nauibus nequiquam remigio in contrarium tendentes inuehebat, ut
fugientem nauem uideres uertice retro intortam uictricibus inlatam, et
sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese
auertentem. iam in ipsa pugna haec cum infesta rostro peteret hostium 10
nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat; illa cum transuersa
obiceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. cum inter 11
triremes fortuna regente anceps proelium misceretur, quinqueremis
Romana seu pondere tenacior seu pluribus remorum ordinibus scindentibus
uertices cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius,
praelata impetu, lateris alterius remos detersit. ceterasque quas indepta 12
esset mulcasset, ni cum reliquis quinque nauibus Adherbal uelis in
Africam transmisisset.

Laelius uictor Carteiam reuectus; auditis quae acta Gadibus erant – 31
patefactam proditionem coniuratosque missos Carthaginem, spe ad
inritum redacta qua uenissent – nuntiis ad L. Marcium missis nisi si 2
terere frustra tempus sedendo ad Gades uellent redeundum ad imperatorem
esse, adsentiente Marcio paucos post dies ambo Carthaginem rediere.
ad quorum discessum non respirauit modo Mago cum terra marique 3

1 sed $N^{\sigma 2}$L *om.* P || 7 ex A^{p} *om.* P et L e *edd.* | carteiae C carpeiae *hic* P *sed* carteiam *ad 30. 3, 31. 1* cariteie $N^{\sigma 2}$ || 8 ac triremes $N^{\sigma 2}$L *om.* P | quinqueremem $C^{x}A^{p}N^{x}$L quinqueremes P | deprensam P deprehensam L || 10 in B^{x} $A^{p}N^{\sigma 2}$ *om.* P || 12 ademit $A^{p}N^{\sigma 2}$L adiecit P || 13 aestus πL aestum P || 13.14 nauali pugna *edd.* ⟨res⟩ nauali pugnae *Luchs* || 15 una L u P ut P^{2} | potens πL pontens P || 16 ut $A^{p}N^{\sigma 2}$L et P || 17 nauem *secl. edd.* | intortam $C^{x}A^{p}N^{\sigma 2}$L in portam P | uictricibus $N^{\sigma 2}$L uictoribus P || 19 auertentem L aduertentem P | infesta PL infesto *recc.* || 20 obliqua P^{1}L obliquam P || 21 repente $CN^{\sigma 2}$ (repente) repetenti P | circumagebatur $A^{p}N^{\sigma 1}$ (-aie-) L cir P || 29–30 spe ad inritum redacta L (in inr.) spem ad inritum redactam P spe innum redacta Sp || 30 nisi si P nisi L || 33 mago cum *recc.* mago num P magonem C A^{p} mago ne N

206 ancipiti metu urgeretur, sed etiam audita rebellione Ilergetum spem
reciperandae Hispaniae nactus, nuntios Carthaginem ad senatum mittit,
4 qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem
sociorum in maius uerbis extollentes hortarentur ut auxilia mitterent
quibus traditum a patribus imperium Hispaniae repeti posset.
5 Mandonius et Indibilis in fines regressi paulisper, dum quidnam de
seditione statueretur scirent, suspensi quieuerunt, si ciuium errori
6 ignosceretur non diffidentes sibi quoque ignosci posse. postquam uolgata
est atrocitas supplicii, suam quoque noxam pari poena aestimatam rati,
7 uocatis rursus ad arma popularibus contractisque quae ante habuerant
auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis statiua habuerant,
cum uiginti milibus peditum, duobus milibus equitum et quingentis
transcenderunt.

32 Scipio cum fide soluendi pariter omnibus noxiis innoxiisque stipendii
tum uoltu ac sermone in omnes placato facile reconciliatis militum ani-
2 mis, priusquam castra ab Carthagine moueret contione aduocata, multis
3 uerbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus nequaquam eodem
animo se ire professus est ad uindicandum id scelus quo ciuilem errorem
4 nuper sanauerit. tum se haud secus quam uiscera secantem sua cum
gemitu et lacrimis triginta hominum capitibus expiasse octo milium seu
imprudentiam seu noxam; nunc laeto et erecto animo ad caedem Ilerge-
5 tum ire. non enim eos neque natos in eadem terra nec ulla secum societate
iunctos esse; eam quae sola fuerit fidei atque amicitiae ipsos per scelus
6 rupisse. in exercitu suo se, praeterquam quod omnes ciues aut socios
Latinique nominis uideat, etiam eo moueri quod nemo fere sit miles qui
non aut a patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam
prouinciam uenerit, aut a patre consule aut a se sit ex Italia aduectus.
7 Scipionum nomini, auspiciis omnes adsuetos, quos secum in patriam ad
meritum triumphum deducere uelit, quos consulatum petenti uelut si
omnium communis agatur honos adfuturos speret.
8 Quod ad expeditionem eam attineat quae instet, immemorem esse

14 sqq. Pol. 11. 31 sqq.; App. Ib. 37; Zon. 9. 10

2 nactus C $A^p N^x$ L nanctus **P** | mittit *hic* **P** *ante* ad **L** || 4 hortarentur $M^x N^{\sigma 2}$ L hortentur **P** || 7 quieuerunt P^x L quieueuerunt **P** || 8 non $N^{\sigma 2}$ L ne **P** || 11 sedetanum $N^{\sigma 2}$ L setanum **P** || 12 peditum ... milibus $A^p N^{\sigma 2}$ L *om.* **P** | et *del. Gron.* || 14 fide Sp*?*L fidei **P** || 14–15 soluendi ... stipendii tum **P** (tuum) Sp*?*N^x soluendi ... stipendium P^2 soluende ... stipendie A^p soluendi ... stipendii **L** soluendis ... stipendiis *edd.* soluendo . . . stipendio tum *Gron.* || 17 nequaquam C^x L nequam **P** || 19 tum **P** tunc **L** || 20 ⟨quinque et⟩ triginta *edd.* || 23 fidei atque amicitiae **P** fidem atque amicitiam $N^{\sigma 2}$ L || 26 non A^p L non ex italia **P** | a $C^1 M^1$ $N^{\sigma 2}$ L *om.* **P** || 28 auspiciis **PSp** auspiciisque **ANL** || 29 deducere *recc.* diducere **P** || 31 eam Sp*?*$N^{\sigma 2}$ L *om.* **P** | quae instet immemorem $N^{\sigma 2}$ L quae instit immemorem **P** quae in statum memorem P^2 atque hispanie statum immemorem A^p

rerum suarum gestarum qui id bellum ducat. Magonis hercule sibi, qui *206*
extra orbem terrarum in circumfusam Oceano insulam cum paucis
perfugerit nauibus, maiorem curam esse quam Ilergetum; quippe illic et 9
ducem Carthaginiensem et quantumcumque Punicum praesidium esse,
hic latrones latronumque duces, quibus ut ad populandos finitimorum
agros tectaque urenda et rapienda pecora aliqua uis sit, ita in acie ac
signis conlatis nullam esse. magis uelocitate ad fugam quam armis fretos
pugnaturos esse. itaque non quod ullum inde periculum aut semen 10
maioris belli uideat, ideo se priusquam prouincia decedat opprimendos
Ilergetes duxisse, sed primum ne impunita tam scelerata defectio esset,
deinde ne quis in prouincia simul uirtute tanta et felicitate perdomita 11
relictus hostis dici posset. proinde dis bene iuuantibus sequerentur non 12
tam ad bellum gerendum – neque enim cum pari hoste certamen esse –
quam ad expetendas ab hominibus scelestis poenas.

Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet, **33**
profectusque decimis castris peruenit ad Hiberum flumen. inde superato
amni die quarto in conspectu hostium posuit castra. campus ante monti- 2
bus circa saeptus erat. in eam uallem Scipio cum pecora rapta pleraque
ex ipsorum hostium agris propelli ad inritandam feritatem barbarorum
iussisset, uelites subsidio misit, a quibus ubi per procursationem commissa 3
pugna esset Laelium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons 4
opportune prominens equitum insidias texit; nec ulla mora pugnae facta
est. Hispani in conspecta procul pecora, uelites in Hispanos praeda
occupatos incurrere. primo missilibus territauere; deinde missis leuibus 5
telis, quae inritare magis quam decernere pugnam poterant, gladios
nudant et conlato pede res coepta geri est; ancepsque pedestre certamen
erat ni equites superuenissent. neque ex aduerso tantum inlati obuios 6
obtriuere, sed circumuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se ut
plerosque intercluderent obiecerunt, maiorque caedes fuit quam quantam
edere leuia per excursiones proelia solent.

Ira magis accensa aduerso proelio barbaris est quam imminuti animi; 7
itaque ne perculsi uiderentur, prima luce postero die in aciem processere.
non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, ualles. duae 8
ferme peditum partes et omnis equitatus in aciem descendit; quod
reliquum peditum erat obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci 9

1 qui id **PL** quia **N**$^{\sigma 2}$ || 2 circumfusam . . . insulam **P**^{x} (-flu- **P**) circumfusa . . . insula **L** | cum **P** quo **N**$^{\sigma 2}$ || 3 perfugerit **P**^{1} perfuerit **P** || 5 duces **L** duces esse **P** | ut **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 12 posset **P** possit **L** | dis (diis) **L** deis **P** || 13 tam **N**$^{\sigma 2}$**L** iam **P** || 19 ipsorum **N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** | ferocitatem *edd.* || 22 texit **CA**^{p}**N**^{x}**L** nexit **P** || 24 missis **SpA**^{p}**N**^{x}**L** emissis **P** | leuibus **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** legibus **P** *om.* **Sp***?* || 25 telis **P**^{1}**SpA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ uelis **P** || 26 pede . . . ancepsque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 27 ni **P**^{1}**L** nisi **P** || 28 infima cliui **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** infimae leui **P** || 32 perculsi **Sp***?***A**^{p} pulsi **P** percussi **L** || 33 ualles **P** uallis **πL** || 34 et **A**^{p}**L** *om.* **P** || 35 constiterunt **M**^{3}**Sp***?* **A**^{p}**L** constituerunt **P** | esse **π** ese **P**

206 angustias ratus, et quod in arto pugna Romano aptior quam Hispano
militi futura uidebatur et quod in eum locum detracta hostium acies
esset qui non omnem multitudinem eorum caperet, nouo etiam consilio
10 adiecit animum: equitem nec se posse circumdare cornibus in tam angusto
11 spatio, et hosti quem cum pedite deduxisset inutilem fore; itaque im-
perat Laelio ut per colles quam occultissimo itinere circumducat equites,
12 segregetque quantum possit equestrem a pedestri pugnam. ipse omnia
signa peditum in hostes uertit; quattuor cohortes in fronte statuit quia
13 latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, ut ipso
certamine auerteret a conspectu transeuntium per colles equitum;
neque ante circumductos sensere quam tumultum equestris pugnae ab
tergo accepere.
14 Ita duo diuersa proelia erant; duae peditum acies, duo equitatus per
longitudinem campi, quia misceri ex genere utroque proelium angustiae
15 non patiebantur, pugnabant. Hispanorum cum neque pedes equiti
neque eques pediti auxilio esset, pedes fiducia equitis temere commissus
campo caederetur, eques circumuentus nec peditem a fronte – iam
enim stratae pedestres copiae erant – nec ab tergo equitem sustineret,
et ipsi, cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad unum
omnes caesi sunt, nec quisquam peditum equitumue superfuit qui in
16 ualle pugnauerunt. tertia pars, quae in colle ad spectaculum magis
tutum quam ad partem pugnae capessendam steterat, et locum et
17 tempus ad fugiendum habuit. inter eos et reguli ipsi fugerunt, priusquam
tota circumueniretur acies inter tumultum elapsi.
34 Castra eodem die Hispanorum, praeter ceteram praedam, cum tribus
2 ferme milibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille et ducenti
eo proelio ceciderunt, uolnerata amplius tria milia hominum. minus
cruenta uictoria fuisset si patentiore campo et ad fugam capessendam
facili foret pugnatum.
3 Indibilis abiectis belli consiliis nihil tutius adflictis rebus experta fide
4 et clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit; qui

1 romano **P**^{1} romana **P** || 2 detracta **C**^{x}**M**^{1}**L** detrectata **P** || 4 equitem **Sp**? **A**^{p} **N**$^{\sigma 2}$**L** equidem **P** | nec se posse **Sp**?**N**$^{\sigma 2}$**L** esse posse **P** nec posse **A**^{p} || 5 spatio π **Sp**? tio **P** | deduxisset **PL** eduxisset π **Sp**? || 7 possit **ANL** posset **P** | a **P**^{x}**L** ad **P** ab *Alsch.* | pugnam **P** pugna **CM**^{3} **A**^{x}**L** || 8 in^1 **P** ad **L** || 10 a **CA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** ad **P** ab *Gron.* | equitum **P** equitatum **N**$^{\sigma 1}$**L** || 11 neque **P** nec **L** | sensere **P**^{x} **N**$^{\sigma 2}$**L** censere **P** || 12 accepere **P** acciperent π**L** || 13 diuersa **N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 15 hispanorum **P** hispanorum acies **A**^{p} | pedes **P**^{x}**L** pedites **P** || 16 neque eques **P**^{x}**CA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ neques **P** neque acies π^2 nec eques **L** || 17 peditem **P**^{x} praeditem **P** || 22 capessendam **C**^{x}**L** capessenda **P** || 25 ceteram **Sp**? am **P** reliquam **P**^{2} || 26 mille et ducenti *recc.* mille ducenti **P** mille et ducentos **L** || 27 eo **L** i eo **P** in eo **C** || 29 facili **L** facile **P** | pugnatum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** purgatum **P** post pugnam **A**^{p} || 30 adflictis **PSp**? in adflictis **P**^{1}**L**

aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius accusat, cum uelut *206*
contagione quadam pestifera non Ilergetes modo et Lacetani sed castra
quoque Romana insanierint. suam quidem et fratris et reliquorum 5
popularium eam condicionem esse ut aut, si ita uideatur, reddant spiritum
P. Scipioni ab eodem illo acceptum, aut seruati bis uni debitam uitam pro
eo in perpetuum deuoueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, 6
nondum experta clementia eius; nunc contra nullam in causa, omnem in
misericordia uictoris spem repositam habere.

Mos uetustus erat Romanis, cum quo nec foedere nec aequis legibus 7
iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tamquam pacatum uti
quam omnia diuina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma adempta, praesidia urbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in praesen- 8
tem Mandonium absentemque Indibilem uerbis, illos quidem merito
perisse ipsorum maleficio ait, uicturos suo atque populi Romani beneficio. ceterum se neque arma iis ademptum ⟨neque obsides impera- 9
turum⟩, quippe ea pignera timentium rebellionem esse; se libera arma
relinquere, solutos animos. neque se in obsides innoxios sed in ipsos, si
defecerint, saeuiturum, nec ab inermi sed ab armato hoste poenas expeti- 10
turum. utramque fortunam expertis permittere sese utrum propitios
an iratos habere Romanos mallent. ita dimissus Mandonius, pecunia 11
tantummodo imperata ex qua stipendium militi praestari posset. ipse, 12
Marcio in ulteriorem Hispaniam praemisso, Silano Tarraconem remisso,
paucos moratus dies dum imperatam pecuniam Ilergetes pernumerarent,
cum expeditis Marcium iam appropinquantem Oceano adsequitur.

Incohata res iam ante de Masinissa aliis atque aliis de causis dilata 35
erat, quod Numida cum ipso utique congredi Scipione uolebat atque
eius dextra fidem sancire; ea tum itineris tam longi ac tam deuii causa
Scipioni fuit. Masinissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum a 2
Marcio factus, causando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamque
omnium rerum et facere ceteris et ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere desidia, perpulit ut se traicere in continentem ⟨Mago⟩ ad depopulan- 3

25 sqq. App. Ib. 37, Lib. 10; Sil. 16. 135 sqq.; Zon. 9. 10 sq.

1 aduolutus C^xM^3L aduolutum P || 3 quoque PL *om.* Sp*?* || 5 p. P proconsuli Sp*?* | seruati bis uni Sp (bus) $N^{\sigma 2}$L seruati bisunt P (sunt P^2) seruatum bis uni A^p | debitam uitam P deuitam Sp debitam L || 8 repositam Sp*?*$N^{\sigma 2}$L positam P || 11 dedidisset *edd.* dedisset PL || 14 perisse P perituros fuisse *Rhen.* | suo atque $A^pN^{\sigma 2}$L suumque P || 15 se ... ademptuurum $A^pN^{\sigma 2}$L *om.* P | ⟨neque ... imperaturum⟩ *suppl. Weiss.* || 16 se libera Sp*?*$A^pN^{\sigma 2}$L tiberim P || 17 solutos animos $A^pN^{\sigma 2}$L solutus enim os P solutos enim omnes animos A^p solutosque metu animos *edd.* | se *secl. Conw.* || 18 ab inermi $A^pN^{\sigma 2}$L inermis P | ab^2 P^2L *om.* P || 18–19 expetiturum ... fortunam $N^{\sigma 2}$L *om.* P expetiturum A^p || 19 propitios P^2 propitio P || 21 stipendium $A^pN^{\sigma 2}$L praesidium P || 22 silano ... remisso $A^pN^{\sigma 2}$L *om.* P || 27 longi ac tam *edd.* longae tantum P longi ac L || 31 ⟨Mago⟩ *hic suppleui,* ⟨Magonem⟩ *ante* perpulit *edd.*

206 4 dos proximos Hispaniae agros pateretur. transgressus tres principes
Numidarum praemittit ad tempus locumque conloquio statuendum. duos
pro obsidibus retineri ab Scipione iubet: remisso tertio qui quo iussus
erat adduceret Masinissam, cum paucis in conloquium uenerunt.
5 Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio uiri,
substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam;
6 ceterum maior praesentis ueneratio cepit, et praeterquam quod suapte
natura multa maiestas inerat, adornabat promissa caesaries habitusque
corporis non cultus munditiis sed uirilis uere ac militaris; et aetas erat in
7 medio uirium robore, quod plenius nitidiusque ex morbo uelut renouatus
8 flos iuuentae faciebat. prope attonitus ipso congressu Numida gratias
de fratris filio remisso agit. ex eo tempore adfirmat eam se quaesisse
occasionem quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non
9 omiserit. cupere se illi populoque Romano operam nauare ita ut nemo
10 unus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam. id se, etiamsi iam
pridem uellet, minus praestare in Hispania, terra aliena atque ignota,
potuisse; in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset,
11 facile praestaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam
12 Romani mittant, satis sperare perbreuis aeui Carthaginem esse. laetus
eum Scipio uidit audiuitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu
Masinissam fuisse sciret, et ipse iuuenis specimen animi prae se ferret.
13 fide data acceptaque profectus retro Tarraconem est. Masinissa permissu
Romanorum, ne sine causa traiecisse in continentem uideretur, populatus
proximos agros Gades rediit.

36 Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum
militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerant, paranti
traicere in Africam nuntiatum ab Carthagine est iubere senatum ut
2 classem quam Gadibus haberet in Italiam traiceret: conducta ibi Gallo-
rum ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute coniungeret se Hanni-
bali, neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna coeptum
3 sineret. ad eam rem et a Carthagine pecunia Magoni aduecta est, et ipse
quantam potuit a Gaditanis exigit, non aerario modo eorum sed etiam
templis spoliatis, et priuatim omnibus coactis aurum argentumque in
publicum conferre.

25 sqq. App. Ib. 37; Zon. 9. 10

1 proximos **P**^{2}**Sp**?**L** pro animos **P** || 3 ab *π* ad **P** | remisso **P**^{x}**N**$^{\sigma 1}$**L** remissos **P** | quo iussus **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** cum iussu **P** || 6 substitueratque **P** sustituera atque **Sp** || 9 uere ac **P** ac uere **L** | et aetas erat **N**$^{\sigma 2}$**L** ei aetas **P** || 11 flos **PL** *om.* **Sp** | iuuentae **P**^{1} inuentae **P** || 15 enixe **P**^{1} unixe **P** || 16 terra *hic* **N**$^{\sigma 2}$**L** *post* ignota **P** || 17 potuisse **P**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** posuisse **P** | genitus **P**^{x}**L** generis **P** || 23 continentem **C**^{x}**M**^{3}**A**^{p}**N**^{x}**L** contionemtem **P** | uideretur **C**^{x}**M**^{1}**L** uiuidetur **P** uidetur **P**^{2} || 27 iubere **C**^{x}**M**^{1}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** iure **P** iuuere **P**^{1} || 29 se **L** *om.* **P** || 31 magoni **P**^{1} mago **P** || 32 exigit **P** exegit **C**^{x}**M**^{1}

Cum praeteruveheretur Hispaniae oram, haud procul Carthagine Noua 206 4
expositis in terram militibus proximos depopulatur agros; inde ad urbem
classem adpulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in 5
litus expositos ad partem eam muri qua capta Carthago ab Romanis
fuerat ducit, nec praesidio satis ualido urbem teneri ratus et aliquos
oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. ceterum nuntii ex 6
agris trepidi simul populationem agrestiumque fugam et hostium aduen-
tum attulerant, et uisa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante
urbem stationem apparebat; itaque instructi armatique intra portam ad 7
stagnum ac mare uersam continebantur. ubi effusi hostes, mixta inter 8
milites naualis turba, ad muros tumultu maiore quam ui subierunt,
patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt, turbatosque 9
hostes et ad primum incursum coniectumque telorum auersos usque ad
litus cum multa caede persequuntur; nec, nisi naues litori adpulsae 10
trepidos accepissent, superfuisset fugae aut pugnae quisquam. in ipsis 11
quoque trepidatum nauibus est dum, ne hostes cum suis simul inrum-
perent, trahunt scalas, orasque et ancoras ne in moliendo mora esset
praecidunt; multique adnantes nauibus, incerto prae tenebris quid aut 12
peterent aut uitarent, foede interierunt. postero die cum classis inde 13
retro ad Oceanum unde uenerat fugisset, ad octingenti homines caesi
inter murum litusque et ad duo milia armorum inuenta.
Mago cum Gades repetisset, exclusus inde ad Cimbios – haud procul 37
a Gadibus is locus abest – classe adpulsa, mittendis legatis querendoque
quod portae sibi socio atque amico clausae forent, purgantibus iis multi- 2
tudinis concursu factum infestae ob direpta quaedam ab conscendentibus
naues militibus, ad conloquium sufetes eorum, qui summus Poenis est
magistratus, cum quaestore elicuit, laceratosque uerberibus cruci adfigi
iussit. inde nauibus ad Pityusam insulam centum milia ferme a continen- 3
ti – Poeni tum eam incolebant – traiecit. itaque classis bona cum pace 4
accepta est, nec commeatus modo benigne praebiti sed in supplementum

28sq. Diod. 5. 16. 2sq.

2 proximos CM^{3}L proximus **P** | depopulatur **PL** depopulatus **BD** || 3 interdiu N$^{\sigma 2}$L in diu **P** diu P^{x} || 4 ab CM^{3}L ob **P** || 5 praesidio P^{1} praesidie **P** || 11 nauali *edd.* | turba **P** turma **L** || 13 auersos A^{p}N$^{\sigma x}$ aduersos **PL** || 14 persequuntur π**L** persequentur **P** || 15 pugnae aut fugae *edd.* || 17 orasque **P** pontesque A^{p} || 18 incerto **P** incerti **L** || 19 uitarent C^{x}A^{p}N^{x}L inuitarent **P** || 20 octingenti **P** octingentos A^{p} || 21 et *om.* **L** | armorum SpN$^{\sigma x}$ armatorum **PL** || 22 inde **L** inde classe **P** | cimbios **P** cimbros P^{x} cimbim **L** || 23 a **P** *om.* Sp*?*L || 24 forent C^{x}L foret **P** | iis **PL** *om.* Sp*?* || 25 ab conscendentibus C^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$L abscondentibus **P** || 26 sufetes A^{p} (suff-) N$^{\sigma 2}$L superstes **P** || 28 Pityusam *Sab. ex Plin. N. H. 4. 56* pitysam **P** pitusam A^{p} (pyt-) **L** | continenti P^{x}N$^{\sigma 2}$L contenti **P** || 29 traiecit itaque A^{p}N$^{\sigma 2}$L precit itaquiae **P** precipitatae P^{1}

206 classis iuuentus armaque data; quorum fiducia Poenus in Baliares
insulas — quinquaginta inde milia absunt — tramisit.
5 Duae sunt Baliares insulae; maior altera atque opulentior armis
uirisque, et portum habet ubi commode hibernaturum se — et iam extre-
6 mum autumni erat — censebat. ceterum haud secus quam si Romani eam
insulam incolerent hostiliter classi occursum est. fundis ut nunc pluri-
mum, ita tum solo eo telo utebantur, nec quisquam alterius gentis unus
7 tantum ea arte quantum inter alios omnes Baliares excellunt. itaque
tanta uis lapidum creberrimae grandinis modo in propinquantem iam
terrae classem effusa est ut intrare portum non ausi auerterent in altum
8 naues. in minorem inde Baliarium insulam traiecerunt, fertilem agro,
9 uiris armis haud aeque ualidam. itaque egressi nauibus super portum
loco munito castra locant; ac sine certamine urbe agroque potiti, duobus
milibus auxiliarium inde conscriptis missisque Carthaginem, ad hiber-
10 nandum naues subduxerunt. post Magonis ab Oceani ora discessum
Gaditani Romanis deduntur.
38 Haec in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque gesta. ipse L. Lentulo
et L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam rediit,
2 et senatu extra urbem dato in aede Bellonae, quas res in Hispania gessis-
set disseruit, quotiens signis conlatis dimicasset, quot oppida ex hostibus
3 ui cepisset, quas gentes in dicionem populi Romani redegisset. aduersus
quattuor se imperatores, quattuor uictores exercitus in Hispaniam isse;
4 neminem Carthaginiensem in iis terris reliquisse. ob has res gestas magis
temptata est triumphi spes quam petita pertinaciter, quia neminem ad
5 eam diem triumphasse qui sine magistratu res gessisset constabat. senatu
misso urbem est ingressus, argentique prae se in aerarium tulit quattuor-
decim milia pondo trecenta quadraginta duo, et signati argenti magnum
numerum.
6 Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo, centuriae-

8 Strabo 3. 5. 1 || 15 sq. (Cic. Balb. 34) || 17 sqq. Pol. 11. 38. 8; Dio 17. 57. 56; Zon. 9. 11 || 23 sqq. Val. Max. 2. 8. 5; App. Ib. 38, Hann. 55; Dio 17. 57. 56; Zon. 9. 11 || 29 sqq. Fast. Cap. Degrassi 46 sq.; Cic. Brut. 77; Val. Max. 8. 15. 1; Plut. Fab. 25. 1; Vir. ill. 49. 12

1 classis **N A^pL** lassi **P** classi **P^1** || 3 insulae **PL** *om.* **Sp***?* || 5 censebat **Sp***?* **$N^{\sigma 2}$L** credebat **P** || 6 incolerent **P^xL** incolent **P** || 7 quisquam **$C^x$$M^3$ A^pL** quicquam **P** || 8 alios omnes **PL** omnes alios *recc.* || 13 locant **$A^p$$N^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 14 inde] *hinc sequitur in* **P**π *29.1.24sqq.* externo soluta ..., *28.37.9–29.1.24* conscriptis ... imperio *iam post 28.22.14* caede *mendose transposito, ut ilico indicauimus* || 18 manlio *recc.* manilio **P** | prouincia **P^xL** pro prouincia **P** propraetoribus prouincia **C^x** *fort.* proconsulibus prouincia (*cf. 29. 13. 7*) || 20 quot π**L** quod **P** || 23 neminem **P^xL** nemini **P** | iis **PL** his **$A^p$$N^{\sigma 2}$** | terris **$P^x$ $A^p$$N^{\sigma 2}$L** terroris **P** || 24 petitus *Duk.* || 26 argentique π argenti qua **P** | quattuordecim **$N^{\sigma x}$L** decem quattuor **P** || 27 pondo **$A^p$$N^{\sigma 2}$L** *om.* **P** | trecenta **AL** trecentum **P** | quadraginta π quadringenta **P**

que omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt; collega *206–205*
additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. ceterum comitia maiore 7
quam ulla per id bellum celebrata frequentia proditum memoriae est.
conuenerant undique non suffragandi modo sed etiam spectandi causa 8
P. Scipionis, concurrebantque et domum frequentes et in Capitolium ad
immolantem eum cum centum bubus uotis in Hispania Ioui sacrificaret;
despondebantque animis, sicut C. Lutatius superius bellum Punicum 9
finisset, ita id quod instaret P. Cornelium finiturum, atque uti Hispania 10
omni Poenos expulisset, sic Italia pulsurum esse; Africamque ei perinde
ac debellatum in Italia foret prouinciam destinabant. praetoria inde 11
comitia habita. creati duo qui tum aediles plebis erant Sp. Lucretius et
Cn. Octauius, et ex priuatis Cn. Seruilius Caepio et L. Aemilius Papus.

Quarto decimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio et P. Licinius 12
Crassus ut consulatum inierunt, nominatae consulibus prouinciae sunt,
Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega quia sacrorum cura
pontificem maximum in Italia retinebat, Bruttii Crasso. tum praetoriae 13
prouinciae in sortem coniectae. urbana Cn. Seruilio obtigit, Ariminum –
ita Galliam appellabant – Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemilio, Cn. Octauio
Sardinia. senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione senatus 14
consultum factum est ut, quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset, ex ea pecunia quam ipse in aerarium detulisset faceret.

Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. ex eis maximus 39
natu: 'Etsi nihil ultra malorum est, patres conscripti, quam quod passi
sumus ut ad ultimum fidem uobis praestaremus, tamen ea uestra merita
imperatorumque uestrorum erga nos fuerunt ut nos cladium nostrarum
non paeniteat. bellum propter nos suscepistis; susceptum quartum deci- 2
mum annum tam pertinaciter geritis ut saepe ad ultimum discrimen et
ipsi ueneritis et populum Carthaginiensem adduxeritis. cum in Italia tam 3
atrox bellum et Hannibalem hostem haberetis, consulem cum exercitu in
Hispaniam uelut ad conligendas reliquias naufragii nostri misistis. P. et 4
Cn. Cornelii ex quo in prouinciam uenerunt nullo tempore destiterunt
quae nobis secunda quaeque aduersa hostibus nostris essent facere. iam 5
omnium primum oppidum nobis restituerunt; per omnem Hispaniam
ciues nostros uenum datos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in
libertatem restituerunt.

1 p. scipionem **PL** p. cornelium scipionem *recc.* || **2** ceterum **P** cetera **$N^{\sigma 2}L$** || **3** celebrata **P** adcelebrata **$N^{\sigma 2}$** || **5** et domum **$P^{x}N^{\sigma 2}L$** idomum **P** | frequentes **$AN^{\sigma 2}L$** frequenter **P** || **7** despondebantque **Sp?L** spondebantque **P** | animis **Sp?** **$N^{\sigma 2}L$** animi **P** || **8** uti *Alsch.* ut in **P** ut **$P^{x}C^{x}A^{p}L$** || **11–12** et ... priuatis **$A^{p}N^{\sigma 2}L$** *om.* **P** || **13** p.^{2} **L** l. **P** || **14** ut **P** *om.* **Sp?L** || **15** sacrorum cura **P** cura sacrorum **L** || **21** uouisset **$P^{x}L$** uoluisset **P** || **25** ut **$CM^{3}L$** *om.* **P** | nostrarum **P^{1}** nostrorum **P** || **26** susceptum **PSp?** susceptumque **ANL** || **29** consulem **PL** consules *recc.* || **30** ad **$SpA^{p}N^{\sigma 2}L$** *om.* **P** | conligendas **PL** conciliandas **$SpN^{\sigma 2}L$** concinnandas *Rhen.* || **31** destiterunt **L** destituerunt **P**

205
6 Cum iam prope esset ut optabilem ex miserrima fortunam haberemus,
P. et Cn. Cornelii imperatores uestri luctuosius nobis prope quam uobis
7 perierunt. tum uero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem anti-
quam uidebamur, ut iterum periremus et alterum excidium patriae
8 uideremus, nec ad perniciem nostram Carthaginiensi utique aut duce aut
exercitu opus esse – ab Turdulis nos ueterrimis hostibus, qui prioris
9 quoque excidii causa nobis fuerant, exstingui posse – ; cum ex insperato
repente misistis nobis hunc P. Scipionem, quem fortunatissimi omnium
Saguntinorum uidemur quia consulem declaratum uidimus ac uidisse nos
10 ciuibus nostris renuntiaturi sumus, spem opem salutem nostram. qui
cum plurimas hostium nostrorum cepisset in Hispania urbes, ubique ex
11 captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit; postremo
Turdetaniam, adeo infestam nobis ut illa gente incolumi stare Saguntum
non posset, ita bello adflixit ut non modo nobis, sed – absit uerbo
12 inuidia – ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem
cernimus eorum quorum in gratiam Saguntum deleuerat Hannibal;
uectigal ex agro eorum capimus quod nobis non fructu iucundius est
quam ultione.
13 Ob haec, quibus maiora nec sperare nec optare ab dis immortalibus
poteramus, gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus popu-
14 lusque ad uos misit, simul gratulatum quod ita res per hos annos in
Hispania atque Italia gessistis ut Hispaniam non Hibero amne tenus sed
qua terrarum ultimas finit Oceanus domitam armis habeatis, Italiae nisi
15 quatenus uallum castrorum cingit nihil reliqueritis Poeno. Ioui optimo
maximo, praesidi Capitolinae arcis, non grates tantum ob haec agere
iussi sumus sed donum hoc etiam, si uos permitteretis, coronam auream
16 in Capitolium uictoriae ergo ferre. id uti permittatis quaesumus, utique,
si uobis ita uidetur, quae nobis imperatores uestri commoda tribuerunt,
ea rata atque perpetua auctoritate uestra faciatis.'
17 Senatus legatis Saguntinis respondit et dirutum et restitutum Sagun-

1 ⟨eam⟩ ex *edd.* | fortunam $\mathbf{A^{x}N^{x}L}$ fortuna **P** || 2 prope $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ quoque **P** || 4 uidebamur $\mathbf{P^{2}A^{p}N^{\sigma 2}L}$ uidebatur **P** || 6 Turdulis nos *Gron.* turoilis nos **P** turdelinis $\mathbf{A^{p}}$ turdetanis $\mathbf{A^{x}}$ (-it-) **L** || 7 fuerant **L** fuerunt **P** | insperato **CL** sperato **P** || 8 p. scipionem **PL** p. cornelium scipionem $\mathbf{A^{p}}$ || 9 uidimus **Sp**?**L** uidemus **P** || 10 opem salutem **Sp**?**L** omnem salutemque **P** opem salutemque $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ || 11 nostrorum $\mathbf{A^{p}L}$ uestrorum **P** || 12 captorum] captiuorum *Gron.* | excerptos $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ excretos **P** || 14 sed *hic Uss.* *om.* **PL** *ante* ne $\mathbf{A^{p}}$ || 16 quorum $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 17 agris **L** | capimus $\mathbf{C^{x}M^{3}A^{p}L}$ capibus **P** campisque capimus $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ | non **L** non tam **P** non iam *Gron.* | est *om.* **L** || 20 saguntinus $\mathbf{P^{2}A^{p}N^{\sigma 2}}$ saguntinos **PL** | populusque $\mathbf{P^{x}L}$ populosque **P** || 21 per $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 22 atque **P** **Sp**?**L** atque in $\mathbf{AN^{\sigma 2}}$ | ut $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ ut in **P** uti *Alsch.* || 23 ultimas finit **PL** ultimus finis **Sp** || 27 ergo **P** causa $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ || 28 ita] *hinc usque ad 41. 12* periculi *exstat folium Monacense* (S) | uidetur **SL** uideretur **P** | nobis $\mathbf{C^{x}SL}$ uobis **P** | uestri **SL** uostri **P** || 29 uestra $\mathbf{P^{x}SL}$ uestrae **P**

tum fidei socialis utrimque seruatae documentum omnibus gentibus *205*
fore: suos imperatores recte et ordine et ex uoluntate senatus fecisse, 18
quod Saguntum restituerint ciuesque Saguntinos seruitio exemerint,
quaeque alia eis benigne fecerint ea senatum ita uoluisse fieri; donum
permittere ut in Capitolio ponerent. locus inde lautiaque legatis praeberi 19
iussa, et muneris ergo in singulos dari ne minus dena milia aeris. legatio- 20
nes deinde ceterae in senatum introductae auditaeque; et petentibus 21
Saguntinis ut quatenus tuto possent Italiam spectatum irent, duces
dati litteraeque per oppida missae ut Hispanos comiter acciperent. tum 22
de re publica, de exercitibus scribendis, de prouinciis relatum.

Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari **40**
homines fama ferrent, et ipse nulla iam modica gloria contentus non ad
gerendum modo bellum sed ad finiendum diceret se consulem declaratum,
neque id aliter fieri posse quam si ipse in Africam exercitum transportas- 2
set, et acturum se id per populum aperte ferret si senatus aduersaretur –
id consilium haudquaquam primoribus patrum cum placeret, ceteri per
metum aut ambitionem mussarent, Q. Fabius Maximus rogatus senten-
tiam: 'Scio multis uestrum uideri, patres conscripti, rem actam hodierno 3
die agi, et frustra habiturum orationem qui tamquam [de] integra re de
Africa prouincia sententiam dixerit. ego autem primum illud ignoro, 4
quemadmodum iam certa prouincia Africa consulis, uiri fortis ac strenui,
sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse nec
populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror qui de re trans- 5
acta simulando se referre, senatum ludibrio habet, non senatorem qui de
quo consulitur suo loco dicit sententiam.

Atque ego certum habeo dissentienti mihi ab ista festinatione in 6
Africam traiciendi duarum rerum subeundam opinionem esse, unius,
insitae ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiamque homines 7
adulescentes sane appellent dum me non paeniteat adhuc aliorum
speciosiora primo aspectu consilia semper uisa, mea usu meliora; alterius, 8
obtractationis atque inuidiae aduersus crescentem in dies gloriam fortis-

11 sqq. App. Lib. 7, Hann. 55; Sil. 16. 597 sqq.; Plut. Fab. 25. 2 sqq.

4 alia eis **P** alii aliis **SL** || 5 lautiaque **PS** lautitiaque $\mathbf{A}^{p}$ | praeberi **P** praebere **SL** || 6 ergo in singulos $\mathbf{SA^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** | dena milia **P** decem milia **S** (decemilia) $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ denis milibus $\mathbf{A^{p}L}$ || 7 in . . . introductae $\mathbf{SN^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 10 re publica $\mathbf{SA^{p}N^{\sigma 2}L}$ fer **P** || 13 declaratum $\mathbf{SN^{\sigma 2}L}$ declaratum esse **P** || 14 id aliter **SL** aliter id **P** | fieri **P** finiri **SSp***?***L** | transportasset **S** (-asse) **Sp***?* transportaret **PL** || 15 et **S** *om.* **P** || 16 cum placeret **P** placeret **Sp***?* complaceret **ANL** | ceteri **PS** ceterique $\mathbf{C^{x}A}$ cuncti **L** et ceteri *Ma.* || 17 mussarent **PL** *om.* **S** || 19 de[1] *seclusi* de integra re de **PL** de integra re $\mathbf{SN^{\sigma 2}}$ || 21 iam certa **SL** certa iam **P** | prouincia $\mathbf{P^{x}SL}$ prouinciam **P** || 23 si est **PS** *om.* **L** || 24 senatorem **SSp***?* senatorem modo **P** || 27 opinionem **PL** opinationem **SSp***?* || 29 appellent $\mathbf{SA^{p}N^{\sigma 2}}$ appellant **P** | me non $\mathbf{SA^{p}N^{\sigma 2}L}$ me **P** ne $\mathbf{C^{x}}$ || 31 crescentem **PL** crescentes **S**

205
9 simi consulis. a qua suspicione si me neque uita acta et mores mei neque
dictatura cum quinque consulatibus tantumque gloriae belli domique
partae uindicat ut propius fastidium eius sim quam desiderium, aetas
saltem liberat; quae enim mihi aemulatio cum eo esse potest qui ne filio
10 quidem meo aequalis sit? me dictatorem, cum uigerem adhuc uiribus et
in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu aut
ad populum audiuit quo minus insectanti me magistro equitum, quod
11 fando nunquam ante auditum erat, imperium mecum aequaretur; rebus
quam uerbis adsequi malui, ut qui aliquorum iudicio mihi comparatus
12 erat sua mox confessione me sibi praeferret — nedum ego perfunctus
honoribus certamina mihi atque aemulationes cum adulescente floren-
13 tissimo proponam, uidelicet ut mihi iam uiuendo, non solum rebus geren-
dis fesso, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cum ea gloria
14 quae parta est uiuendum atque moriendum est; uincere ego prohibui
Hannibalem ut a uobis quorum uigent nunc uires etiam uinci posset.
41 Illud te mihi ignoscere, P. Corneli, aequum erit, si, cum in me ipso
nunquam pluris famam hominum quam rem publicam fecerim, ne tuam
2 quidem gloriam bono publico praeponam. quamquam, si aut bellum
nullum in Italia aut is hostis esset ex quo uicto nihil gloriae quaereretur,
qui te in Italia retineret etsi id bono publico faceret simul cum bello
3 materiam gloriae tuae isse ereptum uideri posset. cum uero Hannibal
hostis incolumi exercitu quartum decimum annum Italiam obsideat,
paenitebit te, P. Corneli, gloriae tuae si hostem eum qui tot funerum, tot
cladium nobis causa fuit tu consul Italia expuleris, et, sicut penes C. Lu-
tatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit?
4 nisi aut Hamilcar Hannibali dux est praeferendus aut illud bellum huic,
aut uictoria illa maior clariorque quam haec — modo contingat ut te
5 consule uincamus — futura est. ab Drepanis aut Eryce detraxisse Hamil-
6 carem quam Italia expulisse Poenos atque Hannibalem malis? ne tu
quidem, etsi magis partam quam speratam gloriam amplecteris, Hispania
potius quam Italia bello liberata gloriatus fueris.

1 consulis **S A^{p}L** eos **P** || 3 fastidium **C^{x}M^{3}SN$^{\sigma 2}$L** fastidius **P** || 4 liberat **SSp***?* liberet **PL** | quae (que) **SL** quem **P** | aemulatio **S A^{p}N$^{\sigma 2}$L** aelmelatio **P** || 6 essem **ASL** esse **P** || 7 ad **SSp***?***N$^{\sigma 2}$L** aput **P** | insectanti *edd.* inspectante **PSL** | quod **C^{x}M^{3}S A^{p}N$^{\sigma 2}$L** quo **P** || 8 auditum **PL** auditus **S** || 9 aliquorum **SN$^{\sigma 2}$L** aliorum **P** || 10 sua mox **P^{1}S** mox sua **L** || 11 aemulationes **S A^{p}L** aemulatione **P** aemulationem *π* || 12 iam uiuendo **P** uidendo iam **S** uiuendo iam **L** || 13 negata **C^{x}S A^{p}N$^{\sigma 2}$L** negotia **P** || 14 parta **PL** parata **SN$^{\sigma 2}$** | ego **P A^{p}L** ergo **S** || 16 ignoscere **PL** cognoscere **S A^{p}N$^{\sigma 2}$** || 17 rem publicam **PL** re imperatorum **S** | tuam **C^{x}SA^{p}N$^{\sigma 2}$L** uam **P** || 18 bono . . . praeponam (*uel* pro-) **S A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 20 faceret **S A^{p}N$^{\sigma 2}$L** faceres **P^{x}** (fec- **P**) || 21 isse **PSL** ire **A^{p}** || 22 exercitu **P^{1}S A^{p}L** exercitum **P** || 23 p. **P** *om.* **SL** | si **P** nisi **SL** ni **A^{p}** || 24 italia **C^{x}M^{1}S A^{p}N$^{\sigma 1}$L** italiae **P** || 28 ab **S A^{p}N$^{\sigma 2}$L** a **P** | eryce **A^{p}** eryci (*uel* erici) **PSL** || 30 partam **SL** paratam **P** | amplectaris *edd.*

Nondum is est Hannibal, quem non magis timuisse uideatur quam 205 7
contempsisse qui aliud bellum maluerit. quin igitur ad hoc accingeris, 8
nec per istos circuitus, ut cum in Africam traieceris secuturum te illuc
Hannibalem speres, potius quam recto hinc itinere, ubi Hannibal est,
eo bellum intendis, ⟨si⟩ egregiam istam palmam belli Punici patrati
petis? hoc et natura prius est, tua cum defenderis aliena ire oppugnatum. 9
pax ante in Italia quam bellum in Africa sit, et nobis prius decedat timor
quam ultro aliis inferatur. si utrumque tuo ductu auspicioque fieri 10
potest, Hannibale hic uicto illic Carthaginem expugna; si alterautra
uictoria nouis consulibus relinquenda est, prior cum maior clariorque,
tum causa etiam insequentis fuerit. nam nunc quidem, praeterquam quod 11
et in Italia et in Africa duos diuersos exercitus alere aerarium non potest,
praeterquam quod unde classes tueamur, unde commeatibus praebendis 12
sufficiamus nihil reliqui est, quid? periculi tandem quantum adeatur
quem fallit?

P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. quid? si – quod 13
omnes di omen auertant et dicere etiam reformidat animus, sed quae
acciderunt accidere possunt – uictor Hannibal ire ad urbem perget,
tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium a Capua, arcesse-
mus? quid quod in Africa quoque Mars communis belli erit? domus tibi 14
tua, pater patruusque intra triginta dies cum exercitibus caesi docu-
mento sint, ubi per aliquot annos maximis rebus terra marique gerendis 15
amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani uestraeque
familiae fecerant. dies me deficiat si reges imperatoresque temere in 16
hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumque
suorum enumerare uelim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello domi 17
relicto, auctore aeque impigro ac nobili iuuene, magna classe in Siciliam
tramissa, una pugna nauali florentem rem publicam suam in perpetuum
adflixerunt.

Externa et nimis antiqua repeto. Africa eadem ista et M. Atilius, 42
insigne utriusque fortunae exemplum, nobis documento sint. ne tibi, 2
P. Corneli, cum ex alto Africam conspexeris, ludus et iocus fuisse Hispa-

1 is est **PL** isset **SN**$^{\sigma 2}$ || 2 aliud **PL** alium **S** | accingeris **PL** hec ingeris **SN**$^{\sigma 1}$ || 3 secuturum **PL** securum **S** | illuc **P**^{1} illoc **P** || 5 ⟨si⟩ *suppl. Halm* | patrati **SSp** parati **P** peracti **A**^{p}**L** || 7 in italia **PL** inita **S** | quam **SA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 9 uicto π**SL** uictu **P** | alterautra **P**^{x} alterauitra **P** alterutra **CSA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** || 10 nouis **Sp**? **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ nobis **PS** uobis **L** | consulibus **SA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** consuli **P** || 11 nunc **SA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** num **P** || 12 diuersos π**SL** diuersus **P** | alere **P**^{x}**SL** alterae **P** || 13. 14 praebendis sufficiamus **SL** sufficiamus praebendis **P** || 14 periculi] *post hoc uerbum desinit* **S** || 16 quod **PL** ut quod **A**^{p} || 17 di *edd.* dei **P** || 18 uictor **SpN**$^{\sigma x}$**L** et uictor **P** | perget **PL** pergat **Sp**? || 19 a *om.* **L** || 22 aliquot **C**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** quod aliquod **P** || 24 fecerant **N**$^{\sigma 2}$**L** fecerint **P** | deficiat **PSp**? deficiet π^{2}**L** || 25 terras **A**^{p}**L** terram **P** || 27 iuuene **CM**^{x}**L** iuuenem **P** || 30 repeto **C**^{x}**M**$^{2}\pi^{2}$**L** reperto **P** || 31 insigne **M**^{x}**L** insignem **P** || 32 iocus **P**^{x}**L** locus **P**

205
3 niae tuae uidebuntur. quid enim simile? pacato mari praeter oram Italiae
Galliaeque uectus, Emporias in urbem sociorum classem adpulisti et
expositos milites per tutissima omnia ad socios et amicos populi Romani
4 Tarraconem duxisti. ab Tarracone deinde iter per praesidia Romana;
circa Hiberum exercitus patris patruique tui post amissos imperatores
5 ferociores calamitate ipsa facti, et dux tumultuarius quidem ille L. Mar-
cius et militari suffragio ad tempus lectus, ceterum si nobilitas ac iusti
honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par; oppug-
nata per summum otium Carthago, nullo trium Punicorum exercituum
6 socios defendente; cetera – neque ea eleuo – nullo tamen modo Africo
bello comparanda, ubi non portus ullus classi nostrae apertus, non ager
pacatus, non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi usquam locus,
7 non procedendi; quacumque circumspexeris hostilia omnia atque infesta.
An Syphaci Numidisque credis? satis sit semel creditum; non semper
temeritas est felix, et fraus fidem in paruis sibi praestruit ut, cum operae
8 pretium sit, cum mercede magna fallat. non hostis patrem patruumque
tuum armis prius quam Celtiberi socii fraude circumuenerunt, nec tibi
ipsi a Magone et Hasdrubale hostium ducibus quantum ab Indibili et
9 Mandonio in fidem acceptis periculi fuit. Numidis tu credere potes,
defectionem militum tuorum expertus? et Syphax et Masinissa se quam
Carthaginienses malunt potentissimos in Africa esse, Carthaginienses
10 quam quemquam alium. nunc illos aemulatio inter sese et omnes causae
certaminum acuunt, quia procul externus metus est; ostende Romana
arma et exercitum alienigenam – iam uelut ad commune restinguendum
11 incendium concurrent. aliter idem illi Carthaginienses Hispaniam defen-
derunt, aliter moenia patriae, templa deum, aras et focos defendent cum
euntes in proelium pauida prosequetur coniunx et parui liberi occur-
sabunt.
12 Quid porro, si satis confisi Carthaginienses consensu Africae, fide
sociorum regum, moenibus suis, cum tuo exercitusque tui praesidio
nudatam Italiam uiderint, ultro ipsi nouum exercitum in Italiam aut ex
13 Africa miserint aut Magonem, quem a Baliaribus classe transmissa iam
praeter oram Ligurum Alpinorum uectari constat, Hannibali se coniun-
14 gere iusserint? nempe in eodem terrore erimus in quo nuper fuimus cum

1 praeter **V** per **PL** || 2 emporias $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ emporis **P** emporiis $\mathbf{A^{p}L}$ | adpulisti (app-) $\mathbf{M^{3}L}$ adappulisti **P** | et $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 3 omnia $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 4 iter per $\mathbf{PN^{\sigma 2}}$ inter $\mathbf{A^{p}L}$ || 6 calamitate $\mathbf{N^{\sigma x}L}$ et calamitate **P** ex calamitate *Ma.* | facti et $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ det **P** et *Ma.* || 8 par $\mathbf{C^{x}M^{3}L}$ pars **P** || 9 otium **P** odium $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ || 10 ea $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 12 non[3] . . . locus $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 18 indibili **ML** indibile **P** || 19 fidem $\mathbf{A^{p}L}$ fide **P** || 21 potentissimos $\mathbf{A^{p}L}$ potentis **P** || 22 quam . . . alium **PA** quamquam alia $\mathbf{A^{p}L}$ | sese $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ se **P** || 24 et *secl. edd.* | iam $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || 25 idem $\mathbf{N^{\sigma x}L}$ eidem **P** || 26 templa **P** et templa **L** || 27 prosequetur $\mathbf{CA^{p}L}$ prosequitur **P** || 29 confisi $\mathbf{C^{x}\pi^{2}}$ confixi **P** || 33 alpinorum $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ altinorum **P**

Hasdrubal in Italiam transcendit, quem tu, qui non solum Carthaginem *205*
sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, e manibus tuis in Italiam
emisisti. uictum a te dices; eo quidem minus uellem – et id tua non rei 15
publicae solum causa – iter datum uicto in Italiam esse. patere nos
omnia quae prospera tibi ac populi Romani imperio euenere tuo consilio
adsignare, aduersa casibus incertis belli et fortunae relegare; quo melior 16
fortiorque es, eo magis talem praesidem sibi patria tua atque uniuersa
Italia retinet. non potes ne ipse quidem dissimulare ubi Hannibal sit
ibi caput atque arcem huius belli esse, quippe qui prae te feras eam tibi
causam traiciendi in Africam esse, ut Hannibalem eo trahas. siue hic 17
igitur siue illic, cum Hannibale est tibi futura res.

Vtrum tandem ergo firmior eris in Africa solus, an istic tuo collegaeque
tui exercitu coniuncto? ne Claudius quidem et Liuius consules tam recenti
exemplo quantum id intersit documento sunt? quid? Hannibalem utrum 18
tandem extremus angulus agri Bruttii, frustra iam diu poscentem ab
domo auxilia, an propinqua Carthago et tota socia Africa potentiorem
armis uirisque faciet? quod istud consilium est, ibi malle decernere ubi 19
tuae dimidio minores copiae sint, hostium multo maiores, quam ubi
duobus exercitibus aduersus unum tot proeliis et tam diuturna ac graui
militia fessum pugnandum sit?

Quam compar consilium tuum parentis tui consilio sit reputa. ille 20
consul profectus in Hispaniam, ut Hannibali ab Alpibus descendenti
occurreret, in Italiam ex prouincia rediit; tu cum Hannibal in Italia sit
relinquere Italiam paras, non quia rei publicae [id] utile sed quia tibi id
amplum et gloriosum censes esse – sicut cum prouincia et exercitu 21
relicto, sine lege, sine senatus consulto, duabus nauibus populi Romani
imperator fortunam publicam et maiestatem imperii, quae tum in tuo
capite periclitabantur, commisisti. ego, patres conscripti, P. Cornelium 22
rei publicae nobisque, non sibi ipsi priuatim creatum consulem existimo,
exercitusque ad custodiam urbis atque Italiae scriptos esse, non quos
regio more per superbiam consules quo terrarum uelint traiciant.'

1 quem tu **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || **2** es clausurus **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** exclusurus **P** || **5** populi romani **P** rei publicae in **Sp**? **A^{p}L** || **6** relegare **Sp A^{p}L** legare **P** delegare *Gron.* || **7** tua **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || **9** prae te **MN$^{\sigma 2}$L** te prae te **P** *del.* **A^{x}** || **10** traiciendi in africam **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || **10.11** hic igitur **P^{1}** igitur **P** igitur hic **C^{x}M^{3}L** || **12** istic **A^{p}** his **P** hic **C^{1}M^{3}Sp**? **L** istinc **N$^{\sigma 2}$** || **13** tui **P^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$** tut **P** *om.* **Sp**? **L** || **16** socia africa **M^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$** socia **P** africa **L** || **17** istud **PL** istuc **Sp**? || **19** et tam **M^{3}A^{p}N$^{\sigma 2}$L** etiam **P** | ac **Sp**? et **P** *om.* **L** || **21** tuum **A^{p}L** tum **P** | tui **C^{x}N$^{\sigma 2}$L** uti **P** || **23** occurreret **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** occurrebat **P** | sit **C^{x}**π^{2}**L** ut **P** || **24** relinquere italiam **NL** relinquere in italiam **P** alio **Sp** alio ⟨ire⟩ *Rhen.* | id^{1} *del. Conw.* | id^{2} **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || **25** censes esse **CM^{3}L** censesse **P** | cum **P** *om.* **L** | exercitu π exercitus **P** || **28** patres conscripti **A^{p}** *om.* **PSpL** || **30** urbis **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** ubis **P** nobis **P^{2}** | italiae **CM^{x}L** in italia **P**

205
43 Cum oratione ad tempus parata Fabius tum auctoritate et inueteratae
prudentiae fama magnam partem senatus et seniores maxime ⟨cum⟩
mouisset, pluresque consilium senis quam animum adulescentis ferocem
2 laudarent, Scipio ita locutus fertur: 'Et ipse Q. Fabius principio orationis,
patres conscripti, commemorauit in sententia sua posse obtractationem
3 suspectam esse; cuius ego rei non tam ipse ausim tantum uirum insimu-
4 lare quam ea suspicio, uitio orationis an rei, haud sane purgata est. sic
enim honores suos et famam rerum gestarum extulit uerbis ad exstin-
guendum inuidiae crimen, tamquam mihi ab infimo quoque periculum
sit ne mecum aemuletur, et non ab eo qui, quia super ceteros excellat –
5 quo me quoque niti non dissimulo – me sibi aequari nolit. sic senem se
perfunctumque, et me infra aetatem filii etiam sui posuit, tamquam non
longius quam quantum uitae humanae spatium est cupiditas gloriae
extendatur, maximaque pars eius in memoriam ac posteritatem promi-
6 neat. maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut se non cum
7 praesentibus modo sed cum omnis aeui claris uiris comparent. equidem
haud dissimulo me tuas, Q. Fabi, laudes non adsequi solum uelle sed –
8 bona uenia tua dixerim – si possim etiam exsuperare. illud nec tibi in
me nec mihi in minoribus natu animi sit, ut nolimus quemquam nostri
similem euadere ciuem; id enim non eorum modo quibus inuiderimus,
sed rei publicae et paene omnis generis humani detrimentum est.
9 Commemorauit quantum essem periculi aditurus si in Africam tra-
icerem ut meam quoque, non solum rei publicae et exercitus uicem uidere-
10 tur sollicitus. unde haec repente cura de me exorta? cum pater patruusque
meus interfecti, cum duo exercitus eorum prope occidione occisi essent,
cum amissae Hispaniae, cum quattuor exercitus Poenorum quattuorque
11 duces omnia metu armisque tenerent, cum quaesitus ad id bellum im-
perator nemo se ostenderet praeter me, nemo profiteri nomen ausus
esset, cum mihi quattuor et uiginti annos nato detulisset imperium
12 populus Romanus, quid ita tum nemo aetatem meam, uim hostium,
difficultatem belli, patris patruique recentem cladem commemorabat?

4 sqq. App. Hann. 55; Sil. 16. 645 sqq.

1 inueteratae **P** inueterata **L** || 2 cum *hic suppl. Weiss.*, *ante* magnam *Ma.* || 3 adulescentis **A**^{p} adulescentiae **P** adulescentia **M**^{1}**N**$^{\sigma 2}$**L** || 6 suspectam **P**^{x}**L** suspecta **P** || 7 quam **P** quam quod *Sig.* | haud **PSp** non **A**^{p} || 9 tamquam π tam tamquam **P** || 11 quo me **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 12 perfunctumque **P** perfunctum **N**$^{\sigma 2}$**L** perfunctum ⟨honoribus⟩ *Sig.* || 15 certum habeo **DN**^{x}**L** certum habeo certum **P** || 16 comparent **PL** comparet **P**^{x} || 18 uenia **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** | illud **P** *om.* **SpL** || 18–19 nec ... nec **L** nec ... neu **PSp** neu ... neu *Uss.* || 19 minores *edd.* || 20 inuiderimus **P** inuidebimus **SpL** || 21 generis **P**^{x}**L** geris **P** | est **SpL** st **P** sit **P**^{2} || 22 periculi **P** periculum **L** | traicerem **PSp**?**L** traicere uelim **A**^{p}**N** || 24 sollicitus **P** ualde sollicitus **A**^{p}**L** | cura de me **P** de me cura **L** || 26 quattuorque *codd.* quattuor *Grut.* || 27 quaesitus **M**^{2}**L** quaestus **P** || 28 nomen **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 30 tum **P** tunc **L**

utrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est quam tunc in *205*
Hispania erat? an maiores nunc sunt exercitus in Africa et duces plures 13
melioresque quam tunc in Hispania fuerunt? an aetas mea tunc maturior
bello gerendo fuit quam nunc est? an cum Carthaginiensi hoste in Hispa- 14
nia quam in Africa bellum geri aptius est? facile est post fusos fugatosque
quattuor exercitus Punicos, post tot urbes ui captas aut metu subactas
in dicionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos, tot 15
saeuas gentes, post receptam totam Hispaniam ita ut uestigium belli
nullum reliquum sit, eleuare meas res gestas – tam hercule quam, si 16
uictor ex Africa redierim, ea ipsa eleuare quae nunc retinendi mei causa
ut terribilia eadem uideantur uerbis extolluntur.

Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus. M. Atilium 17
captum in Africa commemorat tamquam M. Atilius primo accessu ad
Africam offenderit, neque recordatur illi ipsi tam infelici imperatori
patuisse tamen portus Africae, et res egregie primo anno gessisse, et
quantum ad Carthaginienses duces attinet inuictum ad ultimum per-
mansisse. nihil igitur me isto exemplo terrueris. si hoc bello non priore, 18
si nuper et non annis ante quadraginta ista ita clades accepta foret, qui
ego minus in Africam Regulo capto quam Scipionibus occisis in Hispa-
niam traicerem? nec felicius Xanthippum Lacedaemonium Carthagini 19
quam me patriae meae sinerem natum esse, cresceretque mihi ex eo
ipso fiducia, quod possit in hominis unius uirtute tantum momenti esse.
at etiam Athenienses audiendi sunt temere in Siciliam omisso domi bello 20
transgressi. cur ergo, quoniam Graecas fabulas enarrare uacat, non 21
Agathoclem potius Syracusanum regem, cum diu Sicilia Punico bello
ureretur, transgressum in hanc eandem Africam auertisse eo bellum unde
uenerat refers?

Sed quid ultro metum inferre hosti et ab se remoto periculo alium in **44**
discrimen adducere quale sit, ueteribus externisque exemplis admonere
opus est? maius praesentiusue ullum exemplum esse quam Hannibal 2
potest? multum interest alienos populere fines an tuos uri, exscindi
uideas; plus animi est inferenti periculum quam propulsanti. ad hoc 3
maior ignotarum rerum est terror; bona malaque hostium ex propinquo,
ingressus fines, adspicias. non sperauerat Hannibal fore ut tot in Italia 4

3 tunc^2 **P** tum **L** || 4 carthaginiensi **π^2L** carthaginiense **P** || 5 aptius **π** aptus **P** | post **C^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 6 tot **CA^{p}N$^{\sigma 2}$L** et **P** || 8.9 belli nullum **P** nullum belli **L** || 9 eleuare **π** elauare **P** leuare **L** || 14 illi **P** eidem **L** || 15 egregie (-ae) **P** egregias **P^2** || 17 isto **P^{1}L** istota **P** isto tu *Gron.* || 18 quinquaginta *Per.* | ita **N$^{\sigma 2}$** *om.* **PL** | qui **PSp?N^x** quin **C$^1\pi^2$L** || 20 traicerem **P^{2}L** traieci traicerem **P** || 22 ipso *edd.* ipsa *codd.* | possit **P** posset **L** || 24 enarrare **P** narrare **L** || 27 refert *Jac. Gron.* || 28 ab **P** a **L** || 30–31 maius . . . potest **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** || 31 populere *edd.* populare **P** populari **L** | uri **P** uri et **L** || 32 propulsanti **P^{2}L** proculsanti **P** | ad hoc **DN$^{\sigma 2}$L** adhuc **P** || 34 ingressus **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** exgressus **P**

205 populi ad se deficerent; defecerunt post Cannensem cladem. quanto
minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum aut stabile sit
5 infidis sociis, grauibus ac superbis dominis! ad hoc nos etiam deserti ab
sociis, uiribus nostris, milite Romano stetimus. Carthaginiensi nihil
ciuilis roboris est; mercede paratos milites habent Afros Numidasque,
6 leuissima fidei mutandae ingenia. hic, modo nihil morae sit, una et
traiecisse me audietis et ardere bello Africam, et molientem hinc Hanni-
balem et obsideri Carthaginem. laetiores et frequentiores ex Africa ex-
7 spectate nuntios quam ex Hispania accipiebatis. has mihi spes subicit
fortuna populi Romani, di foederis ab hoste uiolati testes, Syphax et
Masinissa reges, quorum ego fidei ita innitar ut bene tutus a perfi-
dia sim.
8 Multa quae nunc ex interuallo non apparent bellum aperiet; et id est
uiri et ducis, non deesse fortunae praebenti se, et oblata casu flectere ad
9 consilium. habebo, Q. Fabi, parem quem das Hannibalem, sed illum ego
potius traham quam ille me retineat. in sua terra cogam pugnare eum, et
Carthago potius praemium uictoriae erit quam semiruta Bruttiorum
10 castella. ne quid interim, dum traicio, dum expono exercitum in Africa,
dum castra ad Carthaginem promoueo, res publica hic detrimenti capiat,
quod tu, Q. Fabi, cum uictor tota uolitaret Italia Hannibal, potuisti
11 praestare, hoc uide ne contumeliosum sit concusso iam et paene fracto
Hannibale negare posse P. Licinium consulem, uirum fortissimum,
praestare; qui ne a sacris absit pontifex maximus, ideo in sortem tam
12 longinquae prouinciae non uenit. si hercules nihilo maturius hoc quo ego
censeo modo perficeretur bellum, tamen ad dignitatem populi Romani
famamque apud reges gentesque externas pertinebat, non ad defenden-
13 dam modo Italiam sed ad inferenda etiam Africae arma uideri nobis
animum esse, nec hoc credi uolgarique, quod Hannibal ausus sit neminem
ducem Romanorum audere, et priore Punico bello tum, cum de Sicilia
certaretur, totiens Africam ab nostris exercitibusque et classibus oppug-
14 natam, nunc cum de Italia certetur Africam pacatam esse. requiescat

1 populi **Sp** $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ *om.* **P** | deficerent defecerunt **Sp** $\mathbf{A^pL}$ deficerunt **P** || 2 stabile $\mathbf{CM^2L}$ stabilem **P** | sit **P** est **L** || 4 carthaginiensi **P** carthagine **Sp***?* carthaginiensibus **L** Carthagini *Gron.* || 6 mutandae $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ mutantae **P** || 7–8 molientem ... et[1]] moliente ... Hannibale *Ma.* || 8 exspectate **P** spectabitis **L** || 9 spes π spe **P** || 11 fidei ita **Sp** $\mathbf{A^pN^{\sigma1}L}$ fidei ita perfidia ita **P** | a **P** $\mathbf{A^pL}$ *om.* **Sp** || 13 et $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ *om.* **P** || 14 oblata $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ ablata **P** | flectere $\mathbf{B^x}$ $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ plectere **P** || 15.16 potius ego *Rup.* || 17 potius $\mathbf{N^{\sigma2}L}$ *om.* **P** | uictoriae π **L** uictoria **P** || 18 Africam *edd.* || 19 promoueo **D** $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ promoue **P** || 21 paene $\mathbf{P^x}$ $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ pagine **P** || 24 uenit **PL** ueniat **Sp***?* | hercules **P** hercule $\mathbf{P^x}$ $\mathbf{A^pL}$ || 26 externas $\mathbf{C^xM^3L}$ externis **P** | defendendam $\mathbf{P^1}$ defendendum **P** || 29 Romanum *edd.* | tum *om.* **L** || 30 certaretur **P** certabatur **L** | ab **P** *om.* **Sp***?* $\mathbf{A^pL}$ | exercitibusque **P** exercitibus **ANSpL** || 31 cum $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ *om.* **P** | certetur **P** certatur **Sp***?* certabatur **L** | pacatam $\mathbf{M^x}$ $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ paratam **P**

aliquando uexata tam diu Italia; uratur euasteturque in uicem Africa. *205*
castra Romana potius Carthaginis portis immineant quam nos iterum 15
uallum hostium ex moenibus nostris uideamus. Africa sit reliqui belli
sedes; illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio sociorum, ceterae
belli clades, quae in nos per quattuordecim annos ingruerunt, uertantur.

Quae ad rem publicam pertinent et bellum quod instat et prouincias 16
de quibus agitur, dixisse satis est. illa longa oratio nec ad uos pertinens 17
sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic
ego contra gloriam eius eludere et meam uerbis extollere uelim. neutrum 18
faciam, patres conscripti, et si nulla alia re, modestia certe et temperando
linguae adulescens senem uicero. ita et uixi et gessi res ut tacitus ea
opinione quam uestra sponte conceptam animis haberetis facile contentus
essem.'

Minus aequis animis auditus est Scipio quia uolgatum erat, si apud **45**
senatum non obtinuisset ut prouincia Africa sibi decerneretur, ad popu-
lum extemplo laturum. itaque Q. Fuluius, qui consul quater et censor 2
fuerat, postulauit a consule ut palam in senatu diceret permitteretne
patribus ut de prouinciis decernerent, staturusque eo esset quod cen-
suissent an ad populum laturus. cum Scipio respondisset se quod e re 3
publica esset facturum, tum Fuluius: 'Non ego ignarus quid responsurus 4
facturusue esses quaesiui, quippe cum prae te feras temptare te magis
quam consulere senatum, et ni prouinciam tibi quam uolueris extemplo
decernamus, paratam rogationem habeas. itaque a uobis, tribuni plebis, 5
postulo' inquit 'ut sententiam mihi ideo non dicenti quod, etsi in meam
sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis.'

Inde altercatio orta cum consul negaret aequum esse tribunos inter- 6
cedere quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret.
tribuni ita decreuerunt: 'Si consul senatui de prouinciis permittit, stari 7
eo quod senatus censuerit placet, nec de ea re ferri ad populum patie-
mur; si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio
erimus.' consul diem ad conloquendum cum collega petit; postero die 8
permissum senatui est.

Prouinciae ita decretae: alteri consuli Sicilia et triginta rostratae naues
quas C. Seruilius superiore anno habuisset; permissumque ut in Africam,

1 tam **P** *om.* **SpL** | euasteturque **P** populeturque **Sp** $\mathbf{A^{p}L}$ (depop-) || **2** potius $\mathbf{C^{x}\pi^{2}L}$ potius quam **P** || **5** uertantur **D** $\mathbf{A^{p}L}$ uersantur **P** || **6** pertinent $\mathbf{M^{2}}$ pertinet **PL** || **7.8** pertinens sit si **P** pertineret sed **L** || **9** ego **P** et ego **L** || **10** nulla $\mathbf{C^{x}A^{p}N^{\sigma 2}}$ ulla **P** | et temperando **P** attemperando $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ || **16** q. $\mathbf{M^{x}A^{p}N^{\sigma 2}L}$ (quintius) *om.* **P** | et censor $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || **17** senatu *edd.* senatum **P** || **20** esset **P** credidisset $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ | ego **P** ego inquit **ANL** || **21** te *om.* **ANL** || **24** ideo *edd.* de eo **PL** | dicenti $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ dicendo **P** | etsi *Gron.* est **P** si $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ || **27** senator $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ *om.* **P** || **28** senatui $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ atu ui **P** || **29** placet $\mathbf{A^{p}L}$ ferri placeat **P** || **30** recusabit $\mathbf{A^{p}}$ recusauit **PL** || **31** petiit $\mathbf{N^{\sigma 2}L}$ || **33** decretae $\mathbf{M^{2}}$ $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ creditae **P** | consuli $\mathbf{C^{x}}$ consulae **P**

205
9 si id e re publica esse censeret, traiceret. alteri Bruttii et bellum cum
Hannibale cum eo exercitu quem ⟨eligeret⟩; L. Veturius et Q. Caecilius
sortirentur inter se compararentue uter in Bruttiis duabus legionibus
10 quas consul reliquisset rem gereret, imperiumque in annum ei prorogaretur cui ea prouincia euenisset. et ceteris praeter consules praetoresque
11 qui exercitibus prouinciisque praefuturi erant prorogata imperia. Q.
Caecilio sorti euenit ut cum consule in Bruttiis aduersus Hannibalem
bellum gereret.
12 Ludi deinde Scipionis magna frequentia et fauore spectantium celebrati. legati Delphos ad donum ex praeda Hasdrubalis portandum missi
M. Pomponius Matho et Q. Catius. tulerunt coronam auream ducentum
pondo, et simulacra spoliorum ex mille pondo argenti facta.
13 Scipio cum ut dilectum haberet neque impetrasset neque magno opere
14 tetendisset, ut uoluntarios ducere sibi milites liceret tenuit et, quia
impensae negauerat rei publicae futuram classem, ut quae ab sociis
darentur ad nouas fabricandas naues acciperet. Etruriae primum populi
15 pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti: Caerites
frumentum sociis naualibus commeatumque omnis generis, Populonenses
ferrum, Tarquinienses lintea in uela, Volaterrani inceramenta nauium et
16 frumentum, Arretini tria milia scutorum, galeas totidem, pila, gaesa,
hastas longas, milium quadraginta summam pari cuiusque generis nu-
17 mero expleturos, secures, rutra, falces, alueolos, molas quantum in
quadraginta longas naues opus esset, tritici centum uiginti milia modium
18 et in uiaticum decurionibus remigibusque conlaturos; Perusini Clusini
Rusellani abietem in fabricandas naues et frumenti magnum numerum;
19 abiete ⟨et⟩ ex publicis siluis est usus. Vmbriae populi et praeter hos
Nursini et Reatini et Amiternini Sabinusque omnis ager milites polliciti;
Marsi Paeligni Marrucinique multi uoluntarii nomina in classem dederunt.
20 Camertes, cum aequo foedere cum Romanis essent, cohortem armatam
21 sescentorum hominum miserunt. triginta nauium carinae, uiginti quin-

13 App. Lib. 7; Plut. Fab. 25. 4sq.; Zon. 9. 11

2 ⟨eligeret⟩ *temptaui* ⟨mallet ex duobus quos consules habuissent⟩ *Weiss.* ⟨L. Veturius aut Q. Caecilius habuit et ut⟩ *Sig., alia alii* || **3** compararentue *edd.* compararent ut **P** compararent **DL** || **4** ei **N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || **5–6** praeter ... praefuturi *obelis notat Conw.* || **6.7** q. caecilio π^2 que cilio **P** || **7** sorti **P** sorte **ANL** || **10** missi **C**$^x\pi^2$ missis **P** || **11** et q. (que) **P**[1] atque **P** || **12** spoliorum **Sp A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** spoliarum **P** | ex mille **Sp** et mille **P** et x π **L** | facta **Sp** facti **PL** || **14** tetendisset **P** contendisset **Sp**? || **15** ut **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** ui **P** || **17** adiuturos **M**^{3} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** adituros **P** | polliciti **C**^{x}**M**^{3} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** pollicite **P** || **18** naualibus π noualibus **P** | Populonienses *edd.* || **19** inceramenta *Gron.* interamenta *codd.* || **20** tria milia **P** quattuor **L** || **21** quadraginta **Sp A**^{p}**L** quinquaginta **P** | summam **PSpL** summa **N**$^{\sigma 2}$ || **22** rutra **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** rubra **P** || **23** centum **SpL** centum et **P** || **25** rusellani **L** russellani **P** | abietem **Sp** abietes **PL** || **26** ⟨et⟩ *suppl. Luchs* || **26–27** et praeter hos nursini **P** nursinique **Sp** || **29** camertes **A**^{p} cameries **P** camerates **L**

queremes, decem quadriremes cum essent positae, ipse ita instituit operi *205*
ut die quadragensimo quinto, quam ex siluis detracta materia erat,
naues instructae armataeque in aquam deductae sint.
Profectus in Siciliam est triginta nauibus longis, uoluntariorum septem **46**
ferme milibus in naues impositis. et P. Licinius in Bruttios ad duos 2
exercitus consulares uenit. ex iis eum sibi sumpsit quem L. Veturius
consul habuerat; Metello, ut quibus praefuisset legionibus iis praeesset, 3
facilius cum adsuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. et praetores
diuersi in prouincias profecti. et quia pecunia ad bellum deerat, agri 4
Campani regionem a fossa Graeca ad mare uersam uendere quaestores
iussi, indicio quoque permisso, qui ager ciuis Campani fuisset, uti is 5
publicus populi Romani esset; indici praemium constitutum, quantae
pecuniae ager indicatus esset pars decima. et Cn. Seruilio praetori urbano 6
negotium datum ut Campani ciues ubi cuique ex senatus consulto liceret
habitare ibi habitarent, animaduerteretque in eos qui alibi habitarent.
Eadem aestate Mago Hamilcaris filius ex minore Baliarium insula, ubi 7
hibernarat, iuuentute lecta in classem imposita, in Italiam triginta ferme
rostratis nauibus et multis onerariis undecim milia peditum, duo ferme 8
equitum traiecit, Genuamque nullis praesidiis maritimam oram tutantibus repentino aduentu cepit. inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos
ibi motus facere posset, classem adpulit. Ingauni – Ligurum ea gens 9
est – bellum ea tempestate gerebant cum Epanteriis Montanis. igitur 10
Poenus Sauone oppido Alpino praeda deposita, et decem longis nauibus
in statione ad praesidium relictis, ceteris Carthaginem missis ad tuendam
maritimam oram quia fama erat Scipionem traiecturum esse, ipse socie- 11
tate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, Montanos
instituit oppugnare. et crescebat exercitus in dies ad famam nominis eius
Gallis undique confluentibus. ea res litteris cognita Sp. Lucreti, ne 12
frustra Hasdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent laetati si
par aliud inde bellum duce tantum mutato oreretur, curam ingentem
accendit patribus. itaque et M. Liuium proconsulem ex Etruria uolonum 13

20 sqq. App. Hann. 54

2 quam Sp? $A^{p}N^{\sigma 2}$L cum P || **3** sint L sunt P || **4** uoluntariorum CA^{p}L uolumptariorum P || **7** praefuisset $C^{x}M^{2}A^{p}N^{\sigma 2}$L praefuisse P | legionibus iis praeesset $A^{p}N^{\sigma 2}$L *om.* P || **9** pecunia π pecuniam P || **10** a *edd.* *om.* P ad A^{p} ac $N^{\sigma 2}$L | uersam P egressam N^{x}L || **11** indicio A iudicio PL | uti P ut πL || **13** iudicatus V | esset P^{1} esse P | cn. P c. L | urbano P urbis *edd.* || **14** ubi cuique P ubicunque Sp$N^{\sigma 2}$L || **15** habitare ibi P *om.* SpL | animaduerteretque . . . habitarent P$N^{\sigma 2}$ *om.* NL | qui alibi P^{x} quia libet P || **16** baliarium A^{p} baliarum P (*sed* baliarium *ad 37. 8*) || **18** undecim A^{p}L duodecim P || **21** ingauni $A^{p}N^{x}$L ingaunis P || **23** sauone A^{p}L auone P || **25** traiecturum esse Sp$A^{p}N^{\sigma 2}$L traiecturum P eo traiecturum *edd.* || **26** montanos $C^{x}M^{2}$L montano P || **27** instituit Sp? A^{p}L instituit P || **28** res C^{x} *om. cett.* || **29** hasdrubale ANSpL hasdrubali P || **31** accendit PSpL accendere V | liuium A^{p}L liui P

205 exercitum admouere Ariminum iusserunt, et Cn. Seruilio praetori
negotium datum ut, si e re publica censeret esse, duas urbanas legiones,
imperio cui uideretur dato, ex urbe duci iuberet. M. Valerius Laeuinus
Arretium eas legiones duxit.
14 Eisdem diebus naues onerariae Poenorum ad octoginta circa Sardi-
niam ab Cn. Octauio, qui prouinciae praeerat, captae; eas Coelius fru-
mento misso ad Hannibalem commeatuque onustas, Valerius praedam
Etruscam Ligurumque et Montanorum captiuos Carthaginem portantes
15 captas tradit. in Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile gestum.
pestilentia incesserat pari clade in Romanos Poenosque, nisi quod Puni-
16 cum exercitum super morbum etiam fames adfecit. prope Iunonis
Laciniae templum aestatem Hannibal egit; ibique aram condidit dedi-
cauitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo Punicis Graecisque
litteris insculpto.

LIBER XXIX

1 Scipio postquam in Siciliam uenit, uoluntarios milites ordinauit
2 centuriauitque. ex iis trecentos iuuenes, florentes aetate et uirium robore
insignes, inermes circa se habebat, ignorantes quem ad usum neque
3 centuriati neque armati seruarentur. tum ex totius Siciliae iuniorum
numero principes genere et fortuna trecentos equites qui secum in Afri-
cam traicerent legit, diemque iis qua equis armisque instructi atque
4 ornati adessent edixit. grauis ea militia procul domo, terra marique
multos labores, magna pericula allatura uidebatur; neque ipsos modo sed
parentes cognatosque eorum ea cura angebat.
5 Vbi dies quae dicta erat aduenit, arma equosque ostenderunt. tum
Scipio renuntiari sibi dixit quosdam equites Siculorum tamquam grauem
6 et duram horrere eam militiam: si qui ita animati essent, malle eos sibi
iam tum fateri quam postmodo querentes segnes atque inutiles milites

5sqq. (= Coelius fr. 33 P; Val. Ant. fr. 26 P); App. Hann. 54; Zon. 9. 11 || 11sqq. Pol. 15. 1. 11; (Cic. Div. 1. 48) || 15sqq. Val. Max. 3. 6. 1, 7. 3. 3; App. Lib. 8; Zon. 9. 11

2 duas $N^{\sigma 2}$L *om.* P || 3 imperio cui L cui imperio P || 4 duxit P ducit *recc.* || 6 Cn. *Sig.* c. *codd.* | captae $M^2 A^p N^{\sigma 2}$L captas P || 8 et *del. edd.* || 8.9 portantes captas Sp?L por portantis P perportantes captas $A^p N^{\sigma 2}$ || 9 gestum P actum L || 10 quod C$M^3 N^{\sigma 2}$L quo P || 11 prope $A^p L^1$ pro PL propter N^x || 12 laciniae $C^x M^2$L lacinia P | aestatem A^pNL aestate P || 13 ab se $N^{\sigma 2}$L *om.* P || 14 insculpto CM^3L isculipto P || 15 uoluntarios DA^pL uoluptarios P || 17 insignes inermes $A^p N^{\sigma 2}$ inermis PL (-es) insignes Sp || 23 angebat P^2L agebat P || 24 dicta P edicta L || 26 qui ita A^pL quita P | sibi Sp?$A^p N^{\sigma 2}$ si P || 27 tum P tunc Sp?L

rei publicae esse. expromerent quid sentirent; cum bona uenia se audi- *205*
turum. ubi ex iis unus ausus est dicere se prorsus, si sibi utrum uellet 7
liberum esset, nolle militare, tum Scipio ei: 'Quoniam igitur, adulescens, 8
quid sentires non dissimulasti, uicarium tibi expediam cui tu arma
equumque et cetera instrumenta militiae tradas, et tecum hinc extemplo
domum ducas, exerceas, docendum cures equo armisque.' cui laeto 9
condicionem accipienti unum ex trecentis quos inermes habebat tradit.
ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris ceteri
uiderunt, se quisque excusare et uicarium accipere. ita trecentis Siculis 10
Romani equites substituti sine publica impensa. docendorum atque
exercendorum curam Siculi habuerunt, quia edictum imperatoris erat
ipsum militaturum qui ita non fecisset. egregiam hanc alam equitum 11
euasisse ferunt, multisque proeliis rem publicam adiuuisse.

Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites 12
delegit, maxime qui sub duce Marcello militauerant, quos cum optima 13
disciplina institutos credebat tum etiam ab longa Syracusarum obsidione
peritissimos esse urbium oppugnandarum; nihil enim paruum sed Cartha-
ginis iam excidium agitabat animo. inde exercitum per oppida dispertit; 14
frumentum Siculorum ciuitatibus imperat, ex Italia aduecto parcit.
ueteres naues reficit, et cum iis C. Laelium in Africam praedatum mittit;
nouas Panhormi subducit, quia ex uiridi materia raptim factae erant,
ut in sicco hibernarent.

Praeparatis omnibus ad bellum, Syracusas, nondum ex magnis belli 15
motibus satis tranquillas, uenit. Graeci res a quibusdam Italici generis 16
eadem ui qua per bellum ceperant retinentibus concessas sibi ab senatu
repetebant. omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto 17
partim iudiciis etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis
suas res Syracusanis restituit. non ipsis tantum ea res sed omnibus 18
Siciliae populis grata fuit, eoque enixius bellum adiuuerunt.

Eadem aestate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Ilergete 19
Indibili nulla alia de causa quam per admirationem Scipionis contemptu
imperatorum aliorum orto: eum superesse unum ducem Romanis, 20
ceteris ab Hannibale interfectis [rebantur]; eo neque in Hispaniam caesis

30 sqq. App. Ib. 38

2 iis **P**^{2} (is) **CL** its **P** | prorsus π prosus **P** | uellet **Sp**?**L** uelit **P** || **3** ei **A**^{p} **N**$^{\sigma 2}$**L** et **P** || **4** expediam **P**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** expeditiam **P** || **5** extemplo **P**^{x}**A**^{p}**L** exemplo **P** || **6** cui laeto **N**$^{\sigma 2}$**L** laeto **P** || **9** siculis **M**^{1} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** siculi **P** || **10.11** atque exercendorum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || **12** egregiam **M**^{1} **AL** e graeciam **P** || **13** multisque ... publicam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ (*post* adiuuisse) **L** *om.* **P** || **15** quos **C**^{x}**L** quod **P** || **16** credebat **P**^{x} credebant **PL** || **18** excidium *Wes.* excidia *codd.* || **21** panhormi **P** panormi **L** || **26** edicto **P**^{x}**A**^{p}**L** eo dicto **P** || **29** bellum **N**^{1}**L** ad bellum **P** | adiuuerunt **A**^{p}**NL** adiuuarunt **P** || **30** ilergete **Sp A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ *om.* **PL** || **33** rebantur *secl. Duk.* rebatur *edd.* | neque **A**^{p}**L** nec **P** | hispaniam **L** hispania **P**

205 Scipionibus alium quem mitterent habuisse, et postquam in Italia grauius
21 bellum urgeret, aduersus Hannibalem eum arcessitum. praeterquam quod
nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque
22 inde ueterem deductum; trepida omnia et inconditam turbam tironum
23 esse, nunquam talem occasionem liberandae Hispaniae fore. seruitum ad
eam diem aut Carthaginiensibus aut Romanis, nec in uicem his aut illis,
24 sed interdum utrisque simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses; ab
Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse, ut ab omni externo
imperio soluta in perpetuum Hispania in patrios rediret mores ritusque.
25 haec taliaque dicendo non populares modo sed Ausetanos quoque,
26 uicinam gentem, concitat et alios finitimos sibi atque illis populos. itaque
intra paucos dies triginta milia peditum, quattuor ferme equitum in
Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt.

2 Romani quoque imperatores L. Lentulus et L. Manlius Acidinus, ne
2 glisceret prima neglegendo bellum, iunctis et ipsi exercitibus per agrum
Ausetanum hostico tamquam pacato clementer ductis militibus, ad
sedem hostium peruenere, et trium milium spatio procul a castris eorum
3 posuerunt castra. primo per legatos nequiquam temptatum ut discederetur ab armis; dein cum in pabulatores Romanos impetus repente ab
equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu
equestre proelium fuit haud sane memorando in partem ullam euentu.
4 sole oriente postero die armati instructique omnes mille ferme passus
5 procul a castris Romanis aciem ostendere. medii Ausetani erant; cornua
dextrum Ilergetes, laeuum ignobiles tenebant Hispani populi. inter
cornua et mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt qua
6 equitatum, ubi tempus esset, emitterent. et Romani more suo exercitum
cum instruxissent, id modo hostium imitati sunt ut inter legiones et ipsi
7 patentes equiti relinquerent uias. ceterum Lentulus, ei parti usum equitis
fore ratus quae prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites
8 emisisset, Ser. Cornelio tribuno militum imperat ⟨ut⟩ equites per paten-

14 sqq. App. Ib. 38

3 haberent **SpL** habebant **P** habeant *Weiss.* || 4 et **Sp**? A^P**L** ut **P** ut ⟨apud⟩ *Koch* || 6 eam **C**M^2**L** ea **P** | his **Sp**?M^3**L** has **P** || 7 utrisque M^2**L** utrique **P** || 8, 9 externo imperio A^P**L** imperio externo **P**, *qui 28. 22. 14* primorum ... *28. 37. 9* inde *inter* imperio *et* externo *inserit* (*u. 28. 22. 14 n.*) || 9 rediret P^x**L** redire **P** || 10 taliaque A^P aliaque **PL** || 12 quattuor **P** quattuor milia **L** || 15 prima **Sp**?**L** primo **P** | et $N^{\sigma 2}$ *om.* **P** | exercitibus $C^x A^P N^{\sigma 2}$**L** exercitus **P** || 16 ⟨in⟩ hostico *edd.* || 17 peruenere et $M^3 A^P$ perueneret **P** peruenere $N^{\sigma 2}$**L** | a **P** *om.* **L** || 18 per legatos $P^x A^P N^{\sigma 2}$**L** perlatos **P** || 21 equestre proelium **P** proelium equestre **L** || 23 procul a $C^x A^P N^{\sigma 2}$ pro sua a **P** procul **L** | cornua **PSp**?A^P cornu M^1**ANL** || 25 fecerant **L** || 27 instruxissent **ANL** struxissent **P** || 29 interuallis $A^P N^{\sigma 2}$**L** interualli **P** || 30 inmisisset *edd.* | ⟨ut⟩ *suppleui*

tes in hostium acie uias permittere equos iubeat. ipse, coepta parum 205 9
prospere pedestri pugna, tantum moratus dum cedenti duodecimae
legioni, quae in laeuo cornu aduersus Ilergetes locata erat, tertiam deci-
mam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum ducit, post-
quam aequata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem 10
ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem uenit. indicat tuta ab 11
laeuo cornu esse; iam missum ab se Cornelium [seruium] procella equestri
hostes circumfusurum.

Vix haec dicta dederat cum Romani equites in medios inuecti hostes 12
simul pedestres acies turbarunt simul equitibus Hispanorum uiam
immittendi equos clauserunt. itaque omissa pugna equestri ad pedes 13
Hispani descenderunt. Romani imperatores ut turbatos hostium ordines
et trepidationem pauoremque et fluctuantia uiderunt signa, hortantur
orant milites ut perculsos inuadant neu restitui aciem patiantur. non 14
sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis
cum equitibus ad pedes degressis ante prima signa peditum se obiecisset.
ibi aliquamdiu atrox pugna stetit; tandem postquam ii qui circa regem 15
seminecem restantem, deinde pilo terrae adfixum pugnabant obruti
telis occubuerunt, tum fuga passim coepta. plures caesi quia equos 16
conscendendi equitibus spatium non fuerat, et quia perculsis acriter
instituerunt Romani; nec ante abscessum est quam castris quoque exue-
runt hostem. tredecim milia Hispanorum caesa eo die, mille octingenti 17
ferme capti; Romanorum sociorumque paulo amplius ducenti, maxime
in laeuo cornu, ceciderunt. pulsi castris Hispani aut qui ex proelio effu- 18
gerant sparsi primo per agros, deinde in suas quisque ciuitates redierunt.

Tum a Mandonio euocati in concilium conquestique ibi clades suas, 2
increpitis auctoribus belli legatos mittendos ad arma tradenda deditio-
nemque faciendam censuere. quibus culpam in auctorem belli Indibilem 2
ceterosque principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus
tradentibusque arma et dedentibus sese, responsum est in deditionem ita 3
accipi eos si Mandonium ceterosque belli concitores tradidissent uiuos;
si minus, exercitum se in agrum Ilergetum Ausetanorumque et deinceps

1 uias **SpL** sui **P** | immittere *Rhen.* | parum **P** parumper $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ || **3** locata $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ roga **P** prona $\mathbf{P}^{2}$ || **4** ex subsidiis *om.* **Sp** || **6** locis $\mathbf{M}^{3}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ locus **P** | indicat **PSp**?**L** indicatque $\mathbf{A}^{x}$ || **7** missum $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ missum esse **P** | seruium *secl. Ma.* Ser. (*uel* Sex.) Cornelium *edd.* || **10** turbarunt $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ turbauit **P** || **11** omissa **PL** commissa **Sp** | pedes $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}$ pedestrem **PL** || **12** Hispani ⟨equites⟩ *Rhen.* || **14** orant *del. Karst.* | inuadant $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ *om.* **P** | neu **P** nec $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ | restitui aciem $\mathbf{P}^{x}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ resutui acie **P** || **15** tam **ANL** tamen **P** || **16** degressis **PSp**? degressus **C** digressis **L** || **17** ibi **P** id $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ || **19** quia $\mathbf{C}\mathbf{M}^{3}\mathbf{L}$ qui **P** || **22** tredecim $\mathbf{A}^{p}\mathbf{L}$ decem tria **P** | mille octingenti **P** octingenti $\mathbf{P}^{x}$ mille et quingenti **L** || **23** sociorumque $\mathbf{C}^{1}\mathbf{N}^{\sigma 2}$ sociorum **P** || **24** aut] at *edd.* || **26** concilium **L** consilium **P** (*sed* concilium *infra § 4*) | conquestique **P** contestatique $\mathbf{A}^{p}\mathbf{L}$ (-testi-) || **30** sese π esse **P** || **32** si minus $\mathbf{P}^{2}$ simus **P** sin minus **L** | se π**L** si **P**

205 4 aliorum populorum inducturos. haec dicta legatis renuntiataque in
concilium. ibi Mandonius ceterique principes comprehensi et traditi ad
5 supplicium. Hispaniae populis reddita pax; stipendium eius anni duplex
et frumentum sex mensum imperatum sagaque et togae exercitui, et
obsides ab triginta ferme populis accepti.

6 Ita Hispaniae rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies
7 concito et compresso, in Africam omnis terror uersus. C. Laelius nocte
ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum
8 sub signis milites sociosque nauales in auxilium duxit. omnibus pacis
modo incuriose agentibus magna clades inlata; nuntiique trepidi Cartha-
ginem terrore ingenti compleuere classem Romanam Scipionemque
imperatorem — et fama fuerat iam in Siciliam transgressum — aduenis-
9 se. nec quot naues uidissent nec quanta manus agros popularetur satis
gnari, omnia in maius metu augente accipiebant. itaque primo terror
10 pauorque, dein maestitia animos incessit: tantum fortunam mutasse ut
qui modo ipsi exercitum ante moenia Romana habuissent uictores,
stratisque tot hostium exercitibus omnes Italiae populos aut ui aut
11 uoluntate in deditionem accepissent, ii uerso Marte Africae populationes
et obsidionem Carthaginis uisuri forent, nequaquam pari ad patienda ea
12 robore ac Romani fuissent. illis Romanam plebem, illis Latium iuuentu-
tem praebuisse maiorem semper frequentioremque pro tot caesis exer-
13 citibus subolescentem. suam plebem imbellem in urbe, imbellem in
agris esse; mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei
14 mobili atque infida. iam reges Syphacem post conloquium cum Scipione
alienatum, Masinissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil
15 usquam spei, nihil auxilii esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus
quicquam nec coniungere sese Hannibali, et Hannibalem ipsum iam et
fama senescere et uiribus.

4 In haec deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos rursus terror
instans reuocauit ad consultandum quonam modo obuiam praesentibus
2 periculis iretur. dilectus raptim in urbe agrisque haberi placet, mittere
ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum conuehere,

1 inducturos **N**$^{\sigma 2}$**L** ducturos **P** | dicta **P**^{x} dicit a **P** || 4 mensum **P** mensium **A**^{p}**L** || 9 nauales in auxilium **A**^{p}**L** nauales **P** in auxilium nauales **N**$^{\sigma 2}$ || 10 incuriose **C**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** incurius e **P** || 13 nec quot **CM**^{3}**L** ne quod **P** || 15 dein (daein) **P** deinde **L** || 16 moenia **P**^{1}**L** moniam **P** || 17 stratisque **P**^{x}**L** stratique **P** | ui **P**^{x}**L** uia **P** || 18 uerso marte **PL** uersos arte **Sp** || 19 uisuri **P**^{x}**L** uri **P** | nequaquam **L** nequiquam **P** | patienda ea **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** parienda ex **P** || 22 subolescentem **ADSp** subulescentum **P** subolem ceterum **A**^{p}**L** | suam **P**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** sua **P** | imbellem^1 **C**^{1}**N**$^{\sigma 2}$**L** in bellum **P** || 22.23 in agris **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** || 23 afris **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** agris **P** || 24 reges **SpL** rege **P** regem **P**^{x} || 26 nec] *hinc usque ad 30. 21. 11* **H** *testimonium traditionis Σ satis probatum praebet* || 27 sese **P** se **HL** | et^2 *om.* **H** || 29 animos **PL** animo **H** || 30 quonam **C**^{x}**M**^{3}**HL** quoniam **P** || 32 munire *π***L** munere **P** muniri **N**$^{\sigma 2}$**H**

tela arma parare, instruere naues ac mittere ad Hipponem aduersus *205*
Romanam classem. iam haec agentibus nuntius tandem uenit Laelium, 3
non Scipionem, copiasque quantae ad incursiones agrorum satis sint
transuectas; summae belli molem adhuc in Sicilia esse. ita respiratum, 4
mittique ad Syphacem legationes aliosque regulos firmandae societatis
causa coeptae. ad Philippum quoque missi qui ducenta argenti talenta
pollicerentur ut in Siciliam aut in Italiam traiceret. missi et ad suos 5
imperatores in Italiam ut omni terrore Scipionem retinerent; ad Mago- 6
nem non legati modo sed uiginti quinque longae naues, sex milia peditum,
octingenti equites, septem elephanti, ad hoc magna pecunia ad con-
ducenda auxilia quibus fretus propius urbem Romanam exercitum
admoueret coniungeretque se Hannibali.

Haec Carthagine parabant agitabantque cum ad Laelium praedas 7
ingentes ex agro inermi ac nudo praesidiis agentem Masinissa fama Ro-
manae classis excitus cum equitibus paucis uenit. is segniter rem agi ab 8
Scipione questus, quod iam non exercitum in Africam traiecisset perculsis
Carthaginiensibus, Syphace impedito finitimis bellis; quem certum ha-
beret, si spatium ad sua ut uelit componenda detur, nihil sincera fide
cum Romanis acturum. hortaretur, stimularet Scipionem ne cessaret; 9
se, quamquam regno pulsus esset, cum haud contemnendis copiis ad-
futurum peditum equitumque. nec ipsi Laelio morandum in Africa esse;
classem credere profectam a Carthagine, cum qua absente Scipione non
satis tutum esset contrahi certamen. ab hoc sermone dimisso Masinissa, **5**
Laelius postero die naues praeda onustas ab Hippone soluit, reuectusque
in Siciliam mandata Masinissae Scipioni exposuit.

Iisdem ferme diebus naues quae ab Carthagine ad Magonem missae 2
erant inter Albingaunos Ligures Genuamque accesserunt. in iis locis tum 3
forte Mago tenebat classem; qui legatorum auditis uerbis iubentium

1 parare **PL** pararet **H** | instruere naues **PL** instarent **H** | ac mittere **C^{x}M^{3}HL** amittere **P** || 4 transuectas **P^{2}L** transuectus **PH** | summae **P** summam **P^1** summi **HL** | molem **P^{1}HL** molum **P** || 5 legationes *hic* **PN^1** *post* mittique **HL** | firmandae **PL** confirmandae **H** || 6 coeptae **P** cepta **HL** ceptum **A^p** || 7 in^2 *om.* **HL** | suos **P^{x}N$^{\sigma 1}$HL** uos **P** duos **AN** || 8 in **N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || 9 longae naues **P** naues longae **HL** || 10 octingenti **P** quingenti **HL** | septem **Sp?HL** et septem **P** || 13 carthagine **PSpA^{p}L** carthagini **P^{x}N$^{\sigma 2}$H** | cum ad **SpN$^{\sigma 2}$HL^2** at **P** ad **L** tum ad **A^p** || 14 masinissa **P^{x}SpHL** masinissam **P** || 15 excitus **PSpH** excitatus **L** || 15.16 ab scipione **M^2π^2** ad scipione **P** ad scipionem **HL** || 16 questus est *Ma.* | iam (tam **P**) non exercitum **PA^p** non exercitum iam **C^{x}M^3** non iam exercitum **L** | perculsis **PL^1** periculis **A^{p}HL** || 17 certum **C^{x}HL^1** incertum **PL** | haberet **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** habere **P** || 19 stimularet **HL** etimularet **P** estimularet **P^x** et stimularet **C** | scipionem **CHL** a scipione **P** || 22 a *om.* **HL** || 23 esset **N$^{\sigma 2}$HL** esse **P** || 25 masinissae mandata **N$^{\sigma 2}$** || 26 iisdem **P^2** (eis-) **HL** (is-) eidem **P** | ad π ab **P** || 27 albingaunos **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** albinogaunos **P^x** (-oaunos **P**) albigaunos **Sp** || 28 iubentium π iuuentium **P**

205 exercitus quam maximos comparare, extemplo Gallorum et Ligurum –
namque utriusque gentis ingens ibi multitudo erat – concilium habuit.
4 et missum se ad eos uindicandos in libertatem ait et, ut ipsi cernant, mitti
sibi ab domo praesidia; sed quantis uiribus, quanto exercitu id bellum
5 geratur, in eorum potestate esse. duos exercitus Romanos, unum in
Gallia, alterum in Etruria esse; satis scire Sp. Lucretium se cum M. Liuio
iuncturum. multa milia armanda esse ut duobus ducibus, duobus exerciti-
6 bus Romanis resistatur. Galli summam ad id suam uoluntatem esse
dicere; sed cum una castra Romana intra fines, altera in finitima terra
Etruria prope in conspectu habeant, si palam fiat auxiliis adiutum ab
se esse Poenum, extemplo infestos utrimque exercitus in agrum suum
incursuros. ea ab Gallis desideraret quibus occulte adiuuari posset.
7 Liguribus, quod procul agro urbibusque eorum castra Romana sint,
libera consilia esse; illos armare iuuentutem et capessere pro parte bellum
8 aequum esse. Ligures haud abnuere; tempus modo duorum mensum pete-
re ad dilectus habendos. interim Mago milites Gallos, dimissis clam per
agros eorum, mercede conducere; commeatus quoque omnis generis
9 occulte ad eum a Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum
uolonum ex Etruria in Galliam traducit; iunctusque Lucretio, si se Mago
ex Liguribus propius urbem moueat, obuiam ire parat, si Poenus sub
angulo Alpium quietus se contineat, et ipse in eadem statione circa Arimi-
num Italiae praesidio futurus.
6 Post reditum ex Africa C. Laeli, et Scipione stimulato Masinissae
adhortationibus et militibus, praedam ex hostium terra cernentibus tota
classe efferri, accensis ad traiciendum quam primum, interuenit maiori
minor cogitatio Locros urbem recipiendi, quae sub defectionem Italiae
2 desciuerat et ipsa ad Poenos. spes autem adfectandae eius rei ex minima
re adfulsit. latrociniis magis quam iusto bello in Bruttiis gerebantur res,
principio ab Numidis facto et Bruttiis non societate magis Punica quam
3 suopte ingenio congruentibus in eum morem; postremo Romani quoque

23 sqq. Diod. 27. 4 sqq.; Val. Max. 1. 1. 21; App. Hann. 55; Zon. 9. 11

1 comparari *H. J. Müll.* | et ligurum A^{p}N$^{\sigma 2}$HL *om.* P || 3 se *om.* H || 4 id P *om.* N^{x}HL || 6 alterum πH alterum et PN^{1} || 7 armanda P^{x}HL armandam P | duobus^{2} N$^{\sigma 2}$HL *om.* P || 8 uoluntatem C^{x}M^{2}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL uolum P || 9 fines P^{x}M^{3}A^{p}N^{x}HL in fines P || 11 se esse A^{p}N$^{\sigma 2}$H sese PL || 14 consilia P concilia N$^{\sigma 2}$HL || 15 mensum P mensium C^{x}M^{1}A^{p}HL || 16 gallos PHL gallis C || 18 gallicis populis N$^{\sigma 2}$HL gallis populi P gallicis populi H || 19 traducit PL traiecit N$^{\sigma 2}$H || 21 statione N$^{\sigma 2}$H regione PL || 23 et scipione C^{x}HL ut scipionis P || 25 maiori P^{x}A^{p}HL^{1} maior PL maiorem C^{x} || 28 latrociniis PL quia latrociniis Sp?N$^{\sigma 2}$H | gerebantur PSpN^{x}L gerebatur H || 29 ab P *om.* SpN^{x}H a L | facto et bruttiis PL *om.* SpH || 30 congruentibus PL promptis SpN$^{\sigma 2}$H

milites iam contagione quadam rapto gaudentes quantum per duces *205*
licebat excursiones in hostium agros facere.
Ab iis egressi quidam urbe Locrenses circumuenti Regiumque abstracti 4
fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, adsueti forte apud
Poenos mercede opus in arce Locrorum facere. hi cogniti ab Locrensium 5
principibus qui exsulabant Regii, pulsi ab aduersa factione quae Hanni-
bali Locros tradiderat, cum cetera percontantibus, ut mos est qui diu 6
absunt, quae domi agerentur exposuissent, spem fecerunt si redempti ac
remissi forent arcem se iis tradituros: ibi se habitare fidemque sibi rerum
omnium inter Carthaginienses esse. itaque, ut qui simul desiderio patriae 7
angerentur simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemptis
extemplo iis remissisque cum ordinem agendae rei composuissent signa-
que quae procul edita obseruarent, ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, 8
apud quem pars exsulum erat, referentes ibi promissa captiuorum cum
spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent, tribuni militum 9
cum iis M. Sergius et P. Matienus missi, iussique ab Regio tria milia
militum Locros ducere; et Q. Pleminio propraetori scriptum ut rei agen-
dae adesset.
Profecti ab Regio scalas ad editam altitudinem arcis fabricatas portan- 10
tes, media ferme nocte ex eo loco unde conuenerat signum dedere prodi-
toribus arcis. qui parati intentique et ipsi scalas ad id ipsum factas cum 11
demisissent pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam
clamor oreretur, in uigiles Poenorum, ut in nullo tali metu sopitos, im-
petus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus; dein 12
subita consternatio ex somno et tumultus, cum causa ignoraretur;
postremo certior res, aliis excitantibus alios. iamque ad arma pro se 13
quisque uocabat, hostes in arce esse et caedi uigiles; oppressique forent
Romani nequaquam numero pares, ni clamor ab iis qui extra arcem erant
sublatus, incertum unde accidisset, omnia uana augente nocturno tumultu
fecisset. itaque uelut plena iam hostium arce territi Poeni omisso cer- 14
tamine in alteram arcem – duae sunt, haud multum inter se distantes –
confugiunt. oppidani urbem habebant, uictoribus praemium in medio 15

1 milites iam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ iam **P** milites **HL** || 3 urbe **A**^{p}**HL** urbem **P** || 4 fuere adsueti forte **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** fuere adsueti **P** forte fuere adsueti *H.J.Müll.* || 6–7 qui exsulabant regii, pulsi ... tradiderat **Sp***?* **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** qui pulsi ... tradiderat regium se contulerant **P** || 7 qui **PL** quia **N**$^{\sigma 2}$**H** || 9 iis **C**^{x} ii **P** || 10 esse **P** *om.* **HL** || 10–11 desiderio ... simul *om.* **H** || 12.13 signaque quae (signa queq.) **H** signaque **P** signa quoque quae **L** || 16 iussique **PL** iussi **H** || 17 locros **A**^{p}**HL** locres **P** locris **C**^{1} || 18 adesset **PL** esset **H** || 19 editam **Sp A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ deditam **PL** dictam *edd.* || 20 conuenerat **P** conuenerant **HL** | dedere **P**^{x}**HL** dere **P** dare **C**^{1} || 24.25 dein subita **P**^{2}**HL** dein dubita **P** deinde subita *recc.* || 26 certior res **Sp***?* **N**$^{\sigma 2}$**HL** certiores **P** | ad **PL** *om.* **H** || 29 incertum **PL** incertum erat **H** incertus *Sig.* || 30 iam **N**$^{\sigma 2}$**HL** nam **P** *del.* **P**^{2} | arce **PL** acie **N**$^{\sigma 2}$**H** || 32 habebant **C**^{x}**HL** habebantur **P** | praemium **PL** praemio **H**

205
16 positam; ex arcibus duabus proeliis cottidie leuibus certabatur. Q. Plemi-
nius Romano, Hamilcar Punico praesidio praeerat; arcessentes ex pro-
17 pinquis locis subsidia copias augebant. ipse postremo ueniebat Hannibal,
nec sustinuissent Romani nisi Locrensium multitudo, exacerbata super-
bia atque auaritia Poenorum, ad Romanos inclinasset.
7 Scipio, ut nuntiatum est in maiore discrimine Locris rem uerti ipsum-
2 que Hannibalem aduentare, ne praesidio etiam periclitaretur haud facili
inde receptu, et ipse a Messana, L. Scipione fratre in praesidio ibi relicto,
cum primum aestu fretum inclinatum est ⟨decem⟩ naues mari secundo
3 misit. et Hannibal a Buloto amni — haud procul is ab urbe Locris abest —
nuntio praemisso ut sui luce prima summa ui proelium cum Romanis ac
Locrensibus consererent dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab
4 tergo urbem incautam adgrederetur, ubi luce coeptam inuenit pugnam,
ipse nec in arcem se includere turba locum artum impediturus uoluit,
5 neque scalas quibus scanderent muros attulerat. sarcinis in aceruum
coniectis cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset,
cum equitibus Numidis circumequitabat urbem, dum scalae quaeque
alia ad oppugnandum opus erant parantur, ad uisendum qua maxime
6 parte adgrederetur. progressus ad murum, scorpione icto qui proximus
eum forte steterat, territus inde tam periculoso casu receptui canere cum
7 iussisset, castra procul ab ictu teli communiit. classis Romana a Messana
Locros [aliquot horis] multo die superante accessit; expositi omnes e
nauibus et ante occasum solis urbem ingressi sunt.
8 Postero die coepta ex arce a Poenis pugna, et Hannibal iam scalis
aliisque omnibus ad oppugnationem paratis subibat muros, cum repente
in eum nihil minus quam tale quicquam timentem patefacta porta erum-
9 punt Romani. ad ducentos, improuidos cum inuasissent, occidunt;
ceteros Hannibal, ut consulem adesse sensit, in castra recepit, nuntioque
misso ad eos qui in arce erant ut sibimet ipsi consulerent, nocte motis
10 castris abiit. et qui in arce erant igni iniecto tectis quae tenebant, ut is

1 positam **PL** positum $N^{\sigma 2}$ habito **H** || 2 praeerat **P** praeerat et **HL** || 4 nisi **P** si **H** || 5 inclinasset **P** inclinassent **HL** || 6 scipio A^{p}**HL** scipioni **P** || 7 praesidio **PHL** praesidium $C^{x}M^{3}A^{p}$ || 8 a **PL** *del.* $N^{\sigma 2}$**H** || 9 fretum P^{x}**HL** praetum **P** | ⟨decem⟩ naues *Weiss.* nalbes **P** naues *π* || 10 transmisit *Sig.* | et **HL** *om.* **P** | a buloto **P** a buthroto $A^{p}N^{\sigma 2}$**L** ab Alece *Gron. ex Strab. 6. 260* || 11 summa P^{x}**HL** summo **P** || 13 ubi luce **PH** ubi luce prima **L** sub lucem A^{p} || 14 se includere **PL** includere se **H** | impediturus $N^{\sigma 2}$**HL** impetiturus **P** || 15 scanderent **HL** scanderet **P** (sean-) L^{1} | attulerat **PL** attulerant **H** || 16 ostendisset **PL** ostendissent **H** || 17 circumequitabat **P** (-ibat) **HL** circumequitat P^{x} || 18–19 qua ... parte *π* quam ... parte **P** quam ... partem **C** || 19 icto **PH** ictus **ANL** || 21 communiit $N^{\sigma 2}$**HL** communit **P** | a **P** ad HL^{1} *om.* **L** || 22 aliquot horis *secl.* A^{p} | multo die **L** diei **P** multa die A^{p}**HL** die *Gron.* | e **PL** *om.* **H** || 25 oppugnationem $M^{2}A^{p}N^{x}$**HL** oppugnatibem **P** oppugnationib in P^{2} || 28 adesse **P** esse **HL** | recepit $N^{\sigma 2}$**HL** recipit **P** se recepit A^{p} || 29 arce P^{1}**HL** arce sensit **P** | ipsi **PL** ipsis **H**

tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugae simili cursu ante *205*
noctem adsecuti sunt.

Scipio ut et arcem relictam ab hostibus et uacua uidit castra, uocatos 8
ad contionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit; de auctoribus 2
supplicium sumpsit, bonaque eorum alterius factionis principibus ob
egregiam fidem aduersus Romanos concessit. publice nec dare nec eripere 3
se quicquam Locrensibus dixit: Romam mitterent legatos. quam senatus
aequum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, etsi male 4
de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis
futuros quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint. ipse Pleminio legato 5
praesidioque quod arcem ceperat ad tuendam urbem relicto, cum quibus
uenerat copiis Messanam traiecit.

Ita superbe et crudeliter habiti Locrenses ab Carthaginiensibus post 6
defectionem ab Romanis fuerant ut modicas iniurias non aequo modo
animo pati sed prope libenti possent. uerum enimuero tantum Pleminius 7
Hamilcarem praesidii praefectum, tantum praesidiarii milites Romani
Poenos scelere atque auaritia superauerunt ut non armis sed uitiis uidere-
tur certari. nihil omnium quae inopi inuisas opes potentioris faciunt 8
praetermissum in oppidanos est ab duce aut a militibus; in corpora
ipsorum, in liberos, in coniuges infandae contumeliae editae. iam auaritia 9
ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit; nec alia modo templa uiolata
sed Proserpinae etiam intacti omni aeuo thesauri, praeterquam quod a
Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias rettulit, spoliati 10
dicebantur. ergo sicut ante regiae naues laceratae naufragiis nihil in
terram integri praeter sacram pecuniam deae quam asportabant extule-
rant, tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis 11
ea uiolatione templi furorem obiecit, atque inter se ducem in ducem,
militem in militem rabie hostili uertit.

Summae rei Pleminius praeerat; militum pars sub eo quam ipse ab **9**
Regio adduxerat, pars sub tribunis erat. rapto poculo argenteo ex oppi- 2
dani domo Plemini miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte
Sergio et Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademp- 3

22 sqq. Diod. 27. 4. 1 || **29** sqq. Diod. 27. 4. 4 sqq.

1 cursu **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** curu **P** || **6** aduersus **P** erga **HL** | eripere **P** accipere **HL** || **13** et crudeliter **P** crudeliterque **HL** || **15** animo **C^{x}HL** animi **P** | pleminius **C^{x}M^{1}HL** plenius **P** || **16** praesidiarii **C^{x}L** praesidiari **PH** || **17** scelere *om.* **H** | superauerunt **P** superarunt **HL** | uitiis **PL** diuitiis **H** || **18** potentioris **L** potentiores **PH** || **19** ab duce aut **PL** abducebant **H** | a **P** *om.* **HL** || **20** iam **Sp***?* **A^{p}HL** nam **P** || **22** aeuo **N$^{\sigma 2}$HL** ae **P** aetate **P^{2}** || **25** asportabant **C A^{p}N^{x}** asportabat **P** asportauerant **Sp***?* **HL** | extulerant **CM^{2} A^{p}N^{x}L** extulerat **PH** extulerunt **Sp***?* || **26** tum **PH** ita tum **A^{p}** || **27** ea uiolatione **P^{x} A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** ea utolatione **P** || **28** hostili **C^{x} A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** hoste **P** || **30** adduxerat **CN A^{p}** abduxerat **PSpHL** | poculo **P^{2}** populo **P** || **32** matieno **H** (-ene) **L** metieno **P** (*sed* ma- *supra 6. 9*)

205 tum poculum esset, iurgium inde et clamor, pugna postremo orta inter
Plemini milites tribunorumque, ut suis quisque opportunus aduenerat,
4 multitudine simul ac tumultu crescente. victi Plemini milites cum ad
Pleminium cruorem ac uolnera ostentantes non sine uociferatione atque
indignatione concurrissent, probra in eum ipsum iactata in iurgiis referen-
tes, accensus ira domo sese proripuit, uocatosque tribunos nudari ac
5 uirgas expediri iubet. dum spoliandis iis – repugnabant enim militum-
que fidem implorabant – tempus teritur, repente milites feroces recenti
uictoria ex omnibus locis, uelut aduersus hostes ad arma conclamatum
6 esset, concurrerunt; et cum uiolata iam uirgis corpora tribunorum uidis-
sent, tum uero in multo impotentiorem subito rabiem accensi sine
respectu non maiestatis modo sed etiam humanitatis in legatum impe-
7 tum, lictoribus prius indignum in modum mulcatis, faciunt. tum ipsum
ab suis interceptum et seclusum hostiliter lacerant et prope exsanguem
naso auribusque mutilatis relinquunt.
8 His Messanam nuntiatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduec-
tus cum causam Plemini et tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato
relictoque in eiusdem loci praesidio, tribunis sontibus iudicatis et in
uincla coniectis ut Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque
9 inde Syracusas rediit. Pleminius impotens irae, neglectam ab Scipione et
nimis leuiter latam suam iniuriam ratus nec quemquam aestimare alium
10 eam litem posse nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos
attrahi ad se iussit, laceratosque omnibus quae pati corpus ullum potest
11 suppliciis interfecit, nec satiatus uiuorum poena insepultos proiecit. simili
crudelitate et in Locrensium principes est usus quos ad conquerendas
12 iniurias ad P. Scipionem profectos audiuit; et quae antea per libidinem
atque auaritiam foeda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multi-
plicia edere; infamiae atque inuidiae non sibi modo sed etiam impera-
tori esse.

10 Iam comitiorum appetebat tempus, cum a P. Licinio consule litterae
Romam allatae se exercitumque suum graui morbo adflictari, nec sub-
sisti potuisse ni eadem uis mali aut grauior etiam in hostes ingruisset.
2 itaque quoniam ipse uenire ad comitia non posset, si ita patribus uidere-

3 milites **π HL** lites **P** || **6** ⟨e⟩ domo *Wes.* || **7.8** militumque fidem **Sp?HL** militumque **P** militemque *Gron.* || **12** impetum **CM**^{3} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** imputum **P** || **13** tum *edd.* tunc *codd.* || **16** hexeri **SpL** (exeri) hexerce **P** hexere *Ma.* || **20** rediit **P** redit **HL** | ab **P** a **HL** || **21** leuiter **P** leniter **A**^{p}**H** | quemquam **PL** quicquam **N**$^{\sigma 2}$**H** || **22** eam litem **PL** ea militem **N**^{x}**H** | posse ... atrocitatem **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || **23** se **P** sese **HL** || **24** suppliciis **N**$^{\sigma 2}$**HL** ṡ **P** || **25** conquerendas **C**^{x}**M**^{2}**HL** conquirendas **P** || **26** p. **P** *om.* **HL** | quae] qui *edd.* || **27** atque per **H** | ira **M**^{3} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** iba **P** | multiplicia **PA**^{p}**H** multiplici **CL** || **30** a **C**^{x}**M**^{2} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || **31** adflictari **A**^{p}**N**$^{\sigma 1}$**HL** adfectari **P** | subsisti **Sp?N**$^{\sigma 1}$**HL** sisti **P** || **32** eadem **A**^{p}**N**$^{\sigma 1}$**HL** ad eam **P**

tur, se Q. Caecilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum. *205*
exercitum Q. Caecili dimitti e re publica esse; nam neque usum eius ullum 3
in praesentia esse, cum Hannibal iam in hiberna suos receperit, et tanta
incesserit in ea castra uis morbi ut nisi mature dimittantur nemo omnium
superfuturus uideatur. ea consuli a patribus facienda ut e re publica
fideque sua duceret permissa.

Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris 4
Sibyllinis propter crebrius eo anno de caelo lapidatum inspectis: quando- 5
que hostis alienigena terrae Italiae bellum intulisset, eum pelli Italia
uincique posse si mater Idaea a Pessinunte Romam aduecta esset. id 6
carmen ab decemuiris inuentum eo magis patres mouit, quod et legati
qui donum Delphos portauerant referebant et sacrificantibus ipsis
Pythio Apollini omnia laeta fuisse, et responsum oraculo editum maiorem
multo uictoriam quam cuius ex spoliis dona portarent adesse populo
Romano. in eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis uelut 7
praesagientem animum de fine belli quod depoposcisset prouinciam
Africam. itaque quo maturius fatis ominibus oraculisque portendentis 8
sese uictoriae compotes fierent, id cogitare atque agitare, quae ratio
transportandae Romam deae esset.

Nullasdum in Asia socias ciuitates habebat populus Romanus; tamen 11
memores Aesculapium quoque ex Graecia quondam hauddum ullo foedere
sociata ualetudinis populi causa arcessitum, tunc iam cum Attalo rege 2
propter commune aduersus Philippum bellum coeptam amicitiam esse –
facturum eum quae posset populi Romani causa – legatos ad eum decer- 3
nunt M. Valerium Laeuinum, qui bis consul fuerat ac res in Graecia

1 Fast. Cap. Degrassi 46sq. || 7sqq. Cic. Har. resp. 26sqq.; Ovid F. 4. 257sqq.; Diod. 34. 33. 2sq.; Strabo 12. 5. 3; App. Hann. 56; Plin. N. H. 7. 120; Sil. 17. 1sqq.; Dio 17. 57. 61; Vir. ill. 46

2 q. **Sp?** **AN^xHL** que **P** | nam *secl. Conw.* || 5 consuli a **PL** consilia **$A^pN^{\sigma 1}H$** || 6 duceret **$A^pN^{\sigma 1}H^1L$** deret **P** daret **P^2** || 7 repens **$A^pN^{\sigma 2}H$** gens **P** ingens **M^2L** recens *recc.* || 8 de **RM^2** e **PA^pHL** | quandocumque *edd.* || 10 uincique **PL** ducique **$N^{\sigma 1}$** duci uincique **H** | a **$SpA^pN^{\sigma 2}HL$** *om.* **P** | pessinunte **Sp** (-esi-) **$AN^{\sigma 2}L$** (*et sic* **P** *11. 7 infra*) pissinunte **P** | romam **$SpN^{\sigma 2}L$** romanam **P** | aduecta esset **$SpN^{\sigma 2}$** (aduectasset) **L** aduecta foret **P** aduectum foret **A^p** aduentasset **H** || 11 decemuiris **$CA^pN^{\sigma 2}HL$** ducemuiris **P** || 13 omnia laeta *M. Müll.* laeta **P** omnia laeta exta **$A^pN^{\sigma 2}HL$** | oraculo **PL** oraculum **$N^{\sigma 2}H$** | editum **C^xA^pH** edictum **PL** || 17 fatis **PHL** factis **$SpN^{\sigma 2}$** | ominibus *Rhen.* omnibus *codd.* | portendentis *edd.* portendenti **PHL** || 17–19 -ntis ... transportandae *om.* **Sp** || 18 atque agitare **$N^{\sigma 2}HL$** *om.* **P** || 20 nullasdum **$SpA^pN^{\sigma 2}HL$** nulladum **P** | populus romanus **P** (p. r.) **L** populum romanum **SpH** || 21 foedere **$C\pi^2HL$** fudere **P** || 22 cum **C^xHL** *om.* **P** || 23 coeptam **$A^pN^{\sigma 2}HL$** coeptum **P** || 24 ⟨sperantes⟩ facturum eum *Leo* eum facturum ⟨rati⟩ *Luchs* ⟨spe⟩ facturum eum *W. S. Watt* | posset **P** possit **HL** || 25 qui bis **C^xM^2L** quiuis **P** quibus **H**

205 gesserat, M. Caecilium Metellum praetorium, Ser. Sulpicium Galbam
aedilicium, duos quaestorios Cn. Tremelium Flaccum et M. Valerium
4 Faltonem. iis quinque naues quinqueremes, ut ex dignitate populi
Romani adirent eas terras ad quas concilianda maiestas nomini Romano
5 esset, decernunt. legati Asiam petentes protinus Delphos cum escendis-
sent, oraculum adierunt consulentes ad quod negotium domo missi
essent perficiendi eius quam sibi spem populoque Romano portenderet.
6 responsum esse ferunt per Attalum regem compotes eius fore quod
peterent; cum Romam deam deuexissent, tum curarent ut eam qui uir
7 optimus Romae esset hospitio exciperet. Pergamum ad regem uenerunt.
is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit, sacrum-
que iis lapidem quam matrem deum esse incolae dicebant tradidit ac
8 deportare Romam iussit. praemissus ab legatis M. Valerius Falto nun-
tiauit deam adportari; quaerendum uirum optimum in ciuitate esse qui
eam rite hospitio acciperet.
9 Q. Caecilius Metellus dictator ab consule in Bruttiis comitiorum causa
dictus exercitusque eius dimissus; magister equitum L. Veturius Philo.
10 comitia per dictatorem habita. consules facti M. Cornelius Cethegus,
P. Sempronius Tuditanus absens cum prouinciam Graeciam haberet.
11 praetores inde creati Ti. Claudius Nero M. Marcius Ralla L. Scribonius
Libo M. Pomponius Matho. comitiis perfectis dictator sese magistratu
12 abdicauit. ludi Romani ter, plebeii septiens instaurati. curules erant
aediles Cn. et L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat;
13 absens creatus, absens eum honorem gessit. Ti. Claudius Asellus et
M. Iunius Pennus plebeii aediles fuerunt. aedem Virtutis eo anno ad
portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimo decimo anno post-
quam a patre eius primo consulatu uota in Gallia ad Clastidium fuerat.
14 et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Aemilius Regillus.

12 Neglectae eo biennio res in Graecia erant. itaque Philippus Aetolos

11 sq. App. Hann. 56 || 16 sqq. Fast. Cap. Degrassi 46 sq.; Enn. Ann. 303 V^3; Cic. Sen. 10 || 18 Cic. Brut. 58 sqq. || 25 sqq. (Liv. Per. 20) || 29 sqq. App. Mac. 3; Dio 17. 57. 57 sqq.; Zon. 9. 11

1 m. $\mathbf{N^xHL}$ *om.* **P** | metellum ... sulpicium $\mathbf{N^{\sigma 2}H}$ *om.* **P** metellum *om.* **L** || 2 aedilicium $\mathbf{P^xL}$ aedilicium galbam **P** | quaestorios **H** quaestores **PL** | cn. **P** c. **L** | tremellium **HL** || 3 Faltonem *Sig.* falconem (*uel* falcionem) *codd.* | ut $\mathbf{P^xHL}$ et ut **P** || 5 escendissent **PHL** descendissent $\mathbf{AN^x}$ || 6 consulentes $\mathbf{CM^3N^{\sigma 2}HL}$ consulente **P** consulentibus $\mathbf{A^v}$ || 9 tum **P** tunc **HL** || 10 romae $\mathbf{C^xM^2A^pN^{\sigma 2}HL}$ roma **P** | exciperet **P** acciperet **L** *om.* **H** || 12 quam $\mathbf{PN^{\sigma 2}L}$ quem **AN** || 13 praemissus **PL** remissus **Sp?H** | Falto *Sig.* falco **P** || 14 uirum optimum **P** optimum uirum **HL** || 18 per ... habita **HL** habita per dictatorem **P** || 20 ti. **K** *om.* **P** t. (*uel* titus) $\mathbf{N^{\sigma 2}HL}$ | ralla **F** rella **P** raia $\mathbf{N^{\sigma 2}HL}$ ahala $\mathbf{A^x}$ || 21 perfectis **HL** peractis **P** || 24 Ti. *Sig.* t. **P** l. $\mathbf{A^pHL}$ | asellus **V** asilus **P** asellius **LH** (ass-) | et *om.* **L** || 25 pennus *recc.* penus **PL** pennius **H** || 26 m. $\mathbf{L^1}$ *om.* **P** miles **HL** || 27 gallia $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}HL}$ calli **P**

desertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus uoluit condicioni- *205*
bus ad petendam et paciscendam subiecit pacem. quod nisi omni ui 2
perficere maturasset, bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperii missus Sulpicio cum decem milibus peditum et mille equitibus et triginta quinque rostratis nauibus, haud paruum
momentum ad opem ferendam sociis, oppressisset. uixdum pace facta 3
nuntius regi uenit Romanos Dyrrhachium uenisse, Parthinosque et propinquas gentes alias motas esse ad spem nouandi res, Dimallumque
oppugnari. eo se auerterant Romani ab Aetolorum quo missi erant 4
auxilio, irati quod sine auctoritate sua aduersus foedus cum rege pacem
fecissent. ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gen- 5
tibus populisque oreretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se receperat, misso Laetorio legato cum parte copiarum et uiginti quinque nauibus in Aetoliam ad uisendas res pacemque si posset
turbandam. Philippus agros Apolloniatium uastauit et ad urbem admotis 6
copiis potestatem pugnae Romano fecit. quem postquam quietum muros
tantummodo tueri uidit, nec satis fidens uiribus ut urbem oppugnaret et 7
cum Romanis quoque sicut cum Aetolis cupiens pacem, si posset, si minus, indutias facere, nihil ultra inritatis nouo certamine odiis in regnum se recepit.

Per idem tempus taedio diutini belli Epirotae, temptata prius Romano- 8
rum uoluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis 9
confidere conuenturam eam adfirmantes si ad conloquium cum P. Sem-
pronio imperatore Romano uenisset. facile impetratum – neque enim ne 10
ipsius quidem regis abhorrebat animus – ut in Epirum transiret.
Phoenice urbs est Epiri; ibi prius conlocutus rex cum Aeropo et Derda et 11
Philippo Epirotarum praetoribus, postea cum P. Sempronio congreditur.
adfuit conloquio et Amynander Athamanum rex et magistratus alii Epiro- 12
tarum et Acarnanum. primus Philippus praetor uerba fecit et petiit simul ab rege et ab imperatore Romano ut finem belli facerent darentque eam
Epirotis ueniam. P. Sempronius condiciones pacis dixit ut Parthini et 13

31 sqq. (Pol. 18. 1. 14)

1 romanis **Sp? A**^{p}**HL** romano **P** | uni **PSp? L** uno **H** || 2 subiecit **A**^{p}**HL** subegit **P** || 4–5 decem ... equitibus **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** dem militibus **P** || 5 et **P** *om.* **HL** || 8 gentes alias **P**^{x} (gentis) **HL** gentis alias motis alias **P** || 9 oppugnari **Sp? A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** oppugnare **P** | eo se auerterant **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** eos uerterant **P** | romani ... erant **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 12 populisque ... itineribus **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 14 uiginti quinque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** quindecim **P** || 15 turbandam **P**^{2} (-amd- **P**) **L**^{1} seruandam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** || 17 et **Sp? A**^{p}**HL** *om.* **P** || 18 si^{2} **PL** sin **Sp?** in **H** || 21 epirotae **CA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** epiroe **P** || 25 abhorrebat **CSp?** adhorrebat **P** horrebat **HL** || 26 phoenice **N**$^{\sigma 2}$**HL** poenice **P** | est **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** | aeropo **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** afropo **P** | derda **Sp A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** darda **P** || 27 praetoribus **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** praetore **P** || 28 adfuit **P**^{x}**HL** adfluit **P** | et^{1} **N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **PH** || 29 petiit *edd.* petit *codd.*

205–204 Dimallum et Bargullum et Eugenium Romanorum essent; Atintania, si
14 missis Romam legatis ab senatu impetrasset, ut Macedoni accederet. in
eas condiciones cum pax conueniret, ab rege foederi adscripti Prusia,
Bithyniae rex, Achaei Boeoti Thessali Acarnanes Epirotae; ab Romanis
Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedaemoniorum tyrannus, Elei
15 Messenii Athenienses. haec conscripta consignataque sunt, et in duos
menses indutiae factae, donec Romam mitterentur legati ut populus in
16 has condiciones pacem iuberet. iusseruntque omnes tribus, quia uerso in
Africam bello omnibus aliis in praesentia leuari bellis uolebant. P.
Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit.
13 M. Cornelio P. Sempronio consulibus – quintus decimus is annus belli
Punici erat – prouinciae, Cornelio Etruria cum uetere exercitu, Sempro-
2 nio Bruttii ut nouas scriberet legiones decretae. praetoribus M. Marcio
urbana, L. Scribonio Liboni peregrina et eidem Gallia, M. Pomponio
3 Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo
exercitu, cum ea classe quam habebat prorogatum in annum imperium
est; item P. Licinio ut Bruttios duabus legionibus obtineret quoad eum
4 in prouincia cum imperio morari consuli e re publica uisum esset. et
M. Liuio et Sp. Lucretio cum binis legionibus quibus aduersus Magonem
5 Galliae praesidio fuissent prorogatum imperium est; et Cn. Octauio ut,
cum Sardiniam legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis
quadraginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutare-
6 tur. M. Pomponio praetori in Sicilia Cannensis exercitus duae legiones
decretae; T. Quinctius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam pro-
7 praetores, sicut priore anno, cum uetere uterque praesidio obtinerent. de
Hispaniae imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti
placeret, latum ad populum est. omnes tribus eosdem L. Cornelium

11 sqq. Zon. 9. 11 || 24 Plut. Flam. 1. 4

1 bargullum **P** bargillum **N**$^{\sigma 2}$**HL** | et^2 **P** *om.* **HL** || 2 senatu impetrasset **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**H** (-asse) **L** senatum petrasset **P** | Macedoni (Macedoniae *Alsch.*) accederet *Gron.* macedoniae cederet **P** macedonia cederet **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**H** (-eretur) **L** || 3 eas **P** has **HL** | foederi **P** foedere (fed-) **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** | prusia **P**^{x}**HL** prusia a **P** || 4 boeoti **N**$^{\sigma 2}$ baeo **P** boetii **A**^{p} (-cii) **LH** (boeti in) | thessali acarnanes **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 5 nabis **PH** (-uis) *del.* **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** || 6 messenii **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** messe **P** | haec **SpHL** hoc **P** || 7 romam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** romae **P** || 8 iuberet **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** *om.* **P** iuberent **H** | iusseruntque **PHL** iusserunt **A**^{p} | quia uerso **PSp***?* qui auerso **A**^{p} qui aduerso **H** || 9 bellis uolebant **H** (bello) **L** uolebant bellis **P** || 11 m. cornelio *hic* **HL** (*cf. supra 11. 10*) *post* sempronio **P** | consulibus **N**$^{\sigma 2}$ (cn̄) **A**^{p}**L** *om.* **P** consule **H** || 11, 12 belli punici **PL** punici belli **NH** || 13 ⟨et⟩ ut *Duk.* || 14 peregrina **A**^{p}**HL** peregrinae **P** || 15 ti. **P** t. **A**^{p}**H** (tito) **L** | p. **ANL** *om.* **P** proconsuli **Sp** || 16, 17 imperium est **PTa**^{2}**HL** *om.* **Ta** || 20 cn. **P** consule **H** c. **L** || 21 ti. **P** tito **HL** | nauibus *π* nauius **P** || 24 t. (*uel* titus) **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** et **P** | propraetores **A**^{p} propr **P** || 25 cum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** tum **P** | uterque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 26 quos **P** **Sp***?***H** quod **ANL** | proconsules **Sp***?***A**^{p}**HL** pro **P** procō **N**$^{\sigma 2}$

Lentulum et L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno *204*
tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. consules dilectum habere 8
instituerunt et ad nouas scribendas in Bruttios legiones et in ceterorum –
ita enim iussi ab senatu erant – exercituum supplementum.
Quamquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat – occultan- 14
tibus id, credo, patribus ne praesciscerent Carthaginienses – tamen in
eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno bellatum iri finemque bello
Punico adesse. impleuerat ea res superstitionum animos, pronique et ad 2
nuntianda et ad credenda prodigia erant. eo plura uolgabantur: duos 3
soles uisos et nocte interluxisse, et facem Setiae ab ortu solis in occiden-
tem porrigi uisam; Tarracinae portam, Anagniae et portam et multis
locis murum de caelo tactum; in aede Iunonis Sospitae Lanuui cum
horrendo fragore strepitum editum. eorum procurandorum causa diem 4
unum supplicatio fuit, et nouendiale sacrum quod de caelo lapidatum
esset factum.

Eo accessit consultatio de matre Idaea accipienda quam, praeterquam 5
quod M. Valerius unus ex legatis praegressus actutum in Italia fore
nuntiauerat, recens nuntius aderat Tarracinae iam esse. haud paruae rei 6
iudicium senatum tenebat, qui uir optimus in ciuitate esset: ueram certe 7
uictoriam eius rei sibi quisque mallet quam ulla imperia honoresue
suffragio seu patrum seu plebis delatos. patres conscripti P. Scipionem 8
Cn. filium eius qui in Hispania ceciderat, adulescentem nondum quaesto-
rium, iudicauerunt in tota ciuitate uirum bonorum optimum esse. id 9
quibus uirtutibus inducti ita iudicarint, sicut traditum a proximis
memoriae temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim, ita
meas opiniones coniectando rem uetustate obrutam non interponam.
P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire deae iussus; 10

16 sqq. Liv. 36. 36. 3; App. Hann. 56; Sil. 17. 1 sqq. || 21 sqq. Diod. 34. 33. 2 sq.; Dio 17. 57. 61

1 proconsules **A^{P}HL** procos **P** || 3 institerunt *Cob.* | in^{2} **P** *om.* **N$^{\sigma 2}$HL** || 4 exercituum **C^{x}M^{2}A^{P}** exercitum **PHL** || 6 praesciscerent **A^{P}N$^{\sigma 2}$HL** praescriberent **P** || 7 iri **A^{P}N$^{\sigma 2}$HL** ire **P** || 8 superstitionum **P** superstitione **A^{P}N$^{\sigma 2}$L** superstitionem **H** || 9 et ad credenda **A^{P}** ad crescenda **PL** (accres-) | presidia **H** | eo **P** ea **A^{P}N$^{\sigma 2}$HL** || 10 et nocte **PL** et noctem **A^{P}** in noctem **H** | setiae **Sp?** steliae **P** stellae **CA^{P}N^{x}L** | in **Sp?HL** ad **P** || 11 et portam **P** portam **L** *om.* **N^{x}H** || 13 editum **C^{x}A^{P}N$^{\sigma 2}$HL^{1}** edictum **PL** || 14 quod **C^{x}A^{P}N$^{\sigma 2}$HL** quos **P** || 16 quam **P** *om.* **N^{x}HL** || 17 praegressus **P** regressus **Sp?HL** || 18 recens **A^{P}N$^{\sigma 2}$HL** reges **P** || 20 quisque **PSpH** quisquam **L** | mallet quam **PH** *om.* **Sp** || 21 seu^{1} **C^{x}M^{3}Sp?A^{P}N$^{\sigma 2}$HL** set **P** | patres conscripti (p. c.) **L** *om.* **PSpH** || 22 cn. **P** *om.* **L** || 23 bonorum *Gron.* (*cf. CIL I^{1} 32*) bonum **P** omnium **A^{P}** *om.* **N$^{\sigma 2}$HL** || 24 iudicarint **P** iudicauerint **πHL** || 24–25 traditum . . . memoriae **P** proditum memoriae a primis **Sp** traditum a primis memoriae **A^{P}HL** || 25 tradiderim **SpA^{P}N$^{\sigma 2}$HL** traderem **P** || 25. 26 ita meas **PSpL** iam eas **N$^{\sigma 2}$H** || 27 ostiam (h-) **PL** *om.* **H** | obuiam . . . iussus **HL** ire iussus obuiam deae **P**

204 isque eam de naue acciperet et in terram elatam traderet ferendam
matronis.

11 Postquam nauis ad ostium amnis Tiberini accessit, sicut erat iussus,
in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit extulitque in terram.
12 matronae primores ciuitatis, inter quas unius Claudiae Quintae insigne
est nomen, accepere; cui dubia, ut traditur, antea fama clariorem ad
13 posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. eae per manus, succe-
dentes deinceps aliae aliis, omni obuiam effusa ciuitate, turibulis ante
ianuas positis qua praeferebatur, atque accenso ture precantibus ut
14 uolens propitiaque urbem Romanam iniret, in aedem Victoriae quae est
in Palatio pertulere deam pridie idus Apriles, isque dies festus fuit.
populus frequens dona deae in Palatium tulit, lectisterniumque et ludi
fuere; Megalesia appellata.

15 Cum de supplemento legionum quae in prouinciis erant ageretur,
tempus esse a quibusdam senatoribus subiectum est, quae dubiis in
rebus utcumque tolerata essent, ea dempto iam tandem deum benignitate
2 metu non ultra pati. erectis exspectatione patribus subiecerunt colonias
Latinas duodecim quae Q. Fabio et Q. Fuluio consulibus abnuissent
milites dare, eas annum iam ferme sextum uacationem militiae quasi
3 honoris et beneficii causa habere, cum interim boni oboedientesque socii
pro fide atque obsequio in populum Romanum continuis omnium anno-
rum dilectibus exhausti essent.

4 Sub hanc uocem non memoria magis patribus renouata rei prope iam
5 oblitteratae quam ira inritata est. itaque nihil prius referre consules
passi, decreuerunt ut consules magistratus denosque principes Nepete
Sutrio Ardea Calibus Alba Carseolis Sora Suessa Setia Circeiis Narnia
Interamna — hae namque coloniae in ea causa erant — Romam excirent.
6 iis imperarent, quantum quaeque earum coloniarum militum plurimum
dedisset populo Romano ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius
7 summae numerum peditum daret et equites centenos uicenos. si qua

5 sq. Cic. Cael. 34, Har. resp. 27; Ovid. F. 4. 305 sqq.; Suet. Tib. 2. 3; Macr. Sat. 2. 5. 4 || **12** sq. Cic. Har. resp. 24; Liv. 34. 54. 3, 36. 36. 4; Ovid. F. 4. 357

1 acciperet $N^{\sigma 2}$H accipere **P** | traderet **V** tradere **PHL** (et . . . tradere *bis scribit* **P**) | ferendam $C^{x}M^{x}$ ferenda cum **P** referendam $A^{p}N^{\sigma 2}$HL || **3** accessit **PL** accessisset A^{p}H || **6** antea **P** ante **HL** || **8** deinceps *edd.* deinde **P** *om.* **HL** || **9** ianuas **P** ianuam **HL** | precantes *Uss.* || **11** idus] nonas *Pigh.* || **12** in palatium $A^{p}N^{\sigma 2}$HL *om.* **P** || **13** megalesia (-iia) **P** megalensia A^{p}HL megalesi $N^{\sigma 2}$ || **17** erectis $C^{x}N^{\sigma 2}$HL ereutis **P** exceptis A^{p} || **18** q.^{1} π^{2}L que **P** || **19** uacationem CMN^{x}HL uacatione **P** | quasi $P^{x}A^{p}N^{\sigma 2}$HL quas **P** || **20** causa habere CAN^{x}HL causam abere **P** || **21** fide M^{3}HL fite **P** | in populum romanum (p̄. r̄.) **P** imperii romani $A^{p}N^{\sigma 2}$ imperio romano **H** || **23. 24** iam oblitteratae $M^{3}A^{p}N^{\sigma 2}$ iam oblitterata **P** oblitteratae **H** || **24** quam . . . est $A^{p}N^{\sigma 2}$HL est **P** || **26** sora suessa $A^{p}N^{\sigma 2}$HL suessae **P** | Circeiis *edd.* cerei **P** cereis $A^{p}N^{\sigma 2}$L || **29** ex **P** et ex $N^{\sigma 2}$L ec ex **H** | eius $P^{1}N^{\sigma 2}$ daret eius **P** || **30** daret **P** dare $A^{p}N^{x}$HL

eum numerum equitum explere non posset, pro equite uno tres pedites 204
liceret dare; pedites equitesque quam locupletissimi legerentur, mitteren-
turque ubicumque extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex iis 8
recusarent, retineri eius coloniae magistratus legatosque placere, neque si
postularent senatum dari priusquam imperata fecissent. stipendium prae- 9
terea iis coloniis in milia aeris asses singulos imperari exigique quotannis,
censumque in iis coloniis agi ex formula ab Romanis censoribus data –
dari autem placere eandem quam populo Romano – deferrique Romam 10
ab iuratis censoribus coloniarum priusquam magistratu abirent.
Ex hoc senatus consulto accitis Romam magistratibus primoribusque 11
earum coloniarum consules cum milites stipendiumque imperassent, alii
aliis magis recusare ac reclamare, negare tantum militum effici posse; 12
uix, si simplum ex formula imperetur, enisuros. orare atque obsecrare ut 13
sibi senatum adire ac deprecari liceret, nihil se quare perire merito
deberent admisisse; sed si pereundum etiam foret, neque suum delictum
neque iram populi Romani ut plus militum darent quam haberent posse
efficere. consules obstinati legatos manere Romae iubent, magistratus ire 14
domos ad dilectus habendos: nisi summa militum quae imperata esset
Romam adducta, neminem iis senatum daturum. ita praecisa spe sena- 15
tum adeundi deprecandique dilectus in iis duodecim coloniis, per longam
uacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est perfectus.
Altera item res prope aeque longo neglecta silentio relata a M. Valerio 16
Laeuino est, qui priuatis conlatas pecunias se ac M. Claudio consulibus
reddi tandem aequum esse dixit. nec mirari quemquam debere in publica 2
obligata fide suam praecipuam curam esse; nam praeterquam quod ali-
quid proprie ad consulem eius anni quo conlatae pecuniae essent per-
tineret, etiam se auctorem ita conferendi fuisse, inopi aerario nec plebe
ad tributum sufficiente. grata ea patribus admonitio fuit, iussisque referre 3
consulibus decreuerunt ut tribus pensionibus ea pecunia solueretur;
primam praesentem ii qui tum essent, duas tertii et quinti consules
numerarent.
Omnes deinde alias curas una occupauit postquam Locrensium clades, 4

32 sqq. Diod. 27. 4. 5 sq.; Val. Max. 1. 1. 21; App. Hann. 55; Dio 17. 57. 62

4 retineri **A^{p}HL** retinerent **P** retinere **C^{x}M^{2}** || 6 asses **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** asse **P** | imperari **PL** imperare **N$^{\sigma 2}$** || 7 iis **PHL** his **π** || 10 senatus consulto (s̄. c̄.) **PL** sociis **N$^{\sigma 2}$H** | accitis **PH** ascitis **N$^{\sigma 2}$** || 11 cum **M^{3}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** tum **P** | milites **π^{2}HL** militē **P** | imperassent **M^{3}A^{p}N^{x}H^{1}L** impetrassent **P** || 12 reclamare **P** clamare **HL** || 14 deprecari **M^{2}N$^{\sigma 2}$H** depraecare **P** || 15 delictum **PSp**? dilectum **N$^{\sigma 2}$HL** || 18 domos **A^{p}HL** domum **P** || 21 aucto **PL** auctorum **N$^{\sigma 2}$H** || 22 item] itidem *Gron.* | aeque longo **A^{p}HL** aequo longe **P** || 23 se ac m. **PL** se a **A^{p}** a milite **H** | consulibus (cos) **PL** consule **A^{p}H** || 24 aequum **CA^{p}N$^{\sigma 2}$HL** maemo equum **P** | publice *Rup.* || 27 ita **PL** *om.* **H** | inopi aerario **L** inopia aerariae **P** in inopia aerarii **A^{v}** || 29 ut **P^{1}** *om.* **P**

204 quae ignotae ad eam diem fuerant, legatorum aduentu uolgatae sunt.
5 nec tam Plemini scelus quam Scipionis in eo aut ambitio aut neglegentia
6 iras hominum inritauit. decem legati Locrensium, obsiti squalore et
sordibus, in comitio sedentibus consulibus uelamenta supplicum, ramos
oleae, ut Graecis mos est, porgentes ante tribunal cum flebili uociferatione
7 humi procubuerunt. quaerentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse,
ea passos a Q. Pleminio legato Romanisque militibus quae pati ne
Carthaginienses quidem uelit populus Romanus; orare uti sibi patres
adeundi deplorandique aerumnas suas potestatem facerent.

17 Senatu dato maximus natu ex iis: 'Scio, quanti aestimentur nostrae
apud uos querellae, patres conscripti, plurimum in eo momenti esse, si
probe sciatis et quomodo proditi Locri Hannibali sint, et quomodo pulso
2 Hannibalis praesidio restituti in dicionem uestram; quippe si et culpa
defectionis procul a publico consilio absit, et reditum in uestram dicionem
appareat non uoluntate solum sed ope etiam ac uirtute nostra, magis
indignemini bonis ac fidelibus sociis tam indignas, tam atroces iniurias
3 ab legato uestro militibusque fieri. sed ego causam utriusque defectionis
nostrae in aliud tempus differendam arbitror esse duarum rerum gratia:
4 unius ut coram P. Scipione, qui Locros recepit quique omnium nobis
recte perperamque factorum est testis, agatur; alterius quod, qualescum-
5 que sumus, tamen haec quae passi sumus pati non debuimus. non
possumus dissimulare, patres conscripti, nos cum praesidium Punicum in
arce nostra haberemus, multa foeda indigna et a praefecto praesidii
Hamilcare et ab Numidis Afrisque passos esse: sed quid illa sunt conlata
cum iis quae hodie patimur?

6 Cum bona uenia quaeso audiatis, patres conscripti, id quod inuitus
eloquar. in discrimine nunc est humanum omne genus, utrum uos an
7 Carthaginienses principes orbis terrarum uideat. si ex iis, quae Locrenses
aut ab illis passi sumus aut a uestro praesidio nunc cum maxime patimur,
aestimandum Romanum ac Punicum imperium sit, nemo non illos sibi
8 quam uos dominos praeoptet. et tamen uidete quemadmodum in uos

1 ignotae **AHL** ignoratae **P** ignota **N**$^{\sigma 2}$ | ad eam diem **P** in eadem die **H** eadem die **L** || 3 inritauit (irr-) **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** inuitauit **P** || 4 supplicum **M**^{1} **A**^{p}**HL** supplicium **P** || 5 porgentes **PL** porrigentes π^{2} || 7 pleminio π plenio **P** || 8 orare **N**$^{\sigma 1}$**HL** rogare **P** | uti **P** ut **HL** || 12 hannibali **CM**$^{1}\pi^{2}$**L** hannibalis **P** || 13 et restituti **HL** | quippe si et **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** quippets **P** quippetsi **P**^{1} || 15 ope etiam ac **HL** etiam ope et **P** || 16 tam indignas tam atroces *Jo.* tam indignas **P** tam atroces **Sp A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** || 18 esse duarum **N**$^{\sigma 2}$**HL** sed aurum **P** sed duarum **A**^{p} | gratia **CA**^{p}**N**^{x}**HL** gratiam **P** || 19 ut **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** et **P** | quique **A**^{p} *om.* **PSpHL** ⟨et⟩ *Alsch.* || 20 testis agatur **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** testigatur **P** || 21 tamen . . . sumus **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 23 foeda **Sp**?**HL** foeda et **P** || 24 esse sed **ANHL** essed **P** || 27 eloquar **N**$^{\sigma 2}$**H** dicam **P** loquor **L** | discrimine **P** crimine **N**^{x}**H** | nunc est **L** est nunc **P** est nunc est **N**$^{\sigma 2}$ hoc est **H** || 28 orbis **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** | uideant **H** || 31 et *om.* **HL**

Locrenses animati sint. cum a Carthaginiensibus iniurias tanto mi- *204*
nores acciperemus, ad uestrum imperatorem confugimus; cum a uestro
praesidio plus quam hostilia patiamur, nusquam alio quam ad uos
querellas detulimus. aut uos respicietis perditas res nostras, patres con- 9
scripti, aut ne ab dis quidem immortalibus quod precemur quicquam
superest.

Q. Pleminius legatus missus est cum praesidio ad recuperandos a 10
Carthaginiensibus Locros, et cum eodem ibi relictus est praesidio. in 11
hoc legato uestro – dant enim animum ad loquendum libere ultimae
miseriae – nec hominis quicquam est, patres conscripti, praeter figuram
et speciem, neque Romani ciuis praeter habitum uestitumque et sonum
Latinae linguae; pestis ac belua immanis, quales fretum quondam quo ab 12
Sicilia diuidimur ad perniciem nauigantium circumsedisse fabulae ferunt.
ac si scelus libidinemque et auaritiam solus ipse exercere in socios uestros 13
satis haberet, unam profundam quidem uoraginem tamen patientia
nostra expleremus; nunc omnes centuriones militesque uestros – adeo 14
in promiscuo licentiam atque improbitatem esse uoluit – Pleminios fecit.
omnes rapiunt, spoliant, uerberant, uolnerant, occidunt; constuprant 15
matronas, uirgines, ingenuos raptos ex complexu parentium. cottidie 16
capitur urbs nostra, cottidie diripitur; dies noctesque omnia passim
mulierum puerorumque qui rapiuntur atque asportantur ploratibus
sonant.

Miretur qui nesciat quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus aut 17
illos qui faciunt nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. neque ego
exsequi possum nec uobis operae est audire singula quae passi sumus;
communiter omnia amplectar. nego domum ullam Locris, nego quem- 18
quam hominem expertem iniuriae esse; nego ullum genus sceleris, libidi-
nis, auaritiae superesse quod in ullo qui pati potuerit praetermissum sit.
uix ratio iniri potest uter casus ciuitatis sit detestabilior, cum hostes bello 19
urbem cepere an cum exitiabilis tyrannus ui atque armis oppressit. omnia 20
quae captae urbes patiuntur passi sumus et cum maxime patimur, patres
conscripti; omnia quae crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera

1 tanto **B^{x}A^{p}H** manto **P** multo **C^{x}M^{3}N$^{\sigma 2}$L** || 3 patiamur **PL** patimur **N$^{\sigma 2}$H** || 4 respicietis **PA^{p}L** respicitis **A^{p}N$^{\sigma 2}$H** || 5 diis **PHL** | precemur **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** praemur **P** (-mimur **P^{2}**) || 7 recuperandos **Sp A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** recipiendos **P** || 8 ibi **M^{x}N$^{\sigma 2}$HL** ire **P** iure **A^{x}** | relictus **M^{3} A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** relictum **P** || 10 nec **PL** ne **N^{x}H** || 10–11 praeter . . . ciuis *bis scribitur in* **P**, *qui* prae *primo, tum* praeter *habet* || 11 uestitumque *om.* **SpH** || 14 libidinemque **P** libidinem **Sp?L** | exercere **P** exerceret **N$^{\sigma 1}$** exerceretur **H** || 16 expleremus **PHL** expleret **N$^{\sigma 2}$** || 19 uirgines **Sp A^{p}L** fuit uirgines **P** *om.* **H** | ingenuos **SpN$^{\sigma 2}$HL** incensuos **P** ingenuos pueros **A^{p}** | parentium **P** parentum **Sp? A^{p}HL** || 23 nesciat **Sp A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** sciat **P** || 25 singula **C A^{p}N$^{\sigma 2}$L** singuli **PH** || 27 expertem **P^{2}HL** expem **P** | iniuriae **P^{2}** iniuria **P** || 29 ciuitati *Forch.* || 30 armis **C^{x}M^{3} A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** amissis **P** || 31 cum **P** **Sp?HL** nunc **A^{p}** nunc cum *edd.* || 32 scelera **M^{3}N^{x}HL** scelerat **P**

204 in oppressos ciues edunt, Pleminius in nos liberosque nostros et coniuges
edidit.
18 Vnum est de quo nominatim et nos queri religio infixa animis cogat,
et uos audire et exsoluere rem publicam uestram religione, si ita uobis
2 uidebitur, uelimus, patres conscripti; uidimus enim cum quanta caeri-
monia non uestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiatis.
3 fanum est apud nos Proserpinae, de cuius sanctitate templi credo ali-
4 quam famam ad uos peruenisse Pyrrhi bello; qui cum ex Sicilia rediens
Locros classe praeterueheretur, inter alia foeda quae propter fidem erga
uos in ciuitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinae
intactos ad eam diem spoliauit, atque ita pecunia in naues imposita ipse
5 terra est profectus. quid ergo euenit, patres conscripti? classis postero die
foedissima tempestate lacerata, omnesque naues quae sacram pecuniam
6 habuerunt in litora nostra eiectae sunt. qua tanta clade edoctus tandem
deos esse superbissimus rex pecuniam omnem conquisitam in thesauros
Proserpinae referri iussit. nec tamen illi unquam postea prosperi quic-
quam euenit, pulsusque Italia ignobili atque inhonesta morte, temere
nocte ingressus Argos, occubuit.
7 Haec cum audisset legatus uester tribunique militum, et mille alia
quae non augendae religionis causa ⟨ficta⟩, sed praesenti deae numine
8 saepe comperta nobis maioribusque nostris referebantur, ausi sunt
nihilominus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris et nefanda
9 praeda se ipsos ac domos contaminare suas et milites uestros. quibus per
uos fidemque uestram, patres conscripti, priusquam eorum scelus
expietis, neque in Italia neque in Africa quicquam rei gesseritis, ne quod
piaculi commiserunt non suo solum sanguine sed etiam publica clade
luant.
10 Quamquam ne nunc quidem, patres conscripti, aut in ducibus aut in
militibus uestris cessat ira deae. aliquotiens iam inter se signis conlatis
concurrerunt; dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum
erant. non acrius cum Carthaginiensibus quam inter se ipsi ferro dimi-

17 sq. Plut. Pyrrh. 34. 2 sq.; Iust. 25. 5. 1

1 ciues $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}HL}$ uuis **P** ui $\mathbf{P^2}$ || 3 animis $\mathbf{M^2 A^pN^{\sigma 1}HL}$ animos **P** || 4 exsoluere **P** soluere $\mathbf{Sp\,A^pHL}$ || 5 uidemus *Ma.* || 9 classe $\mathbf{P^2}$ clas **P** classes $\mathbf{N^{\sigma 2}HL}$ || 11 ad eam diem **P** eadem die $\mathbf{N^{\sigma 2}HL}$ eandem diem $\mathbf{L^1}$ || 14 qua **PSpL** qui $\mathbf{N^{\sigma 2}H}$ || 15 conquisitam **P** inquisitam **SpHL** || 16 prosperi **P** prospere **L** || 18 argos $\mathbf{C^x\pi^2H^2}$ argus **P** agros **HL** || 20 ⟨ficta⟩ *Cob.* ⟨inuenta⟩ *Pluy.* | praesenti **P** praesentis $\mathbf{N^{\sigma 2}HL}$ | numine $\mathbf{C^x A^pN^{\sigma 2}HL}$ numini **P** || 21 saepe comperta $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}HL}$ sae conferta **P** saepe comperto a *Koch* | maioribusque $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}HL}$ que **P** | referebantur $\mathbf{PL^1}$ referebant **HL** || 24 fidem *Gron.* || 24–25 eorum ... rei $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}}$ (*sed* expleatis) **HL** eo **P** || 28 in ducibus $\mathbf{M^3 A^pL}$ audacibus **P** *om.* **H** || 29 cessat $\mathbf{A^pH}$ cesserat **P** cessit $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ cesset **L** || 30 concurrerunt $\mathbf{\pi HL}$ concucurrerunt **P** || 31 cum $\mathbf{C^xM^1 A^pN^{\sigma 2}HL}$ *om.* **P**

204
cauerunt, praebuissentque occasionem furore suo Locros recipiendi 11
Hannibali nisi accitus ab nobis Scipio interuenisset. at hercule milites 12
contactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullum deae
numen apparuit. immo ibi praesens maxime fuit. uirgis caesi tribuni ab 13
legato sunt; legatus deinde insidiis tribunorum interceptus, praeterquam
quod toto corpore laceratus, naso quoque auribusque decisis exsanguis
est relictus. recreatus dein legatus ex uolneribus tribunos militum in 14
uincla coniectos, dein uerberibus adfectos seruilibusque omnibus suppliciis
cruciatos occidit, mortuos deinde prohibuit sepeliri.

Has dea poenas a templi sui spoliatoribus habet, nec ante desinet 15
omnibus eos agitare furiis quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit.
maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra urbem 16
templum est, transferre in urbem eam pecuniam uoluerunt; noctu audita
ex delubro uox est: abstinerent manus, deam sua templa defensuram.
quia mouendi inde thesauros religio incussa erat, muro circumdare 17
templum uoluerunt; ad aliquantum iam altitudinis excitata erant
moenia cum subito conlapsa ruina sunt. sed et nunc et tunc et saepe 18
alias dea suam sedem suumque templum aut tutata est aut a uiolatoribus
grauia piacula exegit; nostras iniurias nec potest nec possit alius ulcisci
quam uos, patres conscripti; ad uos uestramque fidem supplices confugimus.
nihil nostra interest utrum sub illo legato, sub illo praesidio Locros 19
esse sinatis, an irato Hannibali et Poenis ad supplicium dedatis. non
postulamus ut extemplo nobis ut de absente, ut indicta causa credatis.
ueniat, coram ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris quod homo in 20
homines edere potest in nos praetermisit, non recusamus quin et nos
omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, et ille omni diuino
humanoque liberetur scelere.'

Haec cum ab legatis dicta essent, quaesissetque ab iis Q. Fabius **19**
detulissentne eas querellas ad P. Scipionem, responderunt missos legatos
esse, sed eum belli apparatu occupatum esse, et in Africam aut iam
traiecisse aut intra paucos dies traiecturum; et legati gratia quanta esset 2

12 sqq. Liv. 24. 3. 15; Iust. 20. 3. 4

1 locros π**H** locres **P** || 3 contactos $\mathbf{C^{x}M^{1}A^{p}HL}$ contractos **P** || 7 legatus *secl. Gron.* || 8 uerberibus . . . seruilibusque $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}L}$ uerberatos seruilibusque **PSpH** || 9 cruciatos **L** trucidatos cruciando **P** cruciando **Sp** cruciandos **H** cruciatos trucidando *Gron.* || 10 nec ante $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}HL}$ *om.* **P** || 11 eos $\mathbf{C^{x}HL}$ eo **P** | pecunia in $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}HL}$ in pecunia si **P** || 12 crotoniensium $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ crotonensium **PHL** || 13 noctu **P** nocte $\mathbf{BAN^{\sigma 2}HL}$ || 14 est $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}HL}$ *om.* **P** | templa *del. Ma.* || 15 circumdare $\mathbf{A^{p}HL}$ circumdari **P** || 16 ad $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}HL}$ *om.* **P** || 17 et tunc $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}HL}$ *om.* **P** || 18 a $\mathbf{PHL^{1}}$ *om.* **L** || 21 interest $\mathbf{PN^{\sigma 2}}$ interest p. c. **HL** || 23 ut[1] **PH** *om.* **L** | ut indicta **Sp**?$\mathbf{N^{\sigma 2}}$ (indicata) **H** uindicta **P** indicta **L** || 25 homines edere **PH** (sedere) **L** hominem edere $\mathbf{A^{p}}$ hominem seuire $\mathbf{N^{\sigma 2}}$ || 30 apparatu $\mathbf{P^{1}HL}$ apparatum **P** | esse et in **HL** esset (esse $\mathbf{P^{1}}$) in **P** || 31 quanta gratia **H**

204 apud imperatorem expertos esse cum inter eum et tribunos cognita causa
tribunos in uincla coniecerit, legatum aeque sontem, aut magis etiam,
in ea potestate reliquerit.
3 Iussis excedere templo legatis, non Pleminius modo sed etiam Scipio
principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum eum ad
4 corrumpendam disciplinam militarem arguere: sic et in Hispania plus
prope per seditionem militum quam bello amissum; externo et regio more
et indulgere licentiae militum et saeuire in eos. sententiam deinde aeque
5 trucem orationi adiecit: Pleminium legatum uinctum Romam deportari
placere et ex uinculis causam dicere ac, si uera forent quae Locrenses
6 quererentur, in carcere necari bonaque eius publicari: P. Scipionem,
quod de prouincia decessisset iniussu senatus, reuocari, agique cum
tribunis plebis ut de imperio eius abrogando ferrent ad populum. Locren-
sibus coram senatum respondere quas iniurias sibi factas quererentur, eas
7 neque senatum neque populum factas uelle; uiros bonos sociosque et
amicos eos appellari, liberos coniuges quaeque alia erepta essent restitui.
pecuniam quanta ex thesauris Proserpinae sublata esset conquiri duplam-
8 que pecuniam in thesauros reponi, et sacrum piaculare fieri ita ut prius
ad collegium pontificum referretur, quod sacri thesauri moti aperti
uiolati essent, quae piacula, quibus dis, quibus hostiis fieri placeret.
9 milites qui Locris essent omnes in Siciliam transportari; quattuor cohor-
tes sociorum Latini nominis in praesidium Locros adduci.
10 Perrogari eo die sententiae accensis studiis pro Scipione et aduersus
11 Scipionem non potuere. praeter Plemini facinus Locrensiumque cladem
ipsius etiam imperatoris non Romanus modo sed ne militaris quidem
cultus iactabatur: cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio,
12 libellis eum palaestraeque operam dare; aeque segniter molliter cohortem
13 totam Syracusarum amoenitate frui. Carthaginem atque Hannibalem
excidisse de memoria; exercitum omnem licentia corruptum, qualis

4sqq. Diod. 27. 4. 5 || 26sqq. Val. Max. 3. 6. 1; Plut. Cat. Mai. 3. 6sq.; (Tac. Ann. 2. 59)

1–2 cognita ... tribunos $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}HL}$ *om.* **P** || 3 reliquerit $\mathbf{CM^{1}A^{x}L}$ relinquerit **P** liquerit **H** || 4 templo **P** e templo **Sp?H** extemplo **A** ex templo $\mathbf{A^{x}L}$ || 5 lacerari **PHL** lacerati *recc.* | eum **PL** *om.* **Sp?H** || 7 prope per $\mathbf{Sp?N^{\sigma2}HL}$ proter **P** propter π || 8 indulgere **HL** indulgeri **P** | aeque **P** *om.* **Sp?HL** || 11 quererentur **P** (quaer-) **L** fererent **SpH** (-ntur) | publicari $\mathbf{N^{\sigma2}HL}$ publicarei **P** | p. **P** proconsulem $\mathbf{A^{p}}$ || 12 decessisset **PL** decessit **SpH** decesserit *Rhen.* | iniussu $\mathbf{C^{x}M^{3}N^{\sigma2}L}$ iniussus **PH** || 14 eas **PL** *om.* **Sp?H** || 15 populum ⟨Romanum⟩ *edd.* || 16 liberos $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}HL}$ *om.* **P** || 17 proserpinae π**HL** proseruinae **P** || 18 thesauris *edd.* | et ... ita **PL** *om.* **Sp?H** | ut prius $\mathbf{C^{x}M^{2}A^{p}HL}$ utrius **P** || 19 aperti $\mathbf{Sp?A^{p}N^{\sigma2}HL}$ *om.* **P** || 20 uiolati **PSp?HL** uiolatique $\mathbf{N^{\sigma2}}$ || 21 qui $\mathbf{P^{2}HL}$ quiqui **P** || 23–24 et ... scipionem **PL** *om.* **SpH** || 26 inambulantem *Gron.* || 27 eum **PHL** etiam **Sp?** | segniter molliter *codd.* segniter molliterque $\mathbf{A^{v}}$ molliter *Conw.*

Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, sociis magis quam hosti *204*
metuendum.

Haec quamquam partim uera partim mixta eoque similia ueris iacta- 20
bantur, tamen uicit Q. Metelli sententia, qui de ceteris Maximo adsensus
de Scipionis causa dissensit: qui enim conuenire, quem modo ciuitas 2
iuuenem admodum unum reciperandae Hispaniae delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem, spe destinauerit Hannibalem ex Italia retracturum,
Africam subacturum, eum repente tamquam Q. Pleminium indicta 3
causa prope damnatum ex prouincia reuocari, cum ea quae in se nefarie facta Locrenses quererentur ne praesente quidem Scipione facta dicerent, neque aliud quam patientia aut pudor quod legato pepercisset insimulari
posset? sibi placere M. Pomponium praetorem, cui Sicilia prouincia sorti 4
euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci; consules decem legatos quos iis uideretur ex senatu legere quos cum praetore mitterent
et duos tribunos plebei atque aedilem. cum eo consilio praetorem cogno- 5
scere; si ea quae Locrenses facta quererentur iussu aut uoluntate P. Sci-
pionis facta essent, ut eum de prouincia decedere iuberent. si P. Scipio 6
iam in Africam traiecisset, tribuni plebis atque aedilis cum duobus legatis quos maxime idoneos praetor censuisset in Africam proficiscerentur,
tribuni atque aedilis qui reducerent inde Scipionem, legati qui exercitui 7
praeessent donec nouus imperator ad eum exercitum uenisset. si M. Pom- 8
ponius et decem legati comperissent neque iussu neque uoluntate P. Scipionis ea facta esse, ut ad exercitum Scipio maneret bellumque ut proposuisset gereret.

Hoc facto senatus consulto cum tribunis plebis actum est aut com- 9
pararent inter se aut sorte legerent qui duo cum praetore ac legatis irent.
ad collegium pontificum relatum de expiandis quae Locris in templo 10
Proserpinae tacta ac uiolata elataque inde essent. tribuni plebis cum 11
praetore et decem legatis profecti M. Claudius Marcellus et M. Cincius

3 sqq. Diod. 27. 4. 5

2 metuendum **PA^{p}HL** metuendus **P^2** || **6** unum **Sp?A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** | delegerit **Sp?A^{p}HL** delegarit **P** || **7** bello *hic* **M^{2}Sp?N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** *ante* punico **A^p** || **8–9** destinauerit . . . subacturum **Sp?HL** destinauerit africam subacturum hannibalem ex italia detracturum **P** || **9** eum **Sp?A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || **10** damnatum **Sp?N^{x}HL** damnaturum **P** || **13** posset **P** possit **M^{2}HL** || **14** euenisset **HL** uenisset **P** | consules **PL** consul **N^{x}H** || **16** et *om.* **HL** | tribunos **A^p** tribus **P** | plebei **P** plebis **A^{p}L** || **19** aedilis **B^{x}A^p** aediles **H** aedilem **PL** || **21** aedilis **PL** aediles **M^{2}N$^{\sigma 2}$H** | legati qui **P** legatique **N$^{\sigma 2}$HL** || **22** si m. **PA^{p}N^{x}L** sin **A** sin M. *edd.* || **24** ad **M^{1}A^{p}HL** de **P** in (exercitu) **N$^{\sigma 2}$** || **26** actum est **A^{x}HL** factum esset **P** | aut **PSp?N$^{\sigma 2}$H** ut **M^{2}L** || **27** inter . . . legerent **Sp?A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || **28** collegium **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** concilium **P** | relatum **CN^{x}HL** relatum et **P** relatum est *Alsch.* || **29** ac uiolata elataque **A^p** (*sine* ac) **N$^{\sigma 2}$HL** uiolataque **P**

204 Alimentus; aedilis plebis datus est quem, si aut in Sicilia praetori dicto
audiens non esset Scipio aut iam in Africam traiecisset, prendere tribuni
iuberent, ac iure sacrosanctae potestatis reducerent. prius Locros ire
quam Messanam consilium erat.

21 Ceterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alii auditis
quae Romae acta essent, in exsilium Neapolim euntem forte in Q. Metel-
lum unum ex legatis incidisse, et ab eo Regium ui retractum tradunt;
2 alii ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum
qui Q. Pleminium in catenas et cum eo seditionis principes conicerent.
3 ii omnes seu ante Scipionis seu tum praetoris iussu traditi in custodiam
Reginis sunt.

4 Praetor legatique Locros profecti primum, sicuti mandatum erat,
religionis curam habuere; omnem enim sacram pecuniam, quaeque apud
Pleminium quaeque apud milites erat, conquisitam cum ea quam ipsi
secum attulerant in thesauris reposuerunt ac piaculare sacrum fecerunt.
5 tum uocatos in contionem milites praetor signa extra urbem efferre
iubet, castraque in campo locat cum graui edicto, si quis miles aut in
urbe restitisset aut secum extulisset quod suum non esset; Locrensibus se
permittere ut quod sui quisque cognosset prenderet, si quid non com-
6 pareret repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensi-
bus restitui; non leui defuncturum poena qui non restituisset.

7 Locrensium deinde contionem habuit, atque iis libertatem legesque
suas populum Romanum senatumque restituere dixit; si qui Pleminium
8 aliumue quem accusare uellet, Regium se sequeretur. si de P. Scipione
publice queri uellent ea quae Locris nefarie in deos hominesque facta
essent iussu aut uoluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent
9 Messanam; ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses praetori legatisque,
senatui ac populo Romano gratias egerunt: se ad Pleminium accusandum
10 ituros. Scipionem, quamquam parum iniuriis ciuitatis suae doluerit,

8 sqq. Diod. 27. 4. 6 || 12 sqq. App. Hann. 55

1 datus est quem $\mathbf{A}^{p}$ (additus) $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** datusque **P** || 2 traiecisset **PL** (trans-) transisset **H** || 3 locros $\mathbf{C}^{x}\mathbf{M}^{3}$**L** locrens **P** locris $\mathbf{N}^{x}$**H** || 5 attinet $\mathbf{A}^{x}\mathbf{N}^{x}$**HL** attineat **P** || 6 romae **C** $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** roma **P** || 7 ui retractum **P** $\mathbf{A}^{p}$**L** iure tractum π **H** || 9 qui q. $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ qui **P** q. $\mathbf{A}^{p}$**HL** | conicerent $\mathbf{PL}^{1}$ coniectos $\mathbf{A}^{p}$ coirent **HL** || 11 sunt $\mathbf{A}^{p}$**HL** *om.* **P** || 12 praetor **PL** praetores $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** | locros $\mathbf{C}^{x}\mathbf{M}^{2}$**HL** locres **P** | primum $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** pr. primam **P** primam $\mathbf{M}^{1}$ || 14 pleminium . . . apud $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** *om.* **PL** | cum ea quam $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 16 in **SpHL** ad **P** || 18 secum *om.* **H** | quod . . . esset $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** (est) **L** *om.* **P** || 19 sui **P** suum $\mathbf{A}^{p}$**H** (*post* quisque) **L** | cognosset **P** cognosceret $\mathbf{A}^{p}$**HL** | compareret $\mathbf{C}^{x}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** compararet **PL** compraehenderet $\mathbf{Ta}^{2}$ || 20 repeteret $\mathbf{Ta}^{2}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** unde **P** | corpora $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** | sine **Sp**? **HL** sin eo **P** || 23 si qui **PSp**? **H** si quis $\mathbf{C}^{x}$ || 24 aliumue quem **Sp**? $\mathbf{A}^{p}$**H** aliumque aliumue **P** | regium se **P** regiumque **H** regium **L** || 26 esse $\mathbf{N}^{x}$**HL** essent **P** || 27 legatisque $\mathbf{P}^{x}$**HL** legatusque **P** || 28 et senatui **HL**

eum esse uirum quem amicum sibi quam inimicum malint esse; pro 204
certo se habere neque iussu neque uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda
commissa, sed aut Pleminio nimium, [aut] sibi parum creditum, aut 11
natura insitum quibusdam esse ut magis peccari nolint quam satis animi
ad uindicanda peccata habeant. et praetori et consilio haud mediocre
onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium et ad duo et 12
triginta homines cum eo damnauerunt atque in catenis Romam miserunt.
ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque quae uolgata sermonibus 13
erant de cultu ac desidia imperatoris solutaque disciplina militiae com-
perta oculis perferrent Romam.

Venientibus iis Syracusas Scipio res non uerba ad purgandum sese 22
parauit. exercitum omnem eo conuenire, classem expediri iussit,
tamquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginiensibus
esset. quo die uenerunt hospitio comiter accepti; postero die ter- 2
restrem naualemque exercitus non instructos modo sed hos decur-
rentes, classem in portu simulacrum et ipsam edentem naualis pugnae
ostendit. tum circa ⟨ad⟩ armamentaria et horrea bellique alium apparatum 3
uisendum praetor legatique ducti; tantaque admiratio singularum 4
uniuersarumque rerum incussa ut satis crederent aut illo duce atque
exercitu uinci Carthaginiensem populum aut alio nullo posse, iube- 5
rentque, quod di bene uerterent, traicere, et spei conceptae quo die il-
lum omnes centuriae priorem consulem dixissent primo quoque tempore
compotem populum Romanum facere; adeoque laetis inde animis pro- 6
fecti sunt tamquam uictoriam, non belli magnificum apparatum, nunti-
aturi Romam essent.

Pleminius quique in eadem causa erant, postquam Romam est uen- 7
tum, extemplo in carcerem conditi. ac primo producti ad populum ab
tribunis, apud praeoccupatos Locrensium clade animos nullum miseri-
cordiae locum habuerunt; postea cum saepius producerentur, iam sene- 8
scente inuidia molliebantur irae, et ipsa deformitas Plemini memoriaque

1 eum **PH** tamen eum **A**^{p} | malint **Sp**? **N**$^{\sigma 2}$**HL** mallent **P** || 3 aut^{1} **CM**^{2}**L** haud **P**^{1} quia **N**$^{\sigma 2}$**H** | aut^{2} *del. Forch.* | aut^{3} **PHL** aut ut **N**^{x} || 4 quibusdam esse **PH** esse quibusdam **L** || 5 habeant **P**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** abeant **P** || 6 duo **PH** duos **Sp**?**LH**^{x} || 8 sunt ut **N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** sunt **A**^{p} || 9 disciplina (-am) militiae **PA**^{p} militiae disciplina **HL** || 10 perferrent **Sp**?**LH** (-et) referrent **P** || 11 purgandum **PSp**?**L** oppugnandum **H** || 11.12 sese parauit **P**^{1}**Sp**?**H** sese paruit **P** se praeparauit **ANL** || 14 uenerunt **C**^{x}**M**^{3}**HL** euenerunt **P** | accepti **N**^{x}**HL** acceptis **P** || 15 exercitus **A**^{p} exercitum **PHL** | modo **M**^{3}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** domo **P** || 17 ad *hic Conw. dubitanter, post* horrea *Ma.* | armamentaria **P** (-taaria) **C**^{x} armamenta **H** | horrea … apparatum **C**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** horratum **P** || 19 uniuersarumque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** que **P** || 20 alio nullo **P** nullo alio **HL** || 21 traicere **PH** traiceret **Sp**? traicerent **N** || 23 facere **M** faceret **P** facerent **A**^{p}**NHL** || 24 nuntiaturi **P**^{1}**HL** nuntiari **P** || 25 romam **P**^{x}**HL** (*post* essent) roma **P** || 26 postquam **PH** plus quam **L** || 30 inuidia π inuidiam **PH** | molliebantur irae **P** molliebatur ira **Sp**?**HL**

204
9 absentis Scipionis fauorem ad uolgum conciliabat. mortuus tamen prius
10 in uinclis est quam iudicium de eo populi perficeretur. hunc Pleminium
Clodius Licinus in libro tertio rerum Romanarum refert ludis uotiuis,
quos Romae Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam
quos pretio corruperat aliquot locis urbem incendere, ut refringendi
carceris fugiendique haberet occasionem; patefacto dein scelere relegatum
in Tullianum ex senatus consulto.
11 De Scipione nusquam nisi in senatu actum, ubi omnes legatique et tribu-
ni, classem exercitum ducemque uerbis extollentes, effecerunt ut senatus
12 censeret primo quoque tempore in Africam traiciendum, Scipionique
permitteretur ut ex iis exercitibus qui in Sicilia essent ipse eligeret quos
in Africam secum traiceret, quos prouinciae relinqueret praesidio.
23 Dum haec apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoque, cum
speculis per omnia promunturia positis percontantes pauentesque ad
2 singulos nuntios sollicitam hiemem egissent, haud paruum et ipsi tuendae
Africae momentum adiecerunt societatem Syphacis regis, cuius maxime
3 fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderant. erat Hasdrubali
Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est,
cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Hasdrubal con-
uenerunt, sed mentio quoque incohata adfinitatis ut rex duceret filiam
4 Hasdrubalis. ad eam rem consummandam tempusque nuptiis statuen-
dum – iam enim et nubilis erat uirgo – profectus Hasdrubal, ut accen-
sum cupiditate – et sunt ante omnes barbaros Numidae effusi in uene-
5 rem – sensit, uirginem a Carthagine arcessit maturatque nuptias; et
inter aliam gratulationem ut publicum quoque foedus priuato adiceretur,
societas inter populum Carthaginiensem regemque, data ultro citroque
fide eosdem amicos inimicosque habituros, iure iurando adfirmatur.
6 Ceterum Hasdrubal, memor et cum Scipione initae regi societatis, et
7 quam uana et mutabilia barbarorum ingenia essent, ueritus ne, si traiecis-

1 sq. Liv. 34. 44. 6; Diod. 27. 4. 7; App. Hann. 55 || 3 (Suet. Gramm. 20)

2 populi **P** *om.* **Sp***?***HL** || 2–7 hunc ... consulto **PL** *om.* **HV** *del. Luchs* || 3 Licinus *A. Augustinus* (*cf. Suet. Gramm. 20*) licinius *codd.* || 4 quos **A**^{p}**HL** quod **P** || 5 refringendi *Luchs* fringendi **P** frangendi **P**^{2}**L** effringendi *Weiss.* || 6 relegatum *Conw. dubitanter* delegatum **PL** deiectum *Ma.* || 8 ubi **P** ibi **HL** || 9 classem **Sp***?***N**^{x}**HL** classem eam **P**^{2} (meam **P**) | exercitum π**H** excitum **P** | effecerunt **A**^{p}**HL** fecerunt **P** || 11 ipse eligeret **P**^{2}**Sp***?* ipse liceret **PH** ipsi liceret **M**^{2}**L** ipse legeret *Asc.* || 12 praesidio **A**^{p}**HL** quos praesidio **P** || 13 geruntur **Sp***?***A**^{p}**HL** gerentur **P** || 17 crediderant **Ta**^{2}**HL** crediderunt **P** | hasdrubali **PL** hasdrubalis **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**H** || 18 de quo **P** ut **A**^{p}**HL** || 20 incohata (-cho-) **P** incohate **N**$^{\sigma 2}$**HL** || 21 consummandam **P** confirmandam **Sp***?***HL** | tempusque **P** tempus **L** || 22 et *om.* **Sp***?***HL** || 23 barbaros *hic* **A**^{p}**HL** *post* numidae **P** | uenerem **CA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** ueterem **P** || 24 a *om.* **HL** | arcessit (acc-) **P** accersit **C**^{x}**M**^{3}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** || 26 carthaginiensem **C**^{1}**HL** carthaginiensium **P** | ultro **CHL** ultra **P** || 28 initae π**Sp***?* **HL** inita **P** || 29 uana **PHL** uaria **A**^{p} | si **P**^{x}**HL** sit **P**

set in Africam Scipio, paruum uinculum eae nuptiae essent, dum accen- *204*
sum recenti amore Numidam habet, perpellit blanditiis quoque puellae
adhibitis ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat
eum ne prioribus suis promissis fretus in Africam traiciat: se et nuptiis 8
ciuis Carthaginiensis, filiae Hasdrubalis quem uiderit apud se in hospitio,
et publico etiam foedere cum populo Carthaginiensi iunctum, optare 9
primum, ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum
Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum armaque
aut haec aut illa abnuentem alteram societatem sequi necesse sit; si non 10
abstineat Africa Scipio et Carthagini exercitum admoueat, sibi necessa-
rium fore et pro terra Africa, in qua et ipse sit genitus, et pro patria
coniugis suae proque parente ac penatibus dimicare.

Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi Syracusis eum **24**
conuenerunt. Scipio quamquam magno momento rerum in Africa geren- 2
darum magnaque spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res
uolgaretur, remissis in Africam litteras dat ad regem, quibus etiam atque 3
etiam monet eum ne iura hospitii secum, neu cum populo Romano
initae societatis, neu fas fidem dextras deos testes atque arbitros con-
uentorum fallat.

Ceterum quando neque celari aduentus Numidarum poterat – uagati 4
enim in urbe obuersatique praetorio erant – et, si sileretur quid petentes
uenissent, periculum erat ne uera eo ipso quod celarentur sua sponte
magis emanarent timorque in exercitum incederet ne simul cum rege et
Carthaginiensibus foret bellandum, auertit a uero falsis praeoccupando
mentes hominum, et uocatis ad contionem militibus non ultra esse 5
cunctandum ait: instare ut in Africam quam primum traiciat socios reges.
Masinissam prius ipsum ad C. Laelium uenisse querentem quod cunctan-
do tempus tereretur; nunc Syphacem mittere legatos idem admirantem 6
quae tam diuturnae morae sit causa, postulantemque ut aut traiciatur
tandem in Africam exercitus aut, si mutata consilia sint, certior fiat ut

13 sqq. Front. Strat. 2. 7. 4; App. Lib. 13; Zon. 9. 12 || 28 sqq. Front. Strat. 2. 7. 4

1 paruum **PL** paruulum **SpH** || 2 numidam **P**^{x}**HL** numidarum **P** || 3 adhibitis **P**^{x}**HL** adhanbitis **P** || 6 optare **P** hortari **A**^{p} ortare **HL** (hort-) || 11 pro terra africa **PL** pro africa **A**^{p} propter africam **H** | patria **P**^{x} (-am **P**) patria ac **L** *om.* **H** || 13 his π**L** (hiis) iis **P** *om.* **H** || 14 conuenerunt **P** conuenere **HL** | scipio quamquam **A**^{p}**N**$^{\sigma 1}$**HL** scipionis tamquam **P**^{x} (amquam **P**) || 15 propere **HL** prope **P** || 16.17 atque etiam **PL** *om.* **H** || 18 initae **C**^{x}**HL** inita **P** | neu fas **PA**^{p}**L** ne fas **P**^{x} neu **N**$^{\sigma 2}$**H** | dextras **HL** dexteras **P** || 21 praetorio **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** pretio **P** | sileretur **M**^{3}**HL** siletur **P** || 22 quod *edd.* quo *codd.* || 23 in exercitum incederet **NL** (-cid-) in exercitu incederet **P** (-cid- **P**^{x}) exercitum incideret **H** in exercitu insideret *Ma.* || 27 prius ipsum **N**$^{\sigma 2}$**HL** ipsum prius **P** | c. **L**^{1} *om.* **P** consulem **HL** || 28 idem] item *Doer.* || 29 quae . . . postulantemque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** que **P** | aut **P** *om.* **N**^{x}**HL**

204 7 et ipse sibi ac regno suo possit consulere. itaque satis iam omnibus instructis apparatisque, et re iam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybaeum classe traducta eodemque omnibus peditum equitumque copiis contractis, quae prima dies cursum nauibus daret dis
8 bene iuuantibus in Africam traicere. litteras ad M. Pomponium mittit ut, si ei uideretur, Lilybaeum ueniret ut communiter consulerent quas potissimum legiones et quantum militum numerum in Africam traiceret.
9 item circum oram omnem maritimam misit ut naues onerariae comprensae Lilybaeum omnes contraherentur.
10 Quicquid militum nauiumque in Sicilia erat cum Lilybaeum conuenisset, et nec urbs multitudinem hominum neque portus naues caperet,
11 tantus omnibus ardor erat in Africam traiciendi ut non ad bellum duci uiderentur, sed ad certa uictoriae praemia. praecipue qui superabant ex Cannensi exercitu milites illo non alio duce credebant nauata rei publicae
12 opera finire se militiam ignominiosam posse. et Scipio minime id genus militum aspernabatur, ut qui neque ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam sciret, neque ullos aeque ueteres milites in exercitu Romano esse expertosque non uariis proeliis modo sed urbibus etiam oppugnandis.
13 quinta et sexta Cannenses erant legiones. eas se traiecturum in Africam cum dixisset, singulos milites inspexit; relictisque quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit quos secum ex Italia adduxerat,
14 suppleuitque ita eas legiones ut singulae sena milia et ducenos pedites, trecenos haberent equites. sociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit.
25 Quantum militum in Africam transportatum sit non paruo numero
2 inter auctores discrepat. alibi decem milia peditum duo milia et ducentos equites, alibi sedecim milia peditum mille et sescentos equites, alibi parte plus dimidia rem auctam, quinque et triginta milia peditum equi-
3 tumque in naues imposita ⟨tria milia inuenio⟩. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipse in re dubia poni malim. Coelius ut abstinet

27 App. Lib. 13 || 30 (= Coelius fr. 39 P)

1 ipse **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** | suo possit **P^{x}** (posset **P**) possit **Sp**? **H** || 1, 2 instructis apparatisque **N$^{\sigma 2}$HL** instructisque **P** || 4 daret **P^{1}** (darex **P**) paret **HL** | dis (diis) **HL** deis **P** || 7 potissimum . . . et **P** legiones potissimum **Sp**? **HL** || 8 omnem **Sp**? **A^{p}H** (*post* maritimam) *om.* **P** | comprensae (*uel* comprehensae) **C^{x}M^{2}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** compressae **P** || 10 nauiumque **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** quae **P** *del.* **P^{1}** | conuenisset **PL** conuenissent **H** || 14 duce credebant π **H** ducere debant **P** || 16 ignauia **M^{x}N$^{\sigma 2}$HL** ignauiae **P** || 17 ullo *Duk.* | aeque **P** equites **N$^{\sigma 2}$** || 18 expertosque **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** inexpertosque **P** | sed **Sp**? **HL** et **P** || 19 erant π **H** erat **P** || 22 eas **P** has **HL** | ducenos **P** ducentos **H** (-tes) **L** || 23 trecenos (tri-) **N** tricentos **PH** (ccc) et trecentos **L** | latini **P^{1}** lati **P** || 25 paruo **PHL** par **Sp** pari *Rhen.* || 26 alibi **PL** alii **H** || 27 sescentos **PL^{1}** quingentos (*uel* -ti) **A^{p}HL** || 29 ⟨tria milia inuenio⟩ *temptaui* ⟨inuenio⟩ *edd.*

numero ita ad immensum multitudinis speciem auget: uolucres ad terram 204 4
delapsas clamore militum ait, tantamque multitudinem conscendisse
naues ut nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui uideretur.
Milites ut naues ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi 5
curam sumpsit; nauticos C. Laelius, qui classis praefectus erat, in nauibus
ante conscendere coactos continuit. commeatus imponendi M. Pomponio
praetori cura data; quinque et quadraginta dierum cibaria, e quibus 6
quindecim dierum cocta, imposita. ut omnes iam in nauibus erant, 7
scaphas circummisit ut ex omnibus nauibus gubernatoresque et magistri
nauium et bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda.
postquam conuenerunt, primum ab iis quaesiuit si aquam hominibus 8
iumentisque in totidem dies quot frumentum imposuissent. ubi respon- 9
derunt aquam dierum quinque et quadraginta in nauibus esse, tum
edixit militibus ut silentium quieti nautis sine certamine ad ministeria
exsequenda bene oboedientes praestarent. cum uiginti rostratis se ac 10
L. Scipionem ab dextro cornu, ab laeuo totidem rostratas et C. Laelium
praefectum classis cum M. Porcio Catone – quaestor is tum erat –
onerariis futurum praesidio. lumina in nauibus singula rostratae, bina 11
onerariae haberent; in praetoria naue insigne nocturnum trium luminum
fore. Emporia ut peterent gubernatoribus edixit; fertilissimus ager eoque 12
abundans omnium copia rerum est regio, et imbelles, quod plerumque in
uberi agro euenit, barbari sunt, priusque quam ab Carthagine subuenire-
tur opprimi uidebantur posse. iis editis imperiis redire ad naues iussi et 13
postero die dis bene iuuantibus signo dato soluere naues.
Multae classes Romanae e Sicilia atque ipso illo portu profectae erant; 26
ceterum non eo bello solum – nec id mirum; praedatum enim tantum-
modo pleraeque classes ierant – sed ne priore quidem ulla profectio tanti
spectaculi fuit; quamquam, si magnitudine classes aestimares, et bini 2

17 Cic. Cat. Mai. 45, Brut. 60; Nepos Cato 1.3; Front. Strat. 4.7.12; Plut. Cat. Mai. 3.5sqq.; Vir. ill. 47

1 ad[1]] in *Ma.* || 2 ait tantamque **A^{p}HL** aitque tantam **P** ait atque tantam **N$^{\sigma 2}$** || 3 naues **PH** in naues **L** || 4 conscenderunt **H** | sibi] Scipio *Rup.* || 5 in nauibus **PL** nauibus **Sp***?* et nauibus **H** in naues (*?*) **A^{p}** || 7 praetori (pr.) **P** *om.* **Sp***?* publice rei **H** | v et xl **PL** xxxv **Sp A^{p}H** || 8 iam *om.* **HL** || 9 omnibus **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || 10 conuenirent **M^{x} A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** conuenerunt **P** || 11 aquam **C^{x}M^{2}SpHL** aliquam **P** || 12 in **PSpH** necessariam in **ANL** | quot **SpL** quod **PH** in quot *Rup.* | imposuissent **PH** imposuisset **Sp** || 14 silentium **PH** silentii **L** || 15 ac **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** ab **P** || 16 ab laeuo **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** aeuum **P** laeuum **P^{2}** || 18 praesidio **P** praesidium **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** || 19 onerariae **C^{x}M^{3} A^{p}HL** oneratae **P** | haberent **M^{3} A^{p}HL** habent **P** | in **PL** et **H** | naue **C^{x}M^{2} A^{p}HL** naues **P** || 21 omnium **Sp***?***HL** omnia **P** omni **C^{x} A^{p}N** || 22 ubere *Gron.* | priusque **PSp***?***L** prius **H** | ab **H** *om.* **P** a **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** | subueniretur **A^{p}N$^{\sigma 2}$H** cur ueniretur **P** || 23 uidebantur **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** uideantur **P** | iis **P** his **H** hiis **L** || 24 dis (diis) **H** deis **P** || 27 classes *secl. Gron.* | priore **PL** prior **A^{p}N^{x}H** || 28 classes **Sp***?* **A^{p}H** classis **PL** | aestimares **Sp***?* **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** aestimaret **P** | et **Sp***?* **A^{p}N^{x}HL** sed si **P**

204 consules cum binis exercitibus ante traiecerant, et prope totidem rostra-
3 tae in illis classibus fuerant quot onerariis Scipio tum traiciebat; nam
praeter quadraginta longas naues quadringentis ferme onerariis exerci-
4 tum trauexit. sed et bellum bello secundum priore ut atrocius Romanis
uideretur, cum quod in Italia bellabatur tum ingentes strages tot exerci-
5 tuum simul caesis ducibus effecerant, et Scipio dux partim factis forti-
bus, partim suapte fortuna quadam ingenii ⟨ui⟩ ad incrementa gloriae
6 celebratus conuerterat animos, simul et mens ipsa traiciendi, nulli ante
eo bello duci temptata, quod ad Hannibalem detrahendum ex Italia
transferendumque et finiendum in Africa bellum se transire uolgauerat.
7 concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba non habitantium
modo Lilybaei, sed legationum omnium ex Sicilia, quae et ad prose-
quendum Scipionem officii causa conuenerant et praetorem prouinciae
8 M. Pomponium secutae fuerant. ad hoc legiones quae in Sicilia relinque-
bantur ad prosequendos commilitones processerant. nec classis modo
prospectantibus e terra, sed terra etiam omnis circa referta turba specta-
culo nauigantibus erat.

27 Vbi inluxit, Scipio e praetoria naue silentio per praeconem facto,
2 'Diui diuaeque' inquit 'qui maria terrasque colitis, uos precor quaeso-
que uti quae in meo imperio gesta sunt geruntur postque gerentur,
ea mihi populo plebique Romanae, sociis nominique Latino qui populi
Romani quique meam sectam imperium auspiciumque terra mari am-
nibusque sequuntur, bene uerruncent, eaque uos omnia bene iuuetis,
3 bonis auctibus auxitis; saluos incolumesque uictis perduellibus uictores
spoliis decoratos, praeda onustos triumphantesque mecum domos re-
duces sistatis; inimicorum hostiumque ulciscendorum copiam faxitis;
4 quaeque populus Carthaginiensis in ciuitatem nostram facere molitus
est, ea ut mihi populoque Romano in ciuitatem Carthaginiensium exem-
pla edendi facultatem detis.'

5 Secundum has preces cruda exta caesa uictima, uti mos est, in mare

3 quadraginta *codd.* (*cf. 30. 41. 7*) quinquaginta *Sig. ex App. Lib. 13* || **4** priore **A**^{p}**H** priori **PL** || **5** quod **A**^{p}**HL** quo **P** || **7** partim *om.* **H** | ingenii ⟨ui⟩ *scripsi* ingenti **PSp***?***HL** ingentis *Ald.* ingens iam *Weiss.* ingenita *Giers* ⟨re⟩ *post* gloriae *add. Har.* || **9** temptata . . . de- **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** | italia **M**^{2} **A**^{p}**N**^{x}**HL** sicilia **P** || **10** uolgauerat (uul-) **HL** uulgaterat **P** uulgata erat **P**^{2} || **12** legationum **A**^{p}**HL** lationum **P** | et **Sp***?***HL** *om.* **P** || **16** sed **P**^{1} sed tamen **P** || **17–18** nauigantibus . . . silentio **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || **19** diuaeque **Sp A**^{p}**HL** daeque **P** | qui *hic* **SpHL** *om.* **P** *ante* colitis **M**^{3} || **20** uti **P** *om.* **SpH** ut **L** | gesta **P** acta **Sp HL** | postque gerentur **A**^{p}**H** (-untur) **L** *om.* **P** || **21** qui] quique *Jo.* || **22** mari [amnibus]que *Held* || **23** uerruncent **PSpH** uertunto **A**^{p}**L** uertant **N**$^{\sigma 2}$ || **24** auctibus *edd.* auctoribus *codd.* || **25** praeda onustos **PL** *om.* **SpH** | domos **PH** domo **Sp***?* || **28** ea ut **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** aut **P** | ciuitatem **P** ciuitate **HL** | exempla **PH** extemplo **ANL** || **30** exta . . . uictima *recc.* extram uictimam **P** exta caesam uictimam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**H** (uictima) **L** | est **PL** *om.* **SpH**

proiecit, tubaque signum dedit proficiscendi. uento secundo uehementi 204 6
satis prouecti celeriter e conspectu terrae ablati sunt. et a meridie nebula
occepit ita uix ut concursus nauium inter se uitarent; lenior uentus in
alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit; sole orto est 7
discussa, et addita uis uento. iam terram cernebant. haud ita multo post 8
gubernator Scipioni ait non plus quinque milia passuum Africam abesse;
Mercuri promunturium se cernere. si iubeat eo dirigi, iam in portu fore
omnem classem. Scipio, ut in conspectu terra fuit, precatus deos uti bono 9
rei publicae suoque Africam uiderit, dare uela et alium infra nauibus
accessum petere iubet. uento eodem ferebantur; ceterum nebula sub 10
idem ferme tempus quo pridie exorta conspectum terrae ademit, et
uentus premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit; 11
itaque ancoras, ne aut inter se concurrerent naues aut terrae inferrentur,
iecere. ubi inluxit, uentus idem coortus nebula disiecta aperuit omnia 12
Africae litora. Scipio quod esset proximum promunturium percontatus,
cum Pulchri promunturium id uocari audisset, 'Placet omen;' inquit
'hoc dirigite naues.' eo classis decurrit, copiaeque omnes in terram ex- 13
positae sunt.

Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse permultis
Graecis Latinisque auctoribus credidi. Coelius unus praeterquam quod 14
non mersas fluctibus naues, ceteros omnes caelestes maritimosque
terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam
Aegimurum, inde aegre correctum cursum exponit, et prope obrutis 15
nauibus iniussu imperatoris scaphis, haud secus quam naufragos, milites
sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse.

Expositis copiis Romani castra in proximis tumulis metantur. iam 28
non in maritimos modo agros conspectu primum classis, dein tumultu 2
egredientium in terram pauor terrorque peruenerat, sed in ipsas urbes.
neque enim hominum modo turba, mulierum puerorumque agminibus 3

20 (= Coelius fr. 40 P) || **26** App. Lib. 13; Dio 17. 57. 63; Zon. 9. 12 || **29** sqq. Enn. Ann. 310 V^3; Diod. 20. 18

1 proiecit] porricit *Ald.* || **1, 2** uehementi satis **PH** (magis) satis uehementi **AN** || **2** prouecti *Weiss.* profecti *codd.* | e **PL** *om.* **Sp?H** || **3** occepit **PSp** cepit **ML** accepit **H** | uix ut **P** ut uix **H** uix **L** || **4** insequentem **P** insequente **H** sequentem **L** | caligo **πHL** callige **P** || **5** discussa **P**$\mathbf{A^pN^{\sigma 2}}$**HL** dies efussa $\mathbf{P^2}$ | post **PSpHL** titu post $\mathbf{A^pN^x}$ post T. Postumius *edd.* || **8** deos $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}}$**HL** *om.* **P** || **9** uiderit **P** uideret $\mathbf{A^p}$**HL** | alium **PL** altum $\mathbf{N^{\sigma 2}}$**H** || **11** ademit $\mathbf{P^x}$**HL** aduenit **P** || **12** uento *Sig.* || **13** se . . . ter- $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}}$**HL** *om.* **P** || **14** idem **P** ibi **HL** || **16** Pulchrum *Keller* | id uocari **M**$\mathbf{N^{\sigma 2}}$**HL** aduocari **P** || **17** hoc **PHL** huc $\mathbf{M^1}$ | derigite *Conw.* | copiaeque **P** copiae **HL** || **20** coelius unus $\mathbf{M^3A^pN^{\sigma 2}}$**HL** caecilius **P** || **21** non $\mathbf{N^{\sigma 2}}$**HL** *om.* **P** | naues **P** *om.* **HL** || **23** correctum **SpHL** correptum **P** || **26** metantur iam $\mathbf{M^2}$**HL** metant uiam **P** metantur uiam iam $\mathbf{A^p}$ || **28** peruenerat **P** euenerat **HL** | ipsas **πHL** ipsa **P** || **29** hominum modo **P** modo hominum **HL**

204 immixta, omnes passim compleuerat uias, sed pecora quoque prae se
4 agrestes agebant, ut relinqui subito Africam diceres. urbibus uero ipsis
maiorem quam quem secum attulerant terrorem inferebant; praecipue
5 Carthagini prope ut captae tumultus fuit. nam post M. Atilium Regulum
et L. Manlium consules annis prope quinquaginta nullum Romanum
exercitum uiderant, praeter praedatorias classes quibus escensiones in
6 agros maritimos factae erant, raptisque quae obuia fors fecerat prius
7 recursum semper ad naues quam clamor agrestes conciret fuerat. eo
maior tum fuga pauorque in urbe fuit.
Et hercule neque exercitus domi ualidus neque dux quem opponerent
erat. Hasdrubal Gisgonis filius genere fama diuitiis, regia tum etiam
8 adfinitate longe primus ciuitatis erat; sed eum ab ipso illo Scipione ali-
quot proeliis fusum pulsumque in Hispania meminerant, nec magis
ducem duci parem quam tumultuarium exercitum suum Romano exerci-
9 tui esse. itaque uelut si urbem extemplo adgressurus Scipio foret, ita
conclamatum ad arma est; portaeque raptim clausae, et armati in muris
uigiliaeque et stationes dispositae, ac nocte insequenti uigilatum est.
10 postero die quingenti equites, speculatum ad mare turbandosque egre-
11 dientes ex nauibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. iam enim
Scipio, classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus a mari
tumulos proximos ceperat; equites et in stationibus locis idoneis posuerat
et per agros miserat praedatum.
29 Ii cum Carthaginiensi equitatu proelium cum commisissent, paucos in
ipso certamine, plerosque fugientes persecuti, in quibus praefectum
2 quoque Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros
modo circa uastauit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulen-
3 tam cepit; ubi praeter cetera quae extemplo in naues onerarias imposita
missaque in Siciliam erant, octo milia liberorum seruorumque capitum
4 sunt capta. laetissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum
aduentus fuit Masinissae, quem quidam cum ducentis haud amplius

23 App. Lib. 14; Dio 17. 57. 64; Zon. 9. 12

1 quoque ⟨quae⟩ *Weiss.* || 2 ut *del. Gron.* | relinqui **A^{p}NHL** reliqui **P** | diceres **C^{x}A^{p}HL** dicere **P** discederes **N$^{\sigma 2}$** || 4 carthagini **M^{2}A^{p}N^{x}HL** carthaginis **P** | capta *Duk.* || 4–5 regulum . . . manlium **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || 5 consules **PA^{p}N$^{\sigma 2}$HL** consulem **P^{x}** || 6 escensiones **PSpHL** excursiones **A^{p}** || 7 maritimos **N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** | raptisque quae π raptis quaeque **P** aptris **H** | fors **PHL** casus **A^{p}** || 10 et **PL** *om.* **H** || 11 filius **PL** *om.* **H** || 12 eum **PL** tum **N$^{\sigma 2}$H** | ipso illo **N$^{\sigma 2}$HL** illo **P** illo ipso **A^{p}** || 14 duci **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** | parem **C^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** pari **P** || 16 raptim **A^{p}N$^{\sigma 1}$HL** partim **P** || 18 quingenti **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || 19 iam enim **A^{p}HL** tam enim **P** tamen **P^{x}** || 20 a mari **P^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** ari **P** || 23 ii **HL** hi **P** || 24 ipso **P** *om.* **HL** || 26 *post* Afrorum *add.* ⟨Salaecam⟩ *Alan. ex 29. 34. 6* || 28 siciliam **N^{x}L** sicilia **PH** | capitum **PL** *om.* **SpH** || 29 tamen **PHL** tum **A^{x}** | romanis **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** omnis **P** | gerendarum π^{2}**HL** gerendum **P** || 30 fuit *hic* **P** *post* masinissae **HL**

equitibus, plerique cum duum milium equitatu tradunt uenisse. ceterum 204 5
cum longe maximus omnium aetatis suae regum hic fuerit plurimumque
rem Romanam iuuerit, operae pretium uidetur excedere paulum ad
enarrandum quam uaria fortuna usus sit in amittendo reciperandoque
paterno regno.

Militanti pro Carthaginiensibus in Hispania pater ei moritur; Galae 6
nomen erat. regnum ad fratrem regis Oezalcen pergrandem natu – ita
mos apud Numidas est – peruenit. haud multo post Oezalce quoque 7
mortuo maior ex duobus filiis eius Capussa, puero admodum altero,
paternum imperium accepit. ceterum cum magis iure gentis quam auctori- 8
tate inter suos aut uiribus obtineret regnum, exstitit quidam Mazaetullus
nomine, non alienus sanguine regibus, familiae semper inimicae ac de
imperio uaria fortuna cum iis qui tum obtinebant certantis. is concitatis 9
popularibus, apud quos inuidia regum magnae auctoritatis erat, castris
palam positis descendere regem in aciem ac dimicare de regno coegit. in 10
eo proelio Capussa cum multis principum cecidit. gens Maesuliorum omnis
in dicionem imperiumque Mazaetulli concessit; regio tamen nomine 11
abstinuit contentusque nomine modico tutoris puerum Lacumazen, qui
stirpis regiae supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobilem femi- 12
nam, sororis filiam Hannibalis, quae proxime Oezalci regi nupta fuerat,
matrimonio sibi iungit spe Carthaginiensium societatis, et cum Syphace 13
hospitium uetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia praeparans
aduersus Masinissam.

Et Masinissa, audita morte patrui dein nece fratris patruelis, ex **30**
Hispania in Mauretaniam – Baga ea tempestate rex Maurorum erat –
traiecit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello 2
non poterat, quattuor milia Maurorum impetrauit. cum iis praemisso 3
nuntio ad paternos suosque amicos cum ad fines regni peruenisset,
quingenti ferme Numidae ad eum conuenerunt. igitur Mauris inde, sicut 4
conuenerat, retro ad regem remissis, quamquam aliquanto minor spe

6sqq. App. Lib. 10sqq.

3 paulum **P** paululum **HL** || 6 militanti **P**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** militandi **PH** (-andique) || 7 oezalcen **P** *ad 30.11 infra,* desalcen *hic* cesalcem **A**^{p} oesalcem **HL** || 8 oezalce (oes-)**H** dezalce **P** cesalce **A**^{p} || 10 cum **SpM**^{3}**L** eum **P** *om.* **H** || 10–11 quam ... aut **P** (auctoritatis) **N**$^{\sigma 2}$ auctoritate inter suos quam **Sp A**^{p}**HL** || 11 mazaetullus **P**^{1} (-ius **P**) mezetulius **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**H** || 12 alienus **P** alienus a **N**$^{\sigma 2}$**HL** | familiae **PH** familiae regum **A**^{p} | ac **PL** *om.* **N**^{x}**H** || 14 quos π**H** quod **P** || 15 coegit **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ **HL** cepit **P** || 17 in dicionem **C**^{x}**M**^{3} **A**^{p}**L** indicio **P** indictione **H** || 18 abstinuit **C A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** apsuntit **P** | tutoris **P**^{1}**H** tutoribus **P** | lacumazen **A**^{p} ita det mazen **P** iachum macen **H** || 20 Oezalci] (*cf. § 6 supra*) oezacri **P** cezaliri **A**^{p} oecaleci **H** | regi nupta **P** nupta regi **HL** || 25 baga **PL**^{1} bocrar **A**^{p} uaca **H** baca **L** || 26 traiecit **P** traicit **HL** || 27 iis **PL** his π**H**

204 multitudo nec cum qua tantam rem adgredi satis auderet [conuenere],
5 ratus agendo ac moliendo uires quoque ad audendum aliquid collecturum,
proficiscenti ad Syphacem Lacumazae regulo ad Thapsum occurrit.
6 trepidum agmen cum in urbem refugisset, et urbem Masinissa primo
impetu capit, et ex regiis alios tradentes se recipit, alios uim parantes
occidit; pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo
7 primum intenderant iter, peruenerunt. fama huius modicae rei in prin-
cipio rerum prospere actae conuertit ad Masinissam Numidas; adfluebant-
que undique ex agris uicisque ueteres milites Galae, et incitabant iuuenem
ad reciperandum paternum regnum.

8 Numero militum aliquantum Mazaetullus superabat; nam et ipse eum
exercitum quo Capussam uicerat et ex receptis post caedem regis aliquot
habebat, et puer Lacumazes ab Syphace auxilia ingentia adduxerat.
9 quindecim milia peditum Mazaetullo, decem milia equitum erant, quibus
cum Masinissa nequaquam tantum peditum equitumue habente acie
conflixit. uicit tamen et ueterum militum uirtus et prudentia inter
10 Romana et Punica arma exercitati ducis; regulus cum tutore et exigua
Masaesuliorum manu in Carthaginiensem agrum perfugit. ita reciperato
regno paterno Masinissa, quia sibi aduersus Syphacem haud paulo
maiorem restare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre
11 patruele gratiam reconciliare, missis qui et puero spem facerent, si in
fidem Masinissae sese permisisset futurum eum in eodem honore quo apud
12 Galam Oezalces quondam fuisset, et qui Mazaetullo praeter impunitatem
sua omnia cum fide restitui sponderent, ambo praeoptantes exsilio modi-
13 cam domi fortunam, omnia ne id fieret Carthaginiensibus de industria
agentibus, ad sese perduxit.

31 Hasdrubal tum forte cum haec gerebantur apud Syphacem erat. qui Numidae, haud sane multum ad se pertinere credenti utrum penes

1 cum qua **P** umquam **NL** eum qua **H** | tantam **πH** tanta **P** | conuenere *om.* **N**^{x}**H** conuenera **P** (-ere **P**^{2}) conueniret *post* multitudo **A**^{p}**L** conuenerat *Alsch.* || **2** agendo **P** augendo **N**$^{\sigma 2}$**L** | audendum *Karst.* agendum *codd.* | collecturum (con-) **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** coniecturum **P** || **3** lacumazae **A**^{p} laucumaze **P** | thapsum **P** thasum **HL** Thalam *uel* Capsam *Drak.* Thapsam *uel* Tipasam *Weiss.* || **4** et **Sp***?***H** *om.* **PL** || **5** et **Sp***?***HL** *om.* **P** | recipit **P** recepit **SpHL** || **6** tumultum ⟨elapsi⟩ *suggerit Jo.* || **7** intenderant **Sp***?***HL** intenderat **P** || **8** actae **A**^{p}**HL** acmae **P** acmen **P**^{2} || **9** et incitabant **Sp***?***N**$^{\sigma 2}$**HL** et inuitabant **P** incitabantque **A**^{p} || **11** numero **πHL** ero **P** || **13** leuchumazes *hic* **P** lachumaches **H**, *sed cf. 29. 11, 30. 5* || **14** mazaetullo **A** (*cf. 29. 8 supra*) mazaetullio **P** macetulo **H** || **15** equitumue **PL** equitumque **Sp***?***HL**^{1} | habente **PL** habens **Sp***?***N**$^{\sigma 2}$**H** || **16** militum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || **17** et exigua **PL** assidua **H** || **18** masaesuliorum **P** *ad 32. 14*, mezaesuliorum *hic* | perfugit **P** refugit **HL** || **19** aduersus syphacem **P**^{x}**L** aduersi aduersus syphacem **P** cum syphace **Sp***?***H** || **21** patruele (-ro-) **P** patrueli **HL** || **22** eum **P** *om.* **Sp***?***H** || **23** oezalces **P** desalces **Sp***?* desacel **A**^{p} | qui *del. Gron.* || **24** sponderent **A**^{p}**N**^{x}**HL** sponderet **P**

Lacumazen an Masinissam regnum Maesuliorum esset, falli eum magno 204 2
opere ait, si Masinissam iisdem contentum ⟨finibus⟩ fore quibus patrem
Galam aut patruum eius Oezalcem credat: multo maiorem indolem in eo
animi ingeniique esse quam in ullo gentis eius unquam fuisset. saepe 3
eum in Hispania rarae inter homines uirtutis specimen dedisse sociis
pariter hostibusque. et Syphacem et Carthaginienses, nisi orientem illum
ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre
possent, arsuros; adhuc teneras et fragiles uires eius esse uixdum coales-
cens fouentis regnum. instando stimulandoque peruincit ut exercitum 4
ad fines Maesuliorum admoueat, atque in agro de quo saepe cum Gala 5
non uerbis modo disceptatum sed etiam armis certatum fuerat, tamquam
haud dubie iuris sui, castra locet. si quis arceat, quod maxime opus sit, 6
acie dimicaturum; sin per metum agro cedatur, in medium regni eundum.
aut sine certamine concessuros in dicionem eius Maesulios, aut nequa-
quam pares futuros armis.

His uocibus incitatus Syphax Masinissae bellum infert. et primo 7
certamine Maesulios fundit fugatque; Masinissa cum paucis equitibus ex
acie in montem – Bellum incolae uocant – perfugit. familiae aliquot 8
cum mapalibus pecoribusque suis – ea pecunia illis est – persecuti sunt
regem; cetera Maesuliorum multitudo in dicionem Syphacis concessit.
quem ceperant exsules montem herbidus aquosusque est, et quia pecori 9
bonus alendo erat, hominum quoque carne ac lacte uescentium abunde
sufficiebat alimentis. inde nocturnis primo ac furtiuis incursionibus, 10
deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse; maxime uri Carthagi-
niensis ager, quia et plus praedae quam inter Numidas et latrocinium
tutius erat. iamque adeo licenter eludebant ut ad mare deuectam prae- 11
dam uenderent mercatoribus adpellentibus naues ad id ipsum, pluresque
quam iusto saepe in bello Carthaginiensium caderent caperenturque.
deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque et ipsum 12
ad reliquias belli persequendas instigabant; sed uix regium uidebatur
latronem uagum in montibus consectari.

1 lacumazen $\mathbf{A}^{p}$ tauchymazen **P** | 1.2 magno opere $\mathbf{C}^{x}$ magnopere **PH** || 2 ⟨finibus⟩ *add. W.S.Watt* || 4 unquam **HL** usquam **P** || 6 et[1] **PL** in $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ et in **H** || 7 incendio $\mathbf{P}^{2}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{HL}$ ingenio **P** || 8 teneras $\mathbf{CM}^{3}\mathbf{HL}$ generas **P** || 9 fouentis $\mathbf{PL}^{1}$ fouenti $\mathbf{N}^{x}\mathbf{L}$ fouent **H** | peruincit **PHL** peruicit *edd.* || 11 non $\mathbf{C}^{x}\mathbf{HL}$ num **P** | uerbis modo **P** modo uerbis **HL** || 12 haud dubie $\mathbf{M}^{x}\mathbf{A}^{p}\mathbf{HL}$ hau dubii **P** | quod $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{H}$ ut quod **P** quo **L** id quod *Crev.* || 13 per $\mathbf{C}^{x}\mathbf{A}^{p}\mathbf{HL}$ par **P** | regni $\mathbf{Sp}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ regnum **P** || 14 sine **PL** in **H** || 18 bellum **P** balbum **HL** || 19 mapalibus **HL** mappalibus **P** | suis ea $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{HL}$ uisa **P** || 22 quoque $\mathbf{CM}^{2}\boldsymbol{\pi}^{2}\mathbf{HL}$ quoquo **P** || 24 uri **PL** uero $\mathbf{A}^{p}$ ut **H** || 25 praedae (praeda $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{H}$) quam $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{H}$ de qua **P** || 26 tutius $\mathbf{M}^{1}\boldsymbol{\pi}^{2}\mathbf{H}$ titius **P** | erat *om.* **L** | deuectam $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{HL}$ delectam **P** delatam **C** || 27 adpellentibus (app-) $\mathbf{P}^{2}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{HL}$ appellantibus **P** || 28 carthaginiensium **Sp**? $\mathbf{A}^{p}\mathbf{HL}$ carthaginienses **P** | caderent **P** caederentur (ced-) $\mathbf{A}^{p}\mathbf{HL}$ || 29 infensumque $\mathbf{P}^{2}$ (inten- **P**) $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{H}$ incensumque $\mathbf{A}^{p}\mathbf{L}$ || 30 uix $\mathbf{C}^{x}\mathbf{MH}$ uir **P**

204
32 Bucar ex praefectis regis, uir acer et impiger, ad id delectus. ei data
quattuor milia peditum duo equitum; praemiorumque ingentium spe
oneratus si caput Masinissae rettulisset aut uiuum — id uero inaestimabile
2 gaudium fore — cepisset, palatos incurioseque agentes improuiso adortus,
pecorum hominumque ingenti multitudine a praesidio armatorum
3 exclusa, Masinissam ipsum cum paucis in uerticem montis compellit. inde
prope iam ut debellato nec praeda modo pecorum hominumque captorum
missa ad regem sed copiis etiam, ut aliquanto maioribus quam pro reli-
4 quiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus ducentisque
equitibus degressum iugis Masinissam persecutus, in ualle arta faucibus
utrimque obsessis inclusit. ibi ingens caedes Maesuliorum facta;
5 Masinissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus
6 montis ignotos sequentibus se eripuit. tenuit tamen uestigia Bucar,
adeptusque eum patentibus prope Clupeam urbem campis ita circum-
uenit ut praeter quattuor equites omnes ad unum interfecerit.
Cum iis ipsum quoque Masinissam saucium prope e manibus inter
7 tumultum amisit. in conspectu erant fugientes; ala equitum dispersa
lato campo, quibusdam ut occurrerent per obliqua tendentibus, quinque
8 hostes sequebatur. amnis ingens fugientes accepit — neque enim cunc-
tanter, ut quos maior metus urgeret, immiserant equos — raptique
9 gurgite in obliquum praelati. duobus in conspectu hostium in praerapi-
dum gurgitem haustis, ipse perisse creditus; ac duo reliqui equites cum
eo inter uirgulta ulterioris ripae emerserunt. is finis Bucari sequendi fuit,
nec ingredi flumen auso nec habere credenti se iam quem sequeretur.
10 inde uanus auctor absumpti Masinissae ad regem rediit, missique qui
Carthaginem gaudium ingens nuntiarent; totaque Africa fama mortis
Masinissae perlata uarie animos adfecit.
11 Masinissa in spelunca occulta, cum herbis curaret uolnus, duorum

1 bucar **PHL** boccar **A**^{p} | regis **PH** regiis **L** | ad id **P** *om.* **HL** | ei **A**^{p}**HL** et **P** || 2 ingentium **Sp**?**A**^{p}**HL** ingenti **P** || 4 cepisset **P** recepisset **HL** | incurioseque **SpHL** incuriose si **P** || 7 prope iam ut **P** prope ut iam **HL**^{1} (ut *om.* **L**) ut prope iam *H. J. Müll.* || 8 etiam **Sp**?**H** *om.* **P** | pro reliquiis **B**^{x}**A**^{p}**L** pro reliquis **P** prope liberis **H** || 9 quingentis **A**^{p}**H** (-ibus) **L** *om.* **P** || 10 degressum **P**^{2}**H** degressu **P** digressum **M**^{1} **A**^{p}**L** || 11 obsessis **HL** oppositis **P**^{2} (-tos **P**) **A**^{p} | inclusit **P**^{2}**HL** inlusi **P** | ibi **A**^{p}**HL** ubi **P** || 13 se **Sp**?**HL** *om.* **P** | bucar **PH** boccar **A**^{p} || 14 circumuenit **P** circumdedit **Sp**?**A**^{p}**HL** || 15 interfecerit **Sp**?**HL** interficeret **P** || 16 e **C**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 17 amisit **C**^{x}**M**^{3}**HL** isit **P** | fugientes **PL** fugientis **N**$^{\sigma 2}$**H** | ala . . . dispersa **PN**$^{\sigma 2}$**H** ale . . . disperse **A**^{p}**L** || 18 lato **A**^{p}**HL** to **P** toto **M**^{3} lata **N**$^{\sigma 2}$ | quinque **P** *secl.* **A**^{p}**HL** || 19 hostes **P** hostis **A**^{p}**HL** | sequebatur **PL**^{1} frequentabatur **A**^{p}**H** || 21 gurgite **P** gurgite atque **H**^{1}**L** gurgite et atque **H** | praelati **PL** relati **A**^{p}**H** || 22 creditus **PL** creditur **H** || 23 inter . . . emerserunt **P** uirgulta interioris ripae tenuerunt **Sp**?**HL** inter uirgulta ulterioris ripae tenuerunt **N**$^{\sigma 2}$ | bucari **A**^{p} (ba-) **HL** bucaris **P** || 25 rediit **P** redit **Sp**?**A**^{p}**HL** || 27 perlata *Alan.* repleta *codd.* repleta ea *Luterb.* *del. Crev.*

equitum latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum ducta cicatrix, 204 12
patique posse uisus iactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum
repetendum; atque in ipso itinere haud plus triginta equitibus conlectis
cum in Maesulios palam iam quis esset ferens uenisset, tantum motum 13
cum fauore pristino tum gaudio insperato, quod quem perisse crediderant
incolumem cernebant, fecit ut intra paucos dies sex milia peditum arma-
torum, quattuor equitum ad eum confluerent, iamque non in possessione 14
modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos
Masaesuliorumque fines – id Syphacis regnum erat – uastaret. inde
inritato ad bellum Syphace, inter Cirtam Hipponemque in iugis oppor-
tuniorum ad omnia montium consedit.

Maiorem igitur eam rem Syphax ratus quam ut per praefectos ageret, 33
cum filio iuuene – nomen Vermina erat – parte exercitus missa, illum
circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet.
nocte profectus Vermina, qui ex occulto adgressurus erat; Syphax tum 2
interdiu aperto itinere, ut qui signis conlatis acie dimicaturus esset,
mouit castra. ubi tempus uisum est quo peruenisse iam circummissi 3
uideri poterant, et ipse leni cliuo ferente ad hostem, cum multitudine
fretus tum praeparatis ab tergo insidiis, per aduersum montem erectam
aciem ducit. Masinissa fiducia maxime loci confisus, quo multo aequiore 4
pugnaturus erat, et ipse dirigit suos.

Atrox proelium et diu anceps fuit, loco et uirtute militum Masinissam,
multitudine quae nimio maior erat Syphacem iuuante. ea multitudo 5
diuisa cum pars a fronte urgeret, pars ab tergo se circumfudisset, uicto-
riam haud dubiam Syphaci dedit, et ne effugium quidem patebat hinc a
fronte, hinc ab tergo inclusis. itaque ceteri pedites equitesque caesi aut
capti; ducentos ferme equites Masinissa circa se conglobatos diuisosque 6
turmatim in tres partes erumpere iubet, loco praedicto in quem ex
dissipata conuenirent fuga. ipse qua intenderat inter media tela hostium 7
euasit. duae turmae haesere; altera metu dedita hosti, pertinacior ⟨altera⟩
in repugnando telis obruta et confixa est.

2 uisus **SpA^{p}H** uisa **PN$^{\sigma 2}$L** (uisa est) || 3 triginta **SpHL** quadraginta **P** || 5 insperato **M^{3}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** imperato **P** || 7 quattuor **PL** quattuor milia **H** | confluerent **HL** conuenirent **P** | iamque **P** atque **SpHL** || 9 uastaret inde **PL** uastaret **Sp** || 10 opportuniorum **Sp?H** opportunorum **P** || 12 eam rem **SpA^{p}N$^{\sigma 2}$HL** iam rex **P** iam rem (*uel* eam rem iam) *edd.* | praefectos **SpH** (-fat-) **L** praefecto **P** praefectum **π^{2}** || 13 iuuene **P** cui **A^{v}** | uermina **M^{2}A^{p}L** uermin **P** uermena **N$^{\sigma 2}$H** uerminae **A^{v}** || 13–14 illum ... iubet **SpHL** imperat ut circumducto ... ab tergo inuadat **P** || 15 tum **Sp** autem **PHL** || 20 masinissa **πH** masinissam **P** | fiducia **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** | confisus **A^{p}** *om.* **P** || 21 dirigit **πL** derigit **P** || 26 pedites equitesque **P** equites peditesque **SpHL** || 26.27 aut capti **PL** *om.* **SpH** || 30 ⟨altera⟩ *suppl. Conw. hic, ante* pertinacior *edd.* || 30–31 pertinacior in **PSp** pertinaciorum **H** pertinacior **L** || 31 telis **PH** ceteris **Sp**

204
8 Verminam prope uestigiis instantem in alia atque alia flectendo itinera
eludens, taedio et desperatione tandem fessum absistere sequendo coegit;
9 ipse cum sexaginta equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum
conscientia egregia saepe repetiti regni paterni inter Punica emporia
gentemque Garamantum omne tempus usque ad C. Laeli classisque
10 Romanae aduentum in Africam consumpsit. haec animum inclinant ut
cum modico potius quam cum magno praesidio equitum ad Scipionem
quoque postea uenisse Masinissam credam; quippe illa regnanti multitu-
do, haec paucitas exsulis fortunae conueniens est.
34 Carthaginienses ala equitum cum praefecto amissa, alio equitatu per
nouum dilectum comparato, Hannonem Hamilcaris filium praeficiunt.
2 Hasdrubalem subinde ac Syphacem per litteras nuntiosque, postremo
etiam per legatos arcessunt. Hasdrubalem opem ferre prope circumsessae
patriae iubent; Syphacem orant ut Carthagini, ut uniuersae Africae
3 subueniat. ad Vticam tum castra Scipio ferme mille passus ab urbe
habebat translata a mari, ubi paucos dies statiua coniuncta classi
4 fuerant. Hanno nequaquam satis ualido non modo ad lacessendum hostem
sed ne ad tuendos quidem a populationibus agros equitatu accepto, id
omnium primum egit ut per conquisitionem numerum equitum augeret;
5 nec aliarum gentium aspernatus auxilia, maxime tamen Numidas – id
6 longe primum equitum in Africa est genus – conducit. iam ad quattuor
milia equitum habebat, cum Salaecam nomine urbem occupauit quinde-
7 cim ferme milia ab Romanis castris. quod ubi Scipioni relatum est,
'Aestiua sub tectis agere equitatum!' inquit 'sint uel plures, dum talem
ducem habeant!'
8 Eo minus sibi cessandum ratus quo illi segnius rem agerent, Masinissam
cum equitatu praemissum portis obequitare atque hostem ad pugnam
elicere iubet: ubi omnis multitudo se effudisset grauiorque iam in certa-
mine esset quam ut facile sustineri posset, cederet paulatim; se in tem-
9 pore pugnae obuenturum. tantum moratus quantum satis temporis

10 sqq. App. Lib. 13 sq.; Dio 17. 57. 67 sqq.; Zon. 9. 12

1 uerminam **PH** maxinissa uerminam **A**^{v} | alia^{1} **M**^{2}**Sp**?**N**^{x}**L** aliena **P** aliam **H** || 1, 2 itinera eludens **P**^{2}**Sp**?**A**^{p}**HL** itinere ludens **PN**$^{\sigma 2}$ (itinera) || 3 sexaginta **P** decem **Sp A**^{p}**HL** || 4 regni paterni **P** paterni regni **HL** | emporia **P** imperia **N**$^{\sigma 2}$ **HL** || 5 garamantum . . . usque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 9 conueniens est **P** cum uenisset **H** conuenit **L** || 10 amissa **P** missa **A**^{x}**HL** | alio **P** alioque **HL** || 13 arcessunt **P** accersunt **HL** || 14 patriae iubent **PL** patrie ei iubent **N**$^{\sigma 2}$ | ut^{2} **P** et **HL** || 15 ferme mille **P** mille ferme **HL** || 15–16 ab urbe habebat **P** habebat ab urbe **HL** || 16 mari **CM**^{2} **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** mare **P** || 19 egit . . . numerum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** erum **P** numerum **P**^{2} || 20 aspernatus auxilia **V** aspernatus **PHL** ⟨equites⟩ aspernatus *H. J. Müll.* || 22 salaecam **M** salaeca **P** salegan **A**^{p}**L** || 24 tectis agere **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** tectis **P** | equitatum *scripsi* equitatus *codd.* || 29 cederet **P** cedere **Sp**?**HL** || 30 obuenturum **PL** uenturum **H** subuenturum *Boot* | satis temporis *hic* **P** *post* praegresso **HL**

praegresso uisum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus *204*
tegentibus tumulis, qui peropportune circa uiae flexus oppositi erant,
occultus processit.

Masinissa ex composito nunc terrentis, nunc timentis modo aut ipsis 10
obequitabat portis aut cedendo, cum timoris simulatio audaciam hosti
faceret, ad insequendum temere eliciebat. nondum omnes egressi erant 11
uarieque dux fatigabatur, alios uino et somno graues arma capere et
frenare equos cogendo, aliis ne sparsi et inconditi sine ordine, sine signis
omnibus portis excurrerent obsistendo. primo incaute se inuehentes 12
Masinissa excipiebat; mox plures simul conferti porta effusi aequauerant
certamen. postremo iam omnis equitatus proelio cum adesset, sustineri
ultra nequiere. non tamen effusa fuga Masinissa, sed cedendo sensim 13
impetus eorum accipiebat donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit.

Inde exorti equites et ipsi integris uiribus et recentibus equis Hannoni 14
Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circumfudere; et Masinissa
flexis subito equis in pugnam rediit. mille ferme qui primi agminis 15
fuerant, quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atque interfecti sunt; ceteros, ducis praecipue territos caede, effuse 16
fugientes per triginta milia passuum uictores secuti, ad duo praeterea
milia equitum aut ceperunt aut occiderunt. inter eos satis constabat non 17
minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, et diuitiis quosdam et
genere inlustres.

Eodem forte quo haec gesta sunt die naues quae praedam in Siciliam **35**
uexerant cum commeatu rediere, uelut ominatae ad praedam alteram
repetendam sese uenisse. duos eodem nomine Carthaginiensium duces 2
duobus equestribus proeliis interfectos non omnes auctores sunt, ueriti,
credo, ne falleret bis relata eadem res; Coelius quidem et Valerius captum
etiam Hannonem tradunt.

Scipio praefectos equitesque, prout cuiusque opera fuerat, et ante 3

26 sqq. App. Lib. 14; Zon. 9. 12

1 eliciendos **$M^2N^{\sigma 2}$HL** cliendos **P** ciendos **P^x** || **2** peropportune **PL** opportune **Sp**?**H** | flexus oppositi **Sp**?**H** (flexos) **L** flexum (flexu **P**) suppositi **P^x** flexus suppositi **$N^{\sigma 2}$** || **4** composito **P^xHL** cum posito **P** || **5** simulatio **PL** simulati **SpH^2** (-atu **H**) || **6** insequendum **M^2HL** insequentem **P** || **8** aliis **PH^x** (alii **H**) alios **A^pN** || **9** excurrerent **PL** excurrere **H** | primos *Per.* | se inuehentes **A^pL** se uehentis **P** seuientis **P^x** || **11** sustineri **HL** sustinere **P** || **12** nequiere **P** nequiuere **CHL** || **15** hannoni **P** hannone **Sp**?**H^1L** || **17** rediit **P** redit **HL** | ferme **Sp**?**HL** fere **P** | primi **PL** prius **SpH** prioris *Rhen.* || **18** quibus **P** ut quibus **Sp**?**A^pHL** | receptus **$M^2A^pN^{\sigma 2}$HL** dereptus **P** || **19** ducis *recc.* duces **PHL** || **22** ducentos . . . equites **PH** ducentis . . . equitibus **L** || **25** uexerant **P^xHL** uexarant **P** || **26** repetendam **PL** *om.* **SpH** | eodem **$N^{\sigma 2}$HL** enim **P** | nomine **PH** nobiles **A^p** || **29** etiam *om.* **H** || **30** prout cuiusque **PL** quorum **SpH** | fuerat **P** fuerant **CSpHL** | et **$N^{\sigma 2}$HL** *om.* **P**

204
4 omnes Masinissam insignibus donis donat. et firmo praesidio Salaecae
imposito, ipse cum cetero exercitu profectus, non agris modo quacumque
5 incedebat populatis, sed urbibus etiam quibusdam uicisque expugnatis
late fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat magnam uim
hominum et pecoris et omnis generis praedae trahens in castra redit,
grauesque iterum hostilibus spoliis naues dimittit.
6 Inde omissis expeditionibus paruis populationibusque ad oppugnan-
dam Vticam omnes belli uires conuertit, eam deinde si cepisset sedem ad
7 cetera exsequenda habiturus. simul et a classe nauales socii qua ex
parte urbs mari adluitur, simul et terrestris exercitus ab imminente prope
8 ipsis moenibus tumulo est admotus. tormenta machinasque et aduexerat
secum, et ex Sicilia cum commeatu missa erant; et noua in armamen-
tario, multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant.
9 Vticensibus tanta undique mole circumsessis in Carthaginiensi populo,
Carthaginiensibus in Hasdrubale ita si is mouisset Syphacem, spes omnis
erat; sed desiderio indigentium auxilii tardius cuncta mouebantur.
10 Hasdrubal intentissima conquisitione cum ad triginta milia peditum, tria
equitum effecisset, non tamen ante aduentum Syphacis castra propius
11 hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta milibus peditum,
decem equitum aduenit, confestimque motis a Carthagine castris haud
12 procul Vtica munitionibusque Romanis consedit. quorum aduentus hoc
tamen momenti fecit ut Scipio, cum quadraginta ferme dies nequiquam
13 omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde inrito incepto. et –
iam enim hiemps instabat – castra hiberna in promunturio, quod tenui
iugo continenti adhaerens in aliquantum maris spatium extenditur,
14 communit. uno uallo et naualia castra amplectitur; iugo medio legionum
castris impositis, latus ad septentrionem uersum subductae naues
naualesque socii tenebant, meridianam uallem ad alterum litus deuexam
15 equitatus. haec in Africa usque ad extremum autumni gesta.

7 sqq. Pol. 14. 1 sqq.; Dio 17. 57. 68; Zon. 9. 12 || 19 sqq. App. Lib. 17 || 24 (Pol. 14. 6. 7; Caes. B. C. 2. 24. 2)

1 Salaecae] (*cf. 34. 6*) salacae P salacie A^{p}HL || 2 quacumque CA^{p}N^{x}H^{1}L quaecumque P || 3 populatis C^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL populat P || 4 uim A^{p}HL ū P || 5 pecoris PH pecorum L | praedam A^{p} || 5–6 in ... grauesque A^{p}N$^{\sigma 2}$HL que P || 6 hostilibus P hostium HL || 7 paruis populationibusque A^{p}N$^{\sigma 2}$HL que P || 10 simul *del. Ma.* || 10–11 ab ... tumulo SpHL ad imminentem ... tumulum P || 12 cum ... erant Sp (missae) HL missa cum commeatu erant P || 16 auxilii P (-ili) A^{p}N$^{\sigma 2}$HL auxilia π^{2} || 17 tria PSp tria milia L || 18 effecisset SpN$^{\sigma 2}$H^{x}L confecisset P || 20 equitum P milibus equitum A^{p}L milia equitum N$^{\sigma 2}$H | motis (montis P) a P^{x}L motis H || 21 Vtica *edd.* uticam P | consederunt *Luchs* || 22 tamen PHL tantum M^{2}A^{p} || 23 experiens P expediens HL | inrito P rito Sp || 26 communit PSp? A^{p} communiuit N$^{\sigma 2}$L | naualia SpHL naualium P naualia ⟨et⟩ *Gron.* || 27 latus PHL litus Sp? || 28 meridianam PHL meridialem Sp? || 28.29 deuexam equitatus Sp? A^{p}N$^{\sigma 2}$HL *om.* P

204
36
Praeter conuectum undique ex populatis circa agris frumentum com-
meatusque ex Sicilia atque Italia aduectos Cn. Octauius propraetor ex
Sardinia ab Ti. Claudio praetore, cuius ea prouincia erat, ingentem uim
frumenti aduexit; horreaque non solum quae iam facta erant repleta, sed 2
noua aedificata. uestimenta exercitui deerant; id mandatum Octauio ut
cum praetore ageret si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset.
ea quoque haud segniter curata res; mille ducentae togae breui spatio, 3
duodecim milia tunicarum missa.
Aestate ea qua haec in Africa gesta sunt, P. Sempronius consul, cui 4
Bruttii prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Hannibale in ipso itinere
tumultuario proelio conflixit. agminibus magis quam acie pugnatum est.
Romani pulsi, et tumultu uerius quam pugna ad mille et ducenti de 5
exercitu consulis interfecti; in castra trepide reditum, neque oppugnare 6
tamen ea hostes ausi. ceterum silentio proximae noctis profectus inde
consul, praemisso nuntio ad P. Licinium proconsulem ut suas legiones
admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Hannibalem 7
redierunt; nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatae uires,
Poeno recens uictoria animos faceret. in primam aciem suas legiones 8
Sempronius induxit; in subsidiis locatae P. Licini legiones. consul
principio pugnae aedem Fortunae Primigeniae uouit, si eo die hostes
fudisset; composque eius uoti fuit. fusi ac fugati Poeni; supra quattuor 9
milia armatorum caesa, paulo minus trecenti uiui capti, equi quinquaginta
et undecim militaria signa. perculsus aduerso proelio Hannibal Crotonem
exercitum abduxit.
Eodem tempore M. Cornelius consul in altera parte Italiae non tam 10
armis quam iudiciorum terrore Etruriam continuit, totam ferme ad
Magonem ac per eum ad spem nouandi res uersam. eas quaestiones ex 11
senatus consulto minime ambitiose habuit; multique nobiles Etrusci qui
aut ipsi ierant aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione,
primo praesentes erant condemnati, postea conscientia sibimet ipsi exsi- 12
lium consciscentes cum absentes damnati essent, corporibus subtractis
bona tantum quae publicari poterant pigneranda poenae praebebant.

9 sqq. Dio 17. 57. 70; Oros. 4. 18. 18; Zon. 9. 11

3 ti. **P** t. **HL** | cuius] cui *Karst.* || 4 aduexit **C^{x}M^{2}HL** auexit **P** | quae **P** ea quae **HL** || 5 deerant **P^{x}L** deerat **P** || 7 spatio **HL** spatio et **P** || 10 crotoniensi **P^{x}Sp?L** toniensi **P** crotonensi **H** || 12 ad **HL** a **P** | ducenti **PH** ducentos **L** || 13 trepide reditum **P** trepidi (-e **N$^{\sigma 2}$**) rediere **N$^{\sigma 2}$HL** || 17 est **N$^{\sigma 2}$HL** (*ante* facta) *om.* **P** | consuli **HL** cos et **P** || 18 animos faceret **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** animo esset **P** || 20–21 si ... fudisset **PL** *om.* **H** || 22 equi **SpHL** et equi **P** | quinquaginta **SpA^{p}HL** quadraginta **P** || 24 abduxit **Sp?HL** reduxit **P** || 25 m. **A^{p}L** *om.* **P** | in **PL** *om.* **H** || 26 continuit **A^{p}HL** continet **P** || 28 senatus consulto (s. c.) **PL** socio **H** || 29 ierant **πL** erant **PH** | miserant **HL** miserunt **P** || 30 erant *hic* **P** *post* condemnati **HL** || 31 consciscentes **ANHL** conscientes **P**

204
37 Dum haec consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romae
M. Liuius et C. Claudius senatum recitauerunt. princeps iterum lectus
Q. Fabius Maximus; notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset.
2 sarta tecta acriter et cum summa fide exegerunt. uiam e foro bouario
[et] ad Veneris circa foros publicos, et aedem Matris Magnae in Palatio
3 faciendam locauerunt. vectigal etiam nouum ex salaria annona statue-
runt. sextante sal et Romae et per totam Italiam erat; Romae pretio
eodem, pluris in foris et conciliabulis, et alio alibi pretio praebendum
4 locauerunt. id uectigal commentum alterum ex censoribus satis crede-
bant, populo iratum quod iniquo iudicio quondam damnatus esset, et in
pretio salis maxime oneratas tribus quarum opera damnatus erat
[credebant]; inde Salinatori Liuio inditum cognomen.
5 Lustrum conditum serius quia per prouincias dimiserunt censores ut
ciuium Romanorum in exercitibus quantus ubique esset referretur
6 7 numerus. censa cum iis ducenta quattuordecim milia hominum. condidit
lustrum C. Claudius Nero. duodecim deinde coloniarum, quod nunquam
antea factum erat, deferentibus ipsarum coloniarum censoribus censum
acceperunt ut quantum numero militum, quantum pecunia ualerent in
8 publicis tabulis monumenta exstarent. equitum deinde census agi coeptus
est; et ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tribum
Polliam uentum esset in qua M. Liui nomen erat, et praeco cunctaretur
9 citare ipsum censorem, 'Cita' inquit Nero 'M. Liuium'; et siue ex residua
uetere simultate siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M.
10 Liuium quia populi iudicio esset damnatus equum uendere iussit. item
M. Liuius cum ad tribum Arniensem et nomen collegae uentum est,
uendere equum C. Claudium iussit duarum rerum causa, unius quod
falsum aduersus se testimonium dixisset, alterius quod non sincera fide
secum in gratiam redisset.
11 Aeque foedum certamen inquinandi famam alterius cum suae famae
12 damno factum est exitu censurae. cum in leges iurasset C. Claudius et in

1sqq. Val. Max. 2. 9. 6, 7. 2. 6; Dio 17. 57. 70sq.; Vir. ill. 50. 3

2 lectus **Sp?HL** dilectus **P** || 3 q. **P^xL** q. m. **P** || 4 exegerunt **$A^pN^{\sigma 2}$HL** exercerunt **P** || 5 et *secl. edd.* | ueneris **P** edem ueneris **A^v** || 7 sal **P** salus **H** *om.* **L** | romae[1] **C$A^pN^{\sigma 2}$HL** roma **P** || 10 iniquo **$P^x A^p N^{\sigma 2}$H** in quo **P** | quondam **$P^x A^p$H** quon **P** | et **HL** *om.* **P** || 11 salis **A^p** satis **P** || 12 credebant *secl. Ma.* | salinatori **$N^{\sigma 2}H^1$L** salinator **P** salinatoris **H** || 15 quattuordecim *Conw.* decem quattuor **P** sexaginta quinque **SpA^pHL** (*sed u. Perioch. 29 ad fin.*) || 16 c. **L** *om.* **P** cecilius **A^p** consul **H** || 17 antea **HL** ante **P** | ipsarum coloniarum **PL** *om.* **H** | censum **$N^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || 19–20 census ... est **P** ceptus census est agi **HL** || 21 esset *Sies.* est *codd.* || 23 ⟨et⟩ uetere *edd.* | intempestiua **$A^pN^{\sigma 2}$H** intemtiua **P** || 24 esset damnatus **P** damnatus **H** damnatus esset **L** || 25 arniensem **P** narniensem **P^2HL** || 27 falsum **C^xHL** pro falsum **P** | aduersus **HL** aduersum **P** || 29 aeque **N^x** neque **P** neque ibi **$N^{\sigma 2}$HL** itaque ibi **A^p**

aerarium escendisset, inter nomina eorum quos aerarios relinquebat dedit *204*
collegae nomen. deinde M. Liuius in aerarium uenit; et praeter Maeciam 13
tribum, quae se neque condemnasset neque condemnatum aut consulem
aut censorem fecisset, populum Romanum omnem, quattuor et triginta
tribus, aerarios reliquit, quod et innocentem se condemnassent et con- 14
demnatum consulem et censorem fecissent, neque infitiari possent aut
iudicio semel aut comitiis bis ab se peccatum esse. inter quattuor et triginta 15
tribus et C. Claudium aerarium fore; quod si exemplum haberet bis eundem
aerarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter aerarios fuisse re-
licturum. prauum certamen notarum inter censores; castigatio incon- 16
stantiae populi censoria [et] grauitate temporum illorum digna. in inuidia 17
censores cum essent, crescendi ex iis ratus esse occasionem Cn. Baebius
tribunus plebis diem ad populum utrique dixit. ea res consensu patrum
discussa est ne postea obnoxia populari aurae censura esset.

Eadem aestate in Bruttiis Clampetia a consule ui capta, Consentia et 38
Pandosia et ignobiles aliae ciuitates uoluntate in dicionem uenerunt. et 2
cum comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Etruria ubi
nihil belli erat Romam acciri placuit. is consules Cn. Seruilium Caepionem 3
et C. Seruilium Geminum creauit. inde praetoria comitia habita. creati 4
P. Cornelius Lentulus P. Quinctilius Varus P. Aelius Paetus P. Villius
Tappulus; hi duo cum aediles plebis essent, praetores creati sunt. consul 5
comitiis perfectis ad exercitum in Etruriam redit.

Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti. Ti. Veturius 6
Philo flamen Martialis in locum M. Aemili Regilli, qui priore anno mor-
tuus erat, creatus inauguratusque; in M. Pomponi Mathonis auguris et 7
decemuiri locum creati decemuir M. Aurelius Cotta, augur Ti. Sempronius
Gracchus admodum adulescens, quod tum perrarum in mandandis
sacerdotiis erat. quadrigae aureae eo anno in Capitolio positae ab aedili- 8
bus curulibus C. Liuio et M. Seruilio Gemino, et ludi Romani biduum
instaurati, item per biduum plebeii ab aedilibus P. Aelio P. Villio, et
Iouis epulum fuit ludorum causa.

11sqq. Val. Max. 7. 2. 6 || 15 (Pol. 13. 10. 2); App. Hann. 56; Dio 17. 57. 70

1 escendisset $N^{\sigma 2}$L (-sisset P) descendisset H | edidit *Ma.* || 2 et $N^{\sigma 2}$HL *om.* P || 3 aut PL *om.* H || 4 triginta P^{2} A^{p}HL quadraginta P || 5 reliquit M^{2} A^{p}HL deliquit P || 6 fecissent P^{x}HL fecissem P || 7 semel $N^{\sigma 2}$HL simul P | inter *edd.* in HL *om.* P || 11 et *del. edd.* | in P *om.* CHL || 13 utrique H (*post* diem) L utrisque P || 15 clampetia P clampetilia $P^{2}$$N^{\sigma 2}$ iam petelia A^{p}H iam peteli L | consule ui capta $A^{p}$$N^{\sigma 2}$HL cos deuicta P^{2} (-uicasta P) || 18–19 caepionem … seruilium $A^{p}$$N^{\sigma 2}$H *om.* PL || 20 p. quinctilius HL l. quintilius P | Paetus *edd.* papius P || 21 Tappulus *edd.* t. appilus P t. apuleius L | hi M^{2}H i P hii L | creati CM^{2}HL npraeti P facti A^{p} || 22 perfectis CA^{p}HL praefectis P || 23 ti. P titus HL || 24 in C^{x}H et in PL | m. A^{p}HL *om.* P || 25 in P et in L | auguris A^{p}HL *om.* P || 26 augur PL *om.* H | Ti. *edd.* t. *codd.* || 30 item C^{x} idem P iterum $N^{\sigma 1}$HL

TITVS LIVIVS

LIBER XXX

203
1 Cn. Seruilius et C. Seruilius consules – sextus decimus is annus belli
Punici erat – cum de re publica belloque et prouinciis ad senatum
2 rettulissent, censuerunt patres ut consules inter se compararent sorti-
renturue uter Bruttios aduersus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures
3 prouinciam haberet. cui Bruttii euenissent exercitum a P. Sempronio
acciperet; P. Sempronius – ei quoque enim proconsuli imperium in
4 annum prorogabatur – P. Licinio succederet. is Romam reuerteretur,
bello quoque bonus habitus ad cetera, quibus nemo ea tempestate in-
structior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis ab natura fortuna-
5 que bonis. nobilis idem ac diues erat, forma uiribusque corporis excelle-
bat; facundissimus habebatur, seu causa oranda seu in senatu et apud
6 populum suadendi ac dissuadendi locus esset; iuris pontificii peritissimus;
super haec bellicae quoque laudis consulatus compotem fecerat.
Quod in Bruttiis prouincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum.
7 M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus; ipse prorogato
imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus iis quas L. Scribo-
8 nius priore anno habuisset. sortiti deinde prouincias; Caepioni Bruttii,
9 [Seruilio] Gemino Etruria euenit. tum praetorum prouinciae in sortem
coniectae. iurisdictionem urbanam Paetus Aelius, Sardiniam P. Lentulus,
Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus – sub Sp. Lucretio
10 eae fuerant – Quinctilius Varus est sortitus. et Lucretio prorogatum
imperium ut Genuam oppidum a Magone Poeno dirutum exaedificaret.
P. Scipioni non temporis sed rei gerendae fine, donec debellatum in
11 Africa foret, prorogatum imperium est; decretumque ut supplicatio
fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, ut ea res salutaris
populo Romano ipsique duci atque exercitui esset.

1 Fast. Cap. Degrassi 46sq.; Zon. 9. 12 || 10sqq. Cic. De or. 3. 134; Dio 17. 57. 52

1 cn. **P** consul **H** cornelius **L** | et c. seruilius $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** *om.* **P** cepio et c. seruilius geminus $\mathbf{A}^{p}$ | is *om.* **H** || 3 sortirenturue **P** sortirenturque **HL** || 5 p. **P** proconsule **HL** || 6 p. **P** proconsul **HL** | enim **PHL** *del.* $\mathbf{A}^{x}$ | proconsuli] *u. Praef. p. X* || 7 prorogabatur $\mathbf{P}^{x}$**HL** rogabatur **P** || 9 ab **H** ad **P** a **L** || 11 seu[1] π**HL** se **P** | et apud **SpHL** ad **P** et ad $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ aut ad *Weiss.* || 12 ac dissuadendi **PL** (aut diss.) *om.* **SpH** || 13 laudis **PL** laudes **H** || 14 quod . . . idem **P** cui . . . eidem **Sp**$\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** | ac **PSp**? et **HL** | decretum **P** decreta **Sp**$\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** || 16 obtineret **Sp**$\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** obtinere **P** | L. *Alsch.* p. **P** proconsul **HL** || 18 Seruilio *secl. Ma.* || 19–20 p. lentulus siciliam $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 20 p. uillius **P** cecilius uillius $\mathbf{A}^{p}$ c. liuius $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** iulius **L** | Sp. Lucretio *edd.* lucretio spurio **P** lucretio sempronio **HL** || 21 eae **PHL** hae $\mathbf{N}^{\sigma 2}$ || 22 ut **PL** *om.* **SpH** || 23 p. **ANL** *om.* **P** proconsuli **H** | fine **HL** finem **P** | debellatum **PL** bellatum **H** || 26 ipsique $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** sique **P**

In Siciliam tria milia militum sunt scripta [et], quia quod roboris ea 203 2
prouincia habuerat in Africam transuectum fuerat. et quia, ne qua
classis ex Africa traiceret, quadraginta nauibus custodiri placuerat
Siciliae maritimam oram, tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam 2
duxit, ceterae in Sicilia ueteres refectae. huic classi M. Pomponius, 3
prioris anni praetor, prorogato imperio praepositus nouos milites ex
Italia aduectos in naues imposuit. parem nauium numerum Cn. Octauio, 4
praetori item prioris anni, cum pari iure imperii ad tuendam Sardiniae
oram patres decreuerunt; Lentulus praetor duo milia militum dare in
naues iussus. et Italiae ora, quia incertum erat quo missuri classem 5
Carthaginienses forent, uidebantur autem quicquid nudatum praesidiis
esset petituri, M. Marcio, praetori prioris anni, cum totidem nauibus
tuenda data est. tria milia militum in eam classem ex decreto patrum 6
consules scripserunt, et duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniae 7
cum exercitibus imperioque ueteribus imperatoribus L. Lentulo et
L. Manlio Acidino decretae. uiginti omnino legionibus et centum sexaginta nauibus longis res Romana eo anno gesta.

Praetores in prouincias ire iussi; consulibus imperatum ut priusquam 8
ab urbe proficiscerentur ludos magnos facerent quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum uouisset si eodem statu res publica staret.
et nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus 9
locis nuntiata. aurum in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris
crediti sed etiam edisse. mures Antii coronam auream adrosere; circa 10
Capuam omnem agrum locustarum uis ingens, ita ut unde aduenissent
parum constaret, compleuit; eculeus Reate cum quinque pedibus natus; 11
Anagniae sparsi primum ignes in caelo, dein fax ingens arsit; Frusinone 12
arcus solem tenui linea amplexus est, circulum deinde ipsum solis maior
orbis extrinsecus inclusit; Arpini terra campestri agro in ingentem sinum
consedit. consulum alteri primam hostiam immolanti caput iocineris 13
defuit. ea prodigia maioribus hostiis procurata; editi a collegio pontificum di quibus sacrificaretur.

His transactis consules praetoresque in prouincias profecti; omnibus **3**
tamen, uelut eam sortitis, Africae cura erat, seu quia ibi summam rerum
bellique uerti cernebant seu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum
omnis uersa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum, sicut ante 2

1 siciliam **P** sicilia **A**^{p}**HL** | et *del Gron.* || 1–2 quod . . . habuerat *om.* **Sp** quod . . . quia *om.* **H** || 2 et quia ne qua **A**^{p} et qui ante qua **P** (ante quam **P**^{2}) ne qua **HL** || 5 classi m. **P** (classī) **A**^{p}**L** classi **P**^{x} classi miles **H** || 12 marcio **D** mario **PHL** || 13 eam **P** eadem **H** eandem **L** || 16 manlio **P**^{x}**HL** mansilio **P** | uiginti **PL** decem **A**^{p}**H** || 18 ut **HL** *om.* **P** || 20 uouisset **P**^{2} (uob-) **HL** uobis et **P** || 23 adrosere **P** arroserunt **HL** || 25 reate **P A**^{p}**L** rome **H** || 27 est **P** *om.* **Sp***?* **HL** | solis maior *scripsi* maior solis *codd.* || 29 iocineris **PL** iocineri **H** || 32 profecti **P**^{2} (prae- **P**) || 34 bellique **P** belli **L**

203 dictum est, sed ex Sicilia quoque et Hispania uestimenta frumentumque,
3 et arma etiam ex Sicilia et omne genus commeatus eo portabantur. nec
Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiserat, quae multa simul
undique eum circumstabant. Vticam obsidebat; castra in conspectu
4 Hasdrubalis erant; Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam
instructamque ad commeatus intercipiendos habebant.

Inter haec ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat,
5 si forte iam satias amoris in uxore ex multa copia eum cepisset. ab
Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus condiciones ut Romani
Africa, Poeni Italia excederent quam, si bellaretur, spes ulla desciturum
6 adferebatur. haec per nuntios acta magis equidem crediderim – et ita
pars maior auctores sunt – quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius
7 prodit, in castra Romana ad conloquium uenisse. primo eas condiciones
imperator Romanus uix auribus admisit; postea, ut causa probabilis
suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere, ac
spem facere saepius ultro citroque agitantibus rem conuenturam.

8 Hibernacula Carthaginiensibus, congesta temere ex agris materia
9 exaedificata, lignea ferme tota erant. Numidae praecipue ⟨casis⟩
harundine textis storeaque pars maxima tectis, passim nullo ordine,
quidam ut sine imperio occupatis locis extra fossam etiam uallumque
10 habitabant. haec relata Scipioni spem fecerant castra hostium per
occasionem incendendi.

4 Cum legatis quos mitteret ad Syphacem calonum loco primos ordines
2 spectatae uirtutis atque prudentiae seruili habitu mittebat, qui, dum in
conloquio legati essent, uagi per castra alius alia aditus exitusque omnes,
situm formamque et uniuersorum castrorum et partium, qua Poeni qua
Numidae haberent, quantum interualli inter Hasdrubalis ac regia castra
3 esset, specularentur, moremque simul noscerent stationum uigiliarumque,
nocte an interdiu opportuniores insidiantibus essent; et inter crebra
conloquia alii atque alii de industria, quo pluribus omnia nota essent,

2sqq. Pol. 14. 1. 1sqq.; Val. Max. 6. 9 ext. 7; App. Lib. 18sqq.; Sil. 17. 83sqq.; Eutrop. 3. 20; Zon. 9. 12 || 11sq. Pol. 14. 2. 11 || 23sqq. Pol. 14. 1.13sqq.; Front. Strat. 1. 1. 3, 1. 2. 1; App. Lib. 17sqq.; Dio 17. 57. 72; Flor. 1. 22. 56; Oros. 4. 18. 18sq.; Vir. ill. 49. 13; Zon. 9. 12

1 est **P** *om.* **Sp?H** || 2 portabantur **PSp** portabatur **HL** | nec **AN** ne **P** || 3 ullo **N^1** illo **P** eo **H** || 5 hasdrubalis *hic codd., post* castra *H. J. Müll.* || 7 curam *hic* **P** *post* quidem **HL** | miserat **P** dimiserat **Sp?HL** || 8 satias *edd.* satis **PHL** saties **A^p** | eum **HL** *om.* **P** || 13 eas **P** has **SpHL** || 14 postea **P** *om.* **Sp $N^{\sigma 2}$H** | ut **Sp $A^p N^{\sigma 2}$HL** aut **P** || 15 suis *Rhen.* sui **P** uisa **Sp$N^{\sigma 2}$L** uisa suis **A^p** || 16 conuenturam **PHL** conuenturum **Sp** || 17 carthaginiensibus **SpH** (-iensium **P**) || 18 erant *hic* **P** *ante* ferme **HL** | ⟨casis⟩ *addidi* || 19 storeaque **P** storeaque quae **A^p** iusto terraque **$N^{\sigma 2}$HL** || 22 incendendi **HL** incendi **P** || 23 ordines **P** ordine **H** homines **L** || 26 situm **P** situs **HL** || 27 haberent] tenderent *Gron.* || 29 insidiantibus **$N^{\sigma 2}$HL** insidianti **P**

mittebantur. cum saepius agitata res spem certiorem pacis in dies et 203 4
Syphaci et Carthaginiensibus per eum faceret, legati Romani uetitos se
reuerti ab imperatore aiunt nisi certum responsum detur; proinde, seu 5
ipsi staret iam sententia ⟨eam promeret⟩, seu consulendus Hasdrubal et
Carthaginienses essent consuleret; tempus esse aut pacem componi aut
bellum nauiter geri.

Dum consulitur Hasdrubal ab Syphace, ab Hasdrubale Carthaginien- 6
ses, et speculatores omnia uisendi et Scipio ad comparanda quae in rem
erant tempus habuit; et ex mentione ac spe pacis neglegentia, ut fit, 7
apud Poenos Numidamque orta cauendi ne quid hostile interim pateren-
tur. tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus 8
pacem uidebatur, iniquis per occasionem adiectis, quae peropportune
cupienti tollere indutias Scipioni causam praebuere; ac nuntio regis cum 9
relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit se uno frustra
tendente nulli alii pacem placuisse; renuntiaret igitur nullam aliam spem
pacis quam relictis Carthaginiensibus Syphaci cum Romanis esse.

Ita tollit indutias ut libera fide incepta exsequeretur; deductisque 10
nauibus — et iam ueris principium erat — machinas tormentaque, uelut
a mari adgressurus Vticam, imponit, et duo milia militum ad capiendum 11
quem antea tenuerat tumulum super Vticam mittit, simul ut ab eo quod
parabat in alterius rei curam conuerteret hostium animos, simul ne qua, 12
cum ipse ad Syphacem Hasdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe
et impetus in castra sua relicta cum leui praesidio fieret.

His praeparatis aduocatoque consilio et dicere exploratoribus iussis 5
quae comperta adferrent Masinissaque, cui omnia hostium nota erant,
postremo ipse quid pararet in proximam noctem proponit; tribunis edicit 2
ut ubi praetorio dimisso signa concinuissent extemplo educerent castris
legiones. ita ut imperauerat signa sub occasum solis efferri sunt coepta; 3
ad primam ferme uigiliam agmen explicauerunt. media nocte — septem
enim milia itineris erant — modico gradu ad castra hostium peruentum est.

24 sqq. Pol. 14. 3. 5 sqq.; App. Lib. 21 sqq.

1 agitata res **P^1L** agitares **PH** | spem certiorem **A^pHL** certiorem spem **PN^x** || 3 ab imperatore **SpHL** ad imperatorem **P** || 4 ipsi **P** ipse **$N^{\sigma 2}$HL** ipsis **M^2** ipsa **A** | ⟨eam promeret⟩ *Ma.* ⟨expromeret⟩ *Riem.* ⟨promeret sententiam⟩ *Jo.*, *alii alia* || 7 hasdrubal . . . ab² **A^pHL** *om.* **P** || 8 quae **SpHL** ea quae **P** || 9 erant **P** opus erant **Sp $A^p N^{\sigma 2}$HL** | ex **A^pHL** *om.* **P** || 10 numidamque **P** numidasque **ANHL** || 12 adiectis **P** adiectis condicionibus **A^v** || 13 nuntio **A^pHL** nunti **P** nuntios **$N^{\sigma 2}$** || 14 relaturum **$M^3 A^p N^{\sigma 2}$HL** relatum **P** | se² **A^pNHL** *om.* **P** || 16 pacis quam **$A^p N^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** | esse **$C^x A^p N^x$HL** essent **P** || 18 principium **$P^2 A^p N^1$L** (-pum **PH**) || 19 et **P** *om.* **HL** || 20 ut **$C^x N^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || 21 animos **P^xHL** animus **P** || 22 cum ipse **P** *om.* **H** quid ipse **L** || 24 et dicere **P** edicere **$N^{\sigma 2}$HL** || 26 ipse quid **PL** quid ipse **H** || 27 concinuissent **$A^p N^{\sigma 2}$** continuisset **P** || 28 efferri **P** ferri **HL** || 30 est **P** et **HL**

203
4 Ibi Scipio partem copiarum Laelio Masinissamque ac Numidas attri-
5 buit, et castra Syphacis inuadere ignesque conicere iubet. singulos deinde
separatim Laelium ac Masinissam seductos obtestatur ut quantum nox
6 prouidentiae adimat, tantum diligentia expleant curaque. se Hasdruba-
lem Punicaque castra adgressurum; ceterum non ante coepturum quam
7 ignem in regiis castris conspexisset. neque ea res morata diu est; nam ut
primis casis iniectus ignis haesit, extemplo proxima quaeque et deinceps
8 continua amplexus totis se passim dissipauit castris. et trepidatio qui-
dem quantam necesse erat in nocturno effuso tam late incendio orta est;
ceterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine armis
9 ad restinguendum incendium effusi, in armatos incidere hostes, maxime
Numidas ab Masinissa notitia regiorum castrorum ad exitus itinerum
10 idoneis locis dispositos. multos in ipsis cubilibus semisomnos hausit
flamma; multi [in] praecipiti fuga ruentes super alios alii in angustiis
portarum obtriti sunt.

6 Relucentem flammam primo uigiles Carthaginiensium, deinde excitati
alii nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem errore credere et
2 ipsi sua sponte incendium ortum; et clamor inter caedem et uolnera
sublatus an ex trepidatione nocturna esset confusis sensum ueri adimebat.
3 igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset,
omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo quae restinguendo
4 igni forent portantes, in agmen Romanum ruebant. quibus caesis omni-
bus, praeterquam hostili odio, etiam ne quis nuntius refugeret, extemplo
5 Scipio neglectas ut in tali tumultu portas inuadit; ignibusque in proxima
tecta coniectis, effusa flamma primo uelut sparsa pluribus locis reluxit,
dein per continua serpens uno repente omnia incendio hausit.
6 Ambusti homines iumentaque foeda primum fuga, dein strage obstrue-
bant itinera portarum. quos non oppresserat ignis ferro absumpti,
7 binaque castra clade una deleta. duces tamen ambo et ex tot milibus
armatorum duo milia peditum et quingenti equites semermes, magna

2 et **P** *om.* **HL** | ignesque **PL** ignemque **A^{p}H** | conicere (*uel* coic-) **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** colligere **P^{2}** (-egere **P**) || 3 seductos **HL** deductos **P** || 4 curaque **P** unaque **Sp***?***H** cura et **ANL** || 6 conspexisset **HL** conspexissent **P** || 7 primis *Gron.* proximis *codd.* | casis **PL^{1}** castris **HL** || 8 amplexus] *hinc desinit* **R** || 9 quantam **A^{v}** quanta **PHL** || 11 incidere **P** inciderunt **HL** || 12 ab *om.* **H** || 13 multos **Sp***?* **A^{p}L** *om.* **P** multis **H** || 13, 14 hausit flamma **PSp***?* flamma hausit **H^{1}L** || 14 in^{1} *secl. edd.* | alios alii **C** alii alios **PH** alii super alios **L** | angustiis π^{2} angustis **P** || 17 cum *hic* **P** *post* primo **A^{p}HL** | errore **C^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** terrore **P** | credere et **N$^{\sigma 2}$HL** crederet **P** || 19 confusis *Rhen.* confusus *codd.* || 20 nihil *hic* **CM^{2}N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** *post* hostile **A^{p}** || 22 igni **P** igni apta **A^{p}** || 23 refugeret **HL** efugeret **P** effugeret π || 24 neglectas **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** ne electa **P** | portas **A^{p}N^{x}HL** postas **P** potestas **P^{2}** || 25 sparsa **C^{x}N$^{\sigma 2}$HL** sparso **P** || 26 per **PL** *om.* **SpH** || 27 obstruebant *Ma.* obruebant **P** obruerant **SpHL** || 29 clade **SpA^{p}N$^{\sigma 2}$HL** de **P** die **P^{2}** | et **Sp***?***A^{p}HL** *om.* **P** || 30 semermes **P** semiermes **P^{2}L** inermes **A^{p}**

pars saucii adflatique incendio, effugerunt. caesa aut hausta flammis ad 203 8
quadraginta milia hominum sunt, capta supra quinque milia, multi
Carthaginiensium nobiles, undecim senatores; signa militaria centum 9
septuaginta quattuor, equi Numidici supra duo milia septingentos.
elephanti sex capti, octo ferro flammaque absumpti. magna uis armorum
capta; ea omnia imperator Volcano sacrata incendit.

Hasdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat, 7
eoque omnes qui supererant uestigia ducis sequentes se contulerant; metu
deinde ne dederetur Scipioni urbe excessit. mox eodem patentibus portis 2
Romani accepti, nec quicquam hostile, quia uoluntate concesserant in
dicionem, factum. duae subinde urbes captae direptaeque. ea praeda et
quae castris incensis ex igne rapta erat militi concessa est. Syphax octo 3
milium ferme inde spatio loco communito consedit; Hasdrubal Carthagi-
nem contendit ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur.
quo tantus primo terror est allatus ut omissa Vtica Carthaginem crederent 4
extemplo Scipionem obsessurum. senatum itaque sufetes, quod uelut 5
consulare imperium apud eos erat, uocauerunt. ibi tribus ⟨sententiis 6
certatum⟩; una de pace legatos ad Scipionem decernebat, altera Hanniba-
lem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat, tertia Romanae
in aduersis rebus constantiae erat; reparandum exercitum, Syphacemque 7
hortandum ne bello absisteret censebat. haec sententia, quia Hasdrubal
praesens Barcinaeque omnes factionis bellum malebant, uicit.

Inde dilectus in urbe agrisque haberi coeptus, et ad Syphacem legati 8
missi, summa ope et ipsum reparantem bellum, cum uxor non iam ut ante
blanditiis, satis potentibus ad animum amantis, sed precibus et miseri- 9
cordia ualuisset, plena lacrimarum obtestans ne patrem suum patriamque
proderet, iisdemque flammis Carthaginem quibus castra conflagrassent
absumi sineret. spem quoque opportune oblatam adferebant legati: 10
quattuor milia Celtiberorum circa urbem nomine Obbam ab conquisitori-
bus suis conducta in Hispania, egregiae iuuentutis, sibi occurrisse; et

1sq. App. Lib. 23 || 7sqq. Pol. 14. 6. 2sqq.; App. Lib. 24

1 hausta **PL** exausta **H** | ad **HL** *om.* **P** || **4** septingentos **A^pL** septingenti **P** (dcc) **AH** || **5** flammaque π flammamque **P** || **7** afrorum **PL** equorum **SpH** suorum *Rhen.* || **9** deinde ne **P^2L** dein **P** ne **H** || **12** incensis **M^2 A^pHL** excensis **P** | igne **P** igni **HL** || **13** communito **P** munito **SpHL** || **15** allatus **P^2 $A^p$$N^{\sigma 2}$ HL** attalus **P** || **16** obsessurum **P$A^p$$N^{\sigma 2}$HL** oppressurum **AN** | sufetes] (*cf. 28. 37. 2*) usufetes **P** (-ff-) **A^pL** ut suffectus **P^2** usipetes **$N^{\sigma 2}$** usipatres **H^2** (-patum **H**) || **17** consulare **P^2** consula **P** | uocauerunt **P** uocarunt **HL** || **17. 18** ⟨sententiis certatum⟩ *suppl. Ma.*, ⟨e⟩ *ante* tribus *Gron.*, ⟨certatum sententiis e quibus⟩ *Her.* || **19** reuocabat **$A^p$$N^{\sigma 2}$HL** peruocabat **P** || **21** absisteret **P^2** absistere **P** | censebat π **A^pHL** censebat haec sensebat **P** censebant **P^2** || **22** uicit **ANL** uincit **P** uicti **H** || **26** ne **P^xHL** de **P** || **29** nomine *secl. Duk.* | obbam **PHL** olbam **A^p** || **30** sibi **P** auxilia sibi **A^v**

203 Hasdrubalem propediem adfore cum manu haudquaquam contemnenda.
11 igitur non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem agrestium Numidarum quibus per eosdem dies arma equosque
12 dedisset, et omnem iuuentutem adfirmat ex regno exciturum. scire incendio, non proelio, cladem acceptam; eum bello inferiorem esse qui
13 armis uincatur. haec legatis responsa; et post dies paucos rursus Hasdrubal et Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit triginta ferme milium armatorum.

8 Scipionem, uelut iam debellato quod ad Syphacem Carthaginiensesque attineret, Vticae oppugnandae intentum iamque machinas admouentem
2 muris auertit fama redintegrati belli; modicisque praesidiis ad speciem modo obsidionis terra marique relictis, ipse cum robore exercitus ire ad
3 hostes pergit. primo in tumulo quattuor milia ferme distante ab castris regiis consedit; postero die cum equitatu in Magnos – ita uocant – campos subiectos ei tumulo degressus, succedendo ad stationes hostium
4 lacessendoque leuibus proeliis diem absumpsit. et per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus in uicem nihil dictu satis
5 dignum fecerunt: quarto die in aciem utrimque descensum est. Romanus principes post hastatorum prima signa, in subsidiis triarios constituit; equitatum Italicum ab dextro cornu, ab laeuo Numidas Masinissamque
6 opposuit. Syphax Hasdrubalque Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masinissam locatis, Celtiberos in mediam aciem aduersus signa legionum accepere.

7 Ita instructi concurrunt. primo impetu simul utraque cornua, et Numidae et Carthaginienses, pulsi; nam neque Numidae, maxima pars agrestes, Romanum equitatum, neque Carthaginienses, et ipse nouus miles, Masinissam recenti super cetera uictoria terribilem sustinuere.
8 nudata utrimque cornibus Celtiberorum acies stabat, quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis neque spes ueniae ab Scipione erat, quem bene meritum de se et gente sua mercennariis armis in Africam

14 Pol. 14. 7. 9; Cic. De or. 3. 167 (= Enn. Scip. 8 V^3)

3 eosdem **P** eos **HL** | equosque $\mathbf{P}^2$ equoque **P** || 6 rursus $\mathbf{A}^p$**HL** usus **P** reuersus $\mathbf{P}^2$ || 7 iis **L** | milium **HL** millia **P** || 9 iam . . . ad **P** debellato tamquam **H** debellato iam quod ad **L** || 11 auertit **ANHL** aduertit **P** || 15 ei *om.* **H** | degressus $\mathbf{P}^2\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** digressus $\mathbf{M}^2$ || 16 leuibus $\mathbf{P}^x\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** leuius **P** || 17 hinc . . . illinc *secl. Karst.* || 18 utrimque *hic* **P** *ante* in **HL** || 19 principes post *Vict.* post principes *codd.* | hastatorum $\mathbf{M}^2\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** hastarum $\mathbf{P}^x$ (-orum **P**) || 21 numidis $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^x$**HL** numidicis **P** || 22 carthaginiensibus $\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** carthaginiensium **P** | in mediam $\mathbf{A}^p$**L** mediam **P** || 23 aduersus *Rup.* in aduersa *codd.* || 24 primo **PHL** igitur primo $\mathbf{A}^p$ | utraque cornua **CSp**$\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** utroque cornu $\mathbf{P}^x$ (-aque **P**) $\mathbf{M}^2$**L** utrumque cornu *H. J. Müll.* || 25 nam neque $\mathbf{A}^p$**L** namque **PH** || 26 agrestes **P** agrestis $\mathbf{A}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** | carthaginienses $\mathbf{C}^x\mathbf{A}^p\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** (-ense **P**) || 28 celtiberorum **AN** celtiberum $\mathbf{P}^2$ (uelti- **P**) **HL** || 29 ueniae (-ie) $\mathbf{P}^x\mathbf{A}^p\mathbf{N}^x$**L** uenire **P**

oppugnatum uenissent. igitur circumfusis undique hostibus alii super 203 9
alios cadentes obstinati moriebantur; omnibusque in eos uersis aliquantum
ad fugam temporis Syphax et Hasdrubal praeceperunt. fatigatos caede
diutius quam pugna uictores nox oppressit.

Postero die Scipio Laelium Masinissamque cum omni Romano et 9
Numidico equitatu expeditissimisque militum ad persequendos Sypha-
cem atque Hasdrubalem mittit; ipse cum robore exercitus urbes circa, 2
quae omnes Carthaginiensium dicionis erant, partim spe, partim metu,
partim ui subigit. Carthagini erat quidem ingens terror, et circumferen- 3
tem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam
Carthaginem repente adgressurum credebant. itaque et muri reficieban- 4
tur propugnaculisque armabantur, et pro se quisque quae diutinae
obsidioni tolerandae sunt ex agris conuehebat. rara mentio est pacis, 5
frequentior legatorum ad Hannibalem arcessendum mittendorum; pars 6
maxima classem, quae ad commeatus excipiendos parata erat, mit-
tere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute
agentem; forsitan etiam naualia castra relicta cum leui praesidio oppres-
suros.

In hoc consilium maxime inclinant; legatos tamen ad Hannibalem 7
mittendos censent. quippe classi ut felicissime geratur res, parte aliqua
leuari Vticae obsidionem; Carthaginem ipsam qui tueatur, neque 8
imperatorem alium quam Hannibalem neque exercitum alium quam
Hannibalis superesse. deductae ergo postero die naues, simul et legati in 9
Italiam profecti; raptimque omnia stimulante fortuna agebantur, et in
quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur.

Scipio grauem iam spoliis multarum urbium exercitum trahens, 10
captiuis aliaque praeda in uetera castra ad Vticam missis, iam in Cartha-
ginem intentus occupat relictum fuga custodum Tyneta – abest ab 11
Carthagine quindecim milia ferme passuum – locum cum operibus tum 12

5sqq. Pol. 14. 9. 3sqq.; Zon. 9. 12 || 8 Strabo 17. 3. 1sqq. || 28 Pol. 14. 10. 5

1 oppugnatum *hic* **P** *post* armis **HL** || 2 obstinati A^{p}**H** obstinate **P** obstricti $A^{v?}$**L** || 6 expeditissimisque A^{p}**HL** expeditisque **P** || 8 spe partim **P** *om.* N^{x}**HL** || 9 subigit **AL** subicit **PH** || 9–10 circumferentem ... scipionem **P** circumferente ... scipione **HL** || 10 finitimis $P^{x}A^{p}N^{\sigma 2}$**HL** finitionibus **P** | raptim **PL** partim A^{p} his partim **H** || 12 quae C^{x}**SpHL** *om.* **P** || 13 obsidioni tolerandae **Sp** A^{p}**HL** obsidionis toleranda **P** obsidioni tolerande necessaria **L** | conuehebat **Sp** conuehit **P** conuehebantur **H** conuehebant **L** || 16 opprimendam P^{x} (-endum **P**) || 16–17 ad² ... agentem *om.* **H** || 20 classi **P**A^{p} classe **L** classem **H** | geratur **Sp**? **HL** gerantur **P** || 21 leuari **HL** leuare **P** | tueatur **P** tueantur **Sp**N^{x}**L** || 23 et legati **P** legatique **H** legati **L** | in **P** *om.* **HL** || 25 quisque **PH** quis **L** || 27 aliaque $P^{x}N^{\sigma 2}$**HL** alique **P** || 28 tyneta **PSp**? (tun-) fineta **H** sinecta **L** | ab **Sp**? **H** a **P** || 29 quindecim (-deum **P**) milia ferme P^{2} duodecim milia **Sp**? || 29 – p. 108,1 locum ... tutum **Sp**? A^{p}**HL** locus ... tutus **P**

203 suapte natura tutum, et qui et ab Carthagine conspici et praebere ipse
prospectum cum ad urbem tum ad circumfusum mare urbi posset.
10 Inde cum maxime uallum Romani iacerent, conspecta classis hostium
2 est, Vticam ab Carthagine petens. igitur omisso opere pronuntiatum iter
signaque raptim ferri sunt coepta, ne naues in terram et obsidionem
3 uersae ac minime nauali proelio aptae opprimerentur. qui enim restitis-
sent agili et nautico instrumento aptae et armatae classi naues tormenta
machinasque portantes et aut in onerariarum usum uersae aut ita
adpulsae muris ut pro aggere ac pontibus praebere adscensum possent?
4 Itaque Scipio, postquam eo uentum est, contra quam in nauali
certamine solet, rostratis quae praesidio aliis esse poterant in postremam
5 aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro
muro aduersus hostem opposuit, easque ipsas, ne in tumultu pugnae
turbari ordines possent, malis antennisque de naue in nauem traiectis
6 ac ualidis funibus uelut uno inter se uinculo inligatis comprendit, tabulas-
que superinstrauit ut peruium in totum nauium ordinem esset, et sub
ipsis pontibus interualla fecit qua procurrere speculatoriae naues in
7 hostem ac tuto recipi possent. his raptim pro tempore instructis, mille
ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur; telorum maxime
missilium ut quamuis longo certamini sufficerent uis ingens congeritur.
8 ita parati atque intenti hostium aduentum opperiebantur.
Carthaginienses, qui si maturassent omnia permixta turba trepidan-
9 tium primo impetu oppressissent, perculsi terrestribus cladibus atque
inde ne mari quidem, ubi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni
nauigatione absumpto sub occasum solis in portum – Rusucmona Afri
10 uocant – classem adpulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto
naues uelut ad iustum proelium nauale, et tamquam exituris contra
11 Romanis. cum diu stetissent, postquam nihil moueri ab hostibus uiderunt,
12 tum demum onerarias adgrediuntur. erat res minime certamini nauali

3 sqq. Pol. 14. 10. 9 sqq.; Zon. 9. 12 || 22 sqq. App. Lib. 24 sq.; Zon. 9. 12

1 et[2] *om.* **HL** || 2 prospectum **A^{p}HL** conspectum **P** | ad[1] . . . circum- **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** | posset **A^{p}HL** possit **P** || 4 ab **H** a **PL** | pronuntiatum **P** pronuntiatur **A^{p}** pronuntiat **N^{x}L** || 5 et **PSpH** et ad **A^{p}** ad **NL** || 6 restitissent **A^{p}N^{x}L** restituissent **P** || 7 classi **A^{p}N^{x}L** classis **P** || 8 et . . . uersae **PL** *om.* **SpH** || 9 adpulsae (app-) **Sp A^{p}L** pulsae ad **P** | adscensum (asc-) **Sp A^{p}** adscensus **PHL** || 10 eo . . . quam **Sp? A^{p}HL** *om.* **P** eo uentum est ut **N$^{\sigma 2}$** || 11 ⟨non⟩ poterant *Weiss.* potuerant *Ma.* || 15 inligatis *hic codd.*, *ante* uelut *Luchs* | comprendit (-prehend-) **Sp? A^{p}L** comprensit **P** || 16 superinstrauit **PL** superstrauit **Sp?H** | in totum nauium **A^{p}N$^{\sigma 2}$L** *om.* **P** in totum **Sp** | esset **Sp** fecisset **P** faceret **A^{p}L** || 19 maxime **N$^{\sigma 2}$HL** *om.* **P** || 20 certamini **K** certamine **PHL** || 21 atque intenti **PHL** intentique **Sp?** || 22 maturassent **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** mitatura essent **P** | turba **C^{x}Sp A^{p}N^{x}HL** turbata **P** || 23 oppressissent **P^{2}** (press- **P**) deprendissent **Sp A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** || 24 ne **A^{p}** in **P** ne in **N$^{\sigma 2}$L** *om.* **H** || 25 rusuomona **H** || 26 classem **πHL** classe **P** || 29 res **A^{p}N$^{\sigma 2}$H** *om.* **P**

similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium. altitudine ali- *203*
quantum onerariae superabant. ex rostratis Poeni uana pleraque, utpote 13
supino iactu, tela in locum superiorem mittebant; grauior ac pondere
ipso libratior superne ex onerariis ictus erat. speculatoriae naues ac 14
leuia alia nauigia, quae sub constratis pontium per interualla excurrebant,
primo ipsae tantum impetu et magnitudine rostratarum obruebantur;
deinde propugnatoribus quoque incommodae erant quod permixtae cum 15
hostium nauibus inhibere saepe tela cogebant metu ne ambiguo ictu suis
inciderent. postremo asseres ferreo unco praefixi – harpagones uocat 16
miles – ex Punicis nauibus inici in Romanas coepti. quos cum neque 17
ipsos neque catenas, quibus suspensi iniciebantur, incidere possent, ut
quaeque retro inhibita rostrata onerariam haerentem unco traheret,
scindi uideres uincula quibus aliis innexa erat, seriemue aliam simul 18
plurium nauium trahi. hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, 19
et uix transiliendi in secundum ordinem nauium spatium propugnatoribus
datum est. sexaginta ferme onerariae puppibus abstractae Carthaginem 20
sunt. maior quam pro re laetitia, sed eo gratior quod inter adsiduas clades
ac lacrimas unum quantumcumque ex insperato gaudium adfulserat, cum 21
eo ut appareret haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum
a praefectis suarum nauium foret et Scipio in tempore subuenisset.

Per eosdem forte dies cum Laelius et Masinissa quinto decimo ferme 11
die in Numidiam peruenissent, Maesulii, regnum paternum Masinissae,
laeti ut ad regem diu desideratum concessere. Syphax, pulsis inde prae- 2
fectis praesidiisque suis, uetere se continebat regno, neutiquam quieturus.
stimulabant aegrum amore uxor socerque, et ita uiris equisque abundabat 3
ut subiectae oculis regni per multos florentis annos uires etiam minus
barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. igitur omnibus 4

21 sqq. App. Lib. 26 sq.; Sil. 17. 109 sqq.; Zon. 9. 13

2 superabant **A^{p}N$^{\sigma2}$HL** superant **P** | utpote **A^{p}N$^{\sigma2}$HL** sicutpote **P** (-ponte **P^2**) || 3 iactu **M^{2}A^{p}N$^{\sigma2}$H** actu **P** ictu **L** || 4 speculatoriae **A^{p}N$^{\sigma2}$HL** spectatoriae **P** || 5 alia **N$^{\sigma2}$HL** ipsa **P** || 6 ipsae tantum **HL** ipsae tanto **P** ipso tantum **A^p** | et **P** ac **HL** || 7 deinde **A^x** deinde et **PH** deinde ex **N$^{\sigma1}$L** | incommodae **P** incommoda **N$^{\sigma2}$HL** || 9. 10 uocat miles *edd.* uocat mil **P** uocant miles **NH** uocant **A^{p}L** || 10 inici **M^{1}ANL** inlici **P** unci **H** | in romanas **PH** romanis **L** || 12 inhibita ... haerentem **P^{x}A^p** inhibita ... habentem **P** inhibitam ... habente **N$^{\sigma2}$** inhibitam ... haerentem **HL** || 13 aliis **CHL** alia aliis **P** | seriemue aliam *scripsi* seriem aliam **PH** (-um) **L** seriemque aliam *recc.* seriem *Gron.* seriem etiam *Uss.* || 14 quidem *hic codd., post* omnes *H. J. Müll., secl. Conw.* tandem *Ma.* ⟨primi⟩ quidem *Riem.* ⟨frontis⟩ quidem *Nov.* || 16 sexaginta **H** ex **P** sex **P^{2}L** xl **A^p** | abstractae **P** tractae **HL** || 17 re **PL** *om.* **H** | gratior **M^{3}SpA^{p}N$^{\sigma2}$HL** grauior **P** | adsiduas **P^{x}HL** adsidua **P** || 21 ferme **P^{2}HL** per me **P** || 22 Maesulii *Weiss.* masaesuli **P** || 23 diu **P** *om.* **SpH** || 24 neutiquam **HL** ne uticam **P** || 25 stimulabant **SpN$^{\sigma2}$HL** timulabat **P** | amore uxor socerque **P** amor uxoris socerique **A^p** || 26 florentis **C^{2}M^{3}Sp?HL** flores **P** florentes **A^{p}N$^{\sigma2}$**

203 qui bello apti erant in unum coactis equos arma tela diuidit. equites in
turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus
5 didicerat, distribuit. exercitu haud minore quam quem prius habuerat,
6 ceterum omni prope nouo atque incondito, ire ad hostes pergit. et
castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab
stationibus progredi, dein iaculis summoti recurrere ad suos; inde
excursiones in uicem fieri, et cum pulsos indignatio accenderet, plures
7 subire, quod inritamentum certaminum equestrium est cum aut uincentibus spes aut pulsis ira adgregat suos.
8 Ita tum a paucis proelio accenso, omnem utrimque postremo equitatum certaminis studium effudit. ac dum sincerum equestre proelium
erat, multitudo Masaesuliorum, ingentia agmina Syphace emittente,
9 sustineri uix poterat; deinde ut pedes Romanus repentino per turmas
suis uiam dantes intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effuse
10 inuehentem sese hostem, primo barbari segnius permittere equos, dein
stare ac prope turbari nouo genere pugnae, postremo non pediti solum
11 cedere sed ne equitem quidem sustinere peditis praesidio audentem. iam
signa quoque legionum adpropinquabant; tum uero Masaesulii non
modo primum impetum sed ne conspectum quidem signorum atque
armorum tulerunt; tantum seu memoria priorum cladium seu praesens
terror ualuit.
12 Ibi Syphax dum obequitat hostium turmis si pudore, si periculo suo
2 fugam sistere posset, equo grauiter icto effusus opprimitur capiturque,
et uiuus, laetum ante omnes Masinissae praebiturus spectaculum, ad
3 Laelium pertrahitur. caedes in eo proelio minor quam uictoria fuit, quia
4 equestri tantummodo proelio certatum fuerat; non plus quinque milia
occisa, minus dimidium eius hominum captum est impetu in castra facto,
quo perculsa rege amisso multitudo se contulerat.
5 Cirta caput regni Syphacis erat, eoque se ingens uis hominum ex fuga
6 contulerat. Masinissa sibi quidem dicere nihil esse in praesentia pulchrius

22 sqq. (Coelius fr. 44 P); Ovid. F. 6. 769; Diod. 27. 6. 2

1 coactis **C^{x}M^{2}HL** coacti **P** || 1.2 in turmas **M^{2}A^{p}N$^{\sigma 1}$HL** inter uias **P** || 2 in cohortes **M^{3}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** cohortis **P** || 5 speculantes **P^{x}HL** spectaculantes **P** || 6 dein **M^{2}HL** de **P** || 8 uincentibus **P** uigentibus **SpN$^{\sigma 2}$** ingentibus **H** || 10 omnem ... equitatum **P** omnes utrumque postremo equitum **Sp?H** omnem utrimque postremo exercitum **L** || 11 effudit **Sp?HL** effundit **P** | sincerum **P** *om.* **HL** || 14 suis (*post* uiam) **A^p** suam **P** suas **CHL** || 16 prope turbari **A^p** propere turbati **PLH** (-bat in) perturbari *Weiss.* pauere turbati *Luchs* || 20 tulerunt **P** tulere **HL** | seu^1 **A^{p}N^{1}HL** eu **P** || 21 terror **P^{x}M^{3}A^{p}HL** error **P** || 24 et uiuus **C^{x}A^{p}N$^{\sigma 1}$L** et uisus **P** *om.* **H** || 25 pertrahitur **PL** attrahitur **H** || 27 est **PL** et **H** || 29–30 Cirta ... contulerat *huc transtulit Ma., post* pertrahitur (*§ 2*) *codd.* || 29 cirta **C^{x}M^{3}A^{p}L** circa **P** | eoque ... contulerat **A^p** (hominum uis) **HL** eoque ingens hominum contulit uis **P**

quam uictorem reciperatum tanto post interuallo patrium inuisere re- *203*
gnum, sed tam secundis quam aduersis rebus non dari spatium ad cessan-
dum; si se Laelius cum equitatu uinctoque Syphace Cirtam praecedere 7
sinat, trepida omnia metu se oppressurum; Laelium cum peditibus sub-
sequi modicis itineribus posse. adsentiente Laelio praegressus Cirtam, euo- 8
cari ad conloquium principes Cirtensium iubet. sed apud ignaros regis ca-
sus nec quae acta essent promendo nec minis nec suadendo ante ualuit
quam rex uinctus in conspectum datus est. tum ad spectaculum tam foe- 9
dum comploratio orta, et partim pauore moenia sunt deserta, partim re-
pentino consensu gratiam apud uictorem quaerentium patefactae portae.
et Masinissa, praesidio circa portas opportunaque moenium dimisso ne 10
cui fugae pateret exitus, ad regiam occupandam citato uadit equo.

Intranti uestibulum in ipso limine Sophoniba, uxor Syphacis filia 11
Hasdrubalis Poeni, occurrit; et cum in medio agmine armatorum
Masinissam insignem cum armis tum cetero habitu conspexisset, regem
esse, id quod erat, rata, genibus aduoluta eius 'Omnia quidem ut possis' 12
inquit 'in nos di dederunt uirtusque et felicitas tua. sed si captiuae apud
dominum uitae necisque suae uocem supplicem mittere licet, si genua,
si uictricem attingere dextram, precor quaesoque per maiestatem regiam, 13
in qua paulo ante nos quoque fuimus, per gentis Numidarum nomen,
quod tibi cum Syphace commune fuit, per huiusce regiae deos, qui te
melioribus ominibus accipiant quam Syphacem hinc miserunt, hanc 14
ueniam supplici des ut ipse quodcumque fert animus de captiua tua
statuas, neque me in cuiusquam Romani superbum et crudele arbitrium
uenire sinas. si nihil aliud quam Syphacis uxor fuissem, tamen Numidae 15
atque in eadem mecum Africa geniti quam alienigenae et externi fidem
experiri mallem; quid Carthaginiensi ab Romano, quid filiae Hasdrubalis 16
timendum sit uides. si nulla re alia potes, morte me ut uindices ab Roma-
norum arbitrio oro obtestorque.'

Forma erat insignis et florentissima aetas. itaque cum modo dextram 17
amplectens in id ne cui Romano traderetur fidem exposceret, propiusque

1 reciperatum (-cup-) **PL** *om.* **H** | patrium inuisere **P** inuisere receptum patrium **H** inuisere patrium **L** || 2 tam secundis **P**^{2}**HL** tamen cundis **P** | dari **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** au **P** || 3 uinctoque **A**^{p} uictoque **PL** || 4 metu **PH** motu **L** || 5 euocari **HL** eo uocari **P** || 6 regis **C**^{x}**HL** regi **P** || 8 est **HL** esset **P** || 11 et **P** *om.* **HL** || 12 cui] qui *Wes.* || 13 intranti **PSp**?**L** intrantibus **H** | uestibulum **C**^{x}**M**^{2}**Sp A**^{p}**H** uestibulo **P** | sophoniba **P**^{x} (*sic* **P** *infra 12. 22, 15. 4, etc.*) sophonibusa **P** sophonisba **L** || 16 possis **A**^{p}**H** posses **PL** || 17 inquit **C**^{x}**A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** | nos **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** nobis **P** | dederunt **CM**^{3}π^{2}**L** derunt **P** uiderunt **H** || 18 suae π**L** sua et **P** || 19 dextram **P** dexteram **P**^{x} || 20 per **P** perque **HL** || 23 quodcumque **P** quicquid **HL** | fert **P** feret **HL** | tua **N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 24 neque me **P** neque **Sp**? ne **H** nec me **L** || 28 uides **PL** uidebis **H** | morte me ut **PL** morte me **Sp**? mortem et **H** | ab **P**^{2} a **P** || 30 modo **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** domo **P** modo ⟨genua modo⟩ *Gron.*

203
18 blanditias iam oratio esset quam preces, non in misericordiam modo
prolapsus est animus uictoris, sed, ut est genus Numidarum in uenerem
praeceps, amore captiuae uictor captus. data dextra in id quod petebatur
19 obligandae fidei, in regiam concedit. institit deinde reputare secum ipse
quemadmodum promissi fidem praestaret. quod cum expedire non posset,
20 ab amore temerarium atque impudens mutuatur consilium; nuptias in
eum ipsum diem parari repente iubet, ne quid relinqueretur integrum aut
Laelio aut ipsi Scipioni consulendi uelut in captiuam quae Masinissae iam
21 nupta foret. factis nuptiis superuenit Laelius; et adeo non dissimulauit
improbare se factum, ut primo etiam cum Syphace et ceteris captiuis
22 detractam eam ⟨lecto⟩ geniali mittere ad Scipionem conatus sit. uictus
deinde precibus Masinissae orantis ut arbitrium utrius regum duorum
fortunae accessio Sophoniba esset ad Scipionem reiceret, misso Syphace
et captiuis, ceteras urbes Numidiae quae praesidiis regiis tenebantur
adiuuante Masinissa recipit.
13 Syphacem in castra adduci cum esset nuntiatum, omnis uelut ad
2 spectaculum triumphi multitudo effusa est. praecedebat ipse uinctus;
sequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quisque plurimum
poterat magnitudini Syphacis famaeque gentis uictoriam suam augendo
3 addebat: illum esse regem cuius tantum maiestati duo potentissimi in
terris tribuerint populi Romanus Carthaginiensisque ut Scipio imperator
4 suus, ad amicitiam eius petendam relicta prouincia Hispania exercituque
5 duabus quinqueremibus in Africam nauigauerit, Hasdrubal Poenorum
imperator non ipse modo ad eum in regnum uenerit, sed etiam filiam ei
nuptum dederit. habuisse eum uno tempore in potestate duos imperatores
6 Poenum Romanumque. sicut ab dis immortalibus pars utraque hostiis
mactandis pacem petisset, ita ab eo utrimque pariter amicitiam petitam.
7 iam tantas habuisse opes ut Masinissam regno pulsum eo redegerit ut
uita eius fama mortis et latebris, ferarum modo in siluis rapto uiuentis,
8 tegeretur. his sermonibus circumstantium celebratus rex in praetorium
ad Scipionem est perductus. mouit et Scipionem cum fortuna pristina uiri

1 iam **A^{p}HL** *om.* **P** || 4 concedit . . . reputare **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** concedit re **P** concumuere **P^{x}** || 5 promissi **P** promisit **HL** | expedire **PL** expediri **H** || 6 ob amorem *edd.* || 7 relinqueretur integrum **Sp** relinqueret integri **P** relinqueret integrum **HL** || 8 ipsi **P** *om.* **HL** || 10 improbare se *Gron.* improueare (-proeare **P**) se **P^{x}** improbare **A^{p}N^{x}HL** || 11 ⟨lecto⟩ *suppl. hic Ma., post* geniali *Otto* geniali ⟨toro⟩ *edd.* || 12 ut **PL** ad **SpN$^{\sigma 1}$H** id *Rhen.* | utrius **PSp?A^{p}N$^{\sigma 2}$L** utrumuis **H** || 13 fortunae **Sp?A^{p}N$^{\sigma 2}$** fortuna **P** || 14 regiis **P** regis **L** || 15 recipit **PSp** recepit **B** || 19 poterat **P** posset **SpL** posse **H** | magnitudini **Sp?L** magnitudine **P** magnitudinis **H** | famaeque **Sp A^{p}HL** famae **P** || 20 addebat **PH** addebant **L** || 22 eius **P^{2}** eis **P** || 23 nauigauerit **P** nauigarit *π* nauigaret *edd.* || 25 eum *π***HL** cum **P** | uno tempore **P** tempore uno **HL** || 26 dis **PL** diis *π* || 28 opes *π* *om.* **P** | eo redegerit **A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** fere degerit **P** || 31 est perductus **P** perductus est **Sp**

praesenti fortunae conlata, tum recordatio hospitii dextraeque datae et
foederis publice ac priuatim iuncti.
Eadem haec et Syphaci animum dederunt in adloquendo uictore. nam 9
cum Scipio quid sibi uoluisset quaereret, qui non societatem solum
abnuisset Romanam sed ultro bellum intulisset, tum ille peccasse quidem 10
sese atque insanisse fatebatur, sed non tum demum cum arma aduersus
populum Romanum cepisset. exitum sui furoris eum fuisse, non princi-
pium; tum se insanisse, tum hospitia priuata et publica foedera omnia ex 11
animo eiecisse, cum Carthaginiensem matronam domum acceperit. illis 12
nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam; illam furiam pestemque
omnibus delenimentis animum suum auertisse atque alienasse, nec
conquiesse donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem
atque amicum induerit. perdito tamen atque adflicto sibi hoc in miseriis 13
solatii esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac
penates eandem pestem ac furiam transisse uideat. neque prudentiorem 14
neque constantiorem Masinissam quam Syphacem esse, etiam iuuenta
incautiorem; certe stultius illum atque intemperantius eam quam se
duxisse.
Haec non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis amatam apud **14**
aemulum cernens cum dixisset, non mediocri cura Scipionis animum
pepulit; et fidem criminibus raptae prope inter arma nuptiae, neque 2
consulto neque exspectato Laelio, faciebant, tamque praeceps festinatio
ut quo die captam hostem uidisset eodem matrimonio iunctam acciperet,
et ad penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. et eo foediora haec 3
uidebantur Scipioni quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma
pepulerat captiuae. haec secum uolutanti Laelius ac Masinissa super-
uenerunt.
Quos cum pariter ambo et benigno uoltu excepisset et egregiis laudibus
frequenti praetorio celebrasset, abductum in secretum Masinissam sic 4

3 sqq. Diod. 27. 7; App. Lib. 27 || 28 sqq. Diod. 27. 8; App. Lib. 28; Zon. 9. 13

3 haec **P** *om.* **HL** | et **P**^{x}**L** est **P** ex **H** | uictore **SpH** uictorem **PA**^{p}**L** || 6 non tum **P**^{2} nondum **P** tunc **A**^{p}**HL** || 7 eum **A**^{p}**H** *om.* **PL** || 8 tum^{1} *edd.* tunc *codd.* | insanisse **A**^{p} (-isisse) **N**$^{\sigma 2}$**HL** inuasisse **P** || 8–9 tum^{2} ... eiecisse **P** cum ... eiecisset **A**^{p}**HL** || 10 illam furiam **P**^{2} ullam furam **P** || 12 conquiesse **L** conquiescere **P** *om.* **H** || 13 induerit **L** induceret **P** induxerit **H** | hoc **PHL** *om.* **Sp** || 14 inimicissimi **CA**^{p}**N**^{x}**HL** inimicissimis is **P** || 15 neque prudentiorem **P** *om.* **SpH** nec pudicitiore **L**^{1} (pudore **L**) || 16 etiam **P** iam ab **SpH** etiam ab **A**^{p}**L** || 17 illum ... intemperantius **PL** *om.* **SpH** || 19 haec **PSpL** hanc **N**^{x}**H** | modo odio **P** odio modo **SpHL** | amoris **PL** a nouis **SpH** (-bis) || 21 raptae **P** factae **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** | inter arma **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** interamna **P** integram nam **P**^{2} || 23 captam *Gron.* captum **P** | hostem **P** reginam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** | iunctam **P** coniunctam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** || 24 et^{2} **SpH** *om.* **PL** || 25 hispania π hispaniam **P** || 26 uolutanti **CSpHL** uoluntati **P** uoluenti **M**^{2}**AN** || 28 ambo **PN**$^{\sigma 2}$**H** ambos **C**^{x}**L**

203 adloquitur: 'Aliqua te existimo, Masinissa, intuentem in me bona et principio in Hispania ad iungendam mecum amicitiam uenisse, et postea in Africa te ipsum spesque omnes tuas in fidem meam commisisse.
5 atqui nulla earum uirtus est propter quas tibi appetendus uisus sim qua
6 ego aeque ac temperantia et continentia libidinum gloriatus fuerim. hanc te quoque ad ceteras tuas eximias uirtutes, Masinissa, adiecisse uelim. non est, non, mihi crede, tantum ab hostibus armatis aetati nostrae
7 periculi quantum ab circumfusis undique uoluptatibus. qui eas temperantia sua frenauit ac domuit multo maius decus maioremque uictoriam sibi
8 peperit quam nos Syphace uicto habemus. quae me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter et commemoraui et memini; cetera te ipsum reputare tecum quam me dicente erubescere malo.

9 Syphax populi Romani auspiciis uictus captusque est. itaque ipse coniunx regnum ager oppida homines qui incolunt, quicquid denique
10 Syphacis fuit praeda populi Romani est. et regem coniugemque eius, etiamsi non ciuis Carthaginiensis esset, etiamsi non patrem eius imperatorem hostium uideremus, Romam oporteret mitti, ac senatus populique Romani de ea iudicium atque arbitrium esse, quae regem
11 socium nobis alienasse atque in arma egisse praecipitem dicatur. uince animum; caue deformes multa bona uno uitio, et tot meritorum gratiam maiore culpa quam causa culpae est corrumpas.'

15 Masinissae haec audienti non rubor solum suffusus, sed lacrimae etiam obortae; et cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetque eum ut quantum res sineret fidei suae temere obstrictae
2 consuleret – promisisse enim se in nullius potestatem eam traditurum –
3 ex praetorio in tabernaculum suum confusus concessit. ibi arbitris remotis cum crebro suspiritu et gemitu, quod facile ab circumstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset,
4 ingenti ad postremum edito gemitu fidum e seruis uocat, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunae uenenum erat, et mixtum in
5 poculo ferre ad Sophonibam iubet, ac simul nuntiare Masinissam libenter primam ei fidem praestaturum fuisse quam uir uxori debuerit; quoniam

1 existimo *hic* **P** *post* masinissa **HL** || **2** Hispaniam *edd.* | et *om.* **H** || **3** tuas **CM**^{2}**HL** tuas te **P**^{x} (tu **P**) || **4** tibi **Sp** (*post* adpetendus) **HL** sibi **P** | sim **Sp?H** in **P** sim in **L** || **5** ac **P** *om.* **HL** || **7** non^2 **P** *om.* **HL** | aetati nostrae **P**^{x}**HL** aetatis nostra **P** || **8** periculi **Sp?A**^{p}**HL** periculum **P** | eas **PL** e **Sp** ea **H** se *Rhen.* || **9** multo **P** ut multo **SpHL** || **10** peperit **PL** ceperit **SpH** || **12** tecum *hic* **P** *post* ipsum **HL** || **14** ager **P**^{x} (agere **P**) **Sp?N**^{x}**HL** agri **A**^{p} || **15** et **P** *om.* **HL** || **19** egisse **PHL** coegisse **AN** || **20** caue **P** caue ne **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$ (ne *post* deformes) | gratiam **ML** gratia **PH**^{1} causa gratia **H** || **21** culpae **P**^{2}**HL** culpa **P** || **25** enim se **P** sese enim **H** enim sese **L** || **27** suspiritu **PL** suspirio **P**^{x}**M**^{3}**A**^{p} spiritu **N**^{x}**H** | quod **PSp?HL** quo **AN** | ab **P** a **HL** || **29** fidum . . . uocat **PH** fido . . . uno accito **ANL** fidum . . . ⟨unum⟩ uocat *Jo.* || **30** custodia **N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** | et **P** ei **N**$^{\sigma 2}$**H** *om.* **L**

eius arbitrium qui possint adimant, secundam fidem praestare, ne uiua in *203*
potestatem Romanorum ueniat. memor patris imperatoris patriaeque et 6
duorum regum quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret.

Hunc nuntium ac simul uenenum ferens minister cum ad Sophonibam
uenisset, 'Accipio' inquit 'nuptiale munus, neque ingratum si nihil 7
maius uir uxori praestare potuit. hoc tamen nuntia, melius me morituram
fuisse si non in funere meo nupsissem.' non locuta est ferocius quam 8
acceptum poculum, nullo trepidationis signo dato, impauide hausit. quod 9
ubi nuntiatum est Scipioni, ne quid aeger animi ferox iuuenis grauius
consuleret, accitum eum extemplo nunc solatur, nunc quod temeritatem 10
temeritate alia luerit, tristioremque rem quam necesse fuerit fecerit,
leniter castigat. postero die ut a praesenti motu auerteret animum eius, 11
in tribunal escendit et contionem aduocari iussit. ibi Masinissam, primum
regem appellatum eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea
patera, sella curuli et scipione eburneo, toga picta et palmata tunica
donat. addit uerbis honorem: neque magnificentius quicquam triumpho 12
apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatum esse quo
unum omnium externorum dignum Masinissam populus Romanus ducat.
Laelium deinde et ipsum conlaudatum aurea corona donat; et alii milita- 13
res uiri, prout a quoque nauata opera erat, donati. his honoribus mollitus 14
regis animus, erectusque in spem propinquam sublato Syphace omnis
Numidiae potiundae.

Scipio, C. Laelio cum Syphace aliisque captiuis Romam misso, cum 16
quibus et Masinissae legati profecti sunt, ipse ad Tyneta rursus castra
refert, et quae munimenta incohauerat permunit. Carthaginienses non 2
breui solum sed prope uano gaudio ab satis prospera in praesens oppugna-
tione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope quam
in Hasdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo 3
auctore belli ultra audito, oratores ad pacem petendam mittunt triginta
seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad
ipsum senatum regendum uis. qui ubi in castra Romana et in praetorium 4
peruenerunt, more adulantium – accepto, credo, ritu ex ea regione ex qua

23 sqq. Pol. 15. 1. 6 sqq.; App. Lib. 31; Zon. 9. 13

1 secundam **M**^{2} **ANHL** secundum **P** || 5 neque **P** nec **Sp**? **HL** || 9 animi **PA**^{p} animo **AHL** || 10, 11 temeritatem temeritate **PA**^{p}**L** temeritatem **SpH** || 13 escendit **P** (exc- **HL**) ascendit **M**π^{2} || 15 eburneo **P**^{x}**HL** eburno **P** || 17 triumphantibus **P** triumphantis **Sp A**^{p}**H** triumphanti **L** | ornatum **M**^{2} ornatu **PHL** || 18 unum **K** uno **PL** *om.* **H** || 20 mollitus **N**$^{\sigma 2}$**H** mollitur **PL** || 21 erectusque **C**^{2}**M**^{1} **A**^{p}**H** ereptusque **P** erectus **L** || 23 c. **P** *om.* **Sp A**^{p}**HL** | *hinc lectiones* **Sp** *deficiunt* || 24 masinissae **P**^{x} **A**^{p}**N**^{x}**HL** masinissa **P** | tyneta **PH** tinetem **L** || 26 oppugnatione **C**^{x}**HL** oppugnationes **P** || 28 in *ante* exercitu *add.* **HL**^{1} | reposuerant **ANHL** reposuerunt **P** || 31 uis **PA**^{p}**HL** missi **P**^{2} | praetorium **P**^{x}**HL** praetoriam **P** || 32 adorantium *edd.*

203
5 oriundi erant – procubuerunt. conueniens oratio tam humili adulationi
fuit non culpam purgantium sed transferentium initium culpae in Hanni-
6 balem potentiaeque eius fautores. ueniam ciuitati petebant ciuium
temeritate bis iam ante euersae, incolumi futurae iterum hostium bene-
7 ficio. imperium ex uictis hostibus populum Romanum, non perniciem
petere; paratis oboedienter seruire imperaret quae uellet.
8 Scipio et uenisse ea spe in Africam se ait, et spem suam prospero belli
euentu auctam uictoriam se, non pacem, domum reportaturum esse.
9 tamen cum uictoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere, ut
omnes gentes sciant populum Romanum et suscipere iuste bella et finire.
10 leges pacis se has dicere: captiuos et perfugas et fugitiuos restituant;
exercitus ex Italia et Gallia deducant; Hispania abstineant; insulis
11 omnibus quae inter Italiam atque Africam sint decedant; naues longas
praeter uiginti omnes tradant, tritici quingenta, hordei trecenta milia
12 modium. pecuniae summam quantam imperauerit parum conuenit; alibi
quinque milia talentum, alibi quinque milia pondo argenti, alibi duplex
13 stipendium militibus imperatum inuenio. 'His condicionibus' inquit
'placeatne pax triduum ad consultandum dabitur. si placuerit, mecum
14 indutias facite, Romam ad senatum mittite legatos.' ita dimissi Cartha-
ginienses nullas recusandas condiciones pacis cum censuissent, quippe qui
15 moram temporis quaererent dum Hannibal in Africam traiceret, legatos
alios ad Scipionem ut indutias facerent, alios Romam ad pacem peten-
dam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos perfugasque et
fugitiuos quo impetrabilior pax esset.
17 Multis ante diebus Laelius cum Syphace primoribusque Numidarum
captiuis Romam uenit, quaeque in Africa gesta essent omnia ordine
exposuit patribus, ingenti hominum et in praesens laetitia et in futurum
2 spe. consulti inde patres regem in custodiam Albam mittendum censue-
3 runt, Laelium retinendum donec legati Carthaginienses uenirent. supplica-
tio in quadriduum decreta est. P. Aelius praetor, senatu misso et con-
4 tione inde aduocata, cum C. Laelio in rostra escendit. ibi uero audientes
fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum et captum ingentis nominis
5 regem, Numidiam omnem egregia uictoria peragratam, tacitum continere

11 sqq. Pol. 15. 8. 7 sq.; App. Lib. 32 || 23 sq. Dio 17. 57. 74 || 25 sqq. App. Lib. 32

4 ante euersae $N^{\sigma 2}$ te uersae **P** euersae C^x**HL** | iterum P^x**HL** terum **P** || 6 imperaret **PH** impetraret **L** || 8 euentu P^x**HL** euentum **P** || 11 fugitiuos P^x**HL** fugitiuus **P** || 13 sint **P** sunt **ANL** || 14 uiginti **PHL** triginta *Sig. ex App. Lib. 32, Eutr. 3. 21* | quingenta **PH** quinquaginta **L** || 15–16 alibi . . . talentum **PL** *om.* **H** || 16 quinque **P** duo **L** quingenta *Weiss. ex Eutr. 3. 21* || 18 placeatne **PHL** si placeat $A^x N^x$ | ad π a **P** at P^2 || 19 indutias facite AN^1**HL** indutis facile **P** || 24 quo **PHL** ut A^p || 26 omnia **P** *om.* **HL** || 31 c. laelio **H** l. caelio **P** l. cecilio **ANL** | escendit **P** ascendit $A^p N^{\sigma 2}$

gaudium non poterant quin clamoribus quibusque aliis multitudo solet *203*
laetitiam immodicam significarent. itaque praetor extemplo edixit uti **6**
aeditui aedes sacras tota urbe aperirent, circumeundi salutandique deos
agendique grates per totum diem populo potestas fieret.

Postero die legatos Masinissae in senatum introduxit. gratulati primum **7**
senatui sunt quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset; deinde gratias **8**
egerunt quod Masinissam non appellasset modo regem, sed fecisset
restituendo in paternum regnum, in quo post Syphacem sublatum, si ita
patribus uisum esset, sine metu et certamine esset regnaturus, dein **9**
conlaudatum pro contione amplissimis decorasset donis, quibus ne
indignus esset et dedisse operam Masinissam et porro daturum esse.
petere ut regium nomen ceteraque Scipionis beneficia et munera senatus **10**
decreto confirmaret; et, nisi molestum esset, illud quoque petere Masinis- **11**
sam, ut Numidas captiuos qui Romae in custodia essent remitterent; id
sibi amplum apud populares futurum esse.

Ad ea responsum legatis rerum gestarum prospere in Africa communem **12**
sibi cum rege gratulationem esse; Scipionem recte atque ordine uideri
fecisse quod eum regem appellauerit, et quicquid aliud fecerit quod cordi
foret Masinissae id patres comprobare ac laudare. munera quoque quae **13**
legati ferrent regi decreuerunt, sagula purpurea duo cum fibulis aureis
singulis et lato clauo tunicis, equos duo phaleratos, bina equestria arma
cum loricis et tabernacula militaremque supellectilem qualem praeberi
consuli mos esset. haec regi praetor mittere iussus. legatis in singulos **14**
dona ne minus quinum milium, comitibus eorum milium aeris, et uesti-
menta bina legatis, singula comitibus Numidisque qui ex custodia emissi
redderentur regi; ad hoc aedes liberae loca lautia legatis decreta.

Eadem aestate qua haec decreta Romae et in Africa gesta sunt, **18**
P. Quinctilius Varus praetor et M. Cornelius proconsul in agro Insubrum
Gallorum cum Magone Poeno signis conlatis pugnarunt. praetoris legiones **2**
in prima acie fuerunt, Cornelius suas in subsidiis tenuit ipse ad prima
signa equo aduectus; proque duobus cornibus praetor ac proconsul milites

2 praetor **P** praetor romanus **A**^{p}**L** | uti **P** ut **A**^{p}**HL** || 3 sacras **P** sacras omnes **HL** || 5 introduxit **P** produxit **HL** || 6 prospere res **P** res prospere **HL** || 9 dein **P** deinde **HL** || 10 conlaudatum **P** quod laudatum **A**^{p}**HL** || 10–11 donis . . . dedisse **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**HL** *om.* **P** || 11 porro **PA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**H** pro re **L** | esse **PL** esse et **N**$^{\sigma 2}$ et **H** || 12 ceteraque **P** et cetera **HL** | et **P** ut **L** || 13 et **π HL** et ad **P** et ad hoc **C**^{x} || 15 apud **PL** ad **H** || 16 ad ea **PH** ad haec **L** || 18 appellauerit . . . fecerit **P** appellauisset . . . fecisset **HL** | cordi **P** honori **A**^{p}**HL** || 19 id **C** eis **P** eaque **HL** *del. Ma.* | quoque **A**^{p}**HL** *om.* **P** || 20 aureis **A**^{p}**N**$^{\sigma 1}$**HL** *om.* **P** || 21 tunicas *Weiss.* | duo **P** duos **HL** || 22 praeberi **PL** praebere **H** || 23 esset **P** est **HL** | regi . . . mittere **P** mittere praetor regi **HL** || 24 milium^{2} (mill-) **P** mille **A**^{p} milibus **N**$^{\sigma 2}$**H** milibus mille **L** ⟨singulorum⟩ milium *Conw.* || 26 liberae **A**^{p}**HL** liberas **P** || 28 Quinctilius *edd.* quintilius *codd.* (*sim. ad §§ 3, 5*) || 29 conlatis **P**^{2}**HL** conlatos **P** || 31 equo **P**^{x}**A**^{p}**HL** et quot **P**

203
3 ad inferenda in hostes signa summa ui hortabantur. postquam nihil
commouebant, tum Quinctilius Cornelio: 'Lentior, ut uides, fit pugna,
et induratur praeter spem resistendo hostium timor, ac ne uertat in
4 audaciam periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si
turbare ac statu mouere uolumus. itaque uel tu ad prima signa proelium
sustine, ego inducam in pugnam equites; uel ego hic in prima acie rem
5 geram, tu quattuor legionum equites in hostem emitte.' utram uellet
praetor muneris partem proconsule accipiente, Quinctilius praetor cum
filio, cui Marco praenomen erat, impigro iuuene, ad equites pergit,
iussosque escendere in equos repente in hostem emittit.
6 Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus, nec stetisset
hostium acies ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos
7 extemplo in proelium induxisset; ad quorum stridorem odoremque et
adspectum territi equi uanum equestre auxilium fecerunt. et ut rei
permixtus, ubi cuspide uti et comminus gladio posset, roboris maioris
Romanus eques erat, ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex
8 interuallo Numidae iaculabantur. simul et peditum legio duodecima
9 magna ex parte caesa pudore magis quam uiribus tenebat locum, nec
diutius tenuisset ni ex subsidiis tertia decima legio in primam aciem
inducta proelium dubium excepisset. Mago quoque ex subsidiis Gallos
10 integrae legioni opposuit. quibus haud magno certamine fusis, hastati
legionis undecimae conglobant sese atque elephantos iam etiam peditum
11 aciem turbantes inuadunt; in quos cum pila confertos coniecissent nullo
ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorum auerterunt; quattuor
grauati uolneribus corruerunt.
12 Tum prima commota hostium acies, simul omnibus equitibus, ut
auersos uidere elephantos, ad augendum pauorem ac tumultum effusis.
sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines et
13 tenorem pugnae seruabant; postquam femine transfixo cadentem auferri-
que ex proelio prope exsanguem uidere, extemplo in fugam omnes uersi.
ad quinque milia hostium eo die caesa, et signa militaria duo et uiginti
14 capta. nec Romanis incruenta uictoria fuit. duo milia et trecenti de

3 induratur *edd.* induratus *codd.* | resistendo **P** resistendi $\mathbf{A}^{p}$ | hostium timor **P** timor hostium **HL** | uertat **PH** uertatur **ANL** || 5 mouere $\mathbf{P}^{x}$**HL** moueri **P** mouere hostem $\mathbf{A}^{v}$ || 9 cui . . . erat *secl. Drak.* || 10 emittit **P** mittit **HL** || 12 acies $\mathbf{P}^{2}$**HL** aciem **P** || 14. 15 rei permixtus *scripsi* rem permixtus **P** permixtus $\mathbf{A}^{p}$**HL** permixtus hostibus *Nov.* turmae permixtus *Ma.* turbae permixtus *M. Müll.* || 15 ubi $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** uti **PL** | et $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**H** *om.* **P** || 16 ablatum $\mathbf{PL}^{1}$ oblatum $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** obliquum $\mathbf{A}^{x}$ | procul pauentibus *H. J. Müll.* || 18 parte caesa $\mathbf{A}^{p}$**HL** parcae a **P** partae $\mathbf{P}^{2}$ || 20 excepisset $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** expetisset **P** | quoque $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** que **P** || 21 haud . . . fusis **P** certamine haud magno fusis **HL** (fusis magno) || 22 undecimae $\mathbf{P}^{2}$**L** (-desime **P**) *om.* **H** | sese $\mathbf{P}^{2}$ esse **P** | etiam $\mathbf{A}^{p}$**HL** *om.* **P** || 26 primum *Duk.* | equitibus *Alsch.* peditibus *codd.* || 27 uidere $\mathbf{C}^{x}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**HL** odere **P** || 28 et **P** *om.* **HL**

exercitu praetoris, pars multo maxima ex legione duodecima amissi;
inde et tribuni militum duo, M. Cosconius et M. Maeuius. tertiae decimae 15
quoque legionis, quae postremo proelio adfuerat, C. Heluius tribunus
militum in restituenda pugna cecidit; et duo et uiginti ferme equites
inlustres, obtriti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt. et
longius certamen fuisset ni uolnere ducis concessa uictoria esset.

Mago proximae silentio noctis profectus, quantum pati uiae per uolnus 19
poterat itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi 2
eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum adpulsis
nauibus adierunt, iubentes primo quoque tempore in Africam traicere:
id et fratrem eius Hannibalem – nam ad eum quoque isse legatos eadem 3
iubentes – facturum; non in eo esse Carthaginiensium res ut Galliam
atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus periculo- 4
que patriae motus, sed metuens etiam ne uictor hostis moranti instaret
Liguresque ipsi relinqui Italiam a Poenis cernentes ad eos quorum mox
in potestate futuri essent deficerent, simul sperans leniorem in nauigatione 5
quam in uia iactationem uolneris fore et curationi omnia commodiora,
impositis copiis in naues profectus, uixdum superata Sardinia ex uolnere
moritur. naues quoque aliquot Poenorum, disiectae in alto a classe
Romana quae circa Sardiniam erat, capiuntur. haec terra marique in 6
parte Italiae quae iacet ad Alpes gesta.

Consul C. Seruilius, nulla memorabili re in prouincia Etruria Gallia-
que – nam eo quoque processerat – gesta, patre C. Seruilio et C. Lutatio 7
ex seruitute post sextum decimum annum receptis qui ad uicum Tanne-
tum a Boiis capti fuerant, hinc patre hinc Catulo lateri circumdatis, 8
priuato magis quam publico decore insignis Romam rediit. latum ad 9
populum est ne C. Seruilio fraudi esset quod patre qui sella curuli sedisset
uiuo, cum id ignoraret, tribunus plebis atque aedilis plebis fuisset,
contra quam sanctum legibus erat. hac rogatione perlata in prouinciam
rediit.

Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Bruttiis erat, Consentia Aufugum 10
Bergae Baesidiae Ocriculum Lymphaeum Argentanum Clampetia

31 sqq. App. Hann. 57 sqq.

1 amissi P^x missi **P** amissa A^pHL || **2** inde et **ANHL** indet **P** inde P^x || **4.5** equites inlustres P^x (-trest **P**) inlustres equites A^pHL || **6** ducis $P^xA^pN^{\sigma 2}HL$ duces **P** || **7** uiae **P** die **HL** || **9** ab **P** a **L** || **10** traicere **L** traiceret **P** traiecere A^pH || **13** atque italiam **PL** *om.* **H** || **14** moranti instaret **P** instaret moranti **HL** || **16** leniorem **P** leuiorem A^pHL || **18** profectus P^2HL praefectus **P** || **19** a **P** ab C^2HL || **20** erat CA^pH erant **PL** || **21** quae M^3A^pH qua **P** || **22** galliaque **HL** et galliaque **P** et gallia A^p || **23** nam A^pHL iam **P** || **25** catulo **P** patruo $N^{\sigma 2}HL$ || **26** rediit **PH** redit **L** || **31** consentia $P^xA^pN^xL$ conscientia **P** | aufugum **PL** abfugum A^p ufugum N^xH || **32** lymphaeum **P** syphaeum A^p lictum **L** | clampetia **P** impetia **HL**

203 multique alii ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes
11 defecere. idem consul cum Hannibale in agro Crotoniensi acie conflixit.
obscura eius pugnae fama est. Valerius Antias quinque milia hostium
caesa ait, quae tanta res est ut aut impudenter ficta sit aut neglegenter
12 praetermissa. nihil certe ultra rei in Italia ab Hannibale gestum. nam ad
eum quoque legati ab Carthagine reuocantes in Africam iis forte diebus
quibus ad Magonem uenerunt.

20 Frendens gemensque ac uix lacrimis temperans dicitur legatorum
2 uerba audisse. postquam edita sunt mandata, 'Iam non perplexe' inquit
'sed palam reuocant qui uetando supplementum et pecuniam mitti iam
3 pridem retrahebant. uicit ergo Hannibalem non populus Romanus
totiens caesus fugatusque, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione
4 atque inuidia; neque hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit
atque efferet sese quam Hanno, qui domum nostram quando alia re non
potuit ruina Carthaginis oppressit.'
5 Iam hoc ipsum praesagiens animo praeparauerat ante naues. itaque
inutili militum turba praesidii specie in oppida Bruttii agri, quae pauca
metu magis quam fide continebantur, dimissa, quod roboris in exercitu
6 erat in Africam transuexit, multis Italici generis, quia in Africam secutu-
ros abnuentes concesserant in Iunonis Laciniae delubrum inuiolatum ad
7 eam diem, in templo ipso foede interfectis. raro quemquam alium patriam
exsilii causa relinquentem tam maestum abisse ferunt quam Hannibalem
hostium terra excedentem: respexisse saepe Italiae litora, et deos
hominesque accusantem in se quoque ac suum ipsius caput exsecratum,
8 quod non cruentum ab Cannensi uictoria militem Romam duxisset.
Scipionem ire ad Carthaginem ausum qui consul hostem Poenum in
9 Italia non uidisset; se, centum milibus armatorum ad Trasumennum, ad
Cannas caesis, circa Casilinum Cumasque et Nolam consenuisse. haec
accusans querensque ex diutina possessione Italiae est detractus.

21 Romam per eosdem dies et Magonem et Hannibalem profectos allatum
est. cuius duplicis gratulationis minuit laetitiam et quod parum duces in
retinendis iis, cum id mandatum ab senatu esset, aut animi aut uirium

5 sqq. Nep. Hann. 6; Sil. 17. 170 sqq; Oros. 4. 19. 1; Zon. 9. 13 || 16 sqq. Diod. 27. 9 || 30 sqq. App. Lib. 31, Hann. 61; Zon. 9. 14

2 defecere **P^{x}HL** deficere **P** | crotoniensi **P** crotonensi **A^{p}HL** || 5 rei **P^{x}A^{p}N$^{\sigma 2}$HL** re **P** | in italia *hic* **P** *post* hannibale **HL** || 6 ab **P** a **HL** | reuocantes **A^{p}HL** uocantes **P** || 10 uetando **P** uetant **HL** | mitti **πHL** mittit **P** || 11 retrahebant **H** trahebant **P** retrahunt **L** || 14 efferet **A^{p}N** efferret **PHL** | alia **P** aliena **P^2** || 17 turba **P** turba in **A^{p}N$^{\sigma 2}$** || 18 metu magis quam **HL** magis quam metu **P** magis metu quam **A^p** || 19 italici **πHL** italicis **P** | quia] qui *Ma.* || 21 alium **ANHL** aliam **P** || 22 relinquentem **P** linquentem **HL** | tam **A^{p}HL** *om.* **P** | abisse **C^{x}M^{3}HL** abiis **P** ab his **π** || 23 et **P** ac **L** || 25 ab **P** a **HL** || 27 ad^2 **A^{p}HL** aut **P** || 28 casilinum **P^2** silinum **P** || 32 esset **CMA^{p}N$^{\sigma 2}$HL** esse **P**

habuisse uidebantur, et quod solliciti erant, omni belli mole in unum 203 2
exercitum ducemque inclinata, quo euasura esset res. per eosdem dies 3
legati Saguntini uenerunt, comprensos cum pecunia adducentes Cartha-
ginienses qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta 4
et quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in uestibulo curiae
posuerunt. hominibus acceptis et in carcerem conditis, auro argentoque 5
reddito gratiae legatis actae, atque insuper munera data ac naues quibus
in Hispaniam reuerterentur.

Mentio deinde ab senioribus facta est segnius homines bona quam mala 6
sentire: transitu in Italiam Hannibalis quantum terroris pauorisque esset
meminisse; quas deinde clades, quos luctus incidisse! uisa castra hostium 7
e muris urbis; quae uota singulorum uniuersorumque fuisse! quotiens in
conciliis uoces manus ad caelum porgentium auditas, en unquam ille 8
dies futurus esset quo uacuam hostibus Italiam bona pace florentem
uisuri essent! dedisse id deos tandem sexto decimo demum anno, nec esse 9
qui deis grates agendas censeat; adeo ne aduenientem quidem gratiam
homines benigne accipere, nedum ut praeteritae satis memores sint.
conclamatum deinde ex omni parte curiae est uti referret P. Aelius 10
praetor; decretumque ut quinque dies circa omnia puluinaria supplicare-
tur uictimaeque maiores immolarentur centum uiginti.

Iam dimisso Laelio legatisque Masinissae cum Carthaginiensium 11
legatos de pace ad senatum uenientes Puteolis uisos, inde terra uenturos
allatum esset, reuocari C. Laelium placuit ut coram eo de pace ageretur.
Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit; 12
quibus uetitis ingredi urbem hospitium in uilla publica, senatus ad aedem
Bellonae datus est.

Orationem eandem ferme quam apud Scipionem habuerunt, culpam 22
omnem belli a publico consilio in Hannibalem uertentes: eum iniussu 2
senatus non Alpes modo sed Hiberum quoque transgressum, nec Romanis
solum sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse. senatui 3

21 sqq. App. Lib. 31; Dio 17. 57. 74; Zon. 9. 13

1 belli mole **P** mole belli **HL** || 3 comprensos **P** comprehensos **πHL** || 4 ducenta M^2 ducentum **PHL** || 5 auri **P**A^p auri et **L** | *hinc usque ad 30. 12* Trasumennum *deficit* **D** || 6 et **ANHL** *om.* **P** || 8 reuerterentur **πHL** reuerentur **P** || 9 senioribus **P** senatoribus $N^{\sigma 1}$**HL** || 10 transitu **P** transitum **NHL** transitus *edd.* | esset **C**M^2**AL** esse **P** || 13 porgentium **P** porrigentium **πHL** | auditas **P**L^1 audite $N^{\sigma 2}$ **HL** | en unquam **P**A^p**L** nunquam P^x ne nunquam N^x || 14 esset M^2**ANHL** esse **P** || 15 id deos tandem **P** tandem id deos **HL** | anno **P** post anno **HL** | nec esse $A^p N^x$**HL** necesse fuit **P** || 16 deis **P** diis A^p**HL** | grates P^x (cra-) **L** gratias $A^p N^{\sigma 2}$**H** | censeat N^x**HL** censeant **P** || 17 satis **PL** salutis $N^{\sigma 1}$**H** || 18 referret $C^1 A^p N^{\sigma 2}$**HL** referrent **P** || 19 supplicaretur **PHL** supplicarentur P^2 || 20 centum **P** cc A^p || 21 dimisso M^3**HL** demisso **P** || 22 puteolis **PL** puteolos **H** | *hinc lectiones Σ ab* **H** *traditae desinunt* || 24 gillo **PL** philo **V** || 27 eandem **π** eadem **P** || 30 ante etiam **PV** etiam ante **L**

203 ac populo Carthaginiensi, si quis uere aestimet, foedus ad eam diem
4 inuiolatum esse cum Romanis. itaque nihil aliud sibi mandatum esse uti
peterent quam ut in ea pace quae postremo cum C. Lutatio facta esset
5 manere liceret. cum more tradito [a] patribus potestatem interrogandi, si
quis quid uellet, legatos praetor fecisset, senioresque qui foederibus
interfuerant alia alii interrogarent, nec meminisse per aetatem – etenim
6 omnes ferme iuuenes erant – dicerent legati, conclamatum ex omni parte
curiae est Punica fraude electos qui ueterem pacem repeterent cuius ipsi
non meminissent.

23 Emotis deinde curia legatis, sententiae interrogari coeptae. M. Liuius
C. Seruilium consulem qui propior esset arcessendum ut coram eo de
2 pace ageretur censebat; cum de re maiore quam quanta ea esset consulta-
tio incidere non posset, non uideri sibi absente consulum altero ambobus-
3 ue eam rem agi satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui
triennio ante consul dictatorque fuerat: cum P. Scipio caedendo exerci-
tus, agros populando in eam necessitatem hostes compulisset ut supplices
4 pacem peterent, et nemo omnium uerius existimare posset qua mente ea
pax peteretur quam [eum] qui ante portas Carthaginis bellum gereret,
nullius alterius consilio quam Scipionis accipiendam abnuendamue pacem
5 esse. M. Valerius Laeuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non lega-
tos, uenisse arguebat, iubendosque Italia excedere et custodes cum iis
usque ad naues mittendos, Scipionique scribendum ne bellum remitteret.
6 Laelius Fuluiusque adiecerunt et Scipionem in eo positam habuisse spem
7 pacis, si Hannibal et Mago ex Italia non reuocarentur; ceterum omnia
simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusque exspectantes; deinde
quamuis recentium foederum et deorum omnium oblitos bellum gesturos.
8 eo magis in Laeuini sententiam discessum. legati pace infecta ac prope
sine responso dimissi.

24 Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatae Italiae
penes se gloria esset, uelut pulsum ab se Hannibalem persequens in
2 Siciliam, inde in Africam transiturus, traiecit. quod ubi Romae uolgatum
est, primo censuerant patres ut praetor scriberet consuli senatum aequum

1 uere **P** uera $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**LV** || **2** uti **P** ut **LV** || **3** c. **PV** (g.) consule $\mathbf{M}\pi^{2}$**L** || **4** a *secl. Freins.* || **6** meminisse **PL** meminisse se **V** || **10** emotis **P** emissis **LV** || **11** arcessendum **P** accersendum **LV** || **12** ea **P** *om.* **LV** || **15** consul $\mathbf{P}^{x}$**LV** eos **P** | *post* fuerat *fort.* ⟨ait⟩ *inserendum* || **17** omnium **P** omnium rerum $\mathbf{N}^{\sigma 1}$**LV** | posset **P** possit **LV** || **18** eum *secl. Alsch.* || **19** abnuendamue **P** abnuendamque $\mathbf{M}\pi^{2}$**LV** || **21** italia $\mathbf{P}^{x}\mathbf{M}^{3}$**LV** in italia **P** ex italia **AN** || **24** non $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**LV** *om.* **P** | ceterum $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**LV** *om.* **P** || **25** simulaturos **P** simul laturos $\mathbf{N}^{\sigma 2}$**L** simulantes **V** | exspectantes π**LV** spectantis **P** || **26** gesturos π**LV** gesturus **P** || **28** responso $\mathbf{P}^{2}$**LV** responsu **P** || **29** pacatae $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**LV** pace alae **P** pacis $\mathbf{P}^{x}$ || **30** gloria esset $\mathbf{P}^{x}\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}$**LV** gloriasset **P** | pulsum ab se **P** pulsum $\mathbf{L}^{1}$**V** *om.* **L** || **31** inde in **L** inde et **P** etiam inde in **V** || **32** censuerunt *Gel.*

censere in Italiam reuerti eum; dein, cum praetor spreturum eum litteras *203* 3
suas diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpicius pro iure maioris
imperii consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio 4
magistro equitum circumeundis Italiae urbibus quae bello alienatae
fuerant noscendisque singularum causis consumpsit.

Per indutiarum tempus [et] ex Sardinia a P. Lentulo praetore centum 5
onerariae naues cum commeatu uiginti rostratarum praesidio, et ab hoste
et ab tempestatibus mari tuto, in Africam transmiserunt. Cn. Octauio 6
ducentis onerariis, triginta longis nauibus ex Sicilia traicienti non eadem
fortuna fuit. in conspectum ferme Africae prospero cursu euectum primo 7
destituit uentus, deinde uersus in Africum turbauit ac passim naues
disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore 8
enisus Apollinis promunturium tenuit; onerariae pars maxima ad Aegi- 9
murum insulam – ea sinum ab alto claudit in quo sita Carthago est,
triginta ferme milia ab urbe –, aliae aduersus urbem ipsam ad Calidas
Aquas delatae sunt. omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota 10
urbe in forum concursum est. magistratus senatum uocare; populus in
curiae uestibulo fremere ne tanta ex oculis manibusque amitteretur
praeda. cum quidam pacis petitae, alii indutiarum – necdum enim dies 11
exierat – fidem opponerent, permixto paene senatus populique concilio
consensum est ut classem quinquaginta nauium Hasdrubal Aegimurum
traiceret, inde per litora portusque dispersas Romanas naues colligeret.
desertae fuga nautarum primum ab Aegimuro, deinde ab Aquis onerariae 12
Carthaginem puppibus tractae sunt.

Nondum ab Roma reuerterant legati, neque sciebatur quae senatus **25**
Romani de bello aut pace sententia esset; necdum indutiarum dies
exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab iis qui petissent pacem 2
et indutias et spem pacis et fidem indutiarum uiolatam esse, legatos
Carthaginem L. Baebium L. Sergium L. Fabium extemplo misit. qui 3
cum multitudinis concursu prope uiolati essent, nec reditum tutiorem
futurum cernerent, petierunt a magistratibus quorum auxilio uis prohi-

8 sqq. Diod. 27. 11; App. Lib. 34; Dio 17. 57. 75; Zon. 9. 13 || 25 sqq. Pol. 15. 1 sqq.; Diod. 27. 12; App. Lib. 34; Plut. Apophth. Scip. 5; Dio 17. 57. 75; Zon. 9. 13

1 dein **PL** deinde **V** | spreturum $A^{p}N^{\sigma 2}$**LV** spretum **P** || 4 italiae **PL** in italia A^{p} italis N^{x} in italiam **V** || 6 et *del. Ma.* | a p. **LV** ab **P** || 7 uiginti **P** et uiginti **LV** || 9 triginta **PL** uiginti **V** || 10 conspectum **P** conspectu **CLV** | euectum A^{p}**LV** uectum **P** || 11 deinde A^{p} die inde **P** dein N^{x}**LV** || 14 insulam A^{x}**NLV** insula **P** || 17 concursum $C^{1}M^{3}$**LV** concursus **P** || 19 ⟨spem⟩ pacis *Weg.* || 20 permixto **PL** postremo permixto **V** || 21 consensum M^{1}**LV** consensu **P** | classem **P** classe **LV** || 23 nautarum **CM**$A^{p}N^{\sigma 2}$**LV** nauiarum **P** || 25 reuerterant legati **P** legati reuerterant de pace **L** legati reuerterant **V** | sciebatur **PL** sciebant **V** || 26–27 necdum ... exierat *secl. Naber* || 29 l.[1] **P** m. **LV** | l. sergium **LV** (*cf. Pol. 15. 1. 3*) m. seruilium **P**

203–202
4 bita erat ut naues mitterent quae se prosequerentur. datae triremes duae
cum ad Bagradam flumen peruenissent unde castra Romana conspicie-
bantur, Carthaginem rediere.
5 Classis Punica ad Vticam stationem habebat. ex ea tres quadriremes,
seu clam misso a Carthagine nuntio ut id fieret, seu Hasdrubale qui classi
6 praeerat sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam
superantem promunturium ex alto repente adgressae sunt. sed neque
rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati
ex humilioribus in altiorem nauem; et defendebatur egregie quoad tela
7 suppeditarunt. quibus deficientibus iam nulla alia res eam quam pro-
pinquitas terrae multitudoque a castris in litus effusa tueri potuisset.
8 concitatam enim remis quanto maximo impetu poterant in terram cum
9 immisissent, nauis tantum iactura facta incolumes ipsi euaserunt. ita alio
super aliud scelere cum haud dubie indutiae ruptae essent, Laelius
Fuluiusque ab Roma cum legatis Carthaginiensibus superuenerunt.
10 quibus Scipio, etsi non indutiarum fides modo a Carthaginiensibus sed ius
etiam gentium in legatis uiolatum esset, tamen se nihil nec institutis
populi Romani nec suis moribus indignum in iis facturum esse cum
dixisset, dimissis legatis bellum parabat.
11 Hannibali iam terrae appropinquanti iussus e nauticis unus escendere
in malum ut specularetur quam tenerent regionem, cum dixisset sepul-
12 crum dirutum proram spectare, abominatus praeteruehi iusso guberna-
tore, ad Leptim adpulit classem atque ibi copias exposuit.
26 Haec eo anno in Africa gesta. insequentia excedunt in eum annum
quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat, et Ti. Claudius
2 Nero consules facti sunt. ceterum exitu superioris anni, cum legati
sociarum urbium ex Graecia questi essent uastatos agros ab regiis
praesidiis, profectosque in Macedoniam legatos ad res repetendas non
3 admissos ad Philippum regem, simul nuntiassent quattuor milia militum
cum Sopatro duce traiecta in Africam dici ut essent Carthaginiensibus

20 sqq. Oros. 4. 19. 1 || 24 sqq. Fast. Cap. Degrassi 48 f.

1 se **PL** *om.* **N^{x}V** || 4 ex **P** et ex **N^{x}LV** || 5 a **PL** *om.* **V** | ut id **N$^{\sigma 2}$V** uti **P** uti id **A^p** | hasdrubale **P^{x}LV** hasdrubalem **P** || 8 subterlabentem **N$^{\sigma 2}$LV** superlabentem **P** sua praelabentem *Weiss.* sua praeterlabentem *M. Müll.* | transilire **P^x** transire **P** || 10 quibus **M^{3}A^{p}N$^{\sigma 2}$LV** quis **P** || 11 a **PL** *om.* **V** | in **N$^{\sigma 2}$LV** *om.* **P** | potuit *Drak.* poterat *Crev.* || 16 etsi (ei si **P**) non **P^{x}L** etiam si ne **A^{p}N$^{\sigma 1}$V** | fides modo **P** modo fides **LV** | a **PL** ab **V** || 20 e nauticis **B^{2}A^p** enuticus **P** e nautis **N^{1}LV** | escendere **PLV** ascendere **A^p** || 21 malum ut **M^{3}N$^{\sigma 2}$LV** maluuis **P** || 22 ⟨locum⟩ abominatus *edd.* || 23 adpulit **P** applicuit **LV** || 25 m. seruilius *π* miser uilius **P** | geminus **A^{p}LV** *om.* **P** | ti. **P** t. **LV** || 26 exitu **A^{x}N^{x}V** exitus **PL** || 27 questi **CM^{3}A^{p}N$^{\sigma 2}$LV** quaeti **P** | regiis **PN^x** regis **LV** || 28 profectosque **CM^{3}A^p** profectoque **P** missosque **LV** || 30 sopatro **PV** (-prato) sopatre **MA^{p}L**

praesidio, et pecuniae aliquantum una missum, legatos ad regem qui 202 4
haec aduersus foedus facta uideri patribus nuntiarent mittendos censuit
senatus. missi C. Terentius Varro C. Mamilius M. Aurelius; iis tres
quinqueremes datae.
Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus Publicius ad solum exustus 5
est, et aquarum magnitudine et annonae uilitate fuit, praeterquam quod
pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnam uim frumenti ex 6
Hispania missam M. Valerius Falto et M. Fabius Buteo aediles curules
quaternis aeris uicatim populo discripserunt.
Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactae aetatis si quidem 7
uerum est augurem duos et sexaginta annos fuisse, quod quidam auctores
sunt. vir certe fuit dignus tanto cognomine, uel si nouum ab eo inciperet. 8
superauit paternos honores, auitos aequauit. pluribus uictoriis et maiori-
bus proeliis auus insignis Rullus, sed omnia aequare unus hostis Hannibal
potest. cautior tamen quam promptior hic habitus; et sicut dubites 9
utrum ingenio cunctator fuerit an quia ita bello proprie, quod tum gere-
batur, aptum erat, sic nihil certius est quam unum hominem nobis
cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. augur in locum eius in- 10
auguratus Q. Fabius Maximus filius; in eiusdem locum pontifex – nam
duo sacerdotia habuit – Ser. Sulpicius Galba.
Ludi Romani diem unum, plebeii ter toti instaurati ab aedilibus 11
M. Sextio Sabino et Cn. Tremelio Flacco. ii ambo praetores facti, et cum
iis C. Liuius Salinator et C. Aurelius Cotta. comitia eius anni utrum 12
C. Seruilius consul habuerit, an, quia eum res in Etruria tenuerint
quaestiones ex senatus consulto de coniurationibus principum habentem,
dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit diuersi auctores faciunt.
Principio insequentis anni M. Seruilius et Ti. Claudius, senatu in 27
Capitolium uocato, de prouinciis rettulerunt. Italiam atque Africam in 2
sortem conici, Africam ambo cupientes, uolebant; ceterum Q. Metello
maxime adnitente neque negata neque data est Africa. consules iussi 3

10 Plut. Fab. 27. 1 sq. || **23** sqq. Fast. Cap. Degrassi 46 sq.

3 iis **P** hiis **L** his **V** || **6** est **LV** *om.* **P** | magnitudine π^2 magnitudinem **P** | et^2 A^p**LV** si **P** sed et **AN** sed *edd.* || **7** erat aperta **P** aperta erat **LV** || **8** falto A^p**L** (-co) falso **P** falcio **V** || **9** discripserunt **P** descripserunt $M^3\pi^2$**LV** || **11** sexaginta **PL** (*cf. Val. Max. 8. 13. 3*) quadraginta **CV** || **12** inciperet M^1**LV** inriperet **P** || **13** pluribus uictoriis $N^{\sigma 2}$**LV** uictoris **P** || **15** habitus **PV** habitus fuit **AL** habitus est **N** || **17** sic **P** sed **LV** || **18** *post* inau- *desinit* **M** || **19** filius **PV** filius eius **ANL** || **22** tremelio **P** *infra 27. 8, hic* tremellio | flacco A^p**V** flacca **PL** | ii *recc.* ti **P** hii $A^pN^{\sigma 2}$**L** hi **V** || **23** iis **P** his π**V** hiis **L** | c. aurelius A^x (*cf. 27. 9*) m. ualerius **P** m. aurelius **LV** || **24** consul **PL** tum A^p *om.* **V** | res in $A^pN^{\sigma 2}$**L** sin **P** || **25** senatus consulto (s. c.) B^2A^x se **P** sociis $A^pN^{\sigma 1}$**LV** || **26** ut **P** *om.* $A^pN^{\sigma 2}$**LV** || **27** et ti. **P** t. **LV** | Claudius ⟨consules⟩ *Luchs* || **29** conici **LV** coici **P** | Q.] M. *Gron.* || **30** adnitente π^2**V** adnitentes **P**

202 cum tribunis plebis agere ut, si iis uideretur, populum rogarent quem
4 uellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt.
nihilo minus consules prouinciam Africam – ita enim senatus decreue-
5 rat – in sortem coniecerunt. Ti. Claudio Africa euenit ut quinquaginta
nauium classem, omnes quinqueremes, in Africam traiceret, parique
imperio cum P. Scipione imperator esset; M. Seruilius Etruriam sortitus.
6 in eadem prouincia et C. Seruilio prorogatum imperium si consulem
remorari ad urbem senatui placuisset.
7 Praetores M. Sextius Galliam est sortitus ut duas legiones prouinciam-
que traderet ei P. Quinctilius Varus; C. Liuius Bruttios cum duabus
legionibus quibus P. Sempronius proconsul priore anno praefuerat;
8 Cn. Tremelius Siciliam ut a P. Villio Tappulo, praetore prioris anni,
prouinciam et duas legiones acciperet; Villius propraetor uiginti nauibus
9 longis et militibus mille oram Siciliae tutaretur; M. Pomponius uiginti
nauibus reliquis mille et quingentos milites Romam deportaret; C. Aure-
lio Cottae urbana euenit. ceteris ita uti quisque obtinebant prouincias
10 exercitusque prorogata imperia.
11 Sedecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. et
ut placatis dis omnia inciperent agerentque, ludos quos M. Claudio
Marcello T. Quinctio consulibus T. Manlius dictator quasque hostias
maiores uouerat si per quinquennium res publica eodem statu fuisset,
ut eos ludos consules priusquam ad bellum proficiscerentur facerent.
12 ludi in circo per quadriduum facti, hostiaeque quibus uotae erant dis
caesae.
28 Inter haec simul spes, simul cura in dies crescebat, nec satis certum
constare apud animos poterat utrum gaudio dignius esset Hannibalem
post sextum decimum annum ex Italia decedentem uacuam possessionem
eius reliquisse populo Romano, an magis metuendum quod incolumi
exercitu in Africam transisset: locum nimirum, non periculum mutatum;
2 cuius tantae dimicationis uatem qui nuper decessisset Q. Fabium haud
frustra canere solitum grauiorem in sua terra futurum hostem Hanniba-
3 lem quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditae

1 iis *edd.* is **P** eis **A**^{p}**LV** | uideretur **P**^{2}**V** uidero **P** || **2** uellet **LV**^{2} uellent **PV** || **4** ti. **P** t. **LV** || **6** p. **A**^{p}**L** *om.* **P** | imperator **PL** imperatore **V** *secl. Crev.* || **7** eadem prouincia **P** eandem prouinciam **LV** | si consulem **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** sicut **P** || **8** remorari **N**$^{\sigma 2}$**LV** manere **P** | senatui **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** senatum **P** || **9** ut **N**$^{\sigma 2}$**LV** ad **P** || **10** ei **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** (ci) et **P** || **11** priore anno **LV** prioris anni **P** || **12** p. uillio tappulo (t. appulo) **PN**$^{\sigma 2}$ p. appulo **A**^{p} p. litio t. apulo **L** p. tappulo **V** || **14** longis et **A**^{p}**LV** longis si **P** longis **P**^{x} || **15** reliquis *hic* **P** *post* uiginti **L** *om.* **V** | c. **PL** cn. **V** || **19** quos ludos *Gel.* || **20** t.^{2} **A**^{p}**LV** l. **P** || **21** quinquennium **PV** quinquennium illud **ANL** || **23** ludi **CA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** liui **P** | uotae **A**^{p}**V** uota **P** | dis **P** diis **A**^{p}**N**$^{\sigma 1}$**LV** || **26** animos **A**^{p}**LV** animum **P** | dignius **V** dignum **PL** | esset π esse **P** || **28** populo romano **A**^{p}**LV** populum romanum **P** || **29** transisset **P**^{2}**A**^{p} (-iisset) **L** transisse **P** traiecisset **V** || **32** aut cum **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**L** aut **P** cum **V**

barbariae rege, cui Statorius semilixa ducere exercitus solitus sit, aut 202
cum socero eius Hasdrubale, fugacissimo duce, rem futuram, aut ⟨cum⟩
tumultuariis exercitibus ex agrestium semermi turba subito conlectis,
sed cum Hannibale, prope nato in praetorio patris, fortissimi ducis, 4
alito atque educato inter arma, puero quondam milite, uixdum iuuene
imperatore, qui senex uincendo factus Hispanias Gallias Italiam ab 5
Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complesset. ducere
exercitum aequalem stipendiis suis, duratum omnium rerum patientia
quas uix fides fiat homines passos, perfusum miliens cruore Romano,
exuuias non militum tantum sed etiam imperatorum portantem. multos 6
occursuros Scipioni in acie qui praetores, qui imperatores, qui consules
Romanos sua manu occidissent, muralibus uallaribusque insignes coronis,
peruagatos capta castra, captas urbes Romanas. non esse hodie tot 7
fasces magistratibus populi Romani quot captos ex caede imperatorum
prae se ferre posset Hannibal.

Has formidines agitando animis, ipsi curas et metus augebant, etiam 8
quod, cum adsuessent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque
aliis in Italiae partibus, lenta spe in nullum propinquum debellandi
finem, gerere, erexerant omnium animos Scipio et Hannibal uelut ad
supremum certamen comparati duces. ii quoque quibus erat ingens in 9
Scipione fiducia et uictoriae spes quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curae intentiores erant. haud dispar habitus animorum 10
Carthaginiensibus erat, quos modo petisse pacem, intuentes Hannibalem
ac rerum gestarum eius magnitudinem, paenitebat, modo cum respicerent 11
bis sese acie uictos, Syphacem captum, pulsos se Hispania, pulsos Italia,
atque ea omnia unius uirtute et consilio Scipionis facta, uelut fatalem eum
ducem in exitium suum natum horrebant.

Iam Hadrumetum peruenerat Hannibal, unde, ad reficiendum ex 29

28 sqq. Pol. 15. 5 sqq.; App. Lib. 39 sqq.; Dio 17. 57. 82; Eutr. 3. 22 sq.; Flor. 1. 22. 58 sqq.; Oros. 4. 19. 2 sqq.; Zon. 9. 14

1 statorius **PL** statarius $\mathbf{N}^{\sigma 1}\mathbf{V}$ | semilixa $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{LV}$ ei milixa **P** | ducere **PLV** docere *Putsche* | sit $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{LV}$ ut **P** || **2** duce rem futuram $\mathbf{A}^{p}\mathbf{LV}$ ducere futura **P** | ⟨cum⟩ *add. Riem.* || **3** semermi $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{LV}$ (semi-) se meruit **P** inermi $\mathbf{A}^{p}$ | conlectis (coll-) $\mathbf{A}^{p}\mathbf{LV}$ coniectis **P** || **4** hannibale π^{2} hannibali **P** | prope nato **PV** probe noto **L** || **5** educato **PL** educto **V** || **6** hispanias gallias **PL** ispaniam galliam **V** || **9** quas uix $\mathbf{A}^{p}$ qua fix **P** qua uix $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{LV}$ | perfusum miliens **PL** (-ies) perfusos milites $\mathbf{A}^{p}$ perfusos in illis **V** || **11** qui[1] π**LV** cui **P** | qui imperatores **PL** *om.* **V** || **12** sua manu **P** manu sua **LV** | occidissent π^{2}**LV** occidisset **P** | uallaribusque $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{LV}$ que **P** || **15** prae se ferre $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{LV}$ praeferre **P** || **18** in[1] **P** *om.* $\mathbf{A}^{p}$**LV** | debellandi **P** bellandi **LV** || **20** ii $\mathbf{A}^{p}$ ei **P** hii $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{L}$ his **V** iis *edd.* || **22** eo **PL** et $\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{V}$ | curae . . . erant $\mathbf{A}^{p}\mathbf{N}^{\sigma 2}\mathbf{LV}$ curas intentioris **P** curas intentiores ⟨agebant⟩ *Ma.* curas intentiores ⟨uoluebant⟩ *Weiss.* || **25** pulsos se hispania **P** (*bis scriptum*) **L** *om.* **V** || **27** horrebant **P** inhorrebant **LV** || **28** hadrumetum **P**$\mathbf{A}^{p}$ (ad-) hasdrumentum **L** ad rumentum **V** | peruenerat **LV** uenerat **P**

202 iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis
nuntiis omnia circa Carthaginem obtineri armis adferentium, magnis
2 itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine
abest. inde praemissi speculatores cum excepti ab custodibus Romanis
deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribuno militum iussosque
omisso metu uisere omnia, per castra qua uellent circumduci iussit;
3 percontatusque satin per commodum omnia explorassent, datis qui
prosequerentur retro ad Hannibalem dimisit.
4 Hannibal nihil quidem eorum quae nuntiabantur — nam et Masinissam
cum sex milibus peditum, quattuor equitum uenisse eo ipso forte die
adferebant — laeto animo audiuit, maxime hostis fiducia, quae non de
5 nihilo profecto concepta esset, perculsus. itaque quamquam et ipse causa
belli erat et aduentu suo turbauerat et pactas indutias et spem foederum,
tamen, si integer quam si uictus peteret pacem aequiora impetrari posse
ratus, nuntium ad Scipionem misit ut conloquendi secum potestatem
6 faceret. id utrum sua sponte fecerit an publico consilio, neutrum cur
7 adfirmem habeo. Valerius Antias primo proelio uictum eum ab Scipione,
quo duodecim milia armatorum in acie sint caesa, mille et septingenti
capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem
8 uenisse. ceterum Scipio cum conloquium haud abnuisset, ambo ex
composito duces castra protulerunt ut coire ex propinquo possent.
9 Scipio haud procul Naraggara urbe, cum ad cetera loco opportuno tum
10 quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Hannibal tumulum a
quattuor milibus inde, tutum commodumque alioqui nisi quod longinquae aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus undique, ne
quid insidiarum esset, delectus.
30 Summotis pari spatio armatis cum singulis interpretibus congressi
sunt non suae modo aetatis maximi duces, sed omnis ante se memoriae
2 omnium gentium cuilibet regum imperatorumue pares. paulisper alter
alterius conspectu, admiratione mutua prope attoniti, conticuere; tum

3 sq. Pol. 15. 5. 3 || 22 Pol. 15. 5. 14

3 ab A^p**LV** a **P** || 4 ab **LV** a **P** || 5 tribuno A^p**LV**(*cf. Pol. 15. 5. 5*) tribunis **P** | iussosque π iussusque **P** || 7 percontatusque *edd.* percunctatosque **PL** percontatos **V** | satin A^p statim **P** statim si $N^{\sigma 2}$**L** satin si **V** | per commodum **PV** percommode $N^{\sigma 2}$**L** || 8 prosequerentur **CANLV** praesequerentur **P** || 10 ipso forte die **P** ipso die forte **L** die ipso forte **V** || 11 audiuit **LV** audit **P** | maxime hostis **LV** maxime si hostis **P** maxime sui hostis A^v sed maxime hostis *Alsch., alii alia* || 12 nihilo $A^pN^{\sigma 2}$**LV** dilo **P** nilo P^2 | esset perculsus *Gron.* percussus est **P** est perculsus A^p**L** erat perculsus **V** || 13 pactas **PL** pacatas $N^{\sigma 2}$**V** || 14 aequiora **P** aequiorem A^p**LV** || 17 ab **LV** a **P** || 18 sint **LV** sunt **P** || 21 coire **LV** coiri **N** eo ierunt **P** || 22 naraggara **P** nargara **LV** (-cara) | urbe **LV** urbem **P** | cum ad **P** tum ad **L** ab **V** || 24 alioqui **P** alioquin $C\pi^2$**LV** || 25 aquationis erat **P** aquationes erant A^p**LV** || 26 delectus **CLV** dilectus **P** || 27 pari spatio A^p**LV** par in spatio **P** par in spatium π^2

Hannibal prior: 'Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli 202 3
populo Romano quique totiens prope in manibus uictoriam habui, is
ultro ad pacem petendam uenirem, laetor te mihi sorte potissimum
datum a quo peterem. tibi quoque inter multa egregia non in ultimis 4
laudum hoc fuerit, Hannibalem, cui de tot Romanis ducibus uictoriam di
dedissent, tibi cessisse, teque huic bello uestris prius quam nostris cladibus
insigni finem imposuisse. hoc quoque ludibrium casus ediderit fortuna, 5
ut cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano
imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam
ueniam.

Optimum quidem fuerat eam patribus nostris mentem datam ab dis 6
esse, ut et uos Italiae et nos Africae imperio contenti essemus. neque 7
enim ne uobis quidem Sicilia ac Sardinia satis digna pretia sunt pro tot
classibus, tot exercitibus, tot tam egregiis amissis ducibus; sed praeterita
magis reprehendi possunt quam corrigi. ita aliena appetiuimus ut de 8
nostris dimicaremus, nec in Italia solum nobis bellum, uobis in Africa
esset; sed et uos in portis uestris prope ac moenibus signa armaque
hostium uidistis, et nos ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum
exaudimus. quod igitur nos maxime abominaremur, uos ante omnia 9
optaretis, in meliore uestra fortuna de pace agitur. agimus ii quorum et
maxime interest pacem esse, et qui quodcumque egerimus ratum ciuitates
nostrae habiturae sunt; animo tantum nobis opus est non abhorrente a
quietis consiliis.

Quod ad me attinet, iam aetas senem in patriam reuertentem unde 10
puer profectus sum, iam secundae iam aduersae res ita erudierunt ut
rationem sequi quam fortunam malim; tuam et adulescentiam et 11
perpetuam felicitatem, ferociora utraque quam quietis opus est consiliis,
metuo. non temere incerta casuum reputat quem fortuna nunquam
decepit. quod ego fui ad Trasumennum, ad Cannas, id tu hodie es. uixdum 12
militari aetate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam

1sqq. Pol. 15. 6. 4sqq.; App. Lib. 39; Sil. 17. 295sqq.

3 sorte **P** *om.* **LV** || **5** de tot **N**$^{\sigma 2}$**LV** tot de **P** | di **P** dii **LV** || **6** prius **LV** plus **PL**^{1} potius *H. J. Müll.* || **7** casus ediderit fortuna **P** fortunae casus ediderit **N**$^{\sigma 2}$**V** fortuna an casus ediderit **L** || **8** consule **LV** *om.* **P** || **12** et . . . et **PL** *om.* **V** || **14** tamque *edd.* || **14.15** praeterita magis **P**^{x}**LV** praeteritam agris **P** || **15** appetiuimus **LV** adpetimus **P** || **16** nobis bellum, uobis *Elsp.* uobis **P** uobis bellum nobis **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** || **17** esset **P** est **N**^{x}**LV** || **19** abominaremur **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV**^{1} abominamur **P** | uos **PLV** uos autem π^{2} || **20** optaretis] optare debetis *Ma.* | ii **A**^{p}**L** (hii) ei **P** hi **V** | et **A**^{p}**LV** *om.* **P** || **21** esse et **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** esset **P** || **22** sunt **V** sint **PL** || **24** attinet **A**^{p}**N**^{x}**LV** attinebat **P** | iam **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** *om.* **P** || **25** erudierunt **N**$^{\sigma 2}$**LV** fraudauerunt **P** erudiere **A**^{p} || **26** tuam *hic* **P** *post* adulescentiam **LV** || **28** non **P** ne **A**^{p} *om.* **L** iam **V** | *post* casuum *add.* te impellat **A**^{p} | reputat **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** repugnat **P** || **29** decepit **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** decipit **P** | ad^{2} **P** et ad **LV** | *hinc iterum exstat* **D** | es **A**^{p}**N**$^{\sigma 1}$**LV** *om.* **P** || **30** nusquam **P** nunquam **LV**

202
13 fefellit fortuna. patris et patrui persecutus mortem, ex calamitate uestrae
domus decus insigne uirtutis pietatisque eximiae cepisti. amissas Hispa-
14 nias reciperasti, quattuor inde Punicis exercitibus pulsis; consul creatus,
cum ceteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in
Africam, duobus hic exercitibus caesis, binis eadem hora captis simul
incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni
eius, tot nostri imperii ereptis, me sextum decimum iam annum haeren-
tem in possessione Italiae detraxisti.
15 Potest uictoriam malle quam pacem animus. noui spiritus magnos
16 magis quam utiles; et mihi talis aliquando fortuna adfulsit. quod si in
secundis rebus bonam quoque mentem darent di, non ea solum quae
euenissent sed etiam ea quae euenire possent reputaremus. ut omnium
17 obliuiscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum; quem
modo, castris inter Anienem atque urbem uestram positis, signa inferen-
tem ac iam prope scandentem moenia Romana uideras, hic cernas duobus
fratribus, fortissimis uiris, clarissimis imperatoribus orbatum, ante
moenia prope obsessae patriae quibus terrui uestram urbem ea pro mea
deprecantem.
18 Maximae cuique fortunae minime credendum est. in bonis tuis rebus,
nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax, nobis petentibus
19 magis necessaria quam honesta. melior tutiorque est certa pax quam
sperata uictoria; haec in tua, illa in deorum manu est. ne tot annorum
20 felicitatem in unius horae dederis discrimen. cum tuas uires tum uim
fortunae Martemque belli communem propone animo; utrimque ferrum,
utrimque corpora humana erunt. nusquam minus quam in bello euentus
21 respondent. non tantum ad id quod data pace iam habere potes, si
proelio uinces, gloriae adieceris, ⟨abieceris⟩ quantum, si quid aduersi
eueniat. simul parta ac sperata decora unius horae fortuna euertere
22 potest. omnia in pace iungenda tuae potestatis sunt, P. Corneli; tunc ea

1 fortuna $\mathbf{P^xA^pN^xLV}$ sua fortuna **P** | patrui $\mathbf{P^xA^pLV}$ patribi **P** | ex $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}LV}$ ad **P** || 4 *post uocem* cum *deficit* **P** *usque ad 37. 3* domitos || 5 hic $\boldsymbol{\pi^2}$**LV** *om.* **C** || 5–6 captis ... incensisque $\boldsymbol{\pi}$**L** incensis captisque **V** || 7 nostri **ANLV** nostrum **CBD** || 9 malle **CDV** mallem **B** inquam malle **ANL** || 9.10 magnos magis **CBL** magnus magis **DV** magis magnos **AN** || 10 et $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}LV}$ *om.* $\boldsymbol{\pi}$ || 11 di (dii) $\mathbf{A^pLV}$ dei $\boldsymbol{\pi}$ || 13 quem $\mathbf{CDA^pN^{\sigma 2}LV}$ quae **B** qui **AN** || 14 signa inferentem $\boldsymbol{\pi}$**L** *om.* **V** || 15 ac ... scandentem $\mathbf{A^pLV}$ *om.* $\boldsymbol{\pi}$ | uideras $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}L}$ *om.* $\boldsymbol{\pi}$**V** uideris *Conw.* || 16 orbatum $\mathbf{A^pN^{\sigma 1}LV}$ ornatum $\boldsymbol{\pi}$ || 17 ea pro mea $\mathbf{A^pN^{\sigma 1}LV}$ (mei) me **C** ea pro me $\mathbf{D^1}$ pro me **BAN** || 19 in bonis $\mathbf{N^{\sigma 2}LV}$ omnibus $\boldsymbol{\pi}$ || 20 tibi ampla $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}LV}$ iam apta $\boldsymbol{\pi}$ || 21 honesta $\mathbf{DA^pN^{\sigma 1}LV}$ hosti **C** hostia **B** | certa pax $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}LV}$ certare **C** (certa re) **BD** certa res **A** || 22 ne $\boldsymbol{\pi}$ nec $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}LV}$ || 24.25 ferrum utrimque $\mathbf{CA^p}$ *om.* $\boldsymbol{\pi^2}$ ferrum $\mathbf{N^{\sigma 2}LV}$ || 25 ⟨ad spem⟩ *ante* minus *add. Alan.* || 27 uinces **D** uincens **CB** uincis $\mathbf{A^pN^{\sigma 2}LV}$ uincas *edd.* | ⟨abieceris⟩ *addidi, post* quantum ⟨dempseris⟩ *Ma.*, ⟨demeris⟩ *Wölff. dormitans* || 29 potestatis $\mathbf{DA^pNLV}$ potestati **C** potestates **B**

habenda fortuna erit quam di dederint. inter pauca felicitatis uirtutisque 202 23
exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisset, si uictor pacem
petentibus dedisset patribus nostris; sed non statuendo felicitati modum
nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo
foedius corruit.

Est quidem eius qui dat, non qui petit, condiciones dicere pacis; sed 24
forsitan non indigni simus qui nobismet ipsi multam inrogemus. non 25
recusamus quin omnia propter quae ad bellum itum est uestra sint,
Sicilia Sardinia Hispania, quidquid insularum toto inter Africam
Italiamque continetur mari. Carthaginienses, inclusi Africae litoribus, 26
uos — quando ita dis placuit — externa etiam terra marique uideamus
regentes imperio. haud negauerim propter non nimis sincere petitam aut 27
exspectatam nuper pacem suspectam esse uobis Punicam fidem; multum
per quos petita sit ad fidem tuendae pacis pertinet, Scipio. uestri quoque, 28
ut audio, patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione
erat, negauerunt pacem. Hannibal peto pacem, qui neque peterem nisi 29
utilem crederem, et propter eandem utilitatem tuebor eam propter
quam petii; et quemadmodum, quia a me bellum coeptum est, ne quem 30
eius paeniteret quoad ipsi inuidere di praestiti, ita adnitar ne quem pacis
per me partae paeniteat.'

Aduersus haec imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit: **31**
'Non me fallebat, Hannibal, aduentus tui spe Carthaginienses et praesen-
tem indutiarum fidem et spem pacis turbasse; neque tu id sane dissimu- 2
las, qui de condicionibus superioris pacis omnia subtrahas praeter ea
quae iam pridem in nostra potestate sunt. ceterum ut tibi curae est 3
sentire ciues tuos quanto per te onere leuentur, sic mihi laborandum est
ne, quae tum pepigerunt, hodie subtracta ex condicionibus pacis praemia
perfidiae habeant. indigni quibus eadem pateat condicio, etiam ut prosit 4
uobis fraus petitis. neque patres nostri priores de Sicilia, neque nos de

21 sqq. Pol. 15. 8; App. Lib. 39; Sil. 17. 338 sqq.

1 di **B** dii π**LV** | inter pauca $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}V}$ in tanta **C** intenta **BN** inter cetera $\mathbf{A^{x}DL}$ || 2 fuisset si **DLV** fuisse etsi **CB** || 3 sed $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}LV}$ *om.* π || 4 efferentem se fortunam $\mathbf{A^{p}LV}$ efferente se fortuna π || 7 simus $\mathbf{CA^{p}N^{\sigma 2}L}$ sumus **V** | ipsi **CBD** ipsis **ANLV** | multam $\mathbf{A^{x}N^{\sigma 2}LV}$ (mulct-) multa π | non **LV** qui non π || 8 ad $\mathbf{N^{x}V}$ ea **CBD** *om.* **ANL** | itum $\mathbf{CBDN^{\sigma 2}V}$ initum **ANL** || 11 uos **DANLV** suos **CB** || 12 imperio *Ma.* imperia *codd.* || 13 esse uobis punicam π uobis punicam esse **LV** | fidem π**L** fidem tuende pacis $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}V}$ | multum $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}LV}$ multos π || 14 petita π repetita $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}LV}$ | Scipio *fort. secludendum* || 17 utilem **CLV** utile π^{2} || 18 petii $\mathbf{DA^{p}N}$ peti **CBV** peto **L** | ne quem π^{2}**LV** neque me **C** || 19 eius π**L** *om.* **V** | ipsi **DLV** id ipsi **CBAN** || 20 partae **CBANLV** petitae **D** || 22 aduentus tui spe $\mathbf{A^{p}N^{\sigma 2}LV}$ habere (*uel* auere) aduentus tui spem π ⟨ab⟩ aduentus tui spe *Alsch.* || 24 superioris $\mathbf{N^{\sigma 2}LV}$ superioribus π || 25 ut **CBDLV** sicut **AN** || 26 est π^{2}**LV** *om.* **C** || 27 ne *edd.* ne si *codd.* | tum π tunc $\mathbf{N^{\sigma 2}LV}$ || 29 petitis π petistis $\mathbf{N^{\sigma 2}LV}$

202 Hispania fecimus bellum; et tunc Mamertinorum sociorum periculum et
5 nunc Sagunti excidium nobis pia ac iusta induerunt arma. uos lacessisse et tu ipse fateris et di testes sunt, qui et illius belli exitum secundum ius fasque dederunt et huius dant et dabunt.

6 Quod ad me attinet, et humanae infirmitatis memini et uim fortunae reputo, et omnia quaecumque agimus subiecta esse mille casibus scio.
7 ceterum quemadmodum superbe et uiolenter me faterer facere si, priusquam in Africam traiecissem, te tua uoluntate cedentem Italia et imposito in naues exercitu ipsum uenientem ad pacem petendam asperna-
8 rer, sic nunc, cum prope manu conserta restitantem ac tergiuersantem in
9 Africam attraxerim, nulla sum tibi uerecundia obstrictus. proinde si quid ad ea in quae tum pax conuentura uidebatur, quasi multa nauium cum commeatu per indutias expugnatarum legatorumque uiolatorum, adicitur, est quod referam ad consilium; sin illa quoque grauia uidentur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis.'

10 Ita infecta pace ex conloquio ad suos cum se recepissent, frustra uerba peracta renuntiant: armis decernendum esse, habendamque eam fortunam quam di dedissent.

32 In castra ut est uentum, pronuntiant ambo arma expedirent milites animosque ad supremum certamen, non in unum diem sed in perpetuum,
2 si felicitas adesset, uictores. Roma an Carthago iura gentibus daret ante crastinam noctem scituros; neque enim Africam aut Italiam, sed orbem terrarum uictoriae praemium fore. par periculum praemio quibus aduer-
3 sae pugnae fortuna fuisset; nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotaque terra, et Carthagini, supremo auxilio effuso, adesse uidebatur praesens excidium.

4 Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa

19sqq. Pol. 15. 9sqq.; Front. Strat. 2. 3. 16; App. Lib. 40sqq.; Sil. 17. 385sqq.; Zon. 9. 14

1 fecimus **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** facimus π | tunc **N**$^{\sigma 2}$**LV** tum π || 2 lacessisse **LV** lacessere π || 3 di (dii) **A**^{p}**LV** dei π^{2} dein **C** | sunt **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** ut **C**π^{2} (sunt ut **D**) || 6 quaecumque π quae **LV** || 7 faterer facere si **N**$^{\sigma 2}$**LV** fatere sic **C** fatere si **B** facerem si **D** || 8 te *hic* π**L** *post* ipsum **L**^{1} *om.* **V** | italia **B**^{x}**D A**^{p}**LV** italiae **CBAN** || 10 conserta *edd.* consertum *codd.* | restitantem π (-um **B**) **V** resistentem **N**^{x} hesitantem **L** || 11 attraxerim π traduxerim **N**$^{\sigma 2}$**LV** || 12 in **A**^{p}**LV** *om.* π | quasi **A**^{p} quae si **CBAN** si **D** quae sunt **LV** quae sit *Alsch.* || 12, 13 cum commeatu π**L** commeatus **V** || 13 expugnatarum **C** (-gnarum) π^{2} oppugnatarum **A**^{p}**LV** || 14 sin π si nihil **A**^{p}**LV** si **N**$^{\sigma 2}$ | uidentur **D A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** uiderunt π || 15 parate π praeparate **LV** || 16 infecta pace π^{2}**LV** in pace infecta **C** || 17 peracta *edd.* precata π pacata **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** iactata *Gron.* temptata *Hav.* praelata *Alsch.* || 18 di (dii) **ALV** dei **CBN** || 21 uictores π**V** uicturos **A**^{p}**L** | daret **A**^{p}**N**^{x}**L** darent π**V** || 23 par **CA**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** per π^{2} | aduersae π**LV** aduersa **K** || 25 -que . . . supremo **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** *om.* π

ante parta decora aut cumulaturi eo die aut euersuri. anceps igitur spes 202 5
et metus miscebant animos; contemplantibusque modo suam, modo
hostium aciem, cum oculis magis quam ratione pensarent uires, simul
laeta simul tristia obuersabantur. quae ipsis sua sponte non succurrebant,
ea duces admonendo atque hortando subiciebant. Poenus sedecim 6
annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus
occidione occisos, et sua cuique decora ubi ad insignem alicuius pugnae
memoria militem uenerat referebat; Scipio Hispanias, et recentia in 7
Africa proelia, et confessionem hostium quod neque non petere pacem
propter metum neque manere in ea prae insita animis perfidia potuissent.
ad hoc conloquium Hannibalis, in secreto habitum ac liberum fingenti, 8
qua uolt flectit. ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum ad 9
Aegates pugnauerint insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse
deos. adesse finem belli ac laboris; in manibus esse praedam Carthaginis, 10
reditum domum in patriam ad parentes liberos coniuges penatesque deos.
celsus haec corpore uoltuque ita laeto ut uicisse iam crederes dicebat. 11

Instruit deinde primos hastatos, post eos principes; triariis postremam
aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quamque signa 33
instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium
qua elephanti hostium acti nihil ordines turbarent. Laelium, cuius ante 2
legati, eo anno quaestoris extra sortem ex senatus consulto opera utebatur,
cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab
dextro opposuit. uias patentes inter manipulos antesignanorum ueliti- 3
bus – ea tunc leuis armatura erat – compleuit, dato praecepto ut ad
impetum elephantorum aut post directos refugerent ordines aut in dex-
tram laeuamque discursu applicantes se antesignanis uiam, qua inruerent
in ancipitia tela, beluis darent.

Hannibal ad terrorem primos elephantos – octoginta autem erant, 4

17 sqq. Pol. 15. 9. 6 sqq.; App. Lib. 41 || 28 sqq. Pol. 15. 11. 1 sqq.; App. Lib. 40

1 cumulaturi **DANLV** cumulari **CB** || 1–2 spes et metus $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}LV}$ metus **C** spes metusque **D** spes metus **BAN** || 3 cum ⟨non⟩ *Weiss.* || 4 ipsis $\mathbf{BDA^{p}N^{\sigma2}LV}$ ipsi **CAN** || 5 subiciebant $\mathbf{N^{\sigma2}LV}$ subitiant **C** subiciunt (*uel* -ent) π^{2} || 6 in terra italia **CBDV** intra italiam **ANL** || 7 occidione $\pi^{2}\mathbf{LV}$ occisione **C** | sua $\pi^{2}\mathbf{LV}$ sui **C** || 8 hispanias et $\mathbf{CA^{p}N^{\sigma2}LV}$ hispaniae sed π^{2} || 10 prae insita $\mathbf{A^{p}LV}$ prescita $\mathbf{CB^{1}}$ praesita π^{2} insita $\mathbf{N^{x}}$ || 11 ac $\pi^{2}\mathbf{LV}$ et **C** || 12 qua $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}LV}$ quae π | flectit $\pi\mathbf{L}$ flecti **V** | ominatur $\pi^{2}\mathbf{LV^{1}}$ minatur **C** || 14 finem $\mathbf{B^{1}DA^{p}N^{\sigma2}LV}$ fidem **CBAN** || 15 parentes $\pi\mathbf{L}$ patres $\mathbf{N^{\sigma2}}$ | deos $\pi\mathbf{L}$ adeo $\mathbf{A^{p}V}$ deos adeo $\mathbf{N^{\sigma2}}$ || 16 ita laeto $\pi^{2}\mathbf{LV}$ laeto ita **C** | iam uicisse **L** || 17 post eos $\pi^{2}\mathbf{LV}$ postea **C** || 18 quamque π quasque $\mathbf{A^{p}}$ queque **V** || 19 aliquantum π aliquanto **LV** | ut *hic* $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}LV}$ *om.* **CBD** *ante* aliquantum **AN** || 20 acti π capti $\mathbf{N^{\sigma2}}$ ap'ti **L** rapti **V** accepti *recc.* || 23 antesignanorum $\mathbf{BA^{p}N^{\sigma2}L}$ antesignatorum **CD** || 25 post directos *Alsch.* post in rectos $\pi\mathbf{LV}$ postremos $\mathbf{A^{p}}$ || 26 applicantes se antesignanis $\mathbf{A^{p}N^{\sigma2}LV}$ applicante signis π | qua $\mathbf{A^{p}LV}$ quam π || 27 ancipitia $\mathbf{A^{p}L}$ ancipia π || 28 primos **CBD** primum **ANLV**

202 quot nulla unquam in acie ante habuerat – instruxit, deinde auxilia
5 Ligurum Gallorumque, Baliaribus Maurisque admixtis; in secunda acie
6 Carthaginienses Afrosque et Macedonum legionem. modico deinde
interuallo relicto, subsidiariam aciem Italicorum militum – Bruttii
plerique erant, ui ac necessitate plures quam sua uoluntate decedentem
7 ex Italia secuti – instruxit. equitatum et ipse circumdedit cornibus;
8 dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidae tenuerunt. varia adhortatio
erat in exercitu inter tot homines quibus non lingua, non mos, non lex,
non arma, non uestitus habitusque, non causa militandi eadem esset.
9 auxiliaribus et praesens et multiplicata ex praeda merces ostentatur.
Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur: Liguribus campi
uberes Italiae deductis ex asperrimis montibus in spem uictoriae osten-
10 tantur: Mauros Numidasque Masinissae impotenti futuro dominatu
11 terret: aliis aliae spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus moenia
patriae, di penates, sepulcra maiorum, liberi cum parentibus coniugesque
pauidae, aut excidium seruitiumque aut imperium orbis terrarum, nihil
aut in metum aut in spem medium, ostentatur.
12 Cum maxime haec imperator apud Carthaginienses, duces suarum
gentium inter populares, pleraque per interpretes inter immixtos alienige-
13 nis agerent, tubae cornuaque ab Romanis cecinerunt; tantusque clamor
ortus ut elephanti in suos, sinistrum maxime cornu, uerterentur, Mauros
ac Numidas. addidit facile Masinissa perculsis terrorem, nudauitque ab
14 ea parte aciem equestri auxilio. paucae tamen bestiarum intrepidae in
hostem actae, inter uelitum ordines cum multis suis uolneribus ingentem
15 stragem edebant. resilientes enim ad manipulos uelites, cum uiam
elephantis ne obtererentur fecissent, in ancipites ad ictum utrimque
16 coniciebant hastas, nec pila ab antesignanis cessabant donec undique
incidentibus telis exacti ex Romana acie hi quoque in suo dextro cornu
ipsos Carthaginiensium equites in fugam uerterunt. Laelius, ut turbatos
uidit hostes, addidit perculsis terrorem.

1 quot nulla **A**^{p}**L** (quos) quod nullam π quot nulla ui **V** | in acie ante π**V** (*om.* in) ante in acie **L** || 2 baliaribus **AN** ualearibus **CD** (uali-) balearibus **BA**^{p}**LV** | maurisque π^{2}**LV**^{1} mauris **C** || 3 deinde] inde *Gron.* || 6 ipse π**A**^{p} ipsum **LV** || 8 inter tot π^{2}**L** *om.* **C** inter **V** | non lex *om.* **V** || 10 et^{2} *om.* **V** | ostentatur π^{2}**LV** ostentabatur **C** || 12 asperrimis π**L** appenini **V** || 13 numidasque π^{2}**LV** numidas **C** | masinissae *hic* π *post* impotenti **LV** | futuro **LV** futuros π || 14 terret **A**^{p}**V** terrent π**L** | aliis aliae **ANLV** aliae alii **C** alii alie **BD** || 15 coniugesque **CBDA**^{p}**V** coniuges **AN** || 17 ostentatur **CN**^{x}**LV** ostentantur π^{2} || 18 suarum] aliarum *Har.* || 19 plerique *Freins.* | alienigenas *Freins.* || 20 agerent **K** ageret π**LV** || 21 sinistrum *Luchs* sinistris **CBD** sinistro **ANLV** | uerterentur π conuerterentur **LV** || 22 percussis **D** | terrorem π**V** terrore **L** | nudauitque **CB**^{x}**ANLV** nudauit **BD** || 23 intrepidae (-e) π trepide **LV** || 24.25 stragem ingentem **L** || 27 hastas . . . antesignanis **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** te (ante **B**^{1} *om.* **D**) signanis π || 28 quoque π^{2}**LV** *om.* **C** | suo dextro π**L** suos dextrum **V** || 29 carthaginiensium π^{2}**L** carthaginienses **CV** | in **ANLV** *om.* **CBD** || 30 percussis **D**

Vtrimque nudata equite erat Punica acies cum pedes concurrit, nec 202 34
spe nec uiribus iam par. ad hoc dictu parua sed magna eadem in re
gerenda momenta: congruens clamor ab Romanis eoque maior et
terribilior, dissonae illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis,
uoces; pugna Romana stabilis et suo et armorum pondere incumbentium 2
in hostem, concursatio et uelocitas illinc maior quam uis. igitur primo 3
impetu extemplo mouere loco hostium aciem Romani. ala deinde et
umbonibus pulsantes, in summotos gradu inlato, aliquantum spatii
uelut nullo resistente incessere, urgentibus et nouissimis primos ut semel 4
motam aciem sensere, quod ipsum uim magnam ad pellendum hostem
addebat. apud hostes auxiliares cedentes secunda acies, Afri et Cartha- 5
ginienses, adeo non sustinebant ut contra etiam, ne resistentes pertina-
citer primos caedendo ad se perueniret hostis, pedem referrent. igitur 6
auxiliares terga dant repente, et in suos uersi partim refugere in secundam
aciem, partim non recipientes caedere, ut et paulo ante non adiuti et
tunc exclusi; et prope duo iam permixta proelia erant, cum Cartha- 7
ginienses simul cum hostibus simul cum suis cogerentur manus conserere.
non tamen ita perculsos iratosque in aciem accepere, sed densatis ordini- 8
bus in cornua uacuumque circa campum extra proelium eiecere, ne
pauido fuga et uolneribus milite sinceram et integram aciem miscerent.
Ceterum tanta strages hominum armorumque locum, in quo steterant 9
paulo ante auxiliares, compleuerat ut prope difficilior transitus esset
quam per confertos hostes fuerat. itaque qui primi erant hastati per 10
cumulos corporum armorumque et tabem sanguinis, qua quisque poterat,
sequentes hostem et signa et ordines confuderunt. principum quoque
signa fluctuari coeperant uagam ante se cernendo aciem. quod Scipio ubi 11

1sqq. Pol. 15. 13. 1sqq.; App. Lib. 44sqq.

1 concurrit **π^2LV** cucurrit **C** || 2 spe **ANLV** spem **CBD** | ad hoc dictu **πL^1** (hec) ad (at **V**) occiditur **N$^{\sigma 2}$V** accidunt **L** || 2–3 magna . . . momenta **πLV** magni . . . momenti res **K** magni . . . momenti *Ma.* | re gerenda **A^{p}L^1** rege reddam **CBD** regenda **ANLV** || 3 ab **LV** a **π** *del.* **A^p** | eoque **ANLV** eaque **CBD** || 4 illis **πL** illius **V** || 6 et **π^2LV** ac **C** || 6 illinc **π** illic **LV** || 7 mouere **π^2LV** *om.* **C** | et **πLV** ut **A^p** || 8 umbonibus **A^{p}LV** umboni **π** umbone *Hav.* | inlato (ill-) **π^2LV** in loco **C** || 10 ad pellendum **B^{1}ANLV** ad impellendum **A^p** appellandum **CBD** || 11 auxiliares (*uel* -is) **DANLV** auxiliariis **CB^x** auxiliaribus **A^p** | acies **π** acie **A^{p}LV** || 13 primos **A^{p}LV** primo **π** || 14 uersi **CLV** reuersi **π^2** | refugere **π** refugerunt **LV** || 15 ut et **CBL** (uti) uti **DAN** et **V** || 16 duo iam **π^2LV** iam duo **C** || 18 in **A^{p}N$^{\sigma 2}$LV** *om.* **π** | accepere **CANL** accipere **BDV** | densatis **A^{p}N$^{\sigma 2}$LV** datis **π** || 19 eiecere **N$^{\sigma 2}$LV** eicere **π** | ne **π** *om.* **N$^{\sigma 1}$LV** || 20 pauido . . . milite **CBDL** pauidos . . . milites **ANV** | et uolneribus **LV** uulneribus **CBDA** uulneribusque **N** | sinceram **CBD** in ceteram **AN** ne certam **LV** || 21 strages **N$^{\sigma 2}$LV** strage **π** | steterant **CBANV** stetere **D** || 22 compleuerat **BDLV** compleuerant **CAN** || 24 tabem *edd.* tabe **C** tabes **π^2** labem **A^{p}L** luem **V** || 26 fluctuare *edd.*

202 uidit, receptui propere canere hastatis iussit, et sauciis in postremam
aciem subductis principes triariosque in cornua inducit, quo tutior
firmiorque media hastatorum acies esset.
12 Ita nouum de integro proelium ortum est, quippe ad ueros hostes
peruentum erat, et armorum genere et usu militiae et fama rerum gesta-
13 rum et magnitudine uel spei uel periculi pares. sed et numero superior
Romanus erat et animo, quod iam equites, iam elephantos fuderat, iam
35 prima acie pulsa in secundam pugnabat. in tempore Laelius ac Masinissa,
fusos per aliquantum spatii secuti equites, reuertentes in auersam hostium
2 aciem incurrere. is demum equitum impetus perculit hostem. multi
circumuenti in acie caesi, ⟨multi⟩ per patentem circa campum fuga
3 sparsi, tenente omnia equitatu, passim interiere. Carthaginiensium
sociorumque caesa eo die supra uiginti milia; par ferme numerus captus
cum signis militaribus centum triginta duobus, elephantis undecim.
uictores ad mille et quingenti cecidere.
4 Hannibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus Hadrumetum
perfugit, omnia et ante aciem et in proelio, priusquam excederet pugna,
5 expertus, et confessione etiam Scipionis omniumque peritorum militiae
6 illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse; elephantos
in prima fronte, quorum fortuitus impetus atque intolerabilis uis signa
sequi et seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos
7 prohiberent; deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem, ne homines
mixti ex conluuione omnium gentium, quos non fides teneret sed merces,
8 liberum receptum fugae haberent, simul ⟨ut⟩ primum ardorem atque
impetum hostium excipientes fatigarent, ac si nihil aliud uolneribus suis
9 ferrum hostile hebetarent; tum, ubi omnis spes esset, milites Carthagi-
nienses Afrosque, ut omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum
fessis ac sauciis pugnarent superiores essent; Italicos, incertos socii an

16 sqq. Pol. 15. 16. 3 sqq.; Nep. Hann. 6; App. Lib. 47; Oros. 4. 19. 3

1 canere *hic* π *ante* iussit **LV** | iussit et **ANLV** iussit **C** iussisset **BD** || 2 aciem *hic* π *post* subductis **LV** | inducit π^2**LV** ducit **C** || 4 de π^2**LV** *om.* **C** || 6 pares π**LV** non dispares **A**^{x} || 9 fusos **A**^{p}**N**$^{\sigma2}$**V** pulsos π**L** | auersam π^2 aduersam **CLV** || 10 perculit **A**^{p}**N**$^{\sigma2}$**LV** (-tulit) fudit π | hostem π hostes **LV** || 11 circumuenti . . . caesi π *om.* **V** | ⟨multi⟩ *edd.* || 12 interiere **C** (-ier) **LV** interierunt π^2 || 13 uiginti milia **DV** milia uiginti **C**π^2**L** || 14 centum π *om.* **LV** || 15 mille et quingenti **C** decem et **BD** decem **B**^{x}**AN** decem milia **L** mille et centum **V** | cecidere π**L** ceciderunt **V** || 17 et^1 . . . proelio *Drak.* et in proelio et ante aciem **CN**$^{\sigma2}$**LV** et in proelio ante aciem π^2 || 18 omniumque π**L** omnium **V** || 19 illam **A**^{p}**LV** omnem illam π | aciem π^2**LV** acie **C** || 21 seruare π^2**LV** stare seruareque **C** || 23 ex **A**^{p}**N**$^{\sigma2}$**LV** et π || 24 ⟨ut⟩ *edd.* || 24. 25 atque impetum π**L** *om.* **V** || 26 hostile **LV** hostium π | ubi **CBDAN**$^{\sigma2}$ *om.* **N** ibi **V** | esset **A**^{p}**N**$^{\sigma2}$ *om.* π erat **V** || 27 afrosque π afrique **A**^{p} | rebus aliis π aliis rebus **LV** || 28 pugnarent . . . essent **LV** superiores essent (sese **C**) pugnarent π

hostes essent, in postremam aciem summotos, interuallo quoque diremp- *202*
tos. hoc edito uelut ultimo uirtutis opere Hannibal cum Hadrumetum 10
refugisset, accitusque inde Carthaginem sexto ac tricensimo post anno
quam puer inde profectus erat redisset, fassus in curia est non proelio 11
modo se sed bello uictum, nec spem salutis alibi quam in pace impetranda
esse.

Scipio confestim a proelio expugnatis hostium castris direptisque cum **36**
ingenti praeda ad mare ac naues rediit, nuntio allato P. Lentulum cum 2
quinquaginta rostratis, centum onerariis cum omni genere commeatus
ad Vticam accessisse. admouendum igitur undique terrorem perculsae 3
Carthagini ratus, misso Laelio Romam cum uictoriae nuntio, Cn. Oc-
tauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet; ipse, ad
suam ueterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum
Carthaginis petit. haud procul aberat cum uelata infulis ramisque oleae 4
Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis,
auctore Hannibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim praeto- 5
riae nauis accessissent uelamenta supplicum porrigentes, orantes im-
plorantesque fidem ac misericordiam Scipionis, nullum iis aliud respon- 6
sum datum quam ut Tynetem uenirent; eo se moturum castra. ipse ad
contemplandum Carthaginis situm non tam noscendi in praesentia
quam deprimendi hostis causa ⟨prouectus⟩, Vticam, eodem et Octauio
reuocato, rediit.

Inde procedentibus ad Tynetem nuntius allatus Verminam Syphacis 7
filium cum equitibus pluribus quam peditibus uenire Carthaginiensibus
auxilio. pars exercitus cum omni equitatu missa; Saturnalibus primis 8
agmen adgressa Numidarum leui certamine fudit. exitu quoque fugae
intercluso a parte omni circumdatis equitibus, quindecim milia hominum

7 sqq. App. Lib. 48; Zon. 9. 14

1 interuallo . . . diremptos *hic Conw.* *post* italicos $A^pN^{\sigma 2}$LV *om.* π *post* essent *Har.* || **3** refugisset π fugisset A^pLV || **5** se sed CLV sese B se esse sed AN sed A^p || **6** esse *hic* CLV *post* pace AN *om.* BD || **7** castris BANLV agris C || **8** mare ac π^2LV *om.* C mare ad A^p | p. *codd.* Cn. *Per.* || **9** onerariis cum π onerariis nauibus cum A^p onerariis LV || **10** ad π *om.* LV | terrorem π^2LV terroremque C | perculsae $A^pN^{\sigma 2}$LV (-cussae) perculsus CBD (-cussus) perculsos AN || **11** cn. $N^{\sigma 2}$V *om.* π c. A^pL || **12** carthaginem BA^pNLV (*ante* legiones) carthagine π || **14** petit CLV petiit π^2 || **16** cum π^2LV *om.* C || **17** accessissent πL issent V || **18** iis (his) aliud π aliud hiis LV (his) || **19** tynetem CV (*sim. ad §§ 7, 9*) tinctem BD (-am) tynetam AN (*ad §§ 7, 9* tinetem *uel* tinetam π^2) Tuneta *Gron.* || **21** deprimendi π terrendi A^pLV | ⟨prouectus⟩ *Alsch.* ⟨prouectus in portum⟩ *post* situm *Jo.* | et π *om.* LV || **23** allatus ANLV alius C altus BD || **24** pluribus π^2LV plurimis C || **25** missa $A^pN^{\sigma 2}$LV *om.* π | Saturnalibus primis] turmalibus primis *edd.* iter maturantibus primis *Ma.* armatura leui praemissa *Luchs* || **26** agmen πL in agmine V | numidarum πL numidas A^pV || **27** a $A^pN^{\sigma 2}$V *om.* πL | circumdatis πL trucidantibus V

202 caesa, mille et ducenti uiui capti, et equi Numidici mille et quingenti,
signa militaria duo et septuaginta. regulus ipse inter tumultum cum
9 paucis effugit. tum ad Tynetem eodem quo antea loco castra posita;
legatique triginta ab Carthagine ad Scipionem uenerunt.
Et illi quidem multo miserabilius quam ante, quo magis cogebat
fortuna, egerunt; sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti
10 memoria perfidiae auditi sunt. in consilio quamquam iusta ira omnes ad
delendam stimulabat Carthaginem, tamen cum et quanta res esset et
quam longi temporis obsidio tam munitae et tam ualidae urbis reputa-
11 rent, et ipsum Scipionem exspectatio successoris uenturi ad paratam
alterius labore ac periculo finiti belli famam sollicitaret, ad pacem
omnium animi uersi sunt.
37 Postero die reuocatis legatis et cum multa castigatione perfidiae
monitis ut tot cladibus edocti tandem deos et ius iurandum esse crede-
2 rent, condiciones pacis dictae ut liberi legibus suis uiuerent. quas urbes
quosque agros quibusque finibus ante bellum tenuissent, tenerent,
3 populandique finem eo die Romanus faceret; perfugas fugitiuosque et
captiuos omnes redderent Romanis; et naues rostratas praeter decem
triremes traderent, elephantosque quos haberent domitos, neque doma-
4 rent alios. bellum neue in Africa neue extra Africam iniussu populi
Romani gererent; Masinissae res redderent foedusque cum eo facerent.
5 frumentum stipendiumque auxiliis donec ab Roma legati redissent
praestarent; decem milia talentum argenti discripta pensionibus aequis
6 in annos quinquaginta soluerent. obsides centum arbitratu Scipionis
darent, ne minores quattuordecim annis neu triginta maiores. indutias
ita se daturum, si per priores indutias naues onerariae captae quaeque
fuissent in nauibus restituerentur; aliter nec indutias nec spem pacis
ullam esse.

13 sqq. Pol. 15. 18. 1 sqq.; App. Lib. 54; Dio 17. 57. 82

1 mille **C**$A^p N^{\sigma 2}$**LV** decem **BD** | capti **CLV** captis **BD** capti sunt **AN** | mille et quingenti **C**A^p (*om.* et) $N^{\sigma 2}$**LV** decem et π^2 || 3 antea **LV** ante π || 4 ab **V** a $N^{\sigma 2}$**L** *om.* π | uenerunt π^2**LV** uenerant **C** || 5 ante π^2**LV** antea **C** | quo $N^{\sigma 2}$**LV** quam π^2 *om.* **C** quoniam *Weiss.* || 6 cum N^x**LV** cum eum π^2 || 6–7 ab . . . memoria π**V** ob recentem memoriam **L** || 7 consilio π**L** concilio **V** | ira *om.* **V** || 8 quanta π**L** equata $N^{\sigma 2}$**V** | et^2 $N^{\sigma 2}$**LV** *om.* π || 9 et tam **A** et iam **CBDN** et **LV** | urbis **LV** urbi π || 10 paratam π paratum mouē fructum $N^{\sigma 2}$**V** paratum uictoriae fructum *Conw.* || 11 periculo **C**$A^p N^{\sigma 2}$**LV** periculi π^2 || 13 legatis $A^p N^{\sigma 2}$**LV** *om.* π || 14 monitis ut Π^2**LV** moniti sunt **C** | deos **BANLV** *om.* **CD** | crederent π credentes *post* tandem **LV** || 15 pacis dictae π**L** paci uicte **V** | uiuerent **ANLV** uenerunt **CBD** | quas $A^p N^{\sigma 2}$**LV** qua π || 16 quosque $A^p N^{\sigma 2}$**LV** quoque π | quibus **V** || 18 redderent Romanis *om.* **V** || 19 neque] *hinc rursus exstat* **P** | domarent **ANLV** domaret **P** || 22 roma $A^p N^x$**LV** romanis **P** || 23 talentum **PLV** talentorum A^p | discripta *Büch.* descripta *codd.* || 25 ne **PLV** nec A^p || 26 se *hic* π^2**LV** *post* daturum **C** *del. Conw.* | captae **PL** *om.* **V** || 27 fuissent **ANLV** fuisset **P**

Has condiciones legati cum domum referre iussi in contione ederent, 202 7
et Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturque a multitudine
inquieta eadem et imbelli, indignatus Hannibal dici ea in tali tempore 8
audirique, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit.
quae insueta liberae ciuitati species cum fremitum populi mouisset,
perturbatus militaris uir urbana libertate, 'Nouem' inquit 'annorum a 9
uobis profectus, post sextum et tricensimum annum redii. militares
artes, quas me a puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probe
uideor scire; urbis ac fori iura leges mores uos me oportet doceatis.'
excusata imprudentia de pace multis uerbis disseruit, quam nec iniqua et 10
necessaria esset. id omnium maxime difficile erat, quod ex nauibus per 11
indutias captis nihil praeter ipsas comparebat naues; nec inquisitio erat
facilis, aduersantibus paci qui arguerentur. placuit naues reddi et homi- 12
nes utique inquiri; cetera quae abessent aestimanda Scipioni permitti,
atque ita pecunia luere Carthaginienses.

Sunt qui Hannibalem ex acie ad mare peruenisse, inde praeparata 13
naue ad regem Antiochum extemplo profectum tradant, postulantique
ante omnia Scipioni ut Hannibal sibi traderetur responsum esse Hanni-
balem in Africa non esse.

Postquam redierunt ad Scipionem legati, quae publica in nauibus 38
fuerant ex publicis descripta rationibus quaestores, quae priuata profiteri
domini iussi. pro ea summa pecuniae uiginti quinque milia pondo argenti 2
praesentia exacta; indutiaeque Carthaginiensibus datae in tres menses.
additum ne per indutiarum tempus alio usquam quam Romam mitterent 3
legatos, et quicumque legati Carthaginem uenissent, ne ante dimitterent
eos quam Romanum imperatorem qui et quae petentes uenissent
certiorem facerent. cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Ve- 4
turius Philo et M. Marcius Ralla et L. Scipio imperatoris frater. per eos 5
dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam uilitatem annonae
fecerunt ut pro uectura frumentum nautis mercator relinqueret.

1 sqq. Pol. 15. 19. 1 sqq.; App. Lib. 55

1 cum *hic codd.*, *post* iussi *Ma.* | referre **P** ferre **LV** | iussi $\mathbf{P^1LV}$ iussit **P** || 2 dissuadendam **PL** dissuadendum π^2**V** | a **PV** *om.* **L** || 3 tempore $\mathbf{A^pN^{\sigma2}LV}$ temere **P** || 4 arreptum **P** abreptum **LV** || 5 ciuitati **P** ciuitatis **CLV** | mouisset $\mathbf{A^xLV}$ mouisset et **P** || 6 militaris uir **PL** uir militaris **V** || 10 de . . . uerbis $\mathbf{A^pN^{\sigma2}LV}$ *om.* **P** || 11 esset **PL** erat **V** || 12 comparebat $\mathbf{A^pN^{\sigma2}LV}$ comparabat **P** || 13 aduersantibus paci qui **P** cum aduersantes paci $\mathbf{A^pLV}$ aduersantes paci qui $\mathbf{N^{\sigma2}}$ | arguerentur $\mathbf{A^pN^{\sigma2}LV}$ argueretur **P** || 15 pecunia $\mathbf{A^pLV}$ pecuniam **P** || 18 esse **PLV** est $\mathbf{A^p}$ || 21 quaestor *Forch.* || 22 pecuniae **PL** pecunia **V** | uiginti quinque **P** quindecim **LV** || 23 Carthagi-] *hinc* **P** *denuo abrumpitur* || 24 alio **AL** alios **CBDNV** | usquam quam π**L** quoque **V** || 26 et quae $\mathbf{A^pN^{\sigma2}LV}$ ita π || 28 ralla **CB** rala $\mathbf{A^pN^{\sigma2}L}$ raia **V** | l. $\mathbf{CA^pN^{\sigma2}LV}$ i. π^2 || 30 fecerunt π effecerunt **LV** | frumentum $\mathbf{CA^pN^{\sigma2}LV}$ mentum **BAN** | nautis mercator π mercator nautis **LV**

202
6 Romae ad nuntium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum
fuerat, iussusque erat Ti. Claudius mature classem in Siciliam ducere
atque inde in Africam traicere, et alter consul M. Seruilius ad urbem
7 morari donec quo statu res in Africa essent sciretur. segniter omnia in
comparanda deducendaque classe ab Ti. Claudio consule facta erant,
quod patres de pace P. Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus
daretur, quam consulis censuerant.
8 Prodigia quoque nuntiata sub ipsam famam rebellionis terrorem
attulerant: Cumis solis orbis minui uisus, et pluit lapideo imbri, et in
Veliterno agro terra ingentibus cauernis consedit arboresque in profun-
9 dum haustae. Ariciae forum et circa tabernae, Frusinone murus aliquot
locis et porta de caelo tacta. et in Palatio lapidibus pluit; id prodigium
10 more patrio nouendiali sacro, cetera hostiis maioribus expiata. inter
quae etiam aquarum insolita magnitudo in religionem uersa; nam ita
abundauit Tiberis ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam
11 Collinam ad aedem Erycinae Veneris parati sint. ceterum ludorum ipso
die subita serenitate orta, pompa duci coepta ad portam Collinam reuo-
cata deductaque in circum est, cum decessisse inde aquam nuntiatum
12 esset; laetitiamque populo et ludis celebritatem addidit sedes sua
sollemni spectaculo reddita.
39 Claudium consulem profectum tandem ab urbe inter portus Cosanum
Loretanumque atrox uis tempestatis adorta in metum ingentem adduxit.
2 Populonium inde cum peruenisset stetissetque ibi dum reliquum tempe-
statis exsaeuiret, Iluam insulam, et ab Ilua Corsicam, a Corsica in
Sardiniam traiecit. ibi superantem Insanos montes multo et saeuior et
3 infestioribus locis tempestas adorta disiecit classem. multae quassatae
armamentisque spoliatae naues, quaedam fractae; ita uexata ac lacerata

1 sqq. Zon. 9. 14

2 fuerat iussusque π *om.* **LV** | Ti. *Sig.* t. *codd.* || 3 alter . . . seruilius π**L** alterum consulem seruilium **V** | m. π *om.* **A^{p}LV** || 4 omnia π**L** *om.* **V** || 5 ti. π t. **LV** || 6 p. **A^{p}LV** *om.* π | esse π**L** esset **V** || 7 daretur *om.* **V** | quam **C$A^{p}N^{\sigma 1}$LV** *om.* π^{2} || 8 ipsam famam **C$N^{\sigma 1}$** ipsam π^{2} ipsa fama **A^{p}LV** | terrorem *hic* π *post* attulerant **LV** || 9 cumis **$C^{x}A^{p}$** cum his π**L** (hiis) **V** | minui uisus **C$A^{p}N^{\sigma 1}$LV** *om.* π^{2} | pluit π pluuit **L** plutum **V** || 11 tabernae π**LV** tabernas **A^{p}** || 13 hostiis maioribus π**L** maioribus hostiis **V** || 14 religionem π**L** regionem **V** || 17 subita *hic* π *post* serenitate **LV** || 18 deductaque **A^{p}LV** ductaque π | decessisse **B$A^{p}N^{\sigma 2}$LV** cessisse **CDAN** recessisse *Ma.* | inde π *om.* **LV** || 19 populo **C$A^{p}N^{\sigma 2}$LV** populum π^{2} | sua **A^{p}LV** suas π || 20. 21 reddita claudium π^{2} **LV** *om.* **C** || 21 consulem **A^{p}V** proconsulem π**L** | portus π pontus **C** portum **V** | cosanum **A^{p}** casanum **C** cusanum π^{2} consanum **LV** || 22 in metum ingentem π ingentem in metum **LV** || 23 populonium **A^{x}** populonios **$A^{p}N^{\sigma 2}$LV** populonio **C^{x}**π^{2} | dum π**L** cum **V** | tempestatis **C$A^{p}N^{\sigma 2}$LV** tis π^{2} || 24 exsaeuiret **C^{x}**π^{2}**A^{p}L** eam seuiret **C** eseuire **V** | iluam **$A^{p}N^{x}$LV** siluam π || 25 et[1] **CBDA^{p}LV** *om.* **AN**

classis Carales tenuit. ubi dum subductae reficiuntur naues, hiemps *202*
oppressit circumactumque anni tempus, et nullo prorogante imperium
priuatus Ti. Claudius classem Romam reduxit.

M. Seruilius ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur, dictatore 4
dicto C. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus; dictator magistrum
equitum P. Aelium Paetum dixit. saepe comitia indicta perfici tempesta- 5
tes prohibuerunt; itaque cum pridie idus Martias ueteres magistratus
abissent, noui suffecti non essent, res publica sine curulibus magistratibus
erat. T. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus; in locum eius 6
suffectus C. Sulpicius Galba. ab L. Licinio Lucullo et Q. Fuluio aedilibus
curulibus ludi Romani ter toti instaurati. pecuniam ex aerario scribae 7
uiatoresque aedilicii clam egessisse per indicem damnati sunt, non sine
infamia Luculli aedilis. P. Aelius Tubero et L. Laetorius aediles plebis 8
uitio creati magistratu se abdicauerunt, cum ludos ludorumque causa
epulum Ioui fecissent et signa tria ex multaticio argento facta in Capitolio
posuissent. Cerialia ludos dictator et magister equitum ex senatus
consulto fecerunt.

Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesque cum uenissent **40**
Romam, senatus ad aedem Bellonae habitus est. ubi cum L. Veturius 2
Philo pugnatum cum Hannibale esse suprema Carthaginiensibus pugna
finemque tandem lugubri bello impositum ingenti laetitia patrum
exposuisset, adiecit Verminam etiam Syphacis filium, quae parua bene 3
gestae rei accessio erat, deuictum. in contionem inde prodire iussus
gaudiumque id populo impertire. tum patefacta gratulationi omnia in 4
urbe templa, supplicationesque in triduum decretae. legatis Cartha-
giniensium et Philippi regis – nam ii quoque uenerant – petentibus ut
senatus sibi daretur responsum iussu patrum ab dictatore est consules
nouos iis senatum daturos esse.

1 hiemps π^2 hiems CLV (iems) || 3 priuatus *om.* V | ti. C t. π^2LV || 5 dicto *hic* π *post* gemino LV | c. πL cn. V || 5.6 magistrum equitum C$A^pN^{\sigma 2}$LV magnaeque π^2 || 6 p. aelium paetum π^2 pactum p. elium C p. emilium paetum A^pLV | indicta $N^{\sigma 2}$LV intecta CN incepta A | perfici *om.* V || 7 pridie ($\overline{pr}$) πL preter A^p praetores V | idibus martiis V | ueteres π^2L *om.* CV || 8 abissent πL abessent $N^{\sigma 2}$V || 9 t. CA^pLV l. π^2 | eo π^2LV et eo C || 10 c. CA^pL *om.* π^2 cn. N^xV || 10.11 curulibus edilibus V || 11 ter toti π A^xL tertio $A^pN^{\sigma 2}$V || 12 aedilicii clam πL ediliciam N^xV | egessisse A^p egisse π *om.* V | indicem ⟨comperti⟩ *edd.* || 13 laetorius CDL lectorius BANV || 14 abdicauerunt π abdicarunt LV || 15 ioui CBD$A^pN^{\sigma 2}$L iouis V | signa tria A^p signa erea C signaria π^2 signa tria militaria A^xL signataria $N^{\sigma 2}$V || 18 carthaginiensesque L carthaginienses πV || 19 Romam *om.* V | ubi π ibi LV || 20 esse π^2LV *om.* C | suprema CBDV suprema cum ANL || 22 parua CLV parue π^2 non parua A^p || 22.23 bene gestae A^pLV gestae π || 23 inde $A^pN^{\sigma 2}$LV *om.* π || 24 gratulationi *Gron. prius* ⟨faciendae⟩ *inserens* gratulatione *codd.* || 26 ii (hii) CDA^pL hi BANV || 28 iis *edd.* his π eis LV

201
5 Comitia inde habita. creati consules Cn. Cornelius Lentulus P. Aelius
Paetus; praetores M. Iunius Pennus, cui sors urbana euenit, M. Valerius
Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est
6 sortitus. de prouinciis consulum nihil ante placebat agi quam legati
Philippi regis et Carthaginiensium auditi essent; belli finem alterius,
principium alterius prospiciebant animis.
7 Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciae Africae, seu bellum
foret facilem uictoriam, seu iam finiretur finiti tanti belli se consule
8 gloriam petens. negare itaque prius quicquam agi passurum quam sibi
prouincia Africa decreta esset, concedente collega moderato uiro et
prudenti, qui gloriae eius certamen cum Scipione, praeterquam quod
9 iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus et
M'. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequiquam temptatam
10 ab Ti. Claudio consule Cn. Cornelium temptare aiebant: ex auctoritate
patrum latum ad populum esse cuius uellent imperium in Africa esse;
omnes quinque et triginta tribus P. Scipioni id imperium decreuisse.
11 multis contentionibus et in senatu et ad populum acta res postremo eo
12 deducta est ut senatui permitterent. patres igitur iurati – ita enim
conuenerat – censuerunt uti consules prouincias inter se compararent
sortirenturue uter Italiam, uter classem nauium quinquaginta haberet;
13 cui classis obuenisset, in Siciliam nauigaret. si pax cum Carthaginiensibus
componi nequisset, in Africam traiceret; consul mari, Scipio eodem
14 quo adhuc iure imperii terra rem gereret. si condiciones conuenirent
pacis, tribuni plebis populum rogarent utrum consulem an P. Scipionem
iuberent pacem dare, et quem, si deportandus exercitus uictor ex Africa
15 esset, deportare. si pacem per P. Scipionem dari atque ab eodem
exercitum deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam traiceret.

1sqq. Fast. Cap. Degrassi 48sq. || 7sqq. App. Lib. 56; Dio 17. 59

2 paetus **LV** *om.* π || 3 falto π falco **A**^{p}**LV** | buteo **BANLV** buto **CD** | tubero **B**^{1}**LV** tu uero **CBD** tum uero *post* sortitus **AN** || 5 belli finem π^{2}**V** finem belli **C** || 6 principium alterius **CDANL** alterius principum alterius **B** alterius principium *Alsch.* || 7 cn. π**V** c. **L** | consul π^{2} *om.* **C** || 8 uictoriam **LV** uictoriam fore π | ⟨a⟩ se *Per.* || 9 itaque **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** ita π || 10 prouincia **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** prouinciam **C** *om.* π^{2} || 11 gloriae π^{2}**V** gloriose **C** | praeterquam π**V** praeterea **L** | quod **BANLV** quod cum **CD** || 12 thermus **LV** termus **A**^{p} hermus (*uel* ermus) π^{2} || 13 M'. *Sig.* m. *codd.* | priore anno **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** anno **C** *om.* π^{2} || 14 ti. **AN** t. **CBDLV** | cn. π^{2}**V** cō **C** consulem **L** || 15 in africa esse π esse in africa **LV** || 16 decreuisse **CB**^{1}**DA**^{p} decresse **BANL** decretum **N**$^{\sigma 2}$ decreuere **V** || 17 ad π apud **LV** || 18 iurati ita enim **A**^{p}**LV** iura uita enim **C** iurauit enim **BD** || 19 conuenerat **A**^{p}**N**^{x}**L** conuenerant π**V** || 20 sortirenturue π^{2}**LV** sortirenturne **C** || 22 eodem π^{2}**V** eadem **C** || 23 imperii **A**^{p}**L** imperio π**V** | terra rem **A**^{p}**N**$^{\sigma 2}$**LV** terram π || 24 an **N**^{1}**LV** *om.* π || 25 pacem dare π dare pacem **LV** | deportandus π^{2}**LV** adportandus **C** || 26 dari **L** *om.* π**V**

alter consul cui Italia euenisset duas legiones a M. Sextio praetore acciperet. *201* 16

P. Scipioni cum exercitibus quos haberet in prouincia Africa prorogatum imperium. praetori M. Valerio Faltoni duae legiones in Bruttiis, 41
quibus C. Liuius priore anno praefuerat, decretae. P. Aelius praetor duas 2
legiones in Sicilia ab Cn. Tremelio acciperet. legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus propraetor habuisset, decernitur. M. Seruilio 3
prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Etruria prorogatum imperium est. quod ad Hispanias attineret, aliquot annos iam ibi 4
L. Cornelium Lentulum et L. Manlium Acidinum esse; uti consules cum tribunis agerent ut, si iis uideretur, plebem rogarent cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in unam legionem 5
conscriberet Romanos milites, et in quindecim cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret; ueteres milites L. Cornelius et L. Manlius in Italiam deportarent.

Consuli quinquaginta nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octaui 6
quae in Africa esset, P. Villi quae Siciliae oram tuebatur, decreta, ut quas uellet naues deligeret. P. Scipio quadraginta naues longas quas habuisset 7
haberet, quibus si Cn. Octauium sicut praefuisset praeesse uellet, Octauio propraetori in eum annum imperium esset; si Laelium praeficeret, 8
Octauius Romam decederet reduceretque naues quibus consuli usus non esset. et M. Fabio in Sardiniam decem longae naues decretae. et consules 9
duas urbanas legiones scribere iussi, ut quattuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis res publica administraretur.

Tum de legatis Philippi et Carthaginiensium actum. priores Macedonas 42
introduci placuit. quorum uaria oratio fuit, partim purgantium quae 2
questi erant missi ad regem ab Roma legati de populatione sociorum,

1 a m. A^pLV *om.* CBD a AN | sextio π sextilio A^pLV || 4 praetori A^pL praetorio C praetoribus π^2V | faltoni π falcioni LV || 5 praetor *secl. Conw.*, praetoribus *pro* praetori *supra legens* || 6 cn. πV c. L || 8 etruria π^2V etria C etruriam L | *hinc deficit* D || 9 annos iam ibi CA^pLV *om.* π^2 annos $N^{\sigma 2}$ || 10 acidinum C$A^p$$N^{\sigma 2}$LV aci B | uti C ut hii (*uel* hi) $A^p$$N^{\sigma 2}$LV || 11 agerent $A^p$$N^{\sigma 2}$LV *om.* π | ut *hic* CBA *post* uideretur A^pNLV | iis (hiis) N hic C his B eis V || 12 ex . . . exercitibus C$A^p$$N^{\sigma 2}$LV *om.* π^2 || 13 in π *om.* A^xLV | socios πL et socios V || 16 consuli quinquaginta CAN consuli B c. lelio L cn. lelio V | cn. C BV consuli AN c. L consulis A^p | octaui (*uel* -ii) BANL octauio CN^1V || 17 esset BANLV esset et C || 18 quadraginta BANLV triginta C quinquaginta *edd.* || 19 haberet *hic* CB *ante* quas ANLV | cn. octauium CB cn. (*uel* consul) octauius ANLV c. octauius A^p | praefuisset CBA^p praede fuisset ANLV | praeesse CA^p praeesset B prede esse ANLV || 20 propraetori A^pLV pro pr̄ B puplice rei N || 21 octauius *om.* B | consuli (cons̄ *uel* cos̄) CBN consulibus ALV | non *om.* B || 23 legiones *hic* CB *post* duas ANLV | legionibus BANLV legiones C || 24 res publica CBA^pLV rei publice N || 27 questi erant ANL quaeque petierant CB essent questi V | ad regem ab (a A) roma ANLV ab rege ad romam C ab regem ab roma B

201 partim ultro accusantium quidem et socios populi Romani, sed multo
3 infestius M. Aurelium, quem ex tribus ad se missis legatis dilectu habito
substitisse, et se bello lacessisse contra foedus et saepe cum praefectis
4 suis signis conlatis pugnasse, ⟨partim⟩ postulantium ut Macedones
duxque eorum Sopater, qui apud Hannibalem mercede militassent, tum
5 capti in uinclis essent, sibi restituerentur. aduersus ea M. Furius, missus
ad id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit Aurelium relictum ne
socii populi Romani fessi populationibus ui atque iniuria ad regem defi-
6 cerent. finibus sociorum non excessisse; dedisse operam ne impune in
agros eorum populatores transcenderent. Sopatrum ex purpuratis et
propinquis regis esse; eum cum quattuor milibus Macedonum et pecunia
missum nuper in Africam esse Hannibali Carthaginiensibusque auxilio.
7 de his rebus interrogati Macedones cum perplexe responderent, ne-
⟨quaquam⟩ ipsi mite responsum tulerunt: bellum quaerere regem, et si
8 pergat propediem inuenturum; dupliciter ab eo foedus uiolatum, et
quod sociis populi Romani iniurias fecerit ac bello armisque lacessiuerit,
9 et quod hostes auxiliis et pecunia iuuerit. et P. Scipionem recte atque
ordine fecisse uideri et facere quod eos qui arma contra populum Roma-
10 num ferentes capti sint hostium numero in uinclis habeat, et M. Aurelium
e re publica facere, gratumque id senatui esse quod socios populi Romani,
quando iure foederis non possit, armis tueatur.
11 Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Cartha-
ginienses uocati. quorum aetatibus dignitatibusque conspectis — nam
longe primi ciuitatis erant — tum pro se quisque dicere uere de pace agi.
12 insignis tamen inter ceteros Hasdrubal erat — Haedum populares
cognomine appellabant — pacis semper auctor aduersusque factioni
13 Barcinae. eo tum plus illi auctoritatis fuit belli culpam in paucorum
14 cupiditatem ab re publica transferenti. qui cum uaria oratione usus esset,
nunc purgando crimina, nunc quaedam fatendo ne impudenter certa

22 sqq. Diod. 27. 13 sqq.; App. Lib. 57 sqq.; Dio 17. 57. 83, 85; Zon. 9. 14

2 dilectu **CBANL** delectu **A**^{p}**V** || **3** substitisse et **BANLV** substitisset **C** || **4** ⟨partim⟩ *edd.* || **5** tum **CB** *om.* **ANLV** || **6** sibi **BANLV** ibi **C** | ea m. (*uel* marcus) **ANLV** eam **CB** || **8** populi romani (p. r.) **CBA**^{p}**LV** (-o -o) publicae rei **A** (regi) **N** | ui **CB** *om.* **ANLV** || **9** ne impune in *om.* **B** || **10** populatores *hic* **CB** *post* transcenderent **ANLV** | ex purpuratis *om.* **B** || **11** quattuor milibus **CA N**^{x}**LV** quadraginta **B** || **11–12** et . . . missum *om.* **B** || **12** carthaginiensibusque **AN LV** et carthaginiensibusque **CB** || **13** nequaquam *hic Conw.*, *ordinem uerborum in* **C** *seruans*, *post* ipsi *Zing.* neq. **C** *om.* π^{2}**LV** || **14** mite **C** *om.* **B** ante **ANLV** anceps *Gron.* simile *Nov.*, *alii alia* || **14–15** et . . . propediem *om.* **B** || **16** quod sociis **ANLV** quo socii **CB** | ac **CB** *om.* **ANLV** || **18** fecisse uideri **CB** uideri fecisse **A** (uidere) **NLV** || **19** sint **B** sunt **CNLV** s̄ **A** || **21** possit **CB**^{1} posset **A NLV** posita **B** || **24.25** agi in- *om.* **B** || **25** haedum **ANLV** haeduum **CB** || **26.27** factioni barchinae **AL** factionibus barchinae **N** barchinae **CB** factionibus barchinis **V** || **29** ne **ANLV** *om.* **CB**

negantibus difficilior uenia esset, nunc monendo etiam patres conscriptos *201*
ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur – si se atque Hanno- 15
nem audissent Carthaginienses et tempore uti uoluissent, daturos fuisse
pacis condiciones quas tunc peterent. raro simul hominibus bonam fortu-
nam bonamque mentem dari; populum Romanum eo inuictum esse 16
quod in secundis rebus sapere et consulere meminerit, et hercule miran-
dum fuisse si aliter faceret. ex insolentia quibus noua bona fortuna sit, 17
impotentes laetitiae insanire; populo Romano usitata ac prope iam
obsoleta ex uictoria gaudia esse, ac plus paene parcendo uictis quam
uincendo imperium auxisse – ceterorum miserabilior oratio fuit, 18
commemorantium ex quantis opibus quo reccidissent Carthaginiensium
res: nihil iis qui modo orbem prope terrarum obtinuerint armis superesse
praeter Carthaginis moenia. his inclusos non terra, non mari quicquam 19
sui iuris cernere; urbem quoque ipsam ac penates ita habituros, si non
in ea quoque, quo nihil ulterius sit, saeuire populus Romanus uelit. cum 20
flecti misericordia patres appareret, senatorum unum, infestum perfidiae
Carthaginiensium, succlamasse ferunt per quos deos foedus icturi essent, 21
cum eos per quos ante ictum esset fefellissent. 'Per eosdem' inquit
Hasdrubal 'quoniam tam infesti sunt foedera uiolantibus.'

Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis **43**
prouincia erat, senatus consulto intercessit. tum M'. Acilius et Q. Minu- 2
cius tribuni plebis ad populum tulerunt uellent iuberentne senatum
decernere ut cum Carthaginiensibus pax fieret; et quem eam pacem dare,
quemque ex Africa exercitum deportare iuberent. de pace 'Vti rogas' 3
omnes tribus iusserunt; pacem dare P. Scipionem, eundem exercitum
deportare. ex hac rogatione senatus decreuit ut P. Scipio ex decem lega- 4

21 sqq. App. Lib. 65; Dio 17. 57. 83 sqq.; Zon. 9. 14

1 difficilior **CB** difficilis **ANLV** | patres conscriptos **CB** patres A^PV proconsules **ANL** || 2 ut CBA^PNLV in **A** || 6 rebus *om.* **B** | sapere **CB** facere sapere **ANLV** | meminerit π^2LV meminerint **C** || 6.7 mirandum (-dus **A**) fuisse **ANLV** mirandus fuisses **CB** || 7 faceret **CB** facerent **ANLV** | noua bona CBA^PL noua **AN** *om.* **V** || 8 impotentes CBA^PNV impotens **A** || 9 obsoleta (*uel* ops-) **ANLV** exoleta C^x (ex ipsa laeta **C**) ex opsolaeta **B** || 9–10 uictis . . . uincendo *om.* **C** || 11 commemorantium **ANLV** commemoratio **CB** | reccidissent (reci-) **CBLV** recidisset **AN** || 12 iis] eis **ANLV** his **CB** | obtinuerint **CB** (-unt) obtinuissent **ANLV** || 13 moenia his CBA^PL (hiis) menia **AV** meniis N^x || 14 habituros **CB** habitaturos **ANLV** | non CBA^PNL *om.* **AV** || 15 ea π^2LV ea moenia CA^P | quo π^2 *om.* **CL** quibus A^P cum C^x | sit CBA^P *om.* **ANLV** | uelit **ANLV** uellet **CB** || 16 senatorum CBA^P senatorem **ANLV** || 20 cn. **BLV** c. CA^P consul **AN** || 21 erat **CBNV** erant **A** | senatus consulto **C** (s. c.) A^PV *del.* C^x senatui consulto π^2L | M'. Acilius *Sig.* m. atilius CBA^PLV miles atilius **AN** || 23 et *om.* **B** || 24 exercitum CBN^xV exercitus **ANL** || 24–26 de . . . deportare CBA^PL *om.* **ANV** || 24 rogas **C** (-ant C^x) rogatae erant **B** rogasset A^P rogassent **L** || 25 exercitum CA^PL exercitus **B** || 26 ex^1 π^2LV in **C**

201 torum sententia pacem cum populo Carthaginiensi quibus legibus ei uideretur faceret.
5 Gratias deinde patribus egere Carthaginienses, et petierunt ut sibi in urbem introire et conloqui cum ciuibus suis liceret qui capti in publica
6 custodia essent: esse in iis partim propinquos amicosque suos, nobiles
7 homines, partim ad quos mandata a propinquis haberent. quibus conuentis cum rursus peterent ut sibi quos uellent ex iis redimendi potestas
8 fieret, iussi nomina edere; et cum ducenta ferme ederent, senatus consultum factum est ut legati Romani ducentos ex captiuis quos Carthaginienses uellent ad P. Cornelium in Africam deportarent, nuntiarentque ei ut, si pax conuenisset, sine pretio eos Carthaginiensibus redderet.
9 Fetiales cum in Africam ad foedus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatus consultum in haec uerba factum est, ut priuos lapides silices priuasque uerbenas secum ferrent, ut ubi praetor Romanus imperaret ut foedus ferirent, illi praetorem sagmina poscerent; herbae id genus ex arce sumptum fetialibus dari solet.
10 Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cum in Africam uenissent ad
11 Scipionem, quibus ante dictum est legibus pacem fecerunt. naues longas elephantos perfugas fugitiuos, captiuorum quattuor milia tradiderunt,
12 inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. naues prouectas in altum incendi iussit; quingentas fuisse omnis generis quae remis agerentur quidam tradunt, quarum conspectum repente incendium tam lugubre
13 fuisse Poenis quam si ipsa Carthago arderet. de perfugis grauius quam de fugitiuis consultum: nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati.
44 Annis ante quadraginta pax cum Carthaginiensibus postremo facta
2 erat Q. Lutatio A. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus et uiginti P. Cornelio Ti. Sempronio consulibus; finitum est septimo decimo
3 anno Cn. Cornelio P. Aelio consulibus. saepe postea ferunt Scipionem

17 sqq. Zon. 9. 14 || 23 sqq. Val. Max. 2. 7. 12

1 carthaginiensium **B** || 3 egere **CBA**^{p}**NLV** esse egere **A** | et *om.* **C** || 5 esse *om.* **C** | iis **B** his (*uel* hiis) **CANLV** || 6 conuentis π^2**LV** coniectis **C** concessis **A**^{p} || 7 ut *om.* **B** | redimendi ex his **C** || 8 iussi . . . edere *om.* **A** | ducenta (cc) π**V** ducentos **A**^{p}**L** || 10 *post* cornelium *add.* scipionem **A**^{p} || 12 ad π**LV** in **A**^{p} | feriendum **CBA**^{p}**V** feriundum **ANL** || 13 factum est *post* consultum **B** | priuos **A** primos **A**^{p}**NLV** prius **CB** || 14 silices **BALV** siliquos (*uel* -cos) **CA**^{p}**N** | priuasque *edd.* primasque π**L** primas **V** | ut ubi *Ma.* et uti **C** uti π^2**LV** et ubi *Riem.* | praetor π^2**LV** populus **C** || 15 his imperaret **C** | sagmina **CA** sagminam *cett.* || 16 dari fetialibus **C** || 18 est] et **C** || 20 Q. *om.* **C** || 20–21 incendi in altum **C** | 21 agerentur **CA**^{p}**L** regerentur π^2**V** || 23 si tum ipsa **C** | ⟨grauiter ac de Romanis quidem⟩ grauius ⟨tam⟩quam *Koehl. ex Val. Max. 2. 7. 12* grauius ⟨tam⟩ quam *Jo.* || 27 a. manlio π^2**L** cum manlio (alio **C**) **C**^{x} m. manlio **V** || 28 ti. **B** t. (*uel* tito) **CANLV** | est *om.* **C** || 29 cn. **CLV** consule **AN** c. **A**^{p} | aelio **C** emilio peto π^2 clio peto **V** | scipionem *ante* ferunt **B**

dixisse Ti. Claudi primum cupiditatem, dein Cn. Corneli fuisse in mora
quominus id bellum exitio Carthaginis finiret.
Carthagini cum prima conlatio pecuniae diutino bello exhaustis 4
difficilis uideretur, maestitiaque et fletus in curia esset, ridentem Hanni-
balem ferunt conspectum. cuius cum Hasdrubal Haedus risum increparet 5
in publico fletu, cum ipse lacrimarum causa esset, 'Si, quemadmodum 6
oris habitus cernitur oculis' inquit 'sic et animus intus cerni posset,
facile uobis appareret non laeti, sed prope amentis malis cordis hunc,
quem increpatis, risum esse; qui tamen nequaquam adeo est intempes-
tiuus quam uestrae istae absurdae atque abhorrentes lacrimae sunt.
tunc flesse decuit, cum adempta sunt nobis arma, incensae naues, 7
interdictum externis bellis; illo enim uolnere concidimus. nec est cur
uos otio uestro consultum ab Romanis credatis. nulla magna ciuitas diu 8
quiescere potest. si foris hostem non habet, domi inuenit, ut praeualida
corpora cum ab externis causis tuta uidentur [sed] suis ipsa uiribus
onerantur. tantum nimirum ex publicis malis sentimus quantum ad 9
priuatas res pertinet, nec in iis quicquam acrius quam pecuniae damnum
stimulat. itaque cum spolia uictae Carthagini detrahebantur, cum iner- 10
mem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africae cerneretis,
nemo ingemuit; nunc, quia tributum ex priuato conferendum est, tam- 11
quam in publico funere comploratis. quam uereor ne propediem sentiatis
leuissimo in malo uos hodie lacrimasse!' haec Hannibal apud Cartha-
ginienses.
Scipio contione aduocata Masinissam ad regnum paternum Cirta 12
oppido et ceteris urbibus agrisque, quae ex regno Syphacis in populi
Romani potestatem uenissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem 13
in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit, legatos Cartha-
giniensium Romam proficisci ut, quae ab se ex decem legatorum senten-
tia acta essent, ea patrum auctoritate populique iussu confirmarentur.

1 ti. **C** et π^2 t. **A**^{p}**L** | cupiditatem **CV** cupiditate π^2**L** | dein **BAL** deinde **CNV** | cn. **CLV** c. **A**^{p} consul **AN** | corneli (-ii) π cornelium **A**^{p}**N**^{x}**LV** || 2 exitium **C** | finiret **CANV** finiretur **BN**^{x}**L** || 3 carthagini π^2 carthagine **CA**^{x} carthaginiensibus **A**^{p}**V** | prima **CBAV** primo **NL** || 5 haedus π^2**V** (edus) heduus **C** || 7 posset **CBV** potuisset **ANL** || 8 uobis π**LV** nobis **A**^{p} | laeti **CA**^{p}**NLV** laetis **BA** | amantis **C** || 9 increpatis **C** increpitas π^2**LV** | intempestiuus **CBA**^{p}**N** (-iuis) intempestiue **AV** || 10 quam **BA**^{p}**NLV** *om.* **C** inquam **A** || 11 tunc π^2**LV** tum **C** || 12 nec est cur *Ma.* necesse est ne **CB** necesse in **B**^{1}**A** (nec esse) **NLV** || 13 otio **C** odio π^2**LV** | ab **CBNLV** a **A** | diu **C** *om.* π^2**LV** || 14 quiescere **CALV** que sciri **B** sciri **N**^{x} | si π**LV** quae si **N**$^{\sigma 1}$ || 15 cum ab externis **C** ab externis **BA**^{p}**NLV** a terenis **A** | sed *del. Jo., ante* tantum *transp. Conw.* || 15 – 16 suis . . . onerantur *om.* **C** || 17 in iis (*uel* hiis) π^2**L** his **CV** | quam **CA**^{p}**N**$^{\sigma 1}$ *om.* π^2**LV** | pecunia **A** || 18 uictae **C** uictoriae π^2**L** uicture **V** || 19 iam *om.* **C** | cerneretis **BA**^{x}**NLV** cernatis **C** cernetis **A** cernebatis *Schenkl* || 20 gemuit **A** || 22 hodie *om.* **C** | hannibal *post* carthaginienses **C** || 26 cn. **CBLV** consulem **AN** || 27 cn. **CBLV** c. **A**^{x} consule **AN** || 28 ab se *recc.* ab **C** a se π^2**L** ad se **V**

201
45 Pace terra marique parta, exercitu in naues imposito in Siciliam
2 Lilybaeum traiecit. inde magna parte militum nauibus missa, ipse per
laetam pace non minus quam uictoria Italiam, effusis non urbibus modo
ad habendos honores sed agrestium etiam turba obsidente uias, Romam
3 peruenit, triumphoque omnium clarissimo urbem est inuectus. argenti
tulit in aerarium pondo centum uiginti tria milia. militibus ex praeda
4 quadringenos aeris diuisit. morte subtractus spectaculo magis hominum
quam triumphantis gloriae Syphax est, Tiburi haud ita multo ante
mortuus, quo ab Alba traductus fuerat. conspecta tamen mors eius fuit
5 quia publico funere est elatus. hunc regem in triumpho ductum Polybius,
haudquaquam spernendus auctor, tradit. secutus Scipionem triumphan-
tem est pilleo capiti imposito Q. Terentius Culleo, omnique deinde uita,
6 ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africani cognomen militaris
prius fauor an popularis aura celebrauerit, an, sicuti Felicis Sullae
Magnique Pompei patrum memoria, coeptum ab adsentatione familiari
7 sit, parum compertum habeo. primus certe hic imperator nomine uictae
ab se gentis est nobilitatus; exemplo deinde huius nequaquam uictoria
pares insignes imaginum titulos claraque cognomina familiarum fecerunt.

1sqq. Pol. 16. 23. 1sqq.; App. Lib. 65 || 5sqq. Pol. 16. 23. 5; Cic. Fin. 4. 22; Val. Max. 5. 2. 5; App. Lib. 65; Sil. 17. 625sqq.; Eutr. 3. 23; Oros. 4. 19. 6 || 10 Pol. 16. 23. 6

1 pacta **N** || 2 militum . . . per *om.* **C** | nauibus **B** in nauibus **CANLV** || 4 ad habendos π^2**V** adhibendos **C** ad agendos **L** || 6 pondo **C**A^p**LV** *om.* **B** pondera **AN** | uiginti tria milia **B** triginta tria milia **C** milia uiginti tria **ANLV** || 7 quadringenos **C** (cccc) **V** quadragenos π^2**L** || 8 tiburi **C** tibur (*uel* tyb-) π^2**LV** tybure A^x || 9 quo ab **CB**A^x**V** quib' **N** q' **L** | tamen mors **CN** mors tamen **BALV** || 10 elatus π**V** fletus **L** || 14 aura **C** aure π^2**L** ante **V** | sicut **C** | sullae (sylle) **CB** sille **AV** ille N^x || 15 adsentatione **C**$B^1$$A^p$ se natione **AN** adsentione **L** assentatore **V** || 17 ab **C** a π^2**LV** | huius π^2**LV** hoc **C** | uictoria B^1**ANLV** uictorie **CB** || 18 cognomina **CANLV** nomina **B** | familiarum **CA** familie **B**A^p**NLV** | fecerunt **C** fecere A^p**L** *om.* **AN** liquerunt **B** sunt **V** ceperunt *Ma.*

INDICES

1. INDEX PERSONARVM

2. INDEX LOCORVM ET GENTIVM